

Шарқ юлдузи

Адабий-бадний, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Муҳаммад Али	Абдулла Орипов
Эркин Воҳидов	Умарали Норматов
Кенгесбой Каримов	Хайридин Султонов
Энахон Сиддиқова	Сирожиддин Саййид
Иқбол Мирзо	Меҳрибон Абдурахмонова
Абдувахоб Нурматов	Йўлдош Солижонов
Баҳамдулло Нурабуллаев	Шухрат Маткаримов
Нурбой Жабборов	Адхамбек Алимбеков
Ислом Ёқубов	Жамолиддин Муслим

Бош муҳаррир в.б. — Сирожиддин Рауф
Масъул котиб — Бахтиёр Олломурод
Навр бўлими мудири — Рисолат Ҳайдарова
Назм бўлими мудири — Икром Отамурод
Адабиётшунослик бўлими мудири — Аъзамхон Қозихўжаев

УШБУ СОНДА:

Маҳмуд ТОИР

НАЗМ

АРМОҲИ ПУҶИИ

Достон

*Яратгандан тиларман,
Сен абад бўлгин омон.
Бағрингда бир боғим бор,
У – онам, Ўзбекистон!*

Сойим ИСҲОҚ

НАСР

ВАФОДОРО

Қисса

– Вафодорим! – деди бир маҳал бошини бошига қўйиб. Шунда хаёлига дафъатан “Уни Вафодор деб аташим керак”, деган фикр келди ва буни овоз чиқариб айтди:

– Вафодорим! Сен ўз отингди ўзинг топдинг. Бугундан бошлаб отинг Вафодор бўлади.

Назокат СОТТИБОЕВА

ШАҲИМА

*ҚАҲРАМОННИНИ РҲҲИИ
ШУҶҲИИ*

Умуман олганда, Ўлмас Умарбеков асарларида тасвирланган ҳар бир қаҳрамон ўзгача бир олам. Фарзанди учун жонини фидо қилишга тайёр она, илк севги можароларини бошдан кечираётган ошиқ, ўқитувчи, савдогар ва яна бошқа ким бўлишидан қатъи назар, улар онгу шуурида, юриш-туришида Ўлмас Умарбеков қалами билан чизилган бошқача бир руҳ манаман деб кўзга ташланиб туради.

КҲАФИЛ МАЛКИ

Турсун АЛИ

МЕҲР ҲОЗИҒАСИ

*Шеър, изтиробдан тугилсагина, ўқувчи қалбидан чуқур
из олади. Зеро, санъатнинг кучи ҳам шунда. Қалбдан ай-
тилмаган қўшиқни ҳеч ким берилиб тингламаганидек,
юрак дардидан тўкилмаган шеърни ҳам ўқувчи лаззатла-
ниб ўқимаслиги табиий.*

НАСР

Жамила ЭРҒАШЕВА

ҒАҒИ

Ҳикоя

*Ёмғирга ивиган бугунги кун учун “тинч ўтирмайдиган”
онасидан қанча қахланса, унинг айна дамдаги бечора
сиёғига қараб, шунча раҳми келарди. Ўзиям ноинсоф
бўлиб кетган, иш-йиғинларидан вақт орттириб, онасини
излашни ҳам йиғиштириб қўйди. Қаёқданам шу теле-
фон ўлгур чикқан, ҳар куни бир марта “алё-алё, яхши
ўтирибсизми, нима камчиликларингиз бор?” дейди, та-
мом-вассалом, шу билан она ва қизнинг ораси очиқ.*

ЖАҲОН АДАБИЁТИ

Иван БУНИН

*КЕҲИ ОСМОН ШИКИЛИҒ
ҚАРАЙБЕРАДИ*

Шеърлар

*Офтоб меҳр билан барглари силар
Ва оҳиста кезар боғда, йўлакда.
Билмайман, қайгадир кетворгим келар,
Не ҳислар гуллайди бу дам юракда?*

Муҳаммад Ризо
ОГАҲИЙ

1809-1874

**Ишқинг ғамида дийдаи
гирёнима раҳм эт**

* * *

Эй, сабо, бу кун бориб, албатта, жононим сари
Арз қил, юз дарду ғам, юз кўйғанин жоним сари.

Зарра янглиғ изтиробимни шаби хижронида,
Қил аён айлаб ҳаво хуршиди тобоним сари.

Фурқатида булбулосо зор кўнглум ноласин,
Еткур афғону ғирев айлаб гулистоним сари.

Ғам туни ҳажр ўтиға парвона янглиғ куйганим,
Айла равшан азм этиб, шамъи шабистоним сари.

Қолғанин сўздин тилимнинг айт гўёлиғ била,
Юз кўюб ёри адо фаҳму сухондоним сари.

Огаҳий йўлунгға айлар нақди жонини нисор,
Гар, десанг, холин бориб даргоҳи султоним сари.

* * *

Юзи узра паришон икки гисуйи муанбарму,
Гули аҳмар узра ёхуд ду даста сунбули тарму?

Намоёнму мусаффо жабҳаси узра ики қоши,
Жамол авжида ё ики хилоли лутф густарму?

Ики лаълиму эркан оташин рухсори устида
Ва ё худ ўт уза тушкан ики ёқути аҳмарму?

Латофатлиғ тишиму жилвагар икки лаби ичра,
Мақом эткан ики лаъл ичра ё серобу гавҳарму?

Осилган икки дурму юз уза ҳар ён қулоғидин,
Куёш атрофида ёхуд дурахшон икки аҳтарму?

Ики дилкаш қапоғиму экан зебо қади узра
Ва ё бир нахл узра ики бодоми муқашшарму?
Ўрилган икки кокилми дурур ҳар ён узоорида
Ва ёхуд ганжи хусни теграсида икки аждарму?
Сўзиму Огаҳийнинг икки лаъли васфида, ёхуд
Ики лаъли аён эткан каломи руҳпарварму?

* * *

Қачон сурса саманд ул шаҳсувор айлона-айлона,
Борур кўнглум онга беихтиёр айлона-айлона.
Ниҳон бўлғач кўзимдин ул париваш, телба итлардек
Қилурман дам-бадам ун ошкор айлона-айлона.
Юзу қаддиға ўхшаш сарву гул топмоқ эмас мумкин,
Нечаким, сайри боғ этсанг баҳор айлона-айлона.
Агар базм ичра равшан айласанг шамъи жамолингни,
Куяр жоним куши парвонавор айлона-айлона.
Кулуб чиксанг харамдин ман ғариби нотавонингга,
Бўлай садқа бошингдин, эй, нигор, айлона-айлона.
Тараххум айлаким, дашти фироқингдин чиқа олмон,
Неча йилдин бери ман дилфигор айлона-айлона.
Латофатлиғ юзинг шавқи била тегрангда ою кун,
Замони тинмади лайлу наҳор айлона-айлона.
Санингдек нозанин зебо парини кўрмадим ҳаргиз,
Кезиб дарҳ ичра қўймай бир диёр айлона-айлона.
Шарафдур Огаҳийға ажз ила йўлингга бош қўйса,
Аёқингнинг изин, эй, шаҳсувор, айлона-айлона.

* * *

Ишқинг ғамида дийдаи гирёнима раҳм эт,
Ҳажринг тунида нолаи афғонима раҳм эт.
Жавринг чекибон жони ҳазин чикқали етди,
Эй, жону жаҳон, жонинг учун жонима раҳм эт.
Тарожи фироқинг яланг этти тани зорим,
Бер жомаи васлинг, тани урёнима раҳм эт.
Дардинг чекарам гўшаи вайронада умри,
Ташриф кетур кулбаи аҳзонима, раҳм эт.
Ҳолимни паришон юз узра айлади зулфинг,
Жамъ эт онию ҳоли паришонима раҳм эт.
Эй, гул, ғами ҳажрингда кўнгул булбули нола,
Токай қиладур булбули нолонима раҳм эт.

Даврон ситами, ишқ ғами, ҳажр балоси,
Қасд этти ҳазин хотири вайронима раҳм эт.

Бежурм мани ёзғурубон тиғи жафони,
Жонимға суруб қолма, манинг қонима раҳм эт.

Ҳайратда дурур Оғаҳий то кўрди жамолинг,
Эй, хурлико, дийдаи хайронима раҳм эт.

* * *

Мани бедил санга то бўлмишам, эй, дилрабо, ошиқ,
Бори ушшоқ аро йўқтур менингдек бенаво ошиқ.

Не тонг гулшанда гул чок этса ҳар ён кўксини улким,
Сангадур неча дарду ғамга бўлган мубтало ошиқ.

Туну кун нега тинмай эврулур тегрангда ою кун,
Агар эрмас эса ул икки саргардон санга ошиқ.

Жамолинг жилвасиким, тоғ жисмидин олур тоқат,
Киши одам эмас гар бўлмаса кўргач анга ошиқ.

Агар минг жавр қилсанг, дарди ишқинг таркин этмонким,
Бўлур шавқи фузунроқ нечаким чекса жафо ошиқ.

Қилурман етса сандин ҳар жафоу жавр юз-минг шукр –
Ки, қилмоқдур шикоят ёр жавридин хато ошиқ.

Агар жавр эт ва гар эҳсон, на қилсанг комим улдурким,
Ризойи ёрсиз ҳеч ишни қилмас муддао ошиқ.

Қилур фош Оғаҳий дарду ғамин максуди улдирким,
Санга ҳар нафспарвар бўлмағай оламда то ошиқ.

* * *

Ул ой рухсориким, ондин ҳама олам мунаввардур,
Латофат осмони авжида хуршиди анвардур.

Ўрилган икки зулфи жону кўнглум қасдин этмакда,
Саросар жисми печу тоб топган икки аждардур.

Мусаффо тишлари кулгу чоғи лаъли лаби ичра
Дарахшон ҳуққаи ёқут аро покиза гавҳардур.

Юзу зулфиға то қилди назар девоналиғ айлаб,
Гули аҳмар яко чоку паришон сунбули тардур.

Хиромон қоматиға гулшан ичра кўргузур таъзим,
Дема ел бирла мойил ҳар тараф сарву санубардур.

Кўзиким қасди жон этгуси мужгону қоши бирла,
Кўлига ўқу ё олған ситам қилғучи кофардир.

Мане бемор ўлар ҳолатға етканда ики лаълин,
Сўруб билдим оларнинг бири шаққар, бири кавсардур.

Ул ой васфида ҳар кун Оғаҳий шеъри топар рифъат,
Қуёшдек боши ондин чарх авжиға баробардур.

ПУБЛИЦИСТИКА

Рисолат ҲАЙДАРОВА

1966 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. Тарихий ва замонавий мавзудаги ҳикоялари, шунингдек, Шарқий Европа адабиётидан қилган таржималари республика матбуотида эълон қилинган. “Мағрура” қиссаси ва “Жавзо” романи муаллифи.

ЖАҲОН БИЛАН БЎЙЛАШИШ БУГУННИНГ ВАЗИФАСИ

Алишер Навоийнинг “Лайли ва Мажнун” достонида бетакрор тонг тасвири бор.

*Кўк гулиани гуллари тўкулди,
Гулларки тўкулди – гунча кулди.
Кўк боғида гуллар ўлди нобуд,
Ер боғида гуллар ўлди мавжуд.
Ул боғда ҳар неким сочилди,
Гўёки бу боғ аро очилди.*

Буюк шоир кўкда юлдузларнинг сўниши ва ерда ҳаётнинг уйғонишини шу қадар содда ва гўзал беради. Шавкат Раҳмон талқинида эса тонг бошқача бир ракурсада – шодиёна бир қиёфада кўринади:

*Тонг очар кўзларин эриниб,
севинчдан йиғлайди қиёқлар,
чечаклар жилмаяр севиниб,
шамолда чўмилар гиёҳлар.*

Мен кўплаб шоир ёки ёзувчиларимизнинг асарларида тонг тасвирини учратганман. Ҳар бир ижодкор тонгни ўз хисси, шуури кучи билан тасвир этганки, бу тасвирларнинг бари ўзича чиройли ва, ажабки, бири иккинчисига ўхшамайди. Ҳолбуки, тонг табиатнинг оддийгина, ҳар кун такрорланувчи ҳодисаси. Ўйлаб кўрсам, мана шу ҳодисани киши дилига хайрат соладиган даражада тасвирлаш сўзнинг қудрати билан рўй бераркан. Сўз эса инсоннинг тил воситасида яратган энг улуғ кашфиётидир.

Навоий “Ҳамса” муқаддимасида айтганидек:

*Жон ўлуб ул, руҳ анинг қолиби,
Ким танида руҳ – анинг толиби.*

Яъни, сўз жон бўлиб, киши руҳи унинг қолипидир. Кимнинг танида руҳ бўлса, сўзни талаб қилади.

Адабиёт инсон руҳияти яратган сўзларнинг кучи ила яралган ижод боғи десак, назаримда, тўғри айтган бўламиз. Туркий халқлар кадриятлари куйланган “Қутадғу билиг” асарининг катта қисми сўзга бағишлангани ҳам бежиз эмас. “Сўзинг бўлсин кўзи басир учун кўз”, дея таъкид қиларкан, Юсуф Хос Ҳожиб, асари сўнггида “Кишидан кишига мерос панд, сўз”, дея асарининг моҳиятини билдиради-да, яна шарқона андиша ила:

*Бу айём ранжима ҳеч мени яниб,
Агар ўз узримни айтсам ийманиб,*

– деб ёзади¹.

“Қутадғу билиг” яратилгандан буён ўтган деярли минг йил давомида миллий адабиётимиз ўз такомилни жараёнида кўтарилган чўққилар инсоният тамаддуни-нинг фаҳрига айлангани бежиз эмас эди. Биз мана шу хазинанинг ворисларимиз. Хазина ворисларнинг оқилона ёндошуви билан сақлаб қолинади, фидойиларча меҳнати натижасида эса янада кўпаяди. Бизнинг бугунги вазифамиз мана шу хазинани бойитишдан иборат. Назаримда, Истиқлол биз – ижод аҳлига мана шу вазифани юклади.

1989 йили, мамлакатимиз Истиқлолга интилиб яшаётган бир даврда юртимизда “Давлат тили тўғрисида”ги қонун қабул қилиниб, ўзбек тилига давлат тили мақоми берилди. 1990 йили Вазирлар Маҳкамасининг “Давлат тили тўғрисида”ги қонунни амалга ошириш давлат дастури тўғрисида”ги қарори, 1995 йили “Давлат тили ҳақида”ги қонуннинг янги таҳрири, 1996 йили ушбу қонунни амалга оширишга қаратилган давлат дастурига тегишли ўзгартиришлар киритиш ҳақида Вазирлар Маҳкамасининг қарори қабул қилинди. Бу миллий адабиётимиз яралган она тилимизнинг нуфузини мустаҳкамлаш йўлидаги қадамларимиз эди.

Бугунги кунда ўзбек тилининг тарихий қатламларини очиш, ўзбек мумтоз адабиётини янада чуқур ўрганиш, замонавий адабиётимизни мушоҳада этиш ва таҳлил қилиш йўлида амалга оширилаётган ишларга кенг йўл очилгани ҳам аслида маънавиятимиз пойдеворларидан бири бўлган она тилимизнинг нуфузи учун қайғуришдир.

...2012 йил октябрида Шотландияда тўқсон уч ёшли Бобб Хогг оламдан ўтди. У жамиятга таниқли олим ёки давлат ё жамоат арбоби, санъаткор эмас, оддийгина, балиқчилик билан кун кечирувчи бир одам эди. Шу куни газеталар Бобб Хоггнинг қайғули ўлими ҳақида хабар беришди, ЮНЕСКО эса бу одамнинг исм-шарифини ўз рўйхатига ёзиб қўйди. Боиси Бобб Хогг Шотландиянинг Кромарти қишлоғида яшайдиган балиқчилар диалектида сўзлашувчи охирги киши эди.

Афсуски, Бобб Хогг каби она тилининг охирги соҳиби сифатида ЮНЕСКО рўйхатига кирган одамлар кўп. Бугун статистика маълумотлари дунёдаги жамики тилларнинг қирқ уч фоизи (бу 2465 та тил дегани) йўқ бўлиб кетиш хавфи остида турибди, дея хабар қилади.

ЮНЕСКО жаҳондаги тиллар турфалигини сақлаш учун кураш мақсадида Жаҳон тиллари атласини яратган. Бу хужжат кўринишидан жуғрофик атласга ўхшайди. Унда давлатлар номлари билан ёнма-ён тиллар жойлашган ҳудудлар белгилаб қўйилган. Жаҳон тиллари атласи ҳар йили янгилаб турилади. Атласнинг охирги, 2015 йилги талқинида жаҳонда икки минг беш юзта тил борлиги кўрсатилган. Охирги учта авлод яшаб ўтган даврда эса икки юздан ортиқ тил батамом йўқ бўлиб кетгани қайд этиб қўйилган.

¹ Мақолада асарнинг янги табиҳидан фойдаланилди.

ЮНЕСКО талкинига кўра, тилнинг яшовчанлик даражаси тўққизта мезон бўйича белгиланиб, шундан энг муҳими, унинг она тили сифатида авлодлардан авлодларга ўтиб келаётганлигидир. Агар болалар тилни она тили сифатида ўрганмай қўйса, бу тил йўқолиб кетиш хавфи остида, тилни фақат кексаларгина билса, у йўқолиб кетиш арафасида турибди, дея эътироф этилади.

Илгари тил бирон-бир халқнинг уруш, эпидемия, табиий офат ёки туғилиш даражасининг тушиб кетиши каби табиий омиллар натижасида йўқ бўлиб кетган. Ҳозир эса тилнинг йўқолиб кетишига ижтимоий омиллар сабаб бўлмоқда. Масалан, кам сонли элат ёки халқ вакиллари ижтимоий ҳаётда мавқелироқ ўринда турган бошқа бир тилда мулоқот қилишни афзал билмоқдалар. Боиси шу тилда ўзлари ва болаларининг жамият ҳаётига аралашуви осонроқ кечади. Бугунги кунда мамлакатлар ва қитъалараро миграция кучайган бир пайтда бу ҳодиса кўпроқ ва жадалроқ юз берапти. Мана шу аҳвол, айниқса, тилларнинг ўлимига кенгроқ йўл очиб берапти. Агар бунга сиёсий омилни ҳам қўшадиган бўлсак (масалан, давлат раҳбариятининг фуқароларни фақатгина мамлакатда қабул қилинган расмий давлат тилида мулоқот қилишга мажбур қилиши, ўз ҳудудида истиқомат қилаётган кичик халқ ва элатларнинг тилини ривожлантириш ишига лоқайдлик билан қараш ёки тўсқинлик қилиши ва ҳоказо), кўплаб тилларнинг бошига тушаётган кулфатнинг кўламини дурустроқ англаган, ўзбек тили шукрки, бу каби кулфатдан йироқ эканлигини тушунган бўламиз.

XXI ас муқаддимаси жаҳон миқёсидаги яна бир байрамнинг таъсис этилиши билан бошланган. 1999 йили Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси 2000 йилдан бошлаб 21 февраль кунини Халқаро она тили кунини сифатида нишонлаш тўғрисида махсус қарор қабул қилди. Байрам учун ушбу сананинг танланиши анчайин ғамгин воқеаларга бориб тақалади. 1952 йил 21 февраль кунини ҳозирги Бангладеш давлатининг пойтахти Дакка шаҳрида бенгал тилини мамлакатнинг давлат тилларидан бири деб эътироф этиш талаби билан намоён бўлган чикқан талабалардан бир нечаси полиция ўқидан ҳалок бўлган. Қарангки, халқнинг эрк учун кураши, ўзлигини таниши аввало она тилининг мавқеи учун курашдан бошланар экан. Чунки миллатнинг қиёфасини кўрсатувчи кўзгу, халқнинг тирикчилигини англаб турувчи омил она тилидир. Шунинг учун ҳам босқинчи ва истилочи кучлар қай юртни ўзига қарам қилмоқчи бўлса, аввало, уни ўз тилидан, кейин эса динидан, тарихи ва маданиятидан, миллий ғуруридан жудо этишга уринади.

Қарангки, мустақилликка қадар Ўзбекистонда рус тили ва адабиёти бўйича мутахассислар тайёрловчи Пушкин номи Рус тили ва адабиёти институти бор эди-ю, лекин ўзбек тили ва адабиётини ўрганишга даъват этилган махсус олий ўқув юрти йўқ эди. Ўзбекистон Фанлар академияси қошида ўзбек тили ва адабиётини тадқиқ этишга қаратилган илмий-тадқиқот институтига эса Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб ёки Алишер Навоийнинг эмас, Александр Пушкиннинг номи берилганди...

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида” фармони қабул қилингани яна бир тарихий ҳодиса бўлди. Фармон матнидан кўринадикки, ташкил этилаётган университет она тилимиз ва миллий адабиётимизни тадқиқ этувчи, ўсиб келаётган авлодга тил ва адабиётдан сабоқ берувчи кадрларни тайёрловчи олий ўқув юрти ва шу билан бир қаторда марказлашган тадқиқот маскани бўлади. Истиқлол туфайли кадрларимизнинг тикланиши

баробарида олдимизда янада каттароқ вазифалар пайдо бўлдики, янги университет мана шу вазифаларни амалга оширишимиз ҳамда кўзланган мақсадларга эришувимиз йўлида муҳим қадам бўлиши шубҳасиз.

Ахборот технологиялари жадал ривожланаётган, фан ва техника суръат билан илгарилаётган бу даврда зиёлиларимиз, жумладан, ижод аҳли олдида яна бир катта масала пайдо бўладики, у ҳам бўлса, ўзбек тилининг мазкур технологиялар натижасида сўзлашувга “оқиб” кириб келаётган турли хорижий сўзлар таъсирида бузилиб кетмаслиги, бир қарашда замонавий, қулоққа чиройли эшитиладиган глобаллашув деган жараён оқибатида ўзбекона сўз ва ибораларнинг шакл ва мазмун жиҳатдан тубдан ўзгариб кетмаслиги, ўзимизда мавжуд бўлган сўзларнинг бегона сўзлар орасида йўқолиб кетмаслиги учун қайғуришимиздир. Тил ўз хусусиятларига кўра, мудом янгиланиб, такомиллашиб борувчи ҳодиса. Шу боис ўзбек тили XXI аср суръати билан ҳамоҳанг ривожланаётганини инобатга олиб, тилимизнинг табиати ва хусусиятларини тўла акс эттирадиган мукаммал грамматикасини яратиш, ўзбек товушлар тизими ва уларнинг ёзувда акс этиши, жорий имло қоидаларини такомиллаштириш каби вазифаларни ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда. Мустақиллик шарофати билан мамлакатимиз жаҳон майдонига кириб келган экан, Ўзбекистон фундаментал фанлар, замонавий ахборот ва коммуникация технологиялари, саноат, банк-молия тизими, юриспруденция, дипломатия, ҳарбий иш каби ўта муҳим тармоқларни ўз тилида ривожлантираётган экан, она тилимиз ўзининг ҳақиқий ўрнини эгаллашига эришиш, шу мақсадда замонавий дарсликлар, этимологик ва қиёсий луғатлар яратиш, зарур атама ва иборалар, тушунча ва тоифаларни яратиш янада долзарблик касб этяпти.

Юқорида тилининг яшовчанлик даражасини белгилаб берувчи тўққизта мезон ҳақида гапирдик. Ўзбек тили мазкур мезонлар бўйича яшовчанлик даражаси энг юқори бўлган тиллар қаторидадир. Мазкур мезонларга тилнинг болалар томонидан она тили сифатида ўрганилиши, шу тилда оммавий ахборот воситаларининг чоп этилиши, кино ва театрларнинг мавжудлиги, тилнинг расмий бошқарув ишларида фойдаланилиши кабилар киради. Мана шу мезонларнинг энг муҳимларидан яна бири ушбу тилда яратилган ёзма адабиётнинг яшаб келаётганлигидир. Шукрки, бугунги миллий адабиётимиз ўзининг бир неча асрлар аввал қўйилган пойдевориغا эга, биздан аввалги адабий авлодлар асл маънодаги миллий адабиёт биносига муносиб ғиштлар қўйдилар, биздан ҳам шу иш талаб этиляпти. Турган гап, бундай талаб адабиётга кириб келувчи кейинги авлодларга ҳам қўйилади. Бунга эса этишиб келаётган ёшларнинг она тилимиз имкониятларини чуқур билишлари ва миллий адабиётимиз анъаналарини ўзлаштиришлари ва эъозлашлари орқасида эришилади. Адабиётимиз ўзининг минг йилларга тенг тарихи шарофати билан ҳам жаҳон адабиёти минтақасига кўтарилишга манتيқан ҳақлидир. Буюк аждодларимиз яратган маънавий бойлик, уларнинг жаҳон тамаддуни ривожига қўшган ҳиссаси билан фахр этишга ҳам ҳақлимиз. Лекин менинг назаримда, биз энди жаҳонга Маҳмуд Қошғарий, Лутфий, Навоий ва Бобур каби мутафаккирларнинг ворислари сифатида ўзимизнинг нималарга қодир эканлигимизни кўрсатиш вақти етган. Замонавий ўзбек адабиёти жаҳон шеърияти ва насри билан елкама-елка тура олишини кўрсатиш учун эса биз ўзимизда шу кунларда яратилган муносиб асарларни дунёга кўрсата олишимиз лозим. Бу келажакнинг эмас, бугуннинг иши.

Маҳмуд ТОИР

Ўзбекистон халқ шоири. 1952 йилда тугилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎзМУ) тугатган. “Айт энди, юрагим”, “Биз нечун учрашдик”, “Ҳақни таниб”, “Мендан мени сўрама”, “Бедорларга беринг дунёни”, “Юз тўртлик”, “Савоб асли самодан тушмас” каби ўндан зиёд шеърый тўпламлари нашр этилган.

Армон тунӣ

Достон

Онам Рафиқа НОРБОБО қизи
хотирасига бағишлайман

Муқаддима

Бир сўз бор бу қадим, сирли дунёда,
Ҳаёт не, меҳр не – этгай ифода.

Шу сўздан бошланар тириклик гўё,
Шу сўздан бошланар қўшиқ ҳам наво.

У эрур инсонлик, эзгулик рамзи,
Вафо қасидаси, жасорат ҳамди.

Ҳидоятга элтур итоат унга,
Саодат истасанг, эт одат бунга.

Шу сўз тоза дилнинг меҳроби эрур,
Фарзанднинг моҳтоби, офтоби эрур.

Ватандек муқаддас бу сўз жаранги,
Ватан мангу экан, бу сўз ҳам мангу.

Кўнгил дунёсида осмондир бу сўз,
Қадрин билмаганга армондир бу сўз.

Кимки номин айтса, жўр бўлар олам,
У менинг қувончим, армоним, нолам.

Дунёда куёшдек улуғ ягона,
Она – у, она – у, меҳрибон она!

* * *

Она сўзини тилга олган ҳар бир инсоннинг кўз ўнгида, беихтиёр ўз онасининг порлоқ сиймоси гавдаланади. Ўзгача бўлишини тасаввур этиш қийин. Чунки ҳар кимнинг жисмига жон ўз онасидан ўтади. Шу боис, мен ҳам онам ҳақида дилимнинг дардини тўқким келди.

I

Бир кун меҳмон келмаган кун йўқ,
Остонангиз тиллодан, она.
Сизни, асли, тилаб олганлар,
Муҳаббатдан, вафодан, она.

Сиз умримнинг мунаввар тонгги,
Уй тўрида бир офтобимсиз.
Дуоларнинг дури жамланган
Мукаддассиз, хуш китобимсиз.

Жоним онам, дарёдил онам,
Ҳақнинг ҳукми, ёзиқлари бор.
Мен бахтлиман, онасизларнинг
Табиб билмас оғриқлари бор.

Бир кун меҳмон келмаган кун йўқ,
Бу феълингиз Худодан, она.
Сизни сира кетгизгим келмас,
Ҳамма кетар дунёдан, она.

* * *

Аммо... Кун келиб соғинч, ҳижрон ва азоб исканжасида қолишимни, айрилиқ нақадар оғир эканини билмагандим...

Сиз: “Бандаси тадбир қилади, Яратган тақдир, болам. Эгам чорласа, Ўзига шукрим, менинг орқа-этагимда оғирлигим йўқ. Омонатимни топширишга доим тайёрман”, дердингиз. Инсоннинг кўзидаги тўрлар аввалида ғафлат тўри тураркан. Кеч очилган кўзлар кеча кўриши мумкин бўлган одамни бугун кўролмай қолиши ҳақиқат экан.

Она, ўзингиз айтгандек, ой бизнинг қишлоқда ерга яқин эди, қуёш ҳам тоғларни ўпиб юз очарди. Ҳар бир қаричида, сизнинг табаррук изингиз қолган ҳовлимизни айланиб юрибман. Осмонга қарасам, янги ой чиқибди. Сизнинг дуоларингиздек, сизнинг тилақларингиздек ёқимли ой.

Она, мен ойга қанча узоқ термилсам, у менга шунча яқин келаётгандек. Гўё, бошимдаги ой тимсолида сизни кўраётгандекман. Назаримда, сиз ҳам ой билан ерга тушиб келаётгандексиз. Шу тобда, сизни янги ойга менгагим келди, она. Одамлар янги ойга боқиб, хуш ниятларининг ижобатини сўрашса, мен сиздан ҳамиша беҳисоб тотли сўзлар, панду ўғитлар эшитганман. Худди суврати, сийрати мутаносиб одамлар бир-бирини излаб юрганидек.

Ўйлаб кўрсам, одамзод ниятидаги ёруғликни, гўзалликни, меҳру оқибатни она табиатдан олар экан. Она табиатдаги биз таъриф тавсиф этиб, адо қилолмайдиган жамики эзгуликлар барча оналар каби сизда ҳам бор эди, она!

Эзгуликни асраш – онани асрашдан бошланади. Дунёни асраш – онани асрашдан бошланади. Онани борнинг офтоби сўнмайди. Шу боис, ҳар ким ўз онасини ўз овози, ўз муҳаббати, ўз қувончи билан таърифлайди. Шу ниятда қўлимга қалам олдим, она!

II

Бисмиллоҳ бўлгайдир, сўзим аввали,
Онамдир қалбимнинг тоза гавҳари.
Ўзи осмонидир, ўзи – заминим,
Жонидан жон берган, жоним заргари.

Мен қўшиқ бошладим онам васфида,
Ҳаётим достони онам, аслида.
Нажот фариштасин кўрса, не ажаб,
Борки, одамизод она васлида.

Фарзанднинг онадек фидоси бўлмас,
Фарзанднинг онадек адоси бўлмас.
Кетгач, сен қабрига юз йил қатнасанг,
Қаро тупроқнинг ҳеч садоси бўлмас.

Энди соғинч охи каломинг бўлгай,
Энди армон сенинг таоминг бўлгай.
Кўргинг келаверар, кўзларинг гирён,
Фақат сиймосига саломинг бўлгай.

* * *

1964 йилнинг июль ойи. Мен бешинчи синфни, укам учинчи, синглим биринчи, опам саккизинчи синфни тугатган.

Отамиз қазо қилдилар... Ўша пайтда, “Ўзинг учун ўл, етим” аталмиш кунлар бошланди. Укаларингиз – Низомиддин, Сирожиддин тоғаларим баҳоли қудрат қўллаб турдилар. Аммо ҳар рўзгорнинг ўз ғори бор. Қолаверса, қўлдан берганга қуш тўймас, деганлар.

Тақдир тақозоси экан, бироз қатъиятли, қаттиққўл бўла бошладингиз. Опам билан мени эрта тонгда уйғотар эдингиз. Мактабга боргунимизча даладан ўт ўриб келардик. Мактабдан келиб яна ўтга борардик. Ортганини пичан қилиб қуритардик. Ёзда ўрилган ғалла майдонларидан сомон йиғардик, машоқ терардик. Асосан, битта сигирнинг сут-қатиғини сотиб рўзгор юритардик.

Саккизинчи синфни битирганимдан кейин, ёзда одамларнинг уйида мардикор бўлиб ишлай бошладим. Тўғрироғи, янги қурилган иморатларнинг шuvoғини қиладиган усталарга лой қориб берардим.

Борган сари отамнинг қадри билинарди...

* * *

Олтинчи синфда ўқирдим. Сентябрь ойи, тоқзорлар орасидаги ўтлардан ўриб келгани Номанак аталмиш масканга опам билан бирга бордик. Опам эшакдан тушиши билан, менга ҳам “тезроқ тушақол”, дейишини биламан, эшак нимадан-

дир хуркиб, мени олиб қочиб кетди. Ўзимни тутолмай йиқилдим, кўлимни ўрок тилиб юборди. Аммо оёғимнинг бири узангида қолиб кетгани боис, эшак мени тоқзор ичига судраб кетди. Қолганини билмайман...

Уйда хушимга келсам, сиз тепамда опамни қойиб: “Сени ўтга юбормай мен ўлай”, дея бўзлаб ўтирибсиз. Бутун баданим моматалок, шилинган...

* * *

1969 йил ўрта мактабни тугатдим. Синфдошларим бирин-кетин хужжатларини олий ўқув юртларига топшира бошлашди. Мен жим эдим. Бир куни тонгги но-нушта пайтида мендан сўраб қолдингиз:

– Мана, мактабни ҳам тугатдинг. Хўш, энди нима қилмоқчисан, ўғлим?

– Бирон жойга ишга қираман. Иш тополмасам, мардикорчилик қиламан. Сизга ёрдам бераман. Бош ўғлингизман, ахир!

– Йўқ, ўқийсан. Отанг раҳматлини элу юрт нафақат, дурадгор, уста, балки, ўқимишли инсон сифатида ҳам кадрларди. Майли, ким бўлсанг ҳам отангнинг руҳини шод қил. Қолаверса, опанг мактабда фаррош бўлиб ишляпти. Уканг ҳам улғайиб қолди. Бир кунимизни кўрармиз...

Аслида, отанг билан бирдан-бир орзуимиз ҳаммангизни ўқимишли қилиб камолга етказиш эди. Замона зайли билан ўзимиз ўқий олмаганимиз боис, фарзандларимиз ўқисин, деб, ҳамиша ният қилардик. Ўқиган, уққан одамнинг йўли ҳамиша нурли, сўзи кўрли бўлади, ўғлим! Мен ҳаёт эканман, албатта, ўқийсан!

Она, ўша маҳали, томоғимга нимадир тикилиб қолди. Тиз чўкиб оёқларингизга бошимни қўйиб, йиғлагим келди. “Менинг шундай онам бор”, дея ҳайқиргим келди.

Мен ҳозирги Ўзбекистон Миллий университетининг филология факультетига хужжатларимни топширдим. Кундузги бўлимга ўтолмадим. Тўплаган балларим асосида кечки бўлимга қабул қилиндим. Хурсанд бўлдим. Демак, кундузи ишлаб, кечкурун ўқийман.

Она, сизнинг меҳрингиз туфайли менинг талабалик йилларим бошланди.

Кундузи қурилишда ишлаб, кечкурун ўқиганим боис, ҳеч кимга муҳтож бўлмадим. Аксинча, имкон қадар сизни қўллаб турдим. Аммо иккинчи курсни битириб, ҳарбий хизматга кетишга тўғри келди. Кечки бўлимда ўқийдиганлар учун ҳарбий хизмат мажбурий эди. Ҳарбий хизматдан қайтиб, ўқишимни давом эттирдим, нашриётга экспедитор бўлиб ишга кирдим. Тошкент шаҳрида мен қирмаган босмаҳона, мен бормаган қоғоз, китоб омбори қолмади. Опамни турмушга бериш пайти ўтиб боряпти. Ўзим топиб, ўзим уйланишим керак. Азал-азалдан елкамда бир юк бўлса, ундан қутулмагунимча қўлим қаламга бормайди. Ҳозир ҳам шундай.

Турмуш ташвишлари сизни эрта эзиб қўйганди, она. Энди тез-тез тобингиз қочадиган бўлиб қолди.

– Китобинг қачон чиқади, болам? – дердингиз.

Мен шеър ёзолмаётганимдан, китоб чоп этиб, сизни хурсанд қилолмаётганимдан ўқинардим. Аммо бир нарсани билардим. Сизнинг дуоларингиз, пада-ри бузрукворимнинг руҳи менга ёр эди.

Сизнинг метин иродангиз олдида доим таъзимдаман. Сизни илк бор жарроҳлик столига олишайтганида етмишни қоралаётган эдингиз. Ўт копингизни олиб ташлашди. Сизга ўшанда, Яратгандан шифо тилаб, нима учундир оналарнинг онаси Момо Ҳавога зорланган эдим.

Момо Ҳаво, Моможоним, сен онамни асрагин,
 Мен дўлворни чироқ билган парвонамни асрагин!
 Етмиш икки томиримда нохуш туйғу титрагай,
 Момо Ҳаво, Моможоним, сен онамни асрагин!

Жавдираган юлдузлар-эй, хаёлларим олгайдир,
 Наҳот, онам бир кун келиб, юлдуз бўлиб қолгайдир,
 Кўргузмаган меҳрим менинг юрак-бағрим ўртайдир,
 Момо Ҳаво, Моможоним, сен онамни асрагин!

Сочининг ҳар толасида минг бир азоб қартайди,
 Тонгда онам сочин эмас, азобларин тарайди,
 Армон эзар, э, воҳ, ақлим энди унсиз инграйди,
 Момо Ҳаво, Моможоним, сен онамни асрагин!

* * *

Сизни ўн беш йилда тўрт бора операция қилишди. Буйрагингизнинг бирида саратон касаллиги борлигини айтишганда, оёқларингизни кучиб унсиз йиғлаган эдим:
 – Йўқ, онам ўлмайди! Бўлиши мумкин эмас! Ўлишига йўл қўймайман! Ахир, отам ҳам буйрагидаги тош туфайли дунёдан эрта кетган! Онам яшаши керак! – дея нола қилгандим.

Шифокорлар буйракдаги касаллик ҳали тарқалиб улгурмаганини, беморнинг буйраги олиб ташланса, яшаб кетишингиз мумкинлигини айтишди. Ўзингизга бу ҳақда билдирганимиз йўқ. Фақат: “Буйрагингиздаги тошни олдириб ташлай-миз”, дедик. Аммо:

Дунёда энг тоза сўзни қидириб,
 Онамнинг дардига шифо сўрадим!
 Юзимдан кўзимнинг ёшин сидириб,
 Онамнинг дардига шифо сўрадим!

Тиз чўқдим, энг аввал, ёлғиз Худога,
 Дард берган қодирдир ўзи давога,
 Ёлбордим ҳам яна Момо Ҳавога,
 Онамнинг дардига шифо сўрадим!

Ирмоқлар, илтижо бўлиб оқингиз,
 Турналар бошида қанот қоқингиз,
 Азоблар, оғриқлар, мени чақингиз,
 Онамнинг дардига шифо сўрадим!

Оппоқ сочларида поклик жамоли,
 Жони чирқиллару тилида боли,
 Тўрт фарзанд қошида биз қадди доли,
 Онамнинг дардига шифо сўрадим!

Тангрига яқинсиз, ойу юлдузлар,
 Ҳар бемор эрта тонг куёшни излар,
 Бўғзимда қабарди нолаю бўзлар,
 Онамнинг дардига шифо сўрадим!

Булбуллар, бир нафас гулни унутинг,
 Дунёда бор гулни Тангрига тутинг,
 Маҳмудга жўр бўлинг, додига етинг,
 Онамнинг дардига шифо сўрадим!

Оҳимиз Оллоҳга етди! Сиз соғая бошладингиз. Бир йил ўтиб, кўни-кўшниллар, яқин қариндош-уруғларнинг уйларига ўзингиз бориб келадиган бўлдингиз.

Она, сиз беназир меҳрнинг соҳибаси эдингиз!

Набираларингиз зиғирдай оғриб қолса, келинларингизга қараб ўтирмасдан, ўзингиз чорасини топар эдингиз. Сизнинг дарёдиллигингизни эслаш юракни орзиқтиради, она!

Сочингизнинг толасида дунё сочи оқармиш,
Жонингизни жаранглатиб вафо чакмоқ чакармиш,
Аллангизнинг оромлари ойга ҳам хуш ёқармиш,
Дарёдилим, десам, дарё хижолатдир, онажон,
Пойингизга тиз чўкмоқлик саодатдир, онажон!

Юрагимга ўчмас чўғни ташлаб турган қуёшим,
Қора тунда шамчироғим, ойдан ёруғ йўлдошим,
Тош кўнглимни тоширган ул, кўзимга қалққан ёшим,
Дуолардан дил боғига гул қадаган, онажон,
Жойнамознинг жамолига нур қадаган, онажон!

Ш

Гоҳида дилимда: “Онамга ҳайронман, эл-юрт таниган ўғлини ҳам худди ёш боладек қийиқдилар”, дея ранжиган бўлардим. Бугун ўғил-қизларимни уйли-жойли қилиб, бир этак набираларнинг бобоси бўлганимда, сиз нақадар ҳақ эканингизни англаб етдим. Айтмишим шу бўлди:

Ўлгунча боласан отанг олдида,
Сўлмаган лоласан онанг олдида.
Чархнинг ўйинига ёқа ушлайсан,
Қартайгач боласан, боланг олдида.

Она, назаримда, сизнинг бир қўлингизда меҳр, бир қўлингизда оқибат тарозиси турарди. Кўчадан келсам, уйда йўқ бўлсангиз, остона ҳатлаб киришингиз билан дарров суриштирардим:

– Қаерда эдингиз?

– Қўшнимиз Ҳалима холангни сўраб чиққандим. Попук аянг ўзи келиб турарди. Икки-уч кундан бери келмай қўйди. Хабар олмасам, инсофдан бўлмас.

Кейинги сафар ҳам шу савол-жавоб:

– Болам, Асия хола маҳалламиздаги энг ёши улуг аёл, кўнгли ярим. Ўғли йўқ бечорани. Кўздек қўшнимиз Мамлакат ҳам анчадан бери бетоб, сўрамасам, гуноҳ бўлади. Уч кун бўлди. “Ҳой эгачи, ўтирибсизми?” деб кириб турадиган Ортиқби синглимдан ҳам дарак йўқ. Болажоним, ахир, мен булар билан киёматда ҳам кўришаман. Қолаверса, елкамизда камчи ўйнаган даврларда бирга кетмон чопганмиз.

Она, сиз номларини тилга олган бу меҳри дарё онахонлар ҳозир орамизда йўқ. Сизнинг номингиздан уларни бир йўқлагим келди, она!

Борга бокмай, йўқни йўқлар хаёллар,
Онамдек бокира, офтобжамоллар!
Кўргим келиб тўрт тарафга термилдим,
Онам билан кетмон чопган аёллар!

Бир туп райхон қошида юз тиз буккан,
Йиғи келса ялпизларга дил тўккан,
Қўлингиз гул, райхон эккан, гул эккан,
Онам билан кетмон чопган аёллар!

Пешонангиз тери томган момо ер,
Қайда қолди фариштадек момом, дер,
Қалдирғочлар қўлингиздан таом ер,
Онам билан кетмон чопган аёллар!

Бу дунёнинг кори сира битмаган,
Тақдир сизга не юмушлар тутмаган,
Дилингиздан, айтинг, нелар ўтмаган,
Онам билан кетмон чопган аёллар!

Сочларингиз қорлардан ҳам оқ бугун,
Кўнгил ярим, кўнгил бунча тоқ бугун,
Ўнингиздан тўққизингиз йўқ бугун,
Онам билан кетмон чопган аёллар!

Қаттол ёвдан, ҳатто, йўлбарс ўкирар,
Битта кетмон бир эркакни чўктирар,
Изингизда не чаманлар гуркирар,
Онам билан кетмон чопган аёллар!

Бир ўғилмиз, мингта ўғил, хўш нима,
Кўрмаганмиз бизлар, ахир, қўш нима,
Гоҳо ойлаб кўрмаганлар гўшт нима,
Онам билан кетмон чопган аёллар!

Сиз – Ватаннинг юзидаги ёғдуси,
Сиз – покликнинг товлангувчи туйғуси,
Кетмон бетин куйдирган гоҳ қайғуси,
Онам билан кетмон чопган аёллар!

Шойи сотиб, алп йигитлар шод келар,
Маҳмуд каби кўп шоирлар мот келар,
Дил тубидан, билмам, қандай дод келар,
Онам билан кетмон чопган аёллар!

* * *

Ота-она фарзандини дунёга келтириб, бокиб, тарбиялаб оёкка кўяди. Устоз эса унга ўзлигини танитади. Илму ҳикмат нури билан парвозга шайлайди. Табиийки, менга сабоқ берган барча устозларим қаршисида бугун таъзимдаман. Улар олдида ҳамиша қарздорлик ҳисси билан яшайман. Аммо ўйлаб кўрсам, энг улуғ устозим ўзингиз бўлган экансиз, она! Чунки, мен ҳовлимиз осмонидан учиб ўтаётган турналарга салом беришни, айвонимиз пештокига уя қураётган қалдирғочларга “хуш кўрдик” дейишни, баҳор элчиси бойчечакни дунёга энди келган гўдакдек суюб, алқашни, исмалоғу ялпизларни ҳам эркалаб кўйишни сиздан ўргандим. Сиз сигир соғаётганингизда, мен хижолат бўлиб кетардим. Худди узок вақт кўришмаган дугонангизга гапираётгандек жониворни шу қадар эркалар эдингизки... Ҳар фаслнинг ноз-неъматини илк бор татиётганингизда, аввало, кўзингизга суртиб олиб, етказганига беҳисоб шукрона айтар эдингиз.

Она, англаб етганим шу бўлдики, сизнинг ҳаёт мактабингизнинг аввали – инсонни кадрлашдан, Ватанни севишдан бошланади. Ватанни севиш сизга – ҳовлимиздаги ҳар бир туп ниҳолни ардоқлашдан, бир бўйра жойга сепилган райҳону кашничга ҳамиша ҳавас ва муҳаббат назари билан қарашдан, уларни Яратганининг мўъжизаси, деб, баҳолашдан бошланишини кўп кузатганман.

Турар жойимизни бироз кенгайтириш мақсадида отамдан қолган икки туп анжир, бир туп анор, тўрт-беш туп токни олиб ташлаш зарурати туғилди. Сиз, мутлақо, қарши бўлдингиз. Ҳатто мен билан уч-тўрт кун гаплашмай ҳам юрдингиз. Аммо мен ноилоҳ эдим... Сиз худди ўз жигаридан айрилган одамдек хўнграб йиғлаган эдингиз, она:

– Буларни отанг раҳматли ўз қўллари билан экканди. Челақда сув ташиб кўқартирганди. Аввал, ўзинг бир туп ниҳол экиб, ундиргин. Кейин кўрасан. Ковлаб ташлашга кўзинг қиярмикан? Шундай ҳам бераҳм бўласанми?

Она, сиз бу дунё неъматларининг барчасини ўз ўрнида кадрлардингиз. Мен дунёга келган Ватан сизнинг қалбингиздан бошланади. Шу боис, сиз менга ҳамма нарсадан олдин Ватанни севишни ўргатдингиз:

Ўргатган одамнинг сўзида офтоб,
Ўрганган одамнинг юзида офтоб,
Яшамок, аслида, сўрокка жавоб,
Эй, сиз илк устозим – онам, дилбандим,
Ватанни севишни сиздан ўргандим!

Дердингиз, райҳонда дилнинг ранги бор,
Муҳаббат аҳлида гулнинг ранги бор,
Меҳру оқибатда элнинг ранги бор,
Элга эландим мен, сизга эландим,
Ватанни севишни сиздан ўргандим!

Дегансиз, Ҳақ сўзининг ташнаси бўлгин,
Садоқат саҳросин чашмаси бўлгин,
Яхшилик азмида тўкилгин, тўлгин,
Она, дилингизда дарё кўргандим,
Ватанни севишни сиздан ўргандим!

Офтоб остонамдан кетганда билдим,
 Ботар манзилига етганда билдим,
 Чўбин отингизни тутганда билдим,
 Кеч деди, хеч дедим, дийдор тиландим,
 Ватанни севишни сиздан ўргандим!

Онани асраш бу – Ватанни асраш,
 Онадек бағри кенг чаманни асраш,
 Жонга туташ бўлган жаҳонни асраш,
 Сизни эласам гар бахтга беландим,
 Ватанни севишни сиздан ўргандим!

Оналар – дунёнинг дури азали,
 Сиз – кўнглим кўзининг сўнмас машъали,
 Соғинчим оҳининг битмас ғазали,
 Эй, сиз, илк устозим – онам, дилбандим,
 Ватанни севишни сиздан ўргандим!

IV

Соғинч – бу, аслида, кўнглимиз кўзидаги ёш. У бир зумда қувонч ёшига, бир зумда армон ёшига айланиши мумкин. Юзларингда дийдор нури порласа, кўзларингдан юмалаётган қувонч ёшидир. Онани йўқотиш кўнгилини қон йиғлатади.

Соғинч сидирмоқда кўнгил қонимни,
 Армон ўртамоқда жисму жонимни,
 Кўргим келаварар онажонимни,
 Дарёсин ахтарган ирмоқ кабиман,
 Дарахтдан узилган япроқ кабиман!

Чарх уриб, ҳовлимга сиғмай қоламан,
 Жойин бўш кўрганда: оҳман, ноламан,
 Мен тонглар дуони кимдан оламан,
 Киприкда жон тутган томчи кабиман,
 Тамшансам, наздимда, кўзёш таъмиман!

Ҳувуллаб қолгандек бу дунё гўё,
 Тунлар – тўлғонган тош, кунлар – зим-зиё,
 Онажон, кимда бор сиздаги зиё,
 Куёшин қидирган осмон кабиман,
 Боғида гули йўқ боғбон кабиман!

Она, қабрингизга қайтиб бораман,
 Қандоқ, алвидо, деб, айтиб бораман,
 Сизни соғинганда, дили пораман,
 Зам-зам қошидаги ташна кабиман,
 Энди изингизнинг ёнган шамъиман!

* * *

Муқаддас сўзига энг муносиб зот,
Шоирлар тилида энг азал баёт.

Асрлар сийратин саволи – она,
Асрлар ҳайратин тимсоли – она.

Фарзанд-чун дунёда энг ёруғ кўзгу,
Бешиқлар бошида боқий булбул у.

Кўнгилда юз очган энг ширин сўздир,
Оламга хуш боққан энг тиниқ кўздир.

Ўйласанг, ўйингдан томгувчи болинг,
Оппок рўмолидек оппок хаёлинг.

Жонингнинг чашмаси, дардинг дармони,
Асода турса ҳам умринг посбони.

Она, деб, ҳайқирсанг дил нурга тўлар,
Ҳақ шохид – ҳақ сўзга қорлар кўр бўлар.

Дарҳақиқат, биргина она сўзини тилга олиш кўнгиллар тубига ҳам нур тара-тади. Она бағрининг кўри – меҳрнинг кўри. Шунданми, инсон ёши улғайганда ҳам она бағрини кўмсаб яшайди. Қолаверса, биз энг кувончли кунларда ҳам, мусибатли лаҳзаларда ҳам онага юкинамиз. Онадан нажот излаймиз. Чунки она эзгуликка элчи, савобга сарбон.

* * *

Кўздаги гўзаллик – кўзгудаги нур,
Дилдаги гўзаллик – орзудаги нур.

Тоза тилақлардан балқийди дунё,
Хуш ниёт аҳлини алқайди дунё.

Кимки, ўз дилига гул эккан азал,
Тошга гул баргида ёзолгай ғазал.

Замин бағридаги ҳар сиқим тупроқ,
Биздан хушёрроқдир, биздан уйғоқроқ.

Булоқлар, дарёлар, сувлар – ҳаммаси,
Биздан олдин ўтган жонлар чашмаси.

Деманг, ёмғир осмон жомидан ёғар,
Аслида, булутлар комидан ёғар.

Оллоҳ неки, эккан табиат она,
Оллоҳ не ундирди қуёш парвона.

Ҳар неки жонзотдир, зарра жони бор,
Шу замин бағрида ризқи унга ёр.

Дунё азаллиги қадим ривоят,
Дунё гўзаллиги Ҳақдан иноят!

Болалигимда онамдан эшитган энг кўп ўғитларим: “Ноннинг увоғини ерга туширма, ерда увок кўрсанг четга олиб қўй. Сувга тупурма. Жониворларга озор берма. Ниятсиз гул узма, савоб ишдан оғринма...”

Табиийки, бу ўғитларга риоя қилган инсон гўзалликни, дунёни асрай билади.

Мен онамдан тўғри сўзни,
Халолликни ўрганганман.
Чехрасидан очик юзни,
Ҳилолликни ўрганганман.

Мен онамдан кенг феълликни,
Дарёликни ўрганганман.
Оқ кўнгиллик, хуш дилликни,
Фидоликни ўрганганман.

Мен онамдан отага тик
Бокмасликни ўрганганман.
Ўзан кўрмай ҳар тарафга
Оқмасликни ўрганганман.

Мен онамдан тупроқ билан
Тиллашишни ўрганганман.
Райҳон билан, япроқ билан
Сирлашишни ўрганганман.

Ҳар ким Ватан туморини
Жон ипига илсин, деган.
Эл шонини, юрт орини
Жонига тенг билсин, деган.

Мен онамдан осмон эмас,
Ер бўлишни ўрганганман.
Қор қўйнида ётган музмас,
Кўр бўлишни ўрганганман.

V

Дунёнинг барча оналари каби онамнинг Яратгандан бирдан-бир тилаги – тинчлик, хотиржамлик эди. Уруш йилларида фронт орти азобини бошидан ўтказгани, яқинларидан айрилгани боис, эл-юрт тинчлигини энг улуғ неъмат, деб, биларди.

Шаҳарда ишда эдим. Аёлим кўнғироқ қилди. Уйга келишимни, онам сўраётганини айтди. Қош қорайганида аранг етиб келдим.

–Кечикдинг, болам! Маҳалламиздаги Собиржон муаллим, дўстинг Қобилжоннинг холаси, Инобат муштипарнинг ўғли афғон урушида қазо қилибди. Намоз асрда қабрга қўйишди. Маҳалла-қўй, мусибатли кун, жанозада иштирок этсанг, дегандим. Энди тонгда бориб кўнгил сўрарсан. Инобатга қийин бўлди, Инобатга. Суксурдек йигит эди-я. Яхши жойда ўқирди, деб, эшитгандим. Ерга увол-ку, шундоқ йигит. Урушни ер ютсин, урушни! Қўлингдан келса, дардига малҳам бўладиган бирор нарса ёзгин. Менинг номимдан, барча оналар номидан урушни лаънатлаб ёз, болам!

Мен шу куниёк, Собиржон муаллимнинг уйига бордим. Кейин ҳам бир неча марта кўнгил сўрадим. Бир ойлар чамаси ўтиб, Собиржон муаллим ўзи йўқлаб, келиб қолди. Ўғлининг қабрини очганмиш. Эшитиб ёқа ушладим. У киши бор гапни айтиб бердилар...

* * *

Жаҳон урушими, афғон уруши,
Ҳар она кўксида фиғон уруши.

Урушнинг номига ўт тушсин, дейди,
Урушни тоабод ер ютсин, дейди.

Қай тилда бўлса ҳам фарёд, бу – фарёд,
Ўлимнинг дастидан солишганлар дод.

Ўзбегу тожикнинг, қозоқнинг, хайхот,
Қирғизнинг уйидан чиққан бу фарёд!

Оҳу нола билан бир хил бўзлашган,
Бевақт ўлган ўғлонларин излашган.

Додлари дунёга сиғмайин қолган,
Ўзбек онаси ҳам фарёддан толган.

Менинг бу айтарим ҳикоят эмас,
Асрлардан ўтган ривоят эмас.

Паркент – Ватанимнинг гўзал гўшаси,
Тарихлардан сўйлар ҳар бир кўчаси.

Бунда алла айтар тоғлик оналар,
Тилида боли бор боғлик оналар.

Вале, бир онанинг оҳидан хануз,
Кўнгиллар кўшқини тарк этмайди муз.

* * *

Эшик зулфи қоқилди тунда,
Шум хабар тарқалди бир зумда.

Қишлоқ қалқиб, оёққа турди,
Барча бирдек бўзлаб оҳ урди.

Қарахт эди Собир муаллим,
Дарахт эди Собир муаллим.

– Ўғлинг ўлди, – дедими улар,
Эс-хушини едими улар?!

Тўғри, ўғли афғонда эди,
Мактуб олди, омонда эди.

Эҳ, бу хабар ёлғон бўлсайди,
Оҳ, онаси қандоқ чидайди?!

* * *

Таассуфки, яна минг, афсус,
Совуқ хабар рост эди, э, воҳ!
Қулоқлар не, тошни ёрарди,
Темир тобут устидаги оҳ!

Сочларини юларди она,
Тирнар эди юзи, кўзини.
У ҳеч кимни эшитмас, кўрмас,
Унутганди буткул ўзини.

Қучиб олиб “темир сандиқ”ни,
Илтижода ёнар эди у.
Азоблардан озурда дунё,
Кўрмаганди бундайин қайғу.

– Муслмонлар, хой, муслмонлар,
Очинг, – дерди, – “темир сандиқ”ни.
Сизлар, ахир, қайдан билурсиз,
Юрагимга тушган чандиқни?

Айтинг, ахир, шундоқ боламни,
Қаро ерга қандоқ берайин?
Агар менинг ўғлим бўлса у
Оёгининг учин кўрайин?

Оҳ, онага кўрсатишмади,
Оқизса ҳам кўздан қонини.
Бўзлаб қолди, қарғаб қолди у,
Олиб кетди Олимжонини.

Қунлар ўтди фиғон, мотамда,
Айтмоқ душвор онанинг холин.
Ёстиғини тиканлар тирнаб,
Бир туш кўрди Собир муаллим.

Ўғли турар маънос жилмайиб,
Ўқишини тугатган эмиш.
Гуллаб турган боғни кўрсатиб:
– Мен шу боққа боғбонман, – дермиш.

Дермиш яна: – Менинг боғимнинг,
Усти, ости – темир панжара.
Қаранг, ҳаво етмай уларга
Қовжиратиб қўймоқда, мана.

Сапчиб турди ўрнидан ота,
Урар эди юрак гурсиллаб.
Юм-юм йиғлаб ҳовлига тушди,
Ютаман, дер, ҳовли ҳувуллаб.

– Гўринг тўла нур бўлсин, ўғлим,
 Отагинанг айлансин сендан.
 Айтгин, қандоқ ёрдам берайин,
 Не тиларсан, ох, болам, мендан?

Охдан толган тонг ҳам ёришди,
 Бир аҳд қилди, Собир муаллим.
 У ўғлининг қабрин очади,
 Туш таъбири – отага маълум.

У чорлади яқинларини,
 Фикрин айтди дили тўкилиб.
 Ким қўллади, кимдир рад этди,
 Сўнг гўрковга борди юкиниб.

Титраб кетди гўрков шу онда:
 – Йўқ-йўқ, – деди, – кўл урмам, зинҳор.
 Ахир, бу иш гуноҳи азим,
 Мендан, асло, сўраманг такрор!

Ҳаловатин йўқотди ота,
 Бошин қайга уришни билмас.
 Кўзин юмса, наздида, ўғли,
 Илтижоли боқишдан тинмас.

Тонг сахарда Собир муаллим
 Жигарларин олиб ёнига
 Жигарбандин қабрини очди,
 Савоб, гуноҳ – ўз виждонига.

Қалтираса ҳамки қўллари,
 Темир тобут очилди осон.
 Не кўз билан кўрсинки, унда,
 Ётар эди ўғли Олимжон.

Кийимлари бирам ярашган,
 Гўё ҳеч ким ўлган, демайди.
 Ота бўзлар: – Қани, онанг ҳам
 Сени шундоқ бир бор кўрсайди!

Ох, бошига битта ўқ теккан,
 Бўйнидан ҳам ўқ ебди, э, воҳ!
 Ота кўриб, кетди хушидан,
 Ер титратди кўксидаги оҳ!

Келтиришди аранг ўзига,
 Минг бир таскин, минг бир сўз айта.
 Ювиб-тараб, сўнгра, кафанлаб,
 Олимжонни қўмдилар қайта.

Тупрок тортиб бўлдилар ҳамки,
 Ёмғир қуйди, зўр чакмоқ чақиб.
 Гўё Оллоҳ ўзи бу сирдан
 Ҳеч кимсани қилмади воқиф.

Шукр қилди Собир муаллим,
 Ахир, ўғлин дийдорин кўрди.
 Вале, афсус, минг армон билан,
 Қабристонда қайта оҳ урди.

Нечун олиб чиқмади, ахир,
 Онасини ўғли қошига?
 Энди қандок чидаб бўларкан,
 Фарёдига, кўзда ёшига?!

Ўғлин бир бор кўрса бўларди,
 Дили яро Инобат ая!
 Эшитаркан сочларин юлди,
 Бахти қаро Инобат ая!

Не кулфатки, дунёи дунда
 Ўғли шаҳид кетганлар кўпдир.
 Тугамайди улар фарёди,
 Кўксида тош, кўзида чўпдир.

* * *

Бу фарёдни ёзмоқ оғир, лек, қайтаман,
 Йиғламагин, она, деб, қандок айтаман?

Бу жумбокни энди кимлар ечади-ей,
 Бу фарёдлар етти кўкни қучади-ей?

Тополмассан энди, она, ул мардингни,
 Майли, йиғла, йиғи олар бу дардингни.

Йиғлаб-йиғлаб, жоҳиллардан инсоф сўра,
 Ер юзига тинчлик сўра, савоб сўра.

Она замин ўз ўқида турсин, дегин,
 Аҳли одам омон-омон юрсин, дегин.

Осмон битта, замин битта олам аро,
 Оналарни кўрмайлик, де, мотамсаро.

VI

Тинчлик бошингдаги қуёшга ўхшар,
 Унинг нури ила хотиржам башар.

Тинчлик қўшиғини гиёҳлар айтар,
 Гиёҳларга боққан нигоҳлар айтар.

Тинч юртда дарёлар оромда оқар,
 Қирғоқлар кўксига чечаклар тақар.

Тинч бўлса деҳқоннинг кетмонида нур,
Боғбон ҳар ниҳолдан тополгай сурур.

Юзлашган чехралар офтобга ўхшар,
Гуллар димоғингда гулобга ўхшар.

Тинчлик чечагини болангга тутсанг,
Кўнглингдан гул узиб онангга тутсанг.

Отанг шукронаси тилларида бол,
Ҳаққа илингани дилларида бол.

Тинчлик рухларнинг ҳам ороми бўлар,
Аждоднинг авлодга саломи бўлар.

Аслида, тинчлик – дунё оналарининг олам аҳлига саломи. Зотан, ер юзи халқларининг тилида турли жаранглайдиган, аммо, бир маънони ифода этадиган: “Ассалому алайкум” сўзидан ҳам тинчлик нури таралади.

Бир қўли билан бешикни, бир қўли билан дунёни тебратишга қодир олам оналари бошларида фақат тинчлик қуёши порлашини истайдилар.

Сиз гулданми ёки гилдан,
Гавҳардансиз ва ё дурдан,
Яралгансиз балки нурдан,
Гўзалликнинг шоналари,
Эй, дунёнинг оналари!

Эзгуликнинг камоли – сиз,
Муҳаббатнинг висоли – сиз,
Сиз – офтобнинг жамолисиз,
Латофатнинг лолалари,
Эй, дунёнинг оналари!

Қалбингизда қалққан қувонч,
Чехрангизда балққан қувонч,
Ҳаққа шукр, Ҳаққа ишонч,
Фарзанд – дурнинг доналари,
Эй, дунёнинг оналари!

Тарих қат-қат азоб ичра,
Оҳи олов китоб ичра,
Жигар-бағри кабоб ичра,
Садоқатнинг ноалари,
Эй, дунёнинг оналари!

Турфа тилда сўзлашса ҳам,
Турфа дардда бўзлашса ҳам,
Ҳақни ҳар хил излашса ҳам,
Кўзда тинчлик жолалари,
Эй, дунёнинг оналари!

Кимдир юпун, кимдир хор-зор,
 Кимнинг кўзи йўлда нигор,
 Вале, тилда бир сўз такрор,
 Омон бўлсин болалари,
 Эй, дунёнинг оналари!

Тилингизда ноннинг таъми,
 Дилингизда дард малҳами,
 Кўзингизда меҳр шамъи,
 Ёруғ ҳар уй хоналари,
 Эй, дунёнинг оналари!

Ўзбекистон – менга Ватан,
 Жоним ичра у жону тан,
 Ота Ватан, она Ватан,
 Онамнинг дугоналари,
 Эй, дунёнинг оналари!

* * *

Дарҳақиқат, ҳар бир онанинг фарзанди қошида чеккан заҳматининг ўзи бир дoston. Орзуси, армони, бахтию дарди яна минг дoston.

Афсуски, биз фарзандлар бу ҳақиқатни кеч англаб етарканмиз.

Дилимда оққан сиз – сойдан айтайин,
 Бошимда кулган сиз – ойдан айтайин,
 Сиз ҳаққингизда ўй сурганим сайин,
 Кўзимдан анорлар гули тўкилар,
 Кўнглимдан армонлар кули тўкилар.

Ботиб юз очмаган офтобим, онам,
 Меҳрим дарёсида дил обим, онам,
 Савол кўп, лек, йўқдир жавобим, онам,
 Имон ўкинади, виждон ўкинар,
 Жоним чок-чокидан сиз деб, сўкилар.

Мендек ўғилни ҳам одам, дедингиз,
 Борлар қаторида болам, дедингиз,
 Бир умр ўйланиб, ғамим едингиз,
 Ким сиздек жонини тикиб юкинар,
 Ох, энди, ким мендек, мендек ўкинар?

Бугун соғинч мени сиртмоқлаб турар,
 Бугун алам мени чакмоқлаб турар,
 Бугун армон мени ортмоқлаб юрар,
 Алп қаддим мажнунтол каби букилар,
 Юрагим қатига тикон экилар.

Она, кетганлар-ку, қайтиб келмайди,
 Она, ўлмайман, деб, айтиб бўлмайди,
 Онасиз яшасанг, кўнглинг тўлмайди,
 Кўзимдан анорлар гули тўкилар,
 Қалбимдан армонлар кули тўкилар.

Она, кетганлар қайтиб келмаслигини инсон дунёдаги энг азиз кишисини йўқотганда билар экан. Бугун менинг кўзимдан тўкилган анор гулларини ўқинган виждоним териб олади, она! Армон куллари менинг жону жаҳонимни қандай куллашини ўзим биламан, она! Булар куллар эмас, йўк, йўк, булар: менинг онам дарёдил, менинг онам кечиримли, дея, сизга илиниш ўрнига елларга совурган меҳрим, елларга совурган оқибатим, она!

* * *

Оналар – оламнинг ором чироғи,
Тириклик кўклами, бахтнинг япроғи.

Дуодан нур тутса, товланиб кетар,
Етти камалакнинг ёнига етар.

Озода хаёллар осмони – она,
Ҳар дилнинг, ҳар гулнинг посбони – она.

Оқибат ардоғин чироғи улар,
Дуо кавсарининг булоғи улар.

VII

Халқимизда сут, аввало, тириклик манбаи, ҳаёт рамзи. Кейин поклик, гўзаллик тимсоли. “Сутдек оппоқ”, “сутга чайиб олгандек тиник”, деган иборалар эса, ана шу гўзалликка берилган таъриф.

Аслида, она сути – вафо чашмаси. Дунёга эндигина кўз очган гўдакка она кўкрак тутади. Шу ондан бошлаб, бола вужудига она ниятидаги эзгулик, вафо, муҳаббат, она дуоларидаги ҳуш тилаклар оқиб киради.

Она, агар сиз ҳаёт бўлганингизда менинг бу сўзларимни эшитиб: “Болам, кўйсанг-чи, шу баландпарвоз гапларни, она бўлгандан кейин, болаларини эмизади-да”, деган бўлардингиз одатдагидек чўрт кесиб.

Дарҳақиқат, мен сизни оиламиз кенжаси – синглим Хайринисани қанчалар меҳр, интизом ва садоқат билан, кўкрак сути билан боққанингизни яхши эслайман. (Шундан бўлса керак, ҳозир ҳам полвон синглим, дейман ҳазиллашиб).

Аммо бугун ўз қизларим, яна кўплаб набираларингизни ўз гўдақларини она сути билан камолга етказиш йўлидаги хархашаларини, инжиқликларини, қандай бўлса ҳам турли-туман сунъий аралашмалар билан озиклантириб, болани эртароқ кўкракдан чиқазилганга интилишларини кўриб, сиз ва сизнинг авлодингиз бўлмиш оналаримиздаги катта меҳр, катта қалбни, фарзанд учун жонфидоликни соғинаман. Уни, аввало, ўз фарзандларимда, бугунги ёшларда кўргим келади.

Чунки, она сути – муҳаббат, садоқат рамзи. Она сути билан гўдак қалбига поклик, муҳаббат киради. Ватанига, элу юртига муҳаббат пайдо бўлади. Шу боис, фарзандлар зиммасида ҳамиша она сутини оқлаш масъулияти туради. Она, ўзимча она сутини таърифлашга интилдим:

Ҳар неъматнинг ўз таъмию ўз иси бор,
Ҳар неъматнинг ўз рангию ўз туси бор.
Вале, айтсам, она сутин бу дунёда
Азиздан ҳам азиз тутмиш Парвардигор!

Бу – онанинг жисмидаги жон чашмаси,
 Кадр сўрсанг, аждодларнинг шон чашмаси.
 – Сутла кирган жонла чиқар, – деб айтмишлар,
 Етмиш икки томирдаги қон чашмаси.

Қадриятлар киёсидир – она сути,
 Чехраларнинг зиёсидир – она сути.
 Мурғак дилни тамшантирган, талпинтирган,
 Минг бир дарднинг давосидир – она сути.

Фақат унинг ҳар томчиси ордан келар,
 Яратганга қилган шукр, зордан келар.
 Бу дунёда иззат кўрган она учун
 Муҳаббатдан, меҳр чертган тордан келар.

Ҳар онанинг кўнгил қони – она сути,
 Дилбандига дилин жони – она сути.
 Она сутин оқлаб яшар эл фарзанди,
 Эр кишига миллат шони – она сути.

* * *

Қайси она хуш кўрмайди фарзандини,
 Қайси она жон тикмайди дилбандига?
 Эшитса гар қил учидек бир арзини,
 Жон ипини бойламасми банд-бандига?

Остонани нигоҳида супургилаб,
 Йўлларимни кутган онам қайга кетди?
 Яратгандан туну кунлар умрим тилаб,
 Топганини тутган онам қайга кетди?

Мен ўғлимни юз бор суйиб эркаладим,
 Қизларимни қароғимда асраганман.
 Лек, онамга не илиндим, не тиладим:
 – Кел, ёнимга ўтир, – деса, “чарчаганман”.

Қачон, ахир, мен онамни қилдим тавоб,
 Этакларин қачон кўзга суртиб қўйдим.
 Юз ўргилиб, савол берса, қилмай жавоб,
 Мен нодончи, нигоҳимни буриб қўйдим.

Бугун, энди, афсус, ўкинч, армон – бари,
 Уч тиг бўлиб санчилади юрагимга.
 Нахот, энди, кўзларимнинг йўқ гавҳари,
 Қўлим тираб ўлтираман иягимга?

Онам қани? Онам қани? Онам қани?..

Онам йўқ! Онам қайтмас бўлиб кетганлар. Энди, мен онам тўғрисидаги хотираларнинг оппоқ сочларини силайман. Чунки, бу хотиралардан соғинч тўкилади, меҳр тўкилади, онамнинг овози келади. Хаёлимда онам билан кўришаман, дардлашаман. Энди, ўйлаб кўрсам, бу дунёда мен учун вақтини қизганмаган ягона инсон – онам экан. Ох, урсам, оҳимга шерик, қувонсам, мендан ҳам кўп қувонган. Мана, бугун ҳам яна онамга дил очяпман.

Она, ўзингиз айтмоқчи, ўтаётган ҳар бир кунига беҳисоб шукрлар қилиб яшайдиган дориломон замонда, озод ва обод Ватанда яшаяпмиз. Бахтиёрлигимизнинг аввали – юртимизнинг тинчлигида, халқимизнинг хурлигида. Ҳеч кимга қарам бўлмасдан фаровон турмуш кечираётганимизда.

Жаннатмакон диёримизда ким нима истаса барчаси топилади. Вале, бир ҳақиқат борки, инсонга дунёнинг энг ширин, энг аъло ноз-неъматлари ҳам ўз онаси ёпган нондек, ўз онаси пиширган таомдек азиз ва тансиқ бўлолмайди. Бунинг сирини ахтарганлар кўп. Ҳар ким ўзича тўн бичади, албатта...

Лекин дунёда она меҳри номли бир неъмат борки, она зоти пиширган таомга ана шу неъмат қўшилгани боис, унинг лаззатини ҳеч бир таомдан топиб бўлмайди.

Шу боис, тўкин дастурхон ёнида ўтириб, сизнинг таомларингизни соғинсам не қилай, она?

Шакарсиз шакардан ширин,
Асалсиз асалдан ширин,
Ох, эсласам тамшанаман,
Билиб бўлмас ҳамон сирин.
Балки, меҳрин инъомлари,
Онагинам таомлари!

Ёғ ўрнига меҳрин солган,
Гўшт ўрнига сеҳрин солган,
Ёвғон таом қилсалар ҳам,
Кўнглимизни гулдек олган.
Бол эди-да, каломлари,
Онагинам таомлари!

Дастурхонда қуёш қулиб,
Нонлар ёпган тандир тўлиб,
Наздимизда, онам жонин
Берар эди нондек бўлиб.
Нондек азиз, ох, номлари,
Онагинам таомлари!

– Бу опангга, келса, ейди,
Бу укангга турса, дейди.
Эҳ, онам-а, ўзи емай
Синглим учун олиб қўйди.
Гўё онам саломлари,
Онагинам таомлари!

Етимликни билдирмасдан,
 Остонадан жилдирмасдан,
 Тўрт фарзандни омон тутган
 Дийдага ёш индирмасдан.
 Зор қакшаган оқшомлари,
 Онагинам таомлари!

Дастурхоним тўкин туриб,
 Ўкинаман оҳлар уриб,
 Фарзандининг таомини
 Берса эди таъмин кўриб.
 Энди хаёл оромлари –
 Онагинам таомлари!

VIII

Дунёдаги дастлабки энг буюк қўшиқ – она алласи! Худди она сути каби она алласи билан фарзанд вужудига тоза ҳислар макон тутади, жо бўлади. Нечун инсон бутун умр шу оҳангни соғиниб яшайди? Чунки она ўз алласи билан фарзандининг жисмига ҳаловат бағишлаш билан бирга, унинг қалбини уйғотади.

Қолаверса, она алласи – гўзал ва бетимсол сеҳр. У – ором овози, меҳру муҳаббат сози. У ҳар бир она тилида, дунё оналари тилида ҳар хил жаранглайди. Аммо, бир хуш тилакни зуҳур этади. Дунё оталарининг фикрини бир мақсад йўлида жамлаб олиш мушкулдир. Вале, олам оналари ўз аллаларида бир эзгу ниятни изҳор қиладилар. Фарзанди аржумандига омонлик, оламга омонлик! Шу боис, алла эшитган дил энтикади.

Мен онам аллаларини соғинаман. Албатта, онам менга қандай алла айтган, буни билмаслигим, табиий. Аммо, онам, набираларига – менинг фарзандларимга айтган аллалари ҳозир ҳам қулогим остида маҳзун ва ёқимли жаранглайди. Онам қизчамизни қўлига олиб, илк бор қандай алла айтишни билмай, хижолат бўлиб ўтирган аёлимга ўргатган аллалари ҳамон жонимга-жон бағишлаб туради.

Хуш ниятнинг аввали –
 Онам айтган аллалар.
 Қўшиқларнинг гавҳари –
 Онам айтган аллалар.

Оятдайн оромли,
 Дуодайн давомли,
 Сабодайн саломли –
 Онам айтган аллалар.

Оқшомларга ой бўлган,
 Тош дилларга сой бўлган,
 Маърифатга бой бўлган –
 Онам айтган аллалар.

Ухлатмаган, уйғотган,
 Дилда меҳр тўлғотган,
 Тинглаганлар бол тотган –
 Онам айтган аллалар.

Жонни-жонга улаган,
 Шонни-шонга улаган,
 Гулни дилга белаган,
 Онам айтган аллалар.

Озода хаёлларни,
 Кўнгилдаги болларни,
 Эслатган хуш онларни –
 Онам айтган аллалар.

Омонликнинг овози,
 Қувончларин парвози,
 Асли, онам дил сози –
 Онам айтган аллалар.

Онам умрин ҳикмати,
 Шарқ аёлин ибрати,
 Пок қалбнинг тиловати –
 Онам айтган аллалар.

Дунёда қарзларнинг тури кўп. Кимдандир олган моддий қарзинг. Қариндош-уруғ, жигарларинг, ёру дўстлар олдидаги меҳру оқибат қарзи. Элу юрт, Ватан олдидаги фарзандлик бурчи зиммамизга юклайдиган қарз...

Аммо, ота тузи, она сути, уларнинг меҳру муҳаббати, сен деб чеккан заҳмати олдидаги фарзандлик қарзи инсонни бироз ўйлантириб қўяр экан. Чунки бу қарз, аслида, узиб бўлмас қарз. Бироз бепарво, лоқайд фарзандлар учун бу қарз бир умрлик армонга айланиб қоладиган қарз.

Онам раҳматли: “Болам, мени ҳам бойлаб бермаган, наздингда, онам ўлмайди, деб ўйлайсан, шекилли”, деб, қўярдилар гоҳ-гоҳида. Бу менинг озгина эътибор-сизлигим, кўча хандонлигим боис, айтиладиган гиналар эканлигини, онам дунёдан ўтгандан кейин билдим. Кўзларим кеч очилди. Энди бу қарз – менинг мангу армоним...

* * *

Ё Раббано, то тирикман,
 Ўзингга бор битта арзим.
 Айт, онамдан бу дунёда,
 Узилгайми менинг қарзим?

Танамдаги шу жон учун,
 Томирдаги шу қон учун,
 Шу ер учун, осмон учун,
 Менинг қарзим, менинг қарзим!

Оқ сут берган, таом берган,
Алла айтиб ором берган,
Тилимга илк калом берган –
Булар, ахир, менинг қарзим!

Юрагидан юрак берган,
Оппоқ-ойдин тилак берган,
Одам қилиб, кўксим керган,
Ох, чексиз-ку, менинг қарзим!

Кўксим баланд пайтим учун,
Ватан деган айтим учун,
Ёзган ушбу байтим учун,
Менинг қарзим, менинг қарзим!

Нечун, ахир, тан олмайин,
Борлигида асролмайин,
Оҳлар уриб қолдим кейин,
Қандай узай, айт, бу қарзим?

Азал дунё, гўзал дунё,
Қодир Худо, кодир Худо,
Ғойиблардан бер бир садо,
Мен онамдан узай қарзим!

То тирикман тиловатим,
Сенга қилган ибодатим,
Бандалигим – саодатим,
Менинг қарзим, менинг қарзим!

Мақсудиммас дод этмоқлик,
Энди рухин шод этмоқлик,
Манзилин обод этмоқлик –
Менинг қарзим, менинг қарзим!

Она, дунёда мен учун бир тун бор! Мен бу тунни ўзим учун армон туни, ғафлат туни, деб, биламан. Одатда, шоирлар тунларни тонгга улашади, бедор ўтишади, дейишади.

Аммо мен:

– Ёлғон, ёлғон, – дея ҳайқиргим келади. Боиси, шу тун учун ўзимдан ҳам, шоирлигимдан ҳам хижолатман, она!

Ўша оқшом ҳам мен қошингизда эдим. Сиз ҳаддан ташқари толикқан, сўзлашга ҳам мажолингиз йўқ эди. Кўлингизни уқалаган, сочларингизни силаган бўлдим. Менга боқиб ғамгин жилмайдингиз. Бугун кеч очилган кўзларимнинг кўриши, кеч кирган ақлимнинг англашича, сиз бор кучингизни йиғиб:

– Ўғлим, ишдан чарчаб келгансан. Менинг ётишим курсин, сизларни ҳам қийнаб юбордим. Бор, бамайлихотир ухла, эрта яна ишга борасан, – дедингиз. Мен шуни кутиб тургандек, онам ўзлари рухсат бердилар, дея ғафлат болишига бошимни кўйдим.

Аммо... аммо мен тонгда ўғлимнинг йиғи аралаш овозини эшитдим:
– Ада, туринг, бувимни бериб қўйдик!
Мен учун бу тонг эмас, зимистон эди...
Сизнинг олдингизда, сизни мен, деб, чеккан захматларингиз олдида, шувут бўлган, қаро бўлган юзимнинг тонгги эди, она!

Тобут тутган одамлар аро,
Мен борурман сафнинг олдида.
Лекин орим, ғурурим, она –
Олдда эмас, ортда қолди-да.

Афсус, менинг баримдан тутган,
Армон олган буткул бўғзимдан.
Уяламан, она, нетайин:
– Рози бўлинг! – деган сўзимдан.

Кўзларимнинг ёши не даркор,
Кимга керак бу кўз-кўз нолам.
Гўё отам руҳи бўзларди:
– Ох, йўғимни билдирдинг, болам!

Ёнингизда бўлмадим, ахир,
Сўнгги дамда, сўнгги нафасда.
Энди менинг кўзларим қондир,
Энди менинг оҳим қафасда.

Қабрингизга тупроқ тортдилар,
Тупроқ билан тўкилдим мен ҳам.
Дилим бўзлар, тилимда бир сўз:
– Оллоҳ раҳмат қилсин-да, онам!

Тиловатнинг ҳазин оҳанги,
Тиз чўқтирди барча-барчани.
Бандага шу калом очармиш,
У дунёдан ёруғ дарчани.

Ногоҳ, сапчиб турдим ўрнимдан,
Келган дўст-ёр таъзимга лойиқ.
– Онам қандай одам эдилар,
Айтиб кетинг, айтинг, халойиқ?

– Яхши эди, оқила эди,
Ҳалол эди, пок аёл эди.
Фарзандлари учун жон тиккан,
Хоксор эди, хок аёл эди.

Шукр қилдим, шукр, онажон,
Шундай онам борлиги учун!
Кетса ҳамки, ёруғ дунёдан,
Руҳи менга ёрлиги учун!

* * *

Она, бир окшом уйга ҳаддан ташқари кеч келдим. Эшик очилиши билан ҳовлига отилиб чиқдингиз:

– Намунча кеч қолмасанг? Шунчалар ҳам боқибегам бўласанми? Дилим тўкилиб кетди-ку, болам! Онани яратмасин экан-да!

Мен нима дейишни билмасдим. Бошим ҳам эди.

Яна ўзингиз: “Ўғлим, шуни унутма, мен ўлсам, руҳим сени қўриқлайди. Аммо ўзингни-ўзинг асра. Кўчахандон бўлма...” дедингиз.

Она, мен бу битигимга кўзимда ёш билан нуқта қўймоқчи эмасман. Сиз эр кишининг нолиганини хуш кўрмас эдингиз.

Она, сиз бизни кўрсатганига, етказганига шукр қилиб, ор билан, офтоб билан яшашга ўргатгансиз.

Майли, армон тунининг оғриқлари – бу менинг дилимдаги хун, тилимдаги дод. Аммо, мана туннинг қора пардасини кўтариб ўлкамизда омонлик тонгги, саодат тонгги отмоқда, она! Паркент тоғлари ортидан бош кўтараётган қуёш, ҳаётни олқишламоқда.

Набира келинингиз кўча эшигимизни аллақачон сув сепиб, супуриб қўйибди. Демак, сиз истагандек хонадонимиз фаришталар учун очик, она! Ҳовлимизнинг бир бурчига сепилган, сиз хуш кўрадиган райҳонлар баргидаги шабнамларга термиламан. Нақадар мусаффо, биллур томчилар. Бармоғингизни учи тегса дув тўкилади. Аммо, сабр қилиб, кузатган одам кўп ўтмай қуёш ўз нурлари ила бу шабнамларни териб олишини кўради. Улар ҳам худди капалаклардек бу дунёга бир кунга – тонггача яшагани келар экан, она! Сиз ҳар тонг ана шу шабнамларга юз-қўлларингизни чайиб олардингиз.

– Улар поклик рамзи, тиниқлик рамзи, болам! Поклик кўнгилни, тиниқлик кўзни қувонтиради. Қишлоқ боласисан, шуни унутма, оёғинг остига қараб юр, ерни кўр! Инсон муҳаббатининг аввали, она ерга муҳаббатдан бошланади, – дердингиз.

Онамизнинг онаси –
Аслида, шу момо ер,
Отамизнинг онаси –
Бўлган, ахир, момо ер.

Ота макон, она юрт,
Киндик қоним томган ер.
Онамдайин офтобли,
Онам бўлиб, болам, дер.

Она зоти болани
Жисмида пайдо қилар.
Туғилади, ном берар,
Исмида пайдо қилар.

Ай, она ер, она ер –
Онагинам онаси.
Ахир, ўзинг эмасми
Жонимнинг парвонаси?

Ғоз-ғоз турган пайтимдан
Ўзинг елканга олдинг.
Кўнглимга Ватан деган
Ноёб туйғуни солдинг.

Онам сути менинг илк
Насибам бўлгани рост.
Кейин ўзинг ризқ бердинг
Болам, деб, қилдинг эъзоз.

Қувончимга шерик кўп,
Бор ташвишим сенгадир.
Она ер инсон учун
Абадий энагадир.

Тепинсам, оғринмайсан,
Юкинсам, оғринмайсан.
Йиқилсам, ёнбошимда
Суянсам тоғимдайсан.

Дунёдан ўтар бўлсак,
Бағринг – абадий макон.
Шундан сени, она ер,
Она Ватан, дер, инсон.

Ай, она ер, она ер,
Онагинам онаси.
Йўқ дейсан-да, фарзандга
Оналарнинг гинаси.

Яратгандан тиларман,
Сен абад бўлгин омон.
Бағрингда бир боғим бор,
У – онам, Ўзбекистон!

Хотима

Сўзларим руҳингга бўлиб парвона,
Армоним ортгандан ортмоқда, она.

Ўргатдинг, ҳар кимдан эзгулик кутдим,
Умрим йўлларида сўз излаб ўтдим.

Меҳринг чашмасидан қониб ичганман,
Қалбинг оташидан ёниб ичганман.

Ёниб яшайдирман оташинг билан,
Фахр этардинг мендек дилкашинг билан.

Дуоинг тиллога баробар эди,
Гўёки, жаннатдан бир хабар эди.

Шукрим, ушбу кун элнинг ўғлиман,
Шу буюк халқимнинг битта чўгиман.

Меҳринг меҳробига тиз чўкким келар,
Шоядким, мен учун руҳинг шод бўлар.

Мен қандай фахр этмай, офтоб юзлигим,
Ўзинг она Ватан, ўзинг ўзлигим.

Улуғ арконлиги – бобомерос юрт,
Булбул забонлиги – момомерос юрт.

Бу оҳим жонимдан чашмадек чиқди,
Дилимдан чашмага ташнадек чиқди.

Она, бу, аслида, меҳрим лоласи,
Унга сиёҳ бўлди кўзим жоласи.

Армоним тунда – моҳтобим ўзинг,
Умримнинг тонгида – офтобим ўзинг!

ҲУКМАТ

**Дунёю охирам яхшиликни
қаноатга, ёмонликни таъмага
кўргим.**

Нажмиддин КУБРО

НАСР

Сойим ИСХОК

1941 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Дастлабки ҳикоялари таалаблик йилларида ёзилган. “Сирдан тинч дарё”, “Юлдуз кўкда сўнади”, “Осмон устуни” қиссалари, “Қиёматга қолмаган қасос”, “Кўклам адоғида куз” романлари эълон қилинган.

ВАФОДОР

Қисса

1

Ўтган асрнинг олтмишинчи йилларида Ўғат руда майдаловчи ва ювувчи қурилмалар, кон идораси, етти йиллик тўликсиз ўрта мактаб ва клубни айтмаса, одатдаги тоғ қишлоқларидан бири эди. Сой ёқалаб икки чақиримдан мўлроқ юқорилаб кетган қинғир-қийшиқ тошлоқ йўл четларига қурилган пастак-пастак лойсувоқ уйлар. Ўтаган мерганники қишлоқнинг энг юқорисида, бошқалардан узилиброқ қурилган уй. Шунинг учун қишлоққа яқинлаган тоғ йиртқишлари аввало унинг ҳовлисига уюр бўлади. Хайриятки, Бўрибосари бор, узок йиллардан буён мол-ҳолини садоқат билан кўриқлаб келди.

Энди Бўрибосар қариди. Олдинги курак тишлари ва озик тишларининг айримлари чириб тушди. Ҳатто қозик тишлари ҳам сарғайиб бўшашди. Илгаригидай тишлаганини омбурдай сиқиб ушлолмай қолган. Яқин-яқинларгача у бўриларнинг додини бериб келган. Ғазабланганида оғзига илинган жойини узиб олар, суяқларини қарсиллатиб синдириб юборарди. Қисмат экан, энди Мерганнинг кампири Ниҳолой момо пишириб берган аталага қаноат қилиб яшаб юрибди. Қаттиқроқ нарсаларга тиши ўтмайди. Аммо хануз уйи атрофига қашқир зоти яқинлашмайди. Йиллар давомида Бўрибосар ўтказиб келган зарбни унутишмаган чоғи, ё анча тепадан, ё хийла қуйидан айланиб ўтишади.

Бу ҳолат вақтинчалик эканлигини Ўтаган мерган яхши билади. Қашқирлар – сезгир ҳайвон, бугун бўлмаса эртага Бўрибосарнинг ҳоли забун бўлиб қолганини пайқашади. Ўшанда ҳовлисига тўғри бостириб келаверади ва тобора кучи кетаётган итдан аламларини олади: ё ўнганмайдиган даражада майиб қилишади, ё биратўласи ўлдириб кетади. Қўй-эчкиларига қирғин солади. Қашқир иккита-учта бўлса, урди Худо: кўшотар билан ҳам уларга бас келиш қийин. Шу туфайли яна бир зотдор кучукбачча топишнинг пайига тушди. Тарбияси билан ўзи шуғулланади.

Бундай кучук ҳадеганда топила қолмади. Дикқати ошиб юрган кунларнинг бирида Уйликма қишлоғида яшовчи Қамчибек кўсаннинг қанжиғи ҳақидаги узунқулоқ гапларни эшитди. Айтишларича, ҳар йили қузнинг охирларида бу

қанжик бир ойдан зиёдроқ уйидан кетиб қолар, қаерда ва қандай юрганини ҳеч ким билмасди. Фақат бир марта қайсидир чўпон унинг зўр арлон¹ билан юрганини кўриб қолган. Кейин яна уйида пайдо бўлиб, кўкламнинг ўрталарида битта, баъзан иккитагина бола туғади. Бироқ кучуклари узоқ яшолмайди, ёшига етар-етмас бўрилар ўлдириб кетишади. Итдан туғилган бу зурриёд қачондир ўзларининг ашаддий кушандасига айланиши мумкинлигини билишса керак-да.

Ўтаган мерганга кучукнинг айнан шунақаси керак. Бироқ Қамчибек кўса осонликча “жон” берадиганлардан эмас. Бориб турган зикналигини Мерган яхши билади. Ҳовлисида бир кафт тупроқ сўрасанг бекорга бермайдиганлар тоифасидан. Кўнглини топиш керак.

У шунисиға ҳам рози: бир эчки ё тўкли келажакда бўрибосар бўлиб етишадиган кучук баҳосига нисбатлаганда жуда арзон. Аммо ҳалол молни билиб туриб ҳаром кучукчага алмаштириши қандай бўлади? Элда бунақаси бўлмаган. “Фалончи пулга ё молга кучук сотиб олипти”, – деган гапни сира эшитмаган. Эшитган кулоққаям эриш туюладиган гап-да ўзи. Қолаверса, мусурмончиликка ҳам тўғри келмайди.

Мерганни шу масалалар ўйлантириб қўйди. Ҳар эҳтимолга қарши орқаворатдан Кўсаннинг ити болалаган-болаламаганлигини суриштириб юрди. Тукқанини эшитгач бошини ачитиб юрган масалаларни бир четга суриб қўйди. Орадан бир хафтани зўрға ўтказиб, тўғри уйига борди ва гапнинг пўскаласини айтди:

– Яқинда тувилғон гидигингди² сўраб келдим, шуни менга бер.

Қамчибек кўса Мерганнинг ихчам жуссасига, қирғийникига ўхшаш бурни, ўткир кўзларига бефарқдек тикилди. Туксиз иягини гўё бит чакқандай бир-икки қашиди. Кейин асл ниятини англаб бўлмайдиган қилиб тўнғиллади:

– Итим биттагина тувди, гидиги ўзимга керак...

– Ҳали-ҳозиргача бирор гидигингди қашқирдан олиб қололмаганингди билман. Мунисиниям асраб қололмайсан.

– Аввалгилари менга керак эмасди. Шуний-чун кўриб ўтирмагонман. Мунисини уйимди тўрида бўлсаям асрайман.

– Уйингди тўрида асрасанг, ўзинг ҳам итқушға³ ем бўласан. Бола-чақангди ўйламайсанми?

– Буёғи мени ишим, сенга нима?

Ўтаган мерган ади-бади айтишишдан фойда йўқлигини сизди. Бу Кўса ўлса ўлади, ё кучукни қашқирга ем қилса қилади, лекин бировга текинга бермайди. Гапининг нишаби шу томонга кетаётгани билиниб турибди...

Яна ҳалол молни ҳаромга алмаштириш масаласи кўндаланг бўлди. Бунинг бирор маъқул йўли топилармикан? Қутилмаганда хаёлига зўр фикр келди: шундай қилса, назарида, ҳалолни ҳаромга алмаштириш эмас, ҳалолни ҳалоллик йўлида сарфлайдигандай туюлди. Кўсаннинг қўли қисқароқ. Балки зикналиги шунинг оқибатидир. Битта молни унга садақа сифатида берса биров айбситмайди.

– Менга қара, ошна, ўтган оқшом нотоброқ туш кўриб, бир эчкини Худо йўлиға садақа қилишға ниятланиб эдим. Шуни сен ол...

Қамчибек кўса гапини бўлди:

– Итқушдан қочғон қанчикди боласи бўрибосар бўлади. Бўрибосарди нархи битта эчки бўлама ҳеч замонда?

¹ Арлон – эркак бўри.

² Гидик – кучукча.

³ Итқуш – бўри демочки (бўри деган сўзни тилга олмаслик учун шундай дейишади).

Мерган уни кўрқитмаса бўлмаслигини англади:

– Эчкимди ҳаром гидигингга алмаштираман деганим йўқ, Худо йўлига садақа қилмоқчийдим. Олғинг келмаса олма, даюс кўса, сендан бошқаям оладиғон топилар. Гидигингди бермасанг, садкаисар, кашқир ўлдириб кетса уволи ёқангдан олади!

Мерган нақ нишонга урди. Қамчибек кўса бир зумгина ўйланиб қолди. Ўтаган мерганни билади: учига чиққан қайсар одам. Эжикилайверса кучугини олишдан воз кечиб, ҳозироқ уйдан чиқиб кетиши мумкин. У эса кутилмаган жойдан келадиган нақдинадан куруқ қолади. Аслида ортиқча итнинг унга сира кераги йўқ. Ортиқча ит – ортиқча нонхўр. Ўзи зўрға кунини кўряпти-ю, уни бошига уради-ми? Нархини оширмоқчийди, холос. Битта итваччага ким ҳам бутун бошли бир эчкини берарди...

Ўтаган мерган кучугини сотиб олишдан орланаётганини сезди. Бу атрофларда ит ва кучук сотган ҳам, сотиб олган ҳам бўлмаган. Унга зарурат сезганлар ортиқча ити борлардан сўрайди. Эгаси берса олади, бўлмаса йўқ. Ҳаром нарсани сотганлар ҳаромхўр номини олади ва бир умр қишлоқдошларининг маломатидан қутуллолмайди. Бундай даҳмазанинг Кўсага нима кераги бор? Ундан кўра берганини олиб қолавер. Савдоми, садақами, нима фарқи бор? Мухими – эшигинг мол кўради.

Шуларни ўйлаб Кўса бўшаши. Яна туксиз иягини қашиди:

– Сенга ҳазиллашиб ҳам бўлмайди, – деди сал чиройи очилиб. – Мунча жиззакисан-а?

– Ҳалол эчкимди ҳаром гидигингга алмаштирмоқчи эмасман, – Мерган аввалги гапини жиддий такрорлади. – Уни садақа ниятида сенга бермоқчийдим...

– Мен ҳам гидик сотиб ақлимди еганимча йўқ. Ана, энасини қўйнида ётипти, керак бўлса олиб кетавер.

– Берман олиб кел, меҳнат қилиб тарбиялашга арзийдими-йўқ, синаб кўраман. Арзимаса ўзингга тан...

– Бир хилда тоза ҳаддингдан ошасан-да...

У Қамчибек кўса келтирган малла рангига мойил кучукчани кўлига олиб, синчиклаб назардан ўтказди: кўзлари катта-катта, қимматбаҳо мунчоқдай ялтираб турибди. Демак, соғлом. Қулоқлари ота авлоди – бўриларникидай тикрайдиган. Бу – оддий итлар эшитолмайдиган жойлардаги товушни ҳам эшита олишидан далолат. Оёқлари узун-узун, йўғонгина. Оғзи ҳам катта, бўйни калтароқдай, бўриникидан кўра кўпроқ урушқоқ итларникига ўхшайди. Думи оталариники каби узунгина. Бу келгусидаги олишувларда унга ҳалал бериши тайин. Зарари йўқ, ёмғирли кунларда ўткир болта билан ярмини чопиб ташлаб, малҳам суриб қўйса бўлди. Шунда жароҳати қуртламай-сасимай тез битиб кетади. Тузалгач эгасига кек сақлашни унутиб юборади. Қашқирга олдирмай, кўрқув нималигини билдирмай бир ярим ёшга еткизолса, марра уники. Бироқ юраги қандай экан? Шуниям текшириб кўриш керак.

Кучукчадаги ижобий белгилар Ўтаган мерганни қувонтирди. Аммо яна бир ишқал чиқармасин деб, кўнглидагини Қамчибек кўсага билдирмади. Тўнғроқ овозда четроқда турган ёғоч сандални кўрсатиб буюрди:

– Анавини келтир-чи.

Баландгина сандал келтирилгач, кучукчани устига қўйди. Қани, юраги бетлаб пастга тушолармикан?

Кучукча ғингшиб, сандал устида бир-икки айланди. Онасини излади, шекил-

ли. Кейин эшик тарафдан кўрқмай пастга сакраб, ўмбалок ошиб тушди. Дарҳол оёққа туриб, онаси ётган томонга алпанг-талпанг юриб кетди.

Ҳаммаси жойида: натижа кутганидан ҳам яхши, юраги ҳам, фаҳм-фаросати ҳам аъло даражада. Худо хоҳласа уни теварак-атрофга донғи кетадиган ит қилиб тарбияласа бўлади!

Қамчибек кўса кучуги Мерганга ёқмай қолишидан чўчиб турганди. Юзларига разм солиб, хавотирланишга ўрин қолмаганини сизди. Бундан дадилланиб:

– Қалай? – деб сўради иягини қашиб.

– Бўлар-ов... – у атай мужмалроқ жавоб берди. – Бирок яна бир ҳафта қараб турасан. Зарур ишларим бор. Битиргач эчкини келтириб, гидигингди олиб кетаман.

– Жуда кувсан-да, гапди чийламай “гидигинг менга ёқди” десанг ёқангдан олмайман-ку...

– Эҳтиёт бўл, – Мерган гапини бўлди. – Муниям қашқирга ем қилиб қўйма тагин.

– Кунлар илиб қолди. Бундан буёқ итқушлар кишлокқа доримайди.

– Гидик ўзини тутиб, у ёқ-бу ёққа дайидийдигон бўғонида олади-да уни.

Буни Ўтаган мерган яхши билади. Айтиб бўладими, ҳар эҳтимолга қарши тайинлаб қўйишни лозим топганди. Ўз майлича кучукни бу ерда бир кунга ҳам қолдирмасди. Бирок туғилганига энди ўн кундан ошди. Яна бирор ҳафта онасини эмиб тургани маъқул туюлди. Она сути итнинг боласигаям ҳам дори, ҳам озик – камида ўн беш-йигирма кун тўйиб эмган кучук, ҳар ҳолда, ўзини анча тутиб олади. Кейин эчки сути ва атала билан бокса ҳам бўлади.

* * *

Ўтаган мерган уйига келибоқ кўрасининг ўртасидан кучуквачча учун ўра қовлашга тушди. Бунда у ўсаётган кучук билан қўй-эчкилари бир-бирининг исига кўникиб, эликиб ўсишларини назарда тутди. Уни тўғридан-тўғри кўранинг ичига қўйиб бўлмасди. Янги кўзилаган совлиқ ва эчкилар боласини қизганиб, уни шохлаб майиб қилишлари, ҳатто ўлдириб қўйишлари мумкин. Қолаверса, кучуги кўроқ бўлиб ўсади, юрагида қўй-эчкиларга меҳр ўрнига қаҳр туйғуси кучаяди. Ўрада эса у бежавотир улғаяди.

Заранг ва тошлоқ жойдан ўра қовлашнинг ўзи бўлмайди. Эртасига ўғли Шукурбекни ҳам қондаги ишидан олиб қолиб, тонгдан шомгача тинимсиз ишлаш эвазига чуқурлиги қарийб икки одам бўйи келадиган ўрани қовлаб бўлишди. Кучукчанинг бемалол ҳаракатланиши учун оғзини торроқ, пастини кенгрок олишди. Ичига тушиб чиқиш учун шоти ясашди. Ўра усти берк кўранинг ичида бўлганидан, қор-ёмғир сувлари тушмайди. Аммо кўзи-улоқлардан бирортаси ўйноқлаб, тушиб кетиши мумкин. Шу туфайли шотини узунроқ ясашди. Устини кигиз билан бекитганида ўртаси кўтарилиб туриши лозим. Кигиз у ёқ-бу ёққа сурилиб кетмаслиги учун тўрт бурчагига тош бостирилса кифоя. Кучукнинг тагига ҳам бир парча кигиз тўшалса иссиқ ётади...

Эртасига ўғлини ишига жўнатиб, ўзи тоғдан чангал ташиди. Шу пайтгача кўрасига бўри зоти даф қилолмаган. Бундан кейин ҳам шундай бўлиши гумон. Кучугини асраши керак. Бўри ўзининг ёвини омон қўймасликка интилади. Чорасини кўрмаса Кўсаннинг уйидагидек, Мерганнинг кўрасида ҳам уни ўлдириб кетишади. Уйи кишлокдан ярим қақиримча юқорида бўлишига қарамай атрофи чангал билан ўралгани ва Бўрибосари туфайли қашқирлар кўрасига даф қилолмасди. Энди уни тиканли буталар билан янаям мустаҳкамроқ ўраши керак.

Ҳафта охиригача кўра атрофини икки газ энлиликда чангал билан мустаҳкам ўраб чиқди. Ўзлари ва қўй-эчкилар кириб чиқадиган йўлакка ҳам чангални шундай устакорлик билан босдики, эрталаб ва кечқурун уни қийналмай очиб ёпса бўларди. Энди бутуқларнинг ўткир тиканларини босиб кўрага бўри тугул одам ҳам ўтолмасди.

Янаги ҳафта бошида, туғилганига йигирма кун тўлганида, кучукчани келтириб ўрасига қамади. Ох, она сути! У ой охирига қадар онасини кўмсаб зорланиб ғингшиди. Ўтаган мерган тишини-тишига босиб, бу зорланишларга зўрға чидади. Олдига қўйилган эчки сутини ижирганиб ялар, сутда пиширилган буломиққа умуман қарамасди. Мерган ҳар куни ўрага бир неча марта тушиб унга сут ва сув берар, тагини тозалар, қашлар, ўзича боладай эркалатарди. Шунинг натижасими, у эгасига ўргана бошлади. Ёнига тушса йиқилиб-суриниб ўйноқлайдиган, эплаганича сакрайдиган, қувонч ва миннатдорлигини билдираётгандай оёқ-қўлларини ялайдиган ва беозор тишлайдиган бўлди. Бора-бора олдига қўйилган егуликларни ҳам паққос туширадиган бўлди.

Мерган ўзи қовлаган “зиндон” тепасига бошиданок қўй-эчкиларини қамади. Дастлаб улар ўзлари учун ғалати туюлган ғингшишдан хуркиб, чуқурдан четлаб туришди. Эчкилар – шайтон, тездаёқ кучукчани менсимай қўйишди. Айримлари қизиқсиниш билан журъат қилиб ўра четига келар, кучукни нега унга ташлаб қўйишганидан ҳайратлангандай бирпас тикилиб туришарди. Кейин жойларига қайтиб, кавш қайтарганича бемалол ётиб олишади. Кўп ўтмай қўйлар ҳам кучукнинг ғингшишига ўрганиб қолишди. Эчкилардек ўра четига боролмасалар-да, аввалгидек безовта бўлишмасди. Кучук ҳам бора-бора тепадаги ҳайвонлар ҳиди ва эгасига ўрганиб, бўлар-бўлмасга ғингшишни бас қилди.

2

Бир йил тоғ дарёларидай шалдираб-гулдураб ўтди-кетди. Борликни кўзни қувонтирувчи турли ранг ва хушбўй гулларга тўлдириб баҳор келди. Энди бир ёшга тўлган кучук ростакам итга айланди. Бўйи ҳам кичикроқ тойхардай бўлиб қолди. Қари Бўрибосарнинг хуришини эшитса у ҳам тумшугини осмонга кўтариб ҳид олар, ўзи ўрганган ислардан бошқасини туйса чуқур бўйлаб безовта айланар, ўктам товушда узиб-узиб хуради. Аммо тепага чиқишнинг иложини тополмасди.

У тепагинасида юрадиган ҳайвонлардан ташқари одам зотидан икки кишига – эгаси Ўтаган мерган билан кўшнисининг тўққиз ёшлардаги ўғли Дехқонбойгагина ўрганди. Тўғри, баъзан эгасининг ўғли Шукурбой ҳам ёнига тушиб туради. Бирпас уни ўйнатган бўлади-да, чиқиб кетади. Кўпинча келиб тепадан қараб кетади. Пастга тушиб ўтиришга вақти бўлмайди.

Мерган уйда бўлмаган пайтларда унинг топшириғига кўра итнинг ош-сувини Дехқонбой беради. У ҳам эгаси каби итни қашлаб эркалатади, ундан фарқли равишда баъзан “кураш” тушади. Олишувда кўпинча ит зўрлик қилади. Уни тагига босиб олганича у ер-бу ерини “тишлаб”, чиройли ириллайди ва салдаёқ сакраб туриб кетади. Кейин қайтадан олишишади. Бундан иккаласи ҳам ўзгача бир завқ туйишади. Аммо ит унинг баданига бирор марта тишини қаттиқ ботирмаган, озор бермаган.

Дехқонбой – тўладан келган, қорамағиз, қўй кўзлари ёниб турадиган зийрак бола. Итга шу пайтгача ном берилмаганидан, ўзича уни Васка деб атади. Шу исмни эшитса, ит ҳам ўйноқлаб қолади.

Мерган бу номни биринчи марта эшитганида ҳайрон бўлди: атаманинг русча исм эканлигини билади, аммо уни нега шундай атаганини билолмади. Шунга қарамай қаршилиқ қилмади. Бола-да, кинодами-китобдами кўриб ё ўқиб, шу отни ёқтириб қолгандир деб ўйлади. Негадир итини бу ном билан атагиси келмади. Балки итга одамнинг отини қўйиб бўлмайди, деб ҳисоблагани учун шундай қилгандир. Эҳтимол, феъли-хўйига қараб кейинроқ дуруст бир от топилса, буни сини ўзгартириш қийинмас деб ўйлагандир...

Кузнинг ўрталарида, Васка бир ярим ёшга тўлганида, Ўтаган мерган уни ўрадан чиқарди. Бу пайтда ўзи ҳадиксираб юрганидай, кекса Бўрибосарини қашқирлар ўлдириб кетишган эди. Рўй берган ҳодиса уни янаям хушёр бўлишга ундади-ю, начора! Вискани ортиқ “зиндон”да қолдириб бўлмасди. Шундай қиладиган бўлса яна ярим йилдан кейин ит ичикиб, атрофидаги кўп нарсаларга бефарқ қарайдиган бўлиб қолади. Шунинг учун беш-олти кун юқорида, қўй-эчкилар орасида сақлади. Уларни яқиндан бир-бирларига кўниктиришнинг энг мақбул воситаси – шу. Энди эчкилар итга даф қилолмайди. Ит ҳам уларга бегонасираб қарамайди.

Бу орада Ўтаган мерган ўрани кўмдириб ташлади. Кейин қўшотарини елкасига осганича қўй-эчкиларини ўзи боқди. “Ўзи боқди” дейиш, балки, нотўғридир. Тўғриси, баланд туятош устига чиқиб, кун бўйи итига буйруқ бериб ўтирди. Ушоқ моллари узоқлаб кетадиган бўлса:

– Васка, қўйларни қайтар! – деб турди.

Бир-икки кун ит эгасини тушуна олмади. “Нима деясан ўзи” дегандай унга анқайиб қараб, ўтган баҳорда ярми кесилган чўлтоқ думини ликиллашиб тураверди. Шундан кейин ёнига бориб буйруғини такрорлайдиган бўлди. Барибир фойдаси тегмагач милтиғини силкитганича дўқ қилиб, уни ушоқ моллари ўтлаб кетаётган томонга ҳайдади. Анча уринишлардан кейин Васка, ҳар қалай, ниманидир англагандай бўлди ва тобора узоқлашаётган жонлиқлар томон зинғиллаб кетди. Олдини ўраб ириллаганича уларни ортига қайтарди. Яқинлашгач, ёнларидан чопиб ўтиб Мерганнинг ёнига келди ва “яна топширик борми?” дегандай думини ликиллашиб турди. У эса силаб-сийпалаб мактаб қўйди:

– Яша, Васка, боқса одам бўласан! Баракалла!

У итини ўзи истамаган ҳолда Дехқонбой ўргатган ном билан аташга мажбур бўлаётган эди. Аксинча, эгасини тушунолмай гангиб туравериши мумкин. Топшириқлари аъло даражада бажарила бошлагач, унинг ёқимсиз номини яна тилга олмай қўйди. Энди тошдан тушиб ҳам ўтирмасди. Кўрсаткич бармоғини қўйлар томонга чўзиб, нима қилиши кераклигини айтади – тамом. У топшириқни кам-кўстсиз бажаради.

Шу кундан бошлаб Ўтаган мерган кампири Ниҳолой момо олдига ўзлари қандай овқат еса, итига ҳам шу овқатдан бериш талабини қўйди. Қаттиқ турмаса у ювиндими, қаттиқ-куттуқ нонми бериш билан кифояланиши мумкин. Буниси камлик қилгандай, Висканинг ялоғини ҳар куни бир марта тозалаб ювиб туришни буюрди. Кампирга, айниқса, шу талаб малол келди: “Итнинг оти Бойтўбат, деганлари шу-да”, – деди ичида ғижиниб. Норозилигини эрига очик билдиришдан кўрқди. Айтса, бу қайсар чол уни қандай балоларга гирифтор қилишини Худо билади. Дастурхонда қоладиган суякларни йиғиштириб, Мерганнинг ўзи итялокқа ташлаб келади.

– Тиш ва жағ – итнинг асосий қуроли. Суяк ғажиб турган итнинг жағи мустаҳкам, тишлари маҳкам бўлади...

Кўйларни Васканинг ўзи бошқариб бокаверадиган бўлиб қолди. Энди эга-си олдида ўралашавермасди ҳам. Яйловга етгач, ҳеч қандай буйруқсиз одатдаги вазифасини бажаришга киришиб кетаверади. Мерган шунчаки “кўз” бўлиб, вақтини беҳудага ўтказарди. Шунинг учун кўйларни ўзига қолдириб, итини си-наб кўрмоқчи бўлди.

Кейинги ҳафтанинг бошида у Васкани эргаштириб, кўй-эчкиларини ҳар кун-гидек яйловга ҳайдади. Мўлжалидаги жойга етгач жонлиқларини қолдириб, ўзи тоғ тепасига ўрлади. Ити ортидан эргашганди, пўписа қилиб, кўйлари ёнига қайтарди. Энг юқорига чиққач, ўзини тошлар панасига олди. Шабада терс эса-ётганидан ҳиди итгача етиб бормаслигини билади. Шунинг учун тепадан унинг ҳаракатларини бамайлихотир кузатди. Ҳаммаси кўнглидагидай – ит серканинг олдига тушиб олди. Маълум масофага етгач тўхтаб, уни ортга қайтарди. Ёнларидан югуриб ўтиб, яна олдиларига тушди ва уйқусираётган инжиқ боладай секин, бир маромда кета бошлади. Серка ундан олдинга ўтишга ботинолмайди.

Қуёш тоғлар ортига ўтиб кетди. Молларнинг қайтиш вақти бўлди. Негадир эгасидан дарак йўқ. Кун бўйи қорасини кўрсатмади. Бундан Васка безовталана бошлади. Илгари сира ёнларидан кетмасди. Бугун нима бўлди?

Ит кўй-эчкиларни олдига солиб, уйи томонга шиғаб ҳайдади. Мерган буларни тоғ тепасидан ҳайратланиб кузатиб турди. Нега у жонлиқларни бунчалик тез ҳайдаяпти? Атрофда бирор йирткич пайдо бўлдимикан? У қуйини синчиклаб назардан ўтказди. Бирор хавфли нарсани кўролмаса-да, шубҳаси тарқамади. Қашқир келган бўлса, тамом, Мерган етгунича у итни ҳам ўлдиради, кўй-эчкиларини ҳам кириб кетади.

У ўзидан, бемаъни синовларни кўпайтириб юборганидан қаттиқ ўкинди. Ити энди вояга етганида ундан айрилиб қолиш Мерган учун катта фожиа. У ҳали куч-қувватга тўлиб улгургани йўқ. Бўри билан олишишга тажриба ҳам керак. Кечагина ўрадан чиққан итваччада тажриба нима қилади? Қашқирнинг зўрроғига рўпара келса уни бир зумдаёқ тинчитади. Ҳай, аҳмоқ чол, олтмишдан ошиб ҳам ақл топмаган тўнка!..

Милтигини отишга шайлаб ўрнидан сакраб турди. Ҳаллослаб пастга югурди. Шунда бирдан ўзи томонга шамолдай елиб келаётган итига кўзи тушди. Қувонганидан югуриши секинлаганини ҳам сезмади. Демак, у эгасидан хавотирланган, уни қидириш, имкони борича жонига ора кириш учун қайтди! Молларни уйга элтиб, кейин излаш кераклигини билганини қаранг! Кўз тегмасин, туф-туф! Ит бўлсаям одамдай ақли, баъзилардан фаросатлироқ...

Ўтаган мерган, назарида, пастга томон аввалгидан ҳам тезроқ, мисоли шамолдай учди. Қутилмаганда нимагадир суришиб, ўмбалоқ ошиб кетиши мумкинлигини ҳам ўйламади. Кўнглида муқим бир сўз айланади: “Тезроқ, тезроқ, тезроқ!”

У ити билан сойдаги энсизгина текисликда бақамти келди. Васка отасини соғиниб, қувонганидан ўзини йўқотган боладай югуриб келиб елкасига осилди. Юзи, бўйниларини искаб, ялаб ҳам юборди. Шунгача Мерган фақат уни силаб-сийпаб эркалатгани бўлмаса, бирор ит зотига ўзини ялатиш нари турсин, ўйноқлаб у ер-бу еридан тортқилашига ҳам йўл бермаган. Ҳатто вафодор ити Бўрибосарнинг ҳам бундай қилишига йўл қўймаган.

Қаердадир қайсидир бир мулладан: “Итнинг нафаси ҳаром, у теккан буюмингизни етти марта ювдиринг. Нафаси танангизнинг қаерига тегса ҳам ғусл қилинг”, – деган гапни эшитган ва шу кунгача бу “ўғит”га оғишмай амал қилди. Шу дамда бирдан, эшитгани ва кўп йиллар амал қилиб келгани барча ўғитлар

ўлди, насихатлар унутилди. Ўша мулла бирор кимсага шу итчалик меҳр берганмикан, деган фикр ўтди кўнглидан. Шунданок, Мерганнинг наздида, ўша мулланнинг барча пандларига ўт кетди, куйиб кул бўлди!..

Кутилмаганда у ҳам итини кучоқлаб олди. Жигаргўшасини соғинган отадай юзларига юзини босди. Милтигини бир четга улоқтириб, Дехқонбойга ўхшаб олишиб кетди: гоҳ йиқитди, гоҳ йиқилди. Васка у ер-бу ерларини беозор тишлайди, шодон гингшийди. Мерган кулоқларидан тортқилайди, биқинларини беозор чимчилайди, сойни тўлдириб қаҳ-қаҳ уради. Ҳаммаси беозор, ҳаммаси дўстона, ҳаммаси табиий – гўё ота-боланикидай!

3

Турли юмушлар билан андармон бўлиб, Ўтаган мерган ов мавсумининг икки ойини ўтказиб юборганини сезмабди. Дам олиш кунларининг бирида молини Дехқонбой билан итига қолдирди-ю, ўзи овга тайёрланди: сочма ва якка ўқлар жойланган ўндан ортиқ патронни белидаги ўқдонига миҳлаб ўрнатди. Ортига қанжигасини боғлади. Белбоғига битта нонни ўраб, уни ҳам белига тугди. Устидан йўлдаги булоқлардан тўлдириб олиш мақсадида сувдонини илди. Юқорида, тошлар орасида юрганида сув топилмайди. Сойга тушиб чиқишига вақт кетади.

– Кечкурун қайтаман, – деди Ниҳолой момога ва милтигини елкасига осиб, Қорақуш томонга чиқиб кетди.

Биттадан қуён ва каклик отгани бўлмаса, Қорақуш атрофларида ови юришавермади. Шу сабабдан узоқроқ бўлса-да, Осмонсой тарафларга йўл олди. Кеч пешингача саккизта каклик, иккита қуён ва битта жайра отди. Икки ўқи зое кетди. Ўқдониди атиги битта “чўчка” ўк⁴ колди. Ҳар эҳтимолга қарши уни милтиғига жойлаб ортига қайтди. Йўл узоқ, шомгача уйга етсам ҳам катта гап деб ўйлади...

Ўзи бир-икки марта устига чиқиб дам олган туятошдан эллик-олтмиш кадам узоқлашганида йўлидан катта бир қашқир тўсиб чикди. Қорли-кировли совуқ пайтларда ўлжа тополмай қолмаса, ҳозиргидек очиқ кунларда ҳар қандай баҳайбат бўри ҳам одамга даф қилмасди. Буниси ё ўта оч, ё одамхўр қашқирлардан бўлса керак. Бирданига хужумга ўтмади-ю, ўтиб кетишига йўл ҳам бермади. Рўпарасига чўччайиб, думига ўтириб олди. Оралиқ масофа бор-йўғи йигирма қадамча келади.

Ўтаган мерганнинг баданидаги ҳар бир тук кийимларини тешиб юборгудай тикрайиб кетди. Энди ўлдим, деб ўйлади, бу кимсасиз тошлоқларга мени ажал етаклаб келган экан-да! Милтигини беихтиёр бўрига тўғрилади-ю отмади. Нишонни аниқ уролса яхши, салгина хато кетиб уни ярадор қилса иши чатоқ. Дунёда яраланган қашқирдан даҳшатлироқ махлуқ бўлмайди. Жони чиқаётган ҳолатидаям ўзини отади ва ғаниминини бурдалаб ташлашга интилади.

Мерганнинг милтиқ ўқталганини кўриб, бўри ҳам оёққа қалқди. Тишларини иржайтириб ириллади-ю, даф қилолмади. Афтидан, кўлидаги асбобнинг нима-лигини билади.

Тикилишиб бир жойда узоқ туриб қолиш хавфли. Тоғма-тоғ изғиб, Мерган анча толиққан. Отишни пайсалга солаётгани бўрига далда бериб, кутилмаганда ташланиб қолиши мумкин. Шу туфайли нишондан кўзини узмай тисланиб, аста тош томонга силжиди. Эсон-омон унга етиб ололса бўлгани, қонхўр ёвдан кутилгани шу.

Қашқир ҳам ўрнидан қўзғалди. Тезлаб озгина юрди. Оралиқ масофани сақлаб,

⁴ Ёввойи чўчка овлашга мўлжалланган ўк. Мутахассислар уни “Полев патрони” деб ҳам аташади.

барибир яна секинлади. Тошгача шу тарзда бораверишди: бири тисланиб, бири юзма-юз. Мўлжалидаги жойга етгач, Мерган тўхтади. Ғаними ҳам. У тезгина тошга назар ташлади. Илгари сира баландлигини чамаламаган экан. Тахминан уч кулочлар бор-ов. Орти чуқур зовлигини билади. У тарафдан жондор тугул калтакесак ҳам чиқолмайди. Олди анча тик ва силлик. Ҳар-ҳар жойида фақат тажрибали одамгина ушласа ва тепага кўтарилса бўладиган бўртик ва ўйиқлари бор. Бошқа бирор жонзот буни эплломайди.

У илгари тошга ҳеч қандай таъқибсиз, бамайлихотир чиқиб тушарди. Энди ундай қилиб бўлмайди: иложи борица тез – кашқир етиб келгунича чиқиб улгуриши керак. Акс ҳолда...

Ё Худо, аросатда қолган бандангни Ўзинг қўлла!

У зумдаёқ милтиғини елкасига осиб, ўзи билган бўртиқлардан ушлаб юқорига ўрмалади. Милтиғи ва қанжиғасидаги зотлар озроқ ҳалал берса-да, бу сафар ҳам тош тепасига вақтида чиқолди. Бўри аввалига унинг нима қилаётганини идрок этолмади, шекилли, анқайиб қараб турди. Яримдан ўтганидагина ўкдай отилди. Аммо кечиккан эди. Шунга қарамай етиб келиб ўзини баландга отди. Икки кулочдай кўтарилиб, сирғалиб пастга тушиб кетди. Бақувват панжалари ва ўткир тирноқлари ҳам уни тош юзасида тутиб қололмади. Кетига тисарилиб, тагин юқорига сакради. Бу гал Ўтаган мерганга етишига атиги беш қаричдайгина қолди.

Учинчи ҳамлада кашқир менгача кўтарилади, деган фикрдан Мерганнинг ҳуши учди. Озод ўрнидан туриб, милтиқ нилини унга тўғрилади. Боз ҳамла қиладиган бўлса, кўксини мўлжаллаб отишни ўйлади. Яқиндан отилган якка ўк кўкрагини тешиб, елкасидан ўпириб чиқишини билади. Шунда бўри дарҳол ўлмаганидаям тажовузкорлигини йўқотади. Нар и борса беш-олти дақиқалардан кейин ўлиши муқаррар.

У қайта ҳамла қилмади. Юқоридан икки марта сирғалиб тушиб тирноқлари ларзон егандир. Панжаларидаги оғриқ шаштини қайтарган бўлса ажабмас. Балки минг сакраганидаям тошнинг устига чиқолмаслигини сезгандир. Нима бўлганидаям у йигирма қадамча ортига тисарилиб, тумшуғини олдинги оёқларига қўйганича ётиб олди. Ғазаб учқунланаётган кўзларини ҳамон Мергандан узмасди...

Орадан икки соатларча вақт ўтди. Куёш порпора ботиб, тун қоронғилиги бошланди. Қашқирнинг кетадиган ё нимагадир алахсийдиган тури йўқ. Ярим кеча бўлди ҳамки вазият ўзгармади. Мерганнинг хаёлига тунги овоз узоққа кетади, деган фикр келди. Ўрнидан туриб, кафтини оғзининг икки четига қўйганича бақира бошлади:

– Ҳо-ой, ким бо-ор? Қашқирди қамовида қолдим, ёрдам берингла-а-р!! Ҳо-о-йй...

Назарида ўн марталар бақириб чақирдиёв. Овози тоғ унгулларини янгротиб юборди. Ҳар гал бирор жавоб эшитиш умидида диққат билан кулоқ тутди. Фойдасиз: ўзи кутган жавобни эшитмади. Шундан кейин четдан ёрдам келишидан умидини узди. Ҳар қанча бақирмасин, товуши одамлар бор жойга етмаслигини англади. Бу пайтда ким ҳам кулозиган тоғ оралаб дайдиб юарди? Пастдаги энг яқин қишлоқ у турган жойдан камида ўн чақиримлар узоқда. Ўзининг қишлоғи нисбатан яқин – етти чақиримча келади. Аммо ораликни Қорақуш тоғлари тўсиб турибди. Ундан ошиб овозимни бирортаси эшитар деб ўйлаш – хомхаёл.

Онда-сонда аллақандай ҳашаротларнинг чириллаб қолиши, тун қушларининг совуқ ва хунук сайроғи эшитилиб қолмаса, юракни эзиб юборадиган сукунат ҳукмрон. Кўкда сон-саноксиз юлдузлар жимирлашади. Атрофда хўмрайган

тоғлар силсиласи. Баланд тош устида инсон, куйида ғазабнок қашқир, бир-бирини еб-ютиб юборгудек пойлашмоқда. Одам пастга тушолмаганидек, бўри юқорига чиқолмайди. Ноилож бир-бирига тиш қайрашади. Бундай ғалати кўргиликка иккаласи ҳам чидашга мажбур.

Мерганнинг назарида тун ярмидан оғди. Шарқ уфқидан кўтарилган ой ўроғи анча кичрайган ва нури жуда хира тортган. Нарироқда, тошлар орасида кўзини ундан узмай ётган бўри ҳам элас-элас кўринади. Баланддалиги ва ой шуъласи тўғри тушаётганидан, қашқир уни аниқ кўраётган бўлса керак. Лекин у ҳам чорасиз.

Кун бўйи пиёда юргани ва бўри билан учрашганидан кейинги асабийлик Мерганни жуда толиқтирди. Чарчаганидан кўзлари юмилиб-юмилиб кета бошлади. Беҳудликда милтиғини тушириб юбормасликнинг ғамини еб, тасмасини бўйнидан ўтказиб олди. Бу фалокатдан қутуладиган замон бўлса, бирдан-бир ишонгани шу милтиқ. Ундан айрилса қашқирга ем бўлади ё тош устида ўлади. Бошқа ёқдан нажот келишига деярли ишонмай қўйди. Ўқи иккита бўлганида-ку, ўйлаб ҳам ўтирмай бу махлуқнинг тўшагини солиб қўярди. Наилож!

Имкон қадар ухламасликка тиришса-да, ахён-ахёнда Мерганнинг кўзлари беихтиёр юмилиб кетади. Шунда тўрт, ё беш дақиқа қуш уйқусини олади. Шу ҳам кифоя қилиб, анча ўзини тутиб олади. Бироқ зийраклашгани узокка бормайди. Эгни-боши унчалик юпун бўлмаса-да, тонгги совуқ шабада этларини жунжитиб юборди. Буниси янаям хавфли – совуқ уйқуни элтади. Қаттиқроқ ухлайдиган бўлса, ё зовга, ё қашқирнинг олдига юмалаб тушиши аниқ. Ҳар иккиси ўлим демек. Бу хатарнинг олдини олиш учун нимадир қилиши керак...

Белбоғида яримтача нон борлигини энди эслади. Сувдонини чайқатиб, озрок суви қолганини аниқлади. Ноннинг ярмини синдириб, қолганини белбоғига қайта ўраб белига боғлади. Эҳтиёт яхши, рўпарасидаги балодан қачон қутулишини Худо билади. Кўлидагини аста чайнаб ея бошлади. Оғзи қимирлаб турса совуқни ҳам, уйқуни ҳам енгади. Боз устига қорни очикқан экан. Жон қайғусида буни сезмабди ҳам. Устидан икки хўпламгина сув ичди. Уни ҳам тежаши керак. Одам очликка ҳафта-ўн кун чидаши мумкин, аммо ташналикка чидолмаслигини билади. Ўзининг замзама қилиб юрадиган бир қўшиғини эслади:

Чўлларда ташна бўлдим,
Дайро суви не пойда.
Ўйламай қирга чиқдим,
Энди менга сой қайда...

Атиги эллик қадамча жойда – куйида тиниқ чашма оқяпти. Унга боролмагани қандай кўргилик!..

Ниҳоят, зориқиб кутилган тонг отди. Бир соатлардан сўнг теварак бутунлай ёришиб, узоклар ҳам кўриниб қолди. Лекин атрофда ғимирлаган жон кўринмади. Қашқир ҳамон ўрнида узала тушиб ётибди. Қонталаш кўзларини Ўтаган мергандан узмайди. Қорнининг қапишиб кетганидан очлиги шундоққина билиниб турибди.

Сал нафси ором топса даф бўлармикан, деган хаёлда қанжигасидаги жайрани ечиб олдига улоқтирди. Бўри нинали терисидан бошқа ҳамма нарсасини, ҳатто ўзлари ёқтирмайдиган бош чаноғигача қасирлатиб еб бўлди ҳамки ҳеч қаёққа кетмади. Жойига бориб, яна аввалгидай ётиб олди.

Мерган бир эски мақолни эслади: “Қашқир бўлса оч, олов сермаб қоч”. Ле-

кин олов ёқишга гугурт қани? Бўлганида устки кийимларини ёқиб бўлса-да, бир иложини топармиди? Барча кийимларини ёққанида қаергача борарди – Қорақушга етмай шир яланғоч бўларди. Кейин эса... Хўп бўлмағур мақолларимиз ҳам бор-да! Балки бирор манзилга, хусусан, уйига яқин жойда бу усул кўл келиши мумкиндир.

Икки йилда бир марта бўлсаям: “Фалон жойда писмадончини итқуш еб кетибди”, – деган узунқулоқ гаплар Ўғатга ҳам етиб келади. Бундай олди-қочдиларга у деярли ишонмасди. Узоқдан келган гапларга кўпинча бўрттириш, баъзан ёлғон ҳам аралашади. Бола-чақани ебди дейишса, балки ишонарди. Кап-катта одамларнинг қашқирга ем бўлиши... Бунга сира ақли бовар қилмасди. Энди билиптики, бу гапларда жон бор. Милтиғи асқотмаганида ўзи ҳам манови махлукқа ем бўларди-ёв...

Таваккал қилиб, қуёнларидан бирини яна олдига ташлади. Бояги ҳол айнан такрорланди: бўри уни ҳам еб бўлиб, жойига бориб ётди. Овлаганларининг ҳаммасини берганидаям кетмайди, шекилли, бу падарқусур. Уни кучайтиргани қолади. Бу жуда хавфли, тўқ қашқир бор кучини тўплаб сакраса, ўтирган жойига ҳам кўтарила олиши мумкин. Нима қилса бўларкан?

Офтоб кўтарилиб, атрофни тобора қиздира бошлади. Ортдан енгилгина шабада эсмоқда. Қуёш нури эса пешонасидан уриб, борган сари мазасини кеткизмоқда. Қашқирга орқа ўгириб, юзини шабадага тутолмайди. Бунга манови йиртқич қандай қарайди? Унинг ҳар бир ҳаракатидан бохабар бўлиб туришга мажбур.

Тушга бориб қорни таталаб, ташналиги кучайди. Ноилож белбоғида қолган бир тўғрамдайгина ноннинг ярмини синдирди. Бир хўпламдай сув билан майда чайнаб еди. На қорни тўйди ва на чанқоғи босилди. Бошга тушса кўз кўрар, чидайди-да энди. Худо қарғаган бу тоғларда узоқроқ қолиб кетса нима бўлади? Уйдагилар, қариндош-уруғлари уни қидиришни ҳали-бери хаёлларига келтиришмайди чоғи.

Товуш бериб ёрдам чақиришга яна бир уриниб кўрмоқчи бўлди. Ҳар ҳолда, ҳозирча қуввати бор, овози узоқроққа кетади.

Ўрнидан туриб кафтларини оғзининг четларига қўйганича, тўрт тарафга овозининг борича бақира бошлади. Тўрт-беш марта тўхтаб-тўхтаб бақиргач, атрофни диққат билан кўздан кечирди ва қулоқ тутди. Қани биров кўринса ё жавоб бўлса! Одамлар бу ёввойи тоғлар орасида юришни унутишган чамаси. Авваллари битта бўлсаям овчи ё мол-ҳолини қидириб юрган бирортасига дуч келарди. Энди нима бўлган, икки кундан буён на одам зотини кўрди ва на чақириқларига жавоб олди. Балки манови одамхўрнинг шу ерларда пайдо бўлганидан кимдир хабар топган. Шу туфайли қуйидаги қишлоқларда яшовчилар молини тоғ тарафга ҳайдашни тўхтатишган. Қашқир у тарафларга тушолмайди. Тушса осонгина қопқонга илинишини билади. Даштларда ўровга олиб бўлсада, уни тинчителишлари қийинмас...

Қуёш ботди. Алоқ-чалок хаёллар гирдобида бўзариб янги тонг ҳам отаётир. Ҳаво хийлигина салқин бўлишига қарамай Мерганни ташналик жуда қийнаб юборди. Аслида бу ҳолат кеча кечкурунданоқ бошланганди. Қорни оч. Тез-тез ичи қулдираб қолади. Қарийб бўш ичакларда туриб қолган ҳаво у ёқ-бу ёққа суриляпти, шекилли-да. Шунга қарамай бир туюргина нони билан тўрт-беш хўплам сувини тежаётир. Сулайиб қолса бир гап бўлар, унғача чидаши керак.

Ҳадемай офтоб шуъласи пешонасидан уриб, роса тинкаси қурий бошлади. Лаблари қуруқшаб, тарс-тарс ёрилиш даражасига етгандай. Белбоғида айтгулик

бўлмаса-да нон, сувдонида озгина сув борлигини билганиданми, энди очлик ва ташналикка чидаши қийин бўлиб кетди. Ноиложликдан оғзини номига хўллади. Охирги бурда нонни узоқ чайнади. Чанқоқдан сўлаги ҳам қуриб қолган чоғи, майда чайналган нонни ҳам ютиши қийин бўлди. Устидан бўлиб-бўлиб бир хўплам сув ичиб, ўзини салгина тетиклашгандай сездди. Энди уйку қолиб кела бошлади. Бундан қутулишга ҳарчанд уринмасин, баъзи-баъзида кўзлари тўрт-беш дақиқага илиниб қолади. Одамзодга шу ҳам кифоя қиларкан, анча тетикланиб уйғонади.

Сонияларни санаб, учинчи кунни ҳам бир амаллаб ўтказди. Вақтнинг бундай имиллашини Ўтаган мерган сира пайқамаган экан. Назарида ҳар доим куёш у ёқдан чиқиб, бирпасда бу ёққа ботиб кетарди. Баъзан ишлари чала қолганидан ўқинарди. Вақт билан ҳаракат уйғунлашса шундай бўлади, шекилли. Аксинча, дақиқаларни санаб ўтираверасан: қанча диккинафас бўлмагин, хадеганда куёш ботмайди, тонг отмайди.

Қуйида бўри, тош устида ўзи – бир-бирини пойлайди, бир-бирига сергак тикилишади. Иккисиям ғазабнок, бироқ иложсиз: бўри юқорига чиқолмайди, у пастга тушолмайди. Оқибатнинг қандай бўлиши номаълум.

У беихтиёр вақтнинг ҳам асирига айланиб қолганини англади.

Нонидан ушоқ ҳам қолмади. Оз бўлса-да суви бор. Ҳеч курса лабини хўллаб туришига эртага ҳам етар. Етмаса, Худо пошша, қишлоғидагилар хавотирланиб қидириб қолишмаса, бошқа ёқдан ёрдам келишидан умидини узди. Таваккал қилиб, сўнгги дақиқалардагина қашқирга ўқ узади. Ҳозирча жони бор, ўзини хавфга қўйиши шарт эмас.

4

Ўтаган мерганнинг уйдан чиқиб кетганига уч кун ўтиб, тўртинчи кун бошланди. “Кечгача келаман”, деганди. Шунча фурсат ўтса-да, дараги йўқлигидан Ниҳолой момонинг юрагига ғулғула тушди. Аниқ бир балога учраган, бўлмасам айтган вақтида келарди, ўйлади у.

Шу куни эрталабдан Васканинг ҳам тинчи бузилди: югуриб у ёққа боради, бу ёққа келади, ғингшиб ер искаланади. Излаганини тополмагач, бир четга ўтиб ётади. Кейин бирдан сакраб туриб хавони ҳидлаб қолди. Тоғ томондан эсаётган шабада ниманингдир исини келтирди чоғи, ўша томонга ўгирилиб, бўрига ўхшаб чўзиб улиди. Нимани пайқагани, нега чўзиб улиганини момо дафъатан тушунолмади. Балки итқушнинг исини олгандир, мени хавфдан огоҳлантираётгандир, деб ўйлади. Нима бўлсаям ўша тарафда бир гап борлигини англади.

Бир маҳал Васка тумшугини осмонга чўзганича озроқ ҳид олиб турди-ю, ўқдай отилиб Қорақуш томонга чиқиб кетди. Шундагина момонинг хаёлига келган бояги фикр муқимлашди: Мерганга аниқ бир бало бўлган. Ит қашқирдан бунчалик безовталанмасди...

Дархол Дехқонбойни чақириб тайинлади:

– Бованг тўрт кундан бери йўқ. Дарров одамларга хабар бер, уни излашсин!

– Ўтаган мерганнинг қаёққа кетганини ҳақиқатдан ҳам кўпчилик билмасди. Буни кейинги кунлардагина пайқашди. Бироқ, юргандир-да онг⁵ қувлаб, деб ўйлашди. Баъзан унинг бир-икки кунлаб овда қолиб кетадиган одати ҳам бор. Аммо уч-тўрт кунлаб эмас. Кийик ё олқорнинг изига тушса шундай қилиши мумкин. Бу йилига бир марта ё бўлади, ё йўқ.

⁵ Онг – овланадиган паррандалар.

Тездаёк момонинг уйи олдига ўнтача одам тўпланди. Ўзаро маслаҳатлашиб, икки гуруҳга бўлинишди. Бир гуруҳи узун сирик ва паншаҳалар билан қуролланиб, Норвонсой томонга кетди. Иккинчи гуруҳдагиларда ўн олтинчи сумбали биттагина милтиқ ҳам бор эди. Улар Қорақушга, ит кетган тарафга йўл олишди.

Милтиқли гуруҳ Кичик Қорақушга ўрмалаган пайтда Васка Катта Қорақушдан ҳам ошиб, Ўтаган мерган билан қашқир юзма-юз турган жойга етиб келди. Уни кўриб Мерган ташналик ва очлигини бутунлай унутди. Қувонганиданми танасига аввалги қуввати ингандай бўлиб хитоб қилди:

– Вафодорим! Одамлар қолиб ёрдамга сен келдингми, ўзимнинг вафодорим!

Қувонганидан Мерганнинг кўзларига тирқираб ёш келди. Ота-оналари бу дунёни тарк этганида йиғлагани бўлмаса, эсини таниганидан буён ҳеч қачон кўзёш тўкмаган. Ҳар қалай, у кезларда ёш эди. Кўзёш тўкса тўккандир. Буни эслолмайди. Бироқ шодлиги узоққа чўзилмади. Шунчаки назар ташлашдаёқ итининг ҳали ёшлигини, куч-қувватга унчалик тўлиб улгурмаганини сизди. Қашқир билан олишиб кўрмаганидан, тажрибаси умуман йўқ. Шу кучуквачча қашқирга бас келармишми!

Қашқир йирик ҳамда бақувват эди. Итлар билан талашавериб, туллакка айланиб кетган бўлса ҳам ажабмас. Боз устига жайра ва қуённи едириб, ўзи уни қувватга индириб қўйди. Бу нотенглик қандай натижага олиб бориши маълум. У итини ғажиб ташламасмикан? Ё Худо, нега келди у!

Мерганнинг хавотирида чек йўқ эди.

Васкани кўргани заҳоти қашқир сакраб ўрнидан турди. Жунларини хурпайтириб, қорнини шиширди. Тишлари беихтиёр шақиллаб кетди. Мерганнинг хаёлига яна бир мақолнамо гап тушди: “Итга сирин бермас бўп, қашқир қорнин кампайтар”. Васка эса бу пўписаларга парво қилмади. Йигирма қадамча оралик қолдириб, чўччайиб чўлтоқ думига ўтириб олди. Бошини мағрурона кўтариб, ғанимидан кўз узмай тураверди. Бўрига хатто ириллаб ҳам қўймади. Нега бундай қилгани номаълум.

Мерган итини кўрқув ҳиссини билмайдиган қилиб ўстирганини эслади. Бекор қилган экан, шекилли. Балки кўрққани тузукмиди? Шунда жони омон қолармиди? Ўзи эса бир иложини топиб, бу итқушни бир ёқли қиларди. Ҳай-йй! Ечими қийин масалага учради! Нима қилса бўларкин? Ё ҳаёт, ё мамот – қашқирга ўқ узсинми? Ҳозир шунинг мавриди келдимикан?..

Афтидан, Васка бўри билан қандай олишишни чамалаяпти. У эса итнинг ўз зурриёдларидан эканлигини сизди. Бу зурриёднинг инсон қўлида тарбияланиб тирик қолгани азал-абад ўзларига қон душман бўлиб келган. Шунинг учун қорнини шиширгани, тишини шақиллатганига парво қилмаяпти. Бундай пайтларда анов-манов итларга сичқоннинг ини минг танга бўлиб қолади. У эса қочмади.

Ўзига душман кўпайганидан, қашқир хушёрлигини оширди. Буни Мерган ҳам пайқади. Ити эгасига суяняптими ё юраги шунчалик бақувватми, билолмади. Ҳар қалай, бўрининг таъқибидан қутулиб кетишига унда энди умид уйғонди. Нима бўлганидаям Васка кўрқмаяпти. Худо хоҳласа, ҳаммаси яхши бўлади. Улар икки жон – ити у ёқдан ташланса, ўзи бу тарафдан ўқ узади. Икковлашиб йиртқични гумдон қилишар...

Имиллаб қолган вақт яна зувиллаб ўта бошлади. Икки ғанимнинг бир-биридан кўз узолмай турганига анча бўлди. Бўри онда-сонда Ўтаган мерганга шунчаки

ёвқараш қилиб қўяди. Унинг фикри-зикри итда бўлиб қолди. Чунки милтиғини тўғрилаб турган овчига қараган пайтларида ит сездирмайгина бир қадам бўлса-да, ўзи тарафга силжиётганини пайқаган эди. Бунга йўл қўймаслик учун қорнини шишириб, жунларини хурпайтиради. Балки ниманидир мўлжаллаб, пайт пойлаётгандир. Аммо ҳозирча ботинолмаётир. Эҳтимол милтиқдан чўчиётгандир.

Мерганнинг кўнглига қашқирни чалғитиш керак деган фикр келди. Шунда ити бирор аъмолини топади. Оралари яқин, атиги ўн беш қадамча қолган. Васка бу масофани тўрт-беш сакрашда босиб ўтади. Душмани ўзини ўнглайман дегунича жон чиқар жойидан олиб қолишга улгуради. Ўзиям тепада томошабин бўлиб ўтирмайди. Икковлашса иш осон кўчади.

У қанжиғасида қолган куёни шошилмай ечди-да, бўрининг олдига отиб юборди. Шунда унинг сасиганини сезди.

Балойи нафс – қашқир ғанимларини бир лаҳзага унутиб, емтикка ташланди. Васка пайтдан фойдаланиб, у тарафга интилди. Очкўзлик курсин, хўракни тортиб олмоқчи деб ўйлаганими, бўри куёни оғзида тишлаганича ириллаб, орқа оёқларида тик турди. Бу ҳолати итга кўл келиб, охириги сакрашида бўғзидан ғарчча тишлади. Бакуват тишлари терисини тешиб ўтиб, кекирдагини омбурдай қисди. Оғриқнинг зўридан қашқир оғзидагини тушириб юборди. Ғазаб билан ириллади. Аммо ириллаши хириллашга ўхшаб чиқди. Тишларини шақиллатмоқчи бўлиб оғзини очди-ю, қайта юмолмай қолди.

Бўри емтикка ташланганидаёқ Мерган қанжиғасидаги сасий бошлаган какликларни ечиб, шодаси билан зовга улоқтирди. Чилвирини олиб қолиш учун уларни бирма-бир ечиб ўтиришга вақти қолмаган эди. Чилвир топилмайдиган матоҳми? Еб бўлмагач какликларни дардисар қилиб, кўтариб юриб нима қилади?

Туятошдан шошилишч тушди. Етиб боргунича бўри жон ҳалпида итни кўтариб, ёнидаги каттагина тошга айлантириб зарб билан урди. Бўғзини бўшатолмагач яна айлантириб иккинчи тарафга – ерга урди. Ит кучли зарбларга мардонавор дош берди: қашқирнинг бўғзини қўйиб юбормади. Тишлари кекирдагини исканжага олиб, уни тобора қолдан тойдирмоқда эди. Бу орада етиб келган Мерган сумбасини биқинига тираб, милтиғининг тепкисини босди. Йирик ҳайвонларга мўлжалланган якка ўқ биқинининг иккинчи томонини ўпириб чиқди.

Қашқир ўлаётганига қарамай, охириги кучларини тўплаб, у тарафга сапчимоқчи бўлди. Васка бунга имкон бермади.

Қашқир бир-икки аянчли хиркираб жон берди. Ит ҳамон бўғзини қўйиб юбормасди. Оғзига унинг иссиқ қони сизғиб тушмоқда эди. Ўтаган мерган боши ва тумшукларини силаб, унинг жағини куч билан йириб очди. Шундагина Васка бўрининг бўғзини қўйиб юборди. Сакраб турмоқчи бўлди-ю, аъзои бадани – қовурғаларигача қақшаб, инграганича жойга ётиб қолди. Бундан Ўтаган мерганнинг кайфи учди. Ерга-ку унчалик қаттиқ тегмагандир. Айлантириб тошга урганида қовурғаларини синдириб юборган бўлса ажабмас. Балки ички аъзолари ҳам айқаш-уйқаш бўлиб кетгандир.

У ерга ўтириб, итининг қовурға ва оёқ суякларини бирма-бир текшириб чиқди. Уларда бирор синиқ-мертикни тополмади. Тошга урилганида суяклари қаттиқ лат еган. Шу, холос. Ички аъзолари жароҳатланмаган бўлса бас, тезда бу азоблари ариб, ҳеч нарсани кўрмагандай бўлиб кетади.

Итини чақалокдай опичлаб кўтарди-ю, уйи томонга йўл олди. Тўрт кундан буён оч ва ташналик азобида қолган одамнинг қарийб ўттиз килолик юкни бемалол кўтариб кетаётгани ҳайратланарли эди. Айниқса, ташналиқдан мадори қуриган

киши бундай кучни қаердан олди? Тирик қолишга интилиш туйғуси, ўзининг омон қолишига сабабчи бўлган ит олдидаги бурч ва муҳаббатданми? Одамлар парвойи палак, бирортаси қидириб келмаган жойга жонини гаровга қўйиб у келди. Ўзидан кучлилигини билиб ҳам бўри билан тайсалламай олишди. У келмаганида ким билади, ўша туятош устида ўзининг ҳам ўлиги қолиб кетармиди?

Нимадан куч олаётганидан қатъи назар, Мерган дадил ва ишонч билан қадам ташламоқда эди. Сўқмоқ тобора ўрлаб кўтарилаётганига қарамай, уч чақирим йўлни бемалол босиб ўтди. Чарчоқ хисси эсига ҳам келмади. Катта Қорақушга яна икки чақиримлар қолганида ҳолдан тойиб, пишиллаб нафас ола бошлади. Дармонсизлик, барибир, ўзини билдирди. Нима қилсин? Итни шу ерда қолдириб, олиб кетишга қишлоқдан бирортасини эшак билан жўнатсинми?

Йўқ! Зинҳор бундай қилмайди. Бундай қилолмайди. Уни қаровсиз бу ерларда қолдириб бўлмайди. Ҳозирги аҳволида итини оддийгина тулки ҳам ўлдириб кетиши мумкин. Ўзи ўлса ўладика, халоскорининг ўлдирилишига йўл қўймайди! Ўзинг учун жонини фидо қилганга жон бермоқ керак! Инсоннинг инсонлиги шунда билинади. Аксича, одамнинг ҳайвондан қандай фарқи бор?

Ўтаган мерган итини бўлиқ хаслар устига авайлаб ётқизиб, ёнига ўзи чўк тушди. Елкаси, боши ва бўйнини анчагача силаб ўтирди.

– Вафодорим! – деди бир маҳал бошини бошига қўйиб. Шунда хаёлига дафъатан “Уни Вафодор деб аташим керак”, деган фикр келди ва буни овоз чиқариб айтди:

– Вафодорим! Сен ўз отингди ўзинг топдинг. Бугундан бошлаб отинг Вафодор бўлади. Васкаси нимаси! Тентак Дехқонбой яхши кўрганидан, дуч келган отти қўйган-да. Сен уйимди молтопарни бўласан. Кўрам молга тўлиб кетгани-даям, қашқир зотига битта тирраки улоғимдиям олдирмайсан. Ҳали сен бутун қишлоғимди кўрувчисига айланасан. Ўшанда одамлар отингди кўшиқ қилиб, кўшиқ нима бўпти, дoston қилиб айтиб юришади!

Ит бошини бурганича заиф ғингишиб, Мерганнинг қўлларини ҳафсала билан ялай бошлади. Бу билан у ҳам эгасига миннатдорлик билдираётган эди: ёввойи тоғлар устида ёлғиз ташлаб кетмагани учун, оғир бўлса-да меҳр кўрсатиб, кўтариб келаётгани учун...

Ҳордиқ чиқариб, Мерган анча ўзига келиб олди. Лекин очлик, ташналик ва уйқу тагин ўзини сездира бошлади. Уларга бўй бермаслик учун Вафодорни кўтариб, қарийб бўйи бараварли текис ва силлиқ тош устига ётқизди. Унинг хийла оғирлигини шундагина пайқади. Опичлаб шунча жойга қандай еткизганига хайрон бўлди. Тошга орқа ўгириб, уст кийимининг этагини юкорига қайирди ва итини эҳтиёткорлик билан унга тушириб олди. Ҳозирги аҳволида бундай оғир юкни елкасида кўтариш осон ва қулайроқдай туюлди. Атиги тўрт кунгина илгариги қуввати бўлганида-ку...

Вафодорни елкасига олгани ва олдингига нисбатан камроқ юрганига қарамай, Қорақушга етгунича жуда ҳолдан кетди. Кун исиб кетгандай сув-сув терга ботди. Итини авайлаб хаслироқ жойга ётқизди-да, ёнига ўзи чўк тушди. Юз ва бўйнилари белбоғига артаркан, ўзича тўнғиллади: “Ташналиқдан ўлай деб турган одамнинг терлашига бало борми!”. Назарида танасида қолган сўнгги томчилар ҳам тер бўлиб чиқиб кетаётгандай эди. Бундайда у бутунлай хароб бўлишини англади. Олдини олиш керак. Лекин қандай қилиб?

Энди уйқу ва очлик хисси чекиниб, ташналик хуруж қила бошлади. Оғзи қуриб, лаблари гезарди. Оғзида бутунлай сўлак қолмаган, шекилли, ютинол-

май ҳам қолди. Лекин умид... Инсон – умид билан тирик. Умиди сўнганларнинг хаёти ҳам сўнади.

Қорақушнинг тепасига чиқишнинг унга зарурати қолмаган. Итини кўтариб, ёнламасига яна уч юз қадамча босолса кифоя, уйи ва қишлоғининг бир қисми кўринади. Афсус, бундан фойда йўқлигини билади. Дармони қуриганидан, овози қаттиқроқ чиқмаслиги маълум. Ёрдамга ҳар қанча чақиргани билан товушини биров эшитмайди. Боз устига пастдагилар тошлар орасидан уни кўришолмайди. Ўзига ҳам қуйидагилар кичрайиб, товукдайгина бўлиб кўринади...

Нима қилишини билмай боши қотиб турганида, Қорақушнинг қири учида бир тўп одам кўринди. Қишлоқдошлари қидириб келаётганини пайқаб, Мерган севиниб кетди. Кўнгил душман: ўлигим Катта Қорақушнинг шундоққина олди ё орқасида сасиб, шамол ҳидини қишлоқ устига ёйганидагина қариндош-уруғлар излаб қолишармикан, деган хаёлга ҳам борганди. Этини тоғ йиртқичлари тозалаб, фақат суяқларини қолдирмаса, албатта. Худога шукр, чамаси, ўлмайдиган бўлди.

Товуш етар жойда ўтирганига қарамай, изловчилар уни пайқашмади. Атрофида сочилиб ётган катта-кичик тошлардан фарқлашолмаган, чоғи. Ҳаммаси узоқларга, Осмонсой томонларга кўз тикишарди. Яқинроқда бўлса товуши чиқар деб ўйладими, бирови кўллари оғзига қарнай қилиб бақирди:

– Қаердасиз, Ўтаган ака-а-а, ҳа-ҳо-о-ов!

Унга иккинчиси қўшилди:

– Довуш беринг, Ўтаган ака-а-ав!!

Овози уларгача етиб бормаслигини билганидан, ҳеч бўлмаса, ўзимни кўрар деган хаёлда Мерган инқиллаб ўрнидан турди ва юқоридагиларга қўл тўлғади: “Тушаверинглар, мен шу ердаман”.

Бирови уни кўрди. Бошқаларга айтди, шекилли, у тарафга бетартиб югургилаб қолишди. Ҳол-аҳвол сўрашишганида маълум бўлдики, ҳозиргача унинг қайсига кетганини кўпчилик билмаган. Билганлар тоғ ортидаги ошна-билишлариникида меҳмон бўлиб, ов қилиб юргандир деб ўйлашган. Лекин ҳеч бири Мергандай уста овчи ҳам қашқирнинг қамалида қолиши мумкинлигини хаёлига келтирмаган...

Ёрдамга келганларнинг иккитаси ўлган қашқирнинг терисини шилишга кетди. Ҳар бир қашқир териси учун ферма мудирлари семиз битта кўчқор ёки иккита тўқли ваъда қилган. Бу йиртқичлардан энг кўп азият чекадиганлар уларнинг чўпонлари. Бир ораласа, қаторасига ўн беш-йигирматасини бўғизлаб кетади. Лекин атиги биттагинасини ейди. Бақувватроқ бирови Вафодорни орқалади. Қолганлари Мерганни суяб йўлга тушди. Кеч пешинларда уйига етиб келишди.

Ўтаган Мерган эшигининг олдигинасига кўрпача ёздириб, унга итини ётқиздирди. Кейин йўлда учраган булоқлардан оз-оздан сув ичиб келганига қарамай яна бир пиёла сувни ютоқиб ичиб, ўзини кўришга келган қўшниларнинг ёшроқларига буюрди:

– Кўчқорларимдан энг семизини танлаб сўйинглар. Қуйруғини лаганга босиб, Вафодоримга беринглар. Еганича есин, қолса кейинроқ ер. Гўштини қолдирмай қозонга босинг. Тирик қолғонимди шукронасига Худо йўлига худойи қилмоқчиман. Қўшни-кўлларди жавлик айтинглар. Қолганлар уйга кириб, чойпой ичиб ўтиришсин. Мен қозон қайнагунча озроқ мизғиб олайин.

Васканинг оти Вафодор тарзида ўзгартирилганини ҳамма пайқади. Шунинг учун Мерганни олиб келган йигитлардан тоғда нима бўлганини суриштириб кетишди. Улар кўрганлари ва овчидан эшитганларинигина баён қилишди...

5

Орадан яна бир йил ўтди. Вафодор майиб бўладиган даражада каттик жароҳатланмаганидан, эгасининг тарбиясида тездаёқ тамомила тузалиб, роса кучга тўлди. Мерганнинг ушоқ молларини бир ўзи боқади. Эрталаб серўт беткайларга ҳайдаб, кечкурун кўрасига қайтариб келади. Ҳар қандай кашкирга бас келишига ишонгани боис, энди уни атрофи чангал билан ихоталанган кўрага қамашмасди. Кўрани шунчаки ташқаридан кўриқлаб юради. Энди одамлар унинг эгасига хизмати ва садоқати ҳақида тўлқинланиб гапиришади. Энди одамлар ўзида ҳам шундай ит бўлишини орзу қилишади. Энди одамлар...

Вафодорни ҳеч ким Васка деб атамай қўйди. Тили ўрганиб қолганиданми, Дехқонбой бир марта Ўтаган мерганнинг олдида шундай атаб, изза бўлди. Мерган уни уришмади-қойимади, лекин шундай тикилиб қарадики, назари вужудини тешиб юборай деди. Шундан сўнг у ҳам итни янги номи билан атайдиган бўлди.

Дарвоқе, Дехқонбой ҳақида...

Айтишади-ку “кўраси куни бор” деб, қийинчилик билан яшаб кетди ва шу ёшга етди. Этак остида қолганди. Онаси раҳматли уни ҳаётга келтирди-ю, ўзи бу дунёни тарк этди. Аммо тенгдошларига нисбатан соддароқ ва тўғрисиқ бўлиб ўсди. Отаси баҳоли қудрат рўзғор тебратиш ниятида Ўғат қонида ишларди. Оиласи серфарзанд. Тўрттагина қўйи бор демаса, қўли қисқароқ. Шу сабабли Вафодор ҳозирги даражасига етгунига қадар мактабдан қайтгач, Мерганнинг қўй-эчкиларини ҳам ўзиникига қўшиб у боқарди. Ҳар замонда “дафтар-қалам ол” деб қўлига йигирма-ўттиз тийин бериб қўярди. У замонларда бола учун шу ҳам каттагина пул эди. Бу ишларни Вафодор бажарадиган бўлгач Мерганнинг зикналиги тутдими ё болани пулга мазахўрак қилмайин дедими, Дехқонбойга ҳеч нарса бермайдиган бўлди. Юриб-юриб бу унга малол келди. Қулф урган кўклам кунларининг бирида фикрини ўзига айтди:

– Қўйларингизди мен боқайин, Мерган бова, итга ишониб бўладими?

Мерган унинг туб мақсадини тушунди. Ёнчиғидан анчагина майда чака чиқариб қўлига берди ва:

– Сен ўзингди қўйларингди боқавер, – деди жиддий оҳангда. – Меникиминан ишинг бўлмасин.

Чақаларини олишга олди-ю, эшитганларидан Дехқонбойнинг тишлари зирқираб кетгандай бўлди. Пул бераётганига “боқсанг боқа қол” деса керак деб ўйлаганди. Акси бўлиб чикқач, ноилоҳ: “Хап сеними, куёнчик⁶ чол, – дея ичдан ғижинди. – Шу қилганингга бир кўрсатиб қўймасамми!”

Унинг ғалати бир одати бор: кимнидир бошлаб сўкмоқчи бўлса “Куёнчик” дейди. Энг ёмон сўқиниши шу.

Дам олиш кунларидан бирида Дехқонбой қўйларини Қавғоли томонга ҳайдади. Қараса, Мерганнинг қўй-эчкилари ҳам шу ерда ўтлаб юрибди. Кўнглига ёмон бир қитмирлик келди. Атрофга синчиклаб назар ташлади. Ҳеч ким кўринмади. Юқорига чиқиб кетганми, ҳатто Вафодор ҳам йўқ. Вақтни ғанимат билиб, Мерганнинг қўйларини тепароқдаги тошлоқ тарафга ҳайдади. Бу тошлоқ анча бе-хосият жой. Уни оралаган мол кўпинча шикаст топган: ё илон чақади, ё ёш қўзилари тошга қисилиб, онасидан қолиб кетади. Илон чаққани шубҳасиз ўлади, тошга қисилгани бирор йирткичга ем бўлади.

Тошларга яқин жойда молларнинг олдини ўраб, ўтлар орасида Вафодор ётганини Дехқонбой билмаганди. Серка яқинлашаверганида, у ўрнидан сакраб тур-

⁶ Куёнчик – зикна.

ди ва ириллаб ортига қайтарди. Дехқонбой орқадаги кўйларни камоқлаб олдинга ҳайдайвергач, мақсадини пайқади, шекилли, ғазабнок ириллаб, у томонга бир сапчиди. Шунданок Дехқонбойнинг жони товонига тушиб кетаёзди. Вафодорнинг кўзлари қонга тўлиб, тепароқдан ҳайбат билан қараб турарди. Ириллаши жуда ваҳимали эди. У кўрқиб тисариларкан, ўзича ғудранди:

– Ў-ў қуёнчик, яқинлашсам танишига қарамай мениям ғажиб ташлайдиғон ўхшайди!

Ўтган кузда, Вафодор эгасини қидириб кетган куни, у Мерганнинг бир тақасини бўри бўғизлаб турганининг устидан чиққанди. Ҳали биронтаям қашқир кўрмаганидан, аввалига уни ит деб ўйлади. Ҳай-ҳай сурон билан тошлаб ҳайдамоқчи бўлди. Ит деб ўйлагани жунларини хурпайтириб, тишларини шундай шақиллатиб юбордики, Дехқонбой кўрққанидан беихтиёр қочиб қолди...

Буниси итсимон жондорлардан иккинчи марта кўркиши. Шу-шу Мерганнинг кўйлари билан иши бўлмай қолди. Мерган ҳам анчагача Дехқонбойга пул беришни “унутди”.

6

Тоғларда кузнинг бошлариданок ҳаво салқинлашиб қолади. Бу йил сентябрь яримлади ҳамки, иссиқнинг тафти босилай демасди. Ичкарида ётган кишилар аввал оқшомда димиқиб кетади. Тонгга борибгина салқин тушади. Одамлар ҳалиям эшиклари олдидаги супаларда, айримлар ёздагидек уйларининг устида ётишади.

Ўтаган мерган: “Бугун-эрта қайтмайман” деб Самарқандга бозорлаб кетди. Одатда у қаёққа ва қандай иш билан кетаётганини кампирига айтиб ўтирмасди. Қайтиш муддатини айтарди, холос. У буни айтмаса-да, билади. Рўзғорга керакли буюмлар яқин-атрофдаги бозорларда, дўконларда ҳам топилади. Шунчалик узокқа милтиғига ўқ-дори қидириб кетади.

Ўғли қонга тунги навбатга кетган. Уйда ёлғиз Ниҳолой момо қолди. Кампир бўлса ҳам аёл-да, бир ўзи тунашдан сесқанди. Шунинг учун Дехқонбойни чақириб келди. Аслида у ҳам ўғлидай бўлиб қолган. Кўпинча шу ерда тунайдди. Супадан кўра томда ётишни хуш кўради. Шунинг учун уйининг устига жой қилди. Кўрпа-тўшакларни шоти орқали Дехқонбойнинг ўзи ташиб олди.

Ерга сочилган буғдойни қолдирмай териб олса бўладиган сутдай ойдин тун. Кўк юзи тиниқ ва мовий рангда. Тик кўтарилган тўлин ой гўё осмон гумбазига парчинланган ва қимирламай жойида туриб қолгандай кўринади. Олам ажиб бир сукунат қаърига шўнғигандай. Ҳар замонда узок даштлардан енгилгина эпкин келади. Сойдаги бақатерақларнинг япроқларини беозор у ёқ-бу ёққа тебратади-ю, оқ, кўкиш ва ёрқин рангларга бўяб кўз-кўз қилади. Кейин олдинги осойишталигини бузмаган ҳолда тоғ томонга ўтиб кетади. Шу билан яна сукунат бошланади.

Ойнинг ёрқин шуъласи кўзига тўғри тушиб камаштирганми, бир маҳал Дехқонбой уйғониб кетди. Чалқанча ётишини бузмай атрофини заррин нурлари билан зарҳал рангига бўяган тўлин ойни озроқ томоша қилиб ётди. Кейин қорнига ағдарилиб, тоғ томонга қаради. Кўзларига ёнбағирлардаги ҳар бир бута, ҳар бир тош сувга чайилгандай тиниқ ва яққол кўринди. Тун қўйнида уйқусираб мудраётган олам унинг назарида ниҳоясиз чирой очиб, гўзаллашиб кетгандай туюлди. Бироқ бундай сокин тунлар оғушида қандайдир сирли-синоатли ҳаракатлар тинимсиз юз бериб туришини у билмасди.

Бир маҳал Кичик Қорақушнинг ёнидан бир-бирига жуда яқин жойлашган иккита шуъла отилиб чиқди. Бирпас ён-атрофига тебрангандай бўлиб турди-да, зувиллаб куйига энди. У юриб эмас, гўё оқиб тушаётганга ўхшарди. Тош ва буталарни айланиб ўтади, шекилли, баъзан шуъла бир зумга йўқолади. Кейин тагин пайдо бўлади. Олдинги маромини бузмай пастга “оқади”.

“Биронтаси тоққа мотоцикл миниб чиққанмикан”, – деб ўйлади Дехқонбой. Ундай бўлса тариллаб овози эшитилиши керак эди. Товуш келмаяпти. Ёруғи ҳам жуда кичкина. Қолаверса, жуфт чироклар факат машинада бўлади. Одам зўрға тушиб чиқадиган бу қияликларда машина қандай юради?

Шуъла уйга яқинлашавериб тўхтади. Чўққайиб ўтирган қандайдир ҳайвоннинг қораси элас-элас кўзга чалинди. Товуқ илинжида тентираб юрган тулкимикан? Кўзлари ҳамон яркираб ёниб турибди. Салдаёқ Кичик Қорақушнинг этагидаги сой тарафдан ҳам бир жуфт ёруғлик кўринди. У ҳам уй томонга оқиб кела бошлади. Олдингисига яқинлашиб, буюм чўққайди. Алангаланаётган кўзлари кўрани нишонга оляпти, шекилли.

Дехқонбой кўз олдида рўй бераётган бу ходисалардан ҳайратланса-да, хануз нимани кўраётганини аниқ билолмади. Шу туфайли ёнгинасида дунёдан беҳабар ухлаётган момони секингина туртиб уйғотди ва шивирлаб сўради:

– Анавиларга қаранг, момо, нима улар?

Момо эринчоклик билан бошини кўтариб, хануз шуълаланиб турган нарсаларга қаради. Уйқусираб яхши кўролмадим, кўзларини уқалаб қайта тикилгач хитоб қилди:

– Вой соғоналар, итқуш-ғу булар!

Одатда кўпгина тоғ қишлоқларида уй қуриш учун ёнбағирни чўкич, белкурак ва мисранг билан ўйиб, чиққан катта-кичик тошларнинг йирикларини очилган сатҳ олдидаги нишабликка тахлаб, қурилиш майдонини кенгайтирадилар. Қолган тошларни пойдеворга тахлаб, девор кўтаришни бошлашади. Уйларнинг олди асосан кунгайга, орти шимолга қаратилган бўлади. Орқа девор тоғ нишабидан бир ярим метр, олди уч метрча баландликда кўтарилади. Ўтаган мерганнинг икки хона бир дахлизли уйи ҳам шу андозада қурилган.

Вафодор учун уй ортдаги нишабликдан бир қулоч баландликка сакраб чиқиш ҳеч гап бўлмай қолган пайтлар. Эгалари ичкарига кириб кетган кунларда ҳам у томда ётади. Бу ердан атроф қафтдагидай кўриниб туради. Пастга ирғиб тушиши ҳам қулай. Ёгин-сочинли, қаттиқ совуқ кунларидагина кўра ёнига қурилган катагига киради. Унга туя жуни солиб қавилган кўрпача тўшалган. Иссиқкина...

Ўша қуни Вафодор Дехқонбойнинг тепа томонида, шундоққина ёстиги ёнида, бошини оёқларига қўйганича узала тушиб ётарди. Афтидан ухлаётганди, гангир-гунгур гаплардан уйғониб бошини кўтарди. Ҳар замонда бир эсиб қолаётган эпкин кучсизгина бўлса-да, кашқирларнинг ҳидини тоғ томонга олиб кетарди чоғи, ит уларнинг яқинлашганини шу пайтгача пайқамади. Атрофда бегона жондор борлигини энди сезди. Бошини у ёқ-бу ёққа буриб ис олди. Шу аснода бўриларни кўрди ва ирғиб туриб томдан сакради. Бўрилар ҳам уни пайқаб бири тоғ томонга, иккинчиси Қорақушсой бўйлаб юқорига қочди. Ҳаял ўтмай итнинг қораси кўринди. У сой ёқалаб қочган бўрининг изидан тушди. Чамаси буниси зўрроқ арлон бўри бўлса керак.

Тездаёқ ириллаган, шақиллаган товушлар тоғлар орасини янграшиб юборди. Бунини Дехқонбойларгинамас, оралари узилишроқ бўлишига қарамай, сергак ухлайдиган бошқа қўшнилари ҳам эшитишди. Шунданок Вафодорнинг сойдан қочган бўрига унчалик узоқлатмаёқ етгани маълум бўлди. Бу олишувда

кайсиниси енгаркин? Дехқонбойнинг назарида ит икки, ҳатто учта бўри билан ҳам олишувга қодир. Ёлғиз бўрига босим келишига ишониб турса-да, озроқ хавотирланиб кута бошлади.

Дабдурустан кўтарилган ғавго кўпи билан ўн дақиқаларда тугади. Атрофни яна сукунат қоплади. Қилт этган товуш эшитилмай қолди. Бу соқинлик олдингисига ўхшамас, қандайдир юракни сиқадиған, кишининг ҳаловатини йўқотадиған жимлик эди.

Дехқонбой Вафодорнинг қайтишини ухламасдан тоқатсизланиб кутди. Бир марта боплаб қўрқитганига қарамай, ит унга ҳам азиз бўлиб қолган. Ит ҳам уни яхши кўрарди чоғи, ху ўша китмирлигини унутиб юборди. Тез-тез атрофида ўйноқлаб, олдинги оёқларини елкасига қўйганича орқа оёқларида тик туриб, юзларини ялаб қолади. Баъзан ўтлар устида юмалашиб, курашиб ҳам туришади. Бу “олишув”ларда Вафодор зўрлик қилса-да, йиқилиб туришни ҳам унутмасди. Душмани билан шафқатсиз олишса-да, Дехқонбойнинг тагида типирчилаб ётишдан завқ оларди гўё. Унинг кўнгилчан, меҳрибон ва нияти тўғрилигини сезади, шунга яраша муомала қилади. Ит бўлишига қарамай, нияти бузилган одамни дарров билади. Шундай пайтларда юраги қаҳр-ғазабга тўлиб кетади.

Дехқонбойнинг табиатида китмирлик йўқ эди. Ўшанда бир болалик қилган-да...

Эртасига кимдир Қорақушсойда бўғиб ўлдирилган бўрининг терисини шилиб келди. Шу куни кечқурун Норвонсойга тушаверишда яна бир бўрининг ўлигини топишди. Бу ишларни Вафодор қилгани маълум. Қишлоқдаги итларнинг бирортаси бўри ё қашқирга бас келолмаслигини ҳамма билади.

Қандинги ур, Вафодор!

Сени шундай олғир қилиб тарбиялаганнинг отасига раҳмат!

Бу олқишларни эшитадиған Ўтаган мерган билан Вафодорнинг ўзи йўқ. Эртасига ва индинига ҳам Вафодор уйга қайтмади. Чамаси, унга бошқа бўрилар ҳам учраб қолган. Ит ўшаларнинг изидан Шоғишмон тоғларига чиқиб кетган бўлса керак. У кўзига кўринган бўрини тинчитмасдан қўймайди. Балки қашқирлар галасига учраб...

Шунисидан Худо сақласин! Ўгатликларнинг пешонасига битта олғир ит битди. Умри узоқ бўлсин! Битта олғир ит юзта хашаки итнинг ўрнини босади. У итқушлардан тоғларни тозалаб, бутун қишлоқнинг молларини асрайди.

Дехқонбой мерганнинг қўйларини яна ўзиникига қўшиб боқа бошлади. Бу гал дафтар пули таъмасида эмас, Вафодорнинг қайтишини интиқиб кутаётганидан шундай қилди. Мактабда пайтларида у ҳам бунинг қўйларини боқиб юрарди. Оралиқда, қисқа муддатга бўлсаям тоғларнинг тепасига чиқиб, атрофни синчиклаб назардан ўтказди. Ҳеч қаерда итнинг қораси кўринмагач, юраги туз қуйилгандай ачишади. Йиғлаб юборишдан ўзини аранг тияди. Ноилож ортига қайтади. Одамларнинг айтишича, қашқир кўпайган, қўйларига кўз-қулоқ бўлиб туриши керак. Ростакмига бўри хужум қилиб қолса, қўлимдан нима келарди, деган фикр хаёлида йўқ.

Ўтаган мерган учинчи куни кечқурун хориб-чарчаб уйига қайтди. Юз чақиримдан зиёд йўлни эшакда босиб ўтиш осонми? Милтиғига ўқ-дори керак бўлмаганида шунча жойга бориб юрмасди.

Нихолой момонинг дарди ичида: у итини сўраб қолармикан, деб юраги пўкиллаб турарди. Чунки Мерган Вафодорни қанчалик қадрлашини билади. Йўқолганидан хабар топса, гарчи бунга кампири айбдор бўлмаса-да, жажли чиқади. Ғазабланса, у ҳеч балодан қайтмайди. Бироқ Мерган енгил-елпи тамадди қилиб, жойига ёта қолди. Итини сўрамади.

Эртасига азонлаб туриб таҳорат олди ва бамайлихотир бомдод намозини ўқиди. Шундан кейингина Вафодор эсига тушди. Бир ёқдан келса олдига ўйноқлаб чиқиб кутиб оларди. Негадир кечкурун ҳам, эрталаб ҳам кўринмади. Сира бундай одати йўқ эди.

Хавотирланиб кампиридан итини сўрагани, дудмалроқ жавоб олди:

– Юргандир-да кўйларминам...

Мерган бир сўз демай кўраси томонга ўтди. Кўй-эчкилари жойида йўқ.

Ниҳолой момо унинг итни сўраб қолишидан кўрқиб, кўйларини эртароқ сой томонга ҳайдаб юборгани. Шунданми, ёмон бир ҳодиса юз бергандай Мерганнинг кўнглига ғулғула тушди. Ортига қайтиб, итялокни текширди. Унга яқин ўртада овқат куйилмагани шундоққина билиниб турарди. Илгари солинган овқатларнинг юки қасмоқ боғлаб куриганидан, четлари кўтарилиброк қолибди.

“Мен кетганимдан кейин бунга овқат куйилмаган, – ўйлади Мерганнинг зардаси қайнаб. – Ақалли ювилмаган. Оч қолгач ажодларининг қони устун келиб, ўз кунини ўзи кўриш учун кетиб қолганмикан? Шундай бўлса иш чатоқ: у ёвуз кашқирга айланиб, мол битганга қирон келтиради! Ҳатто одамларга ҳам...”

Шу пайтда кўй-кўзиларини ҳайдаб, Дехқонбой келиб қолди. Мерган газабини зўрға босиб ундан сўради:

– Вафодор қаёқда, кўринмайди?

– Итингиз уч кундан бери йўқ, – соддадиллик билан жавоб берди у. – Қашқир қувалаб юрганми, менам излаб товолмадим...

Мерганнинг тоқатини тоқ қилишга шу жавобнинг ўзи етди. Эшик олдида каловланиб турган кампири томонга ўқдай отилди. Бир кўли билан рўмоли аралаш сочларидан ғижимлаб ушлаб, иккинчи кўлида юзларига тарсаки тортди ва ортига итариб юборди. Момо силтовга дош беролмай кетканчак бўлиб ўтириб қолди. Бошини эгиб, ловуллаб кетган юзларига кафтини босди. Дехқонбой югуриб келиб орага тушди.

– Момомди нега урасиз, бова! – деди энтикиб. – Қашқирлар уйгача келгач, Вафодорди ўзи уларди қувиб кетди. Бирини Қорақушсойда, экинчисини Норвонсойди бошида ўлтириб, бошқалариниям қувалаб кетгандир...

Ўтаган мерган аччиқ устида ўмровидан қисиб ушлаб, униям бир четга товукдай ирғитиб юборди. Кампирининг дуч келган жойларига яна бир-икки тепди. Махси-калишда бўлганидан, бу тепкилар момога унчалик қаттиқ тегмади. Аммо тарсаки еган юзлари ловуллаб турарди.

Дехқонбой айтган янгилик Мерганни сал бўлсаям ҳовридан туширди. Вафодорнинг иккита кашқир олганини кечаёқ пастки қишлоқлардаги танишларидан эшитгани. Итининг доврўғи чиқаётганидан қувонгани ҳам. Лекин ҳеч ким унинг йўқолгани ҳақида лом-мим демади. Буни балки билишмас, балки Мерганни аяб атайлаб айтишмагандир. Нима бўлганидаям у кутмаган ҳодиса рўй бергани. Бунга кампири айбдор эмаслигини ҳам тушунади. Унинг айби шундаки, бир косагина овқатни итдан аяган. Қизғанчиқлиги камдай, ялоғиниям тозаламаган. Хуллас, Мерганнинг йўриқларини бузган. Шундан унинг асаблари ўйнамоқда эди.

Мерган жаҳл билан ерга тупуриб, уйига кириб кетди. Отишга тайёр патронлар қатор териб кўйилган ўқдонини белига боғлади. Очиқ ҳавода тунаб қолсам керак бўлади, деган хаёлда қалин чопонини устидан кийди. Девордаги қозикқа осиб кўйилган кўшотарини елкасига илди. Нонушта ҳам қилмай Қорақуш томонга чиқиб кетди. Бу сафар кампирига қачон қайтишиниям айтмади. Яхшиям озроқ туз, гугурт ва сувдонини олгани: овчининг оши олдидан чиқади.

Давоми бор

Носир МУҲАММАД

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. 1946 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) ўзбек филологияси факультетини битирган. Ижодкорнинг “Салом, келажак”, “Баҳор таронаси”, “Сумалақдан тош топдим”, “Сенга интиламан” сингари китоблари нашр этилган.

**Севги бир дарёдир,
ҳамиша бедор**

* * *

Меъмормиз,
Тунлардан яратамиз тонг,
Қўлимизда топар замона сайқал.
Урмимиз мазмунин топганмиз шундан,
Бунёд этмоқ бизга амали азал.

Неки мавжуд ерда қўллар ҳикмати,
Унинг қудратига шак келтирмам, йўқ.
Ҳатто заминга ҳам синган хизмати,
Усиз бўлар эди нурсиз ва совук.

Буюк ижодкордир аждодим, асли,
У неки тикламиш, бари бемисол.
Ажабким, яратиб сиғинган ўзи,
Даҳоси қошида ўзи бўлган лол.

Неча мадрасаю нилий хонакоҳ,
Гўри Мир, муҳаббат қасри – Тожмаҳал
Вазмин ташлаб турар йилларга нигоҳ,
Инсон зақосига тикланган ҳайқал.

Авлодлар оқими тинмас бир нафас,
Ҳар авлод яратар ўз дунёсини.
Унда янграб турар келгусидан сас,
Ҳеч нарса тўсолмас шод садосини.

Шу садо чорлагай бирдай, доимо,
Гўё уфқларда порлаган маёқ.
Юракларда ортар ҳаётгий зиё,
Туғилар қурмокка орзу, иштиёқ.

Меъмормиз,
Умримиз ҳар битта куни
Истикбол йўлида бир ғишт бўлажак.
Вақт келар,
Фарзандлар тўплашар уни,
Тикланар улардан буюк келажак.

Умрибоқий тутлар

Қадимий тутлар бор Қашқадарёда
Саратонда берар ҳаётбахш соя.
Барглари шивирлаб майин сабода
Мозийдан сўйлайди ажиб ҳикоя.

Не-не офатларни ўтказган бошдан,
Йиллар синовидан ўтолган омон.
Емриларди ҳатто бўлса ҳам тошдан,
Саботидан гоҳо қоламан ҳайрон.

Қадрдон, меҳрибон бир дўстимиз бор,
Воҳани бошидан то охир кезган,
У дейди: “Тутларга бахш этган мадор
Қизилиштон деган нодир қуш экан.

Дарахт куртларини у қилар нобуд,
Офатлардан асрар бир табиб мисол.
У бор жойда яшнаб ўсар ҳар бир тут,
Кўкка бўй чўзади билмасдан завол...”

...Бу сўзлар...
Уйғотади дилимда ҳайрат,
Тутга қиёслайман ҳаётимизни.
Унда ҳам турфа хил офатлар қат-қат,
Биз қайдан топамиз нажотимизни?

Қуртмижоз кимсалар учрагай гоҳо,
Ғуруру меҳрни кемиришга шай.
Юксалиш, ўсишга чорласа зиё,
Улар илдизларга тиғ урар ағай.

Эҳтимол, бизга ҳам шундай жонсарақ
Қуш каби тинчимас зотлар кўп зарур.
Улар шу ҳаётга мисоли тиргақ,
Давримиз ҳам шундан нурафшон эрур.

Омон бўлсин юртга фидойи жонлар,
Сафимизда улар бор экан токи,
Абадийдир қутлуғ маъво, маконлар,
Ватандай саботли тутлар ҳам боқий.

* * *

Севги бир маъводир,
Оғуши баҳор,
Тунлар кўз илинмас гоҳо шавқидан.
Неча бор севсанг ҳам – ёнишлар такрор,
Изтироби ширин унинг завқидан.

Севги бир рўёдир
Лазизу йироқ,
Ташналарга фириб бергувчи сароб.
Гарчи интилурсан у томон муштоқ,
Бир умр етолмай чекурсан азоб.

Севги бир дунёдир
Сирли, бехудуд,
Унда бор айрилик, унда бор висол.
Қирғинлар кўрсада, бўлмаган унут,
Коинот сингари қадим, безавол.

Севги бир зиёдир
Инсонга ҳамроҳ,
Дилларга бергувчи ҳарорат ва нур.
Усиз бўлар эди одамзод гумроҳ,
Етимдай нотавон қоларди шуур.

Севги бир дарёдир
Ҳамиша бедор,
Асрлар армони обихаёт у.
Уни татиганлар бўлур бахтиёр,
Ундан баҳраманд қалб тирикдир мангу.

* * *

Ҳаёт ниҳоясиз туюлар гоҳо,
Кунларин қадрини англамас инсон.
Шам каби эрийди умр бу асно,
Ахир, тин олгайми югурик замон?

Умрнинг ҳар куни Оллоҳ неъматини,
Орзу-умид ила, завқ ила яша.
Эзгу мақсадлардир ҳаёт ҳикмати,
Манзил сари интил тўсиқлар оша.

Ҳар кунингни яша сўнгги кун янглиғ,
Дилингда қолмасин ўкинч ва армон.
Ғамлар санчолмасин юрагингга тиғ,
Сўнг дамда аламдан ўртанмасин жон.

Ҳут шамоллари

Тонгга қадар қилди тўполон,
Эшик, ромни зириллатди хут.
Гўё қайтди қадимий тўфон,
Ҳазин инграр ҳовлидаги тут.

Ниҳолларнинг бардошин синар,
Учиради ҳар хору хасни.
Гоҳо ҳориб, бўғиқ хўрсинар,
Қанотида кўклам нафаси.

Новдаларни қитиқлар майин,
Жонзотларга бахш этар журъат.
Шалолалар тошгани сайин
Уйғонади мудроқ табиат.

Эсаверинг ҳут шамоллари,
Қиш захрини заминдан қувинг.
Булутларни ҳайдаб сарсари,
Кўнгилларнинг зангини ювинг.

Чирой очсин бу она диёр,
Қуёшида эриб кетсин ғам.
Ҳар кунда барқ урсин баҳор,
Нурли бўлсин баҳори мудом.

Саккизлик

Бу кўҳна дунёдир, кўплардан ўтган,
Бунда коришиқдир қувонч ила ғам.
Ҳаёт лаззатию захрини тотган
Сен биринчи эмас, охиргиси ҳам.

Ўзинг бос, зафарлар завқ берган онда,
Омад юз бурганда бошинг қилма ҳам.
Оддий бир йўлчисан, катта қарвонда,
Биринчи эмассан, охиргиси ҳам.

* * *

Ҳаёт деганлари гўё бир бозор,
Унда инсон бўлиб яшаш ҳам ҳикмат.
Кунлар маржонининг не қиймати бор
Уни безамаса нурли муҳаббат?

Шодмон СУЛАЙМОН

1975 йилда туғилган. Бухоро давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Унинг “Хосиятли кун”, “Куз ҳаёли”, “Отамнинг айвони”, “Мен бахтли яралдим” сингари шеърлий китоблари чоп этилган.

Нигоҳимда нигоҳинг ранги

Азизам

Азизам, дилимнинг сарвари,
Бокирам, мунисам, паноҳим,
Покизам, кўзимнинг гавҳари,
Сен оҳим, дилхоҳим, гулмоҳим.

Таралса сочингнинг анбари,
Ўзимни йўқотсам, йўқотсам.
Пойингда ухласам, ахтарим,
Эркалаб уйғотсанг, уйғотсанг.

Ёришса манзили матлабим,
Самодан бир садо янграса.
Дилимга қоришсанг тун каби,
Яйрасам, минг шукр айласам.

Кўксимда очилгай бир чаман,
Сенга деб бойчечак тераман.
Кўҳикоф тоғидан сенга мен
Кўғирчоқ опкелиб бераман.

Азизам, дилимнинг азизи...

Иқрор

Асли, сен туфайли гул очар кўклам,
Сен боис, нур сочар фируза осмон.
Келсанг-да, ёришиб кетади олам,
Кетсанг-да, хувуллаб қолади жаҳон!

Асли, сен туфайли ҳислар мунаввар,
Сен боис, кўнгилдан таралар баёт.
Келгин, ифор сочган гулдек муаттар,
Келгин, сен туфайли тотлидир ҳаёт.

Нигоҳимда нигоҳинг

1

Тун бағрига чўмганда олам,
Ўртаганда соғинч қийноғи.
Ёмғирларнинг хиди келган дам –
Ногоҳ, титраб қўйди япроғинг.

Ҳижрон таъкиб айлагани рост,
Ботгандаймиз қайғуга роса.
Лек, юраклар қаърида овоз:
“Ахир, бу – шунчаки масофа!”

Атиргулим, киймагил қаро,
Сарғаймасин сабринг дарахти.
Қара, кафтинг кафтларим аро,
Юзларингда юзларим тафти.

Бир табассум ҳадя эт, эркам,
Оғушимда овундингми сал?
Биз ҳали бу муҳаббат билан
Садоқатга қўямиз ҳайкал.

2

Шаббоданинг болалари шўх –
Торткилайди ҳарир қўйлагинг.
Жилмаясан, юрагингда чўғ,
Ёмғир билан келар ўйнагинг.

Лек, ҳижронга қилолмай тоқат,
Хўрсинасан, айтиб исмимни.
Шаббодага бўйин эгар вақт,
Аллалайди ҳорғин жисмингни.

Хаёлларнинг оғушига кир,
Дилга қада лолаларингни.
Юзларингни кафтимга яшир,
Кўксингга ют нолаларингни.

Ҳали кўнмоқ бордир тақдирда,
Гулдай сўлмоқ бордир тақдирда.
Энг чиройли сўзларни йиғлаб,
Дилга кўммоқ бордир тақдирда.

Ўшангача оғримасин дил,
Ўшангача эзмасин армон.
Кўклам мисол ўйна, яйра, кул,
Борлигидан уялсин ҳижрон!

3

Бу не оташ, оғушида муз,
Бу не бўрон, оғушида ўт?
Борсам, нега тополмайман сўз,
Келсанг, нега сақлайсан сукут?

Бу не ғурбат, этгувчи сарсон,
Бу не дийдор, кўнгилни доғлар?
Борсам, нега йиғлайди осмон,
Келсанг, нега мунғаяр боғлар?

Бу не ҳасрат, кўнгилда минг дод,
Бу не қисмат, этгувчи гирён?
Борсам, тоғлар чекади фарёд,
Келсанг, сахро сочади тўзон!

Бу не аччиқ қисматнинг таъми,
Бу не дилни ўртагувчи ғам?
Сен ҳақингда ўйлаяпманми,
Кутяпсанми мени чиндан ҳам?

4

Кўлингдаги сирли ва мўъжаз
Деразага ҳар лаҳза боқиб,
Хўрсинасан, йиғлайсан бесас:
“Қайга кетдинг бағримни ёқиб?”

Бу жазоми, ўзинг айт, гулим,
Ё синовми ишқимиз учун?
Минг бир ўтда қоврилган дилни
Тагин ўтда ёқмоқлик нечун?

Дейману, лек, юрагим титрар,
Нигоҳимда нигоҳинг ранги.
Мен – ошиғинг, синоат қадар,
Бок, изимда йилларнинг занги.

Мактуб

Нафис термиласан жонимни ёқиб,
Нафис оғритасан куйган жонимни.
Нафис соғинаман, нафис кўмсайман
Сен-ла нафис ўтган ҳар бир онимни.

Аразларинг нафис, фироғинг нафис,
Нафис – кўнглимдаги оғриқли ҳижрон.
Яқинларинг нафис, йироғинг нафис,
Нафис – ярим тунда ёш тўккан осмон.

Нафис – армонларинг, фарёдинг нафис,
Нафис – фарёдингдан яралган сўзлар.
Кўксимда гуллаган муҳаббат нафис,
Нафис – сўзларимни силаган кўзлар.

Видоларинг нафис, иқроринг нафис,
Ахир, қандай кечай нафис кўнглингдан?
Мен сени соғиниб яшайман унсиз,
Хабар келмагунча нафис гулимдан.

НАСР

Жамила ЭРГАШЕВА

1956 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. “Изҳор”, “Интиқом”, “Таназзул”, “Аёл жодуси”, “Зулфизар”, “Шом шафағи жилвалари” каби китоблари чоп этилган.

ДАРД

Султон кампирнинг кенжаси бозорда юк ташийди. Унинг араваси бозордаги энг озода, кўркам арава, ўзи ҳам ҳеч қачон одамлар билан ҳақ талашмайди, ким қанча берса, шуни индамай олиб кетаверади, бозорлигини ким қаерга деса, шаҳарнинг нариги четидаги уйига бўлса ҳам олиб бориб бераверади. Ҳар куни бозор четидаги энг гавжум ошхонадан бир коса ош, битта кулча олиб, тушлик қилади, устидан бир донагина музқаймоқ ялашни ҳам унутмайди. Қолган пулларининг бир сўмини ҳам камайтмасдан онасига келтириб беради. Султон кампир кечки пайтлар бозордан ранглари ўчинқираб қайтган ўғлининг елкаларидан кучиб, “Бой болам, бойвачча болам-а”, деб эркалайди. Акалар эса кўпинча жижирғанади:

– Йўқ қилинг шу овсарингизни. Шунинг топган пулини!..

У ҳақиқатан ҳам соддами, овсарми, ишқилиб, бироз ғалатирок. Гаплашсангиз, гаплари ҳам тўқмоқдай, кўриниши ҳам бинойидек, бир айби – баъзан катта кўчаларда ҳам қўшиқ айтиб юраверади, бир хаёлга берилса, манглайида турган қирқ йиллик кадрдонини ҳам танимайди, баъзан етти ёт бегонага етти букилиб салом бериб, ҳол-аҳвол сўраб қолади.

Бу йил тирамоҳда Султон кампир ёмон оғриди. Ҳар оқшом ётишдан аввал “Шу боламнинг насибаси учун эртага соғ-саломат тураин-да”, деб Оллоҳга илтижо қиладиган бўлиб қолди. Бўлмаса, тўққиз болани уйли-жойли қилган бойбичча, бу ёқда келинларнинг, у ёқда куёвларнинг ҳурматига сазовор бўлиб ўтирган аёл. Аммо гўё жони шу кенжасининг ичида. Келинлари-ю қизларига тинчлик бермай қўйди:

– Шунга биттагина қиз топинглар, ўлиб-негиб кетсам, кир-чири, ўрин-тўшаги каровсиз қолмасин.

Келинлар индамай қўйишарди. Қизлар бўлса: “Жим ўтиринг, шу тентагингизга ким ҳам тегаман деб, ўлиб бораяпти”, деб силтаб ташлашарди. Момонинг кўзларида “гилт-гилт” ёш айланарди: “Сенларга қолган куним курсин”.

– Бунингиз бир синф ўқиган бўлмаса, бир ҳарф танимаса, умрида бирон қиз билан гаплашиб кўрган бўлмаса! Буни қандай уйлантирасиз? – жовиллашарди бешафқат қизлар онани баттар ранжитиб. – Бўлмайди. Агар ўлиб кетсангиз, ўзимиз қараймиз, сиз ҳеч хавотирланманг.

Момо ўзига етгунча қайсармиди ёки ўғлидан шунчалар хавотирландими, аҳволи сал ўнгангач, ўзи келин ахтаришга тушиб кетди. Излаб-излаб, ўзи орзулаганидан ҳам зиёда бир қиз топди. Олис тоғли қишлоқда яшовчи бу қиз эртаклардаги маликалар билан ҳусн талашган чўпон қизидек эди. Бир айби – оёғи туғма оқсоқ, шу айб билан ёши ўттизга етган, шу кунларга етгунча ота-она ҳам ўлиб кетган, янгаларнинг хизматида турткихўрда бўлиб юрган бир ҳокисор парирўй эди.

Момони бошлаб келган овсин – асли шу қишлоқнинг одами, гап мақсад-муддаога кўчгач, бўлажак куёв йигитни қиёмига етказиб мақтади.

– Шундай кўнгилгинаси очик. Шундай меҳрибон, меҳнаткаш, саломини канда қилмайди. Бозорда ишлаб, ака-опаларидан кўпроқ пул топади. Агар хўп десаларингиз, овсиним билан қайноғам ҳам шу қизнинг хизматкори бўлишади.

Ака билан янга қиздан сўраб ҳам ўтиришмади: “Битта оғизнинг ками кам, атаган-бойлаганларингиз бўлса, олиб келаверинглар”.

Султон кампир борини тўқди. Бошқа ўғил-қизларини ҳам тинч қўймади. Ака-опалар ҳар қанча чимирилиб, ғижинишмасин, Султон кампир кенжасининг тўйини ҳеч кимниқидан кам бўлишига йўл қўймади.

Оппоқ қўйлак билан тим қора костюм-шим кийиб, бўйинбоғ тақиб олгач, бўлар-бўлмасга илжайиб тураверишини айтмаса, Кенжа ҳам нақ шаҳзодага айланди-қолди, ёнида турган сулув келинчак ҳам маликанинг худди ўзи, тўйга келганлар уларга қараб тўймас эди.

Тўй таркагач, Кенжа қариндош-уруғлар етовида келинни чимилдикқача кузатиб қўйди. Бир вақт қараса, чимилдик ортида кунишиб ўтирган келин билан иккисидан бошқа ҳеч ким йўқ. У қўрқиб кетди, эшик ортида турган янгаларнинг “хай-хай”лашига қарамай, қочиб чиқиб кетди. Бир дастурхонга қолган-қутган егуликларни йиғиб, тўйни яқунлаётган йигитлар уни кўриб, қийқириб юборишди.

– Хўр-роз! Бўлдими?

– Ҳей, мен сенга нима дегандим? Бизнинг Кенжа билан ҳазиллашма, демаган-мидим? Кенжа, бу ёққа кел! Қани, куёвга қуйинглар!

Уни ҳам ўз давраларига қўшишиб, бири қўйиб, бири унга куёвлик “вазифа”ларини тушунтира кетишди...

Кенжа анча сархуш, толиққан ҳолатда чимилдикли уйга кирганда келиннинг ёнида ўтирган янга оҳиста томоқ қириб, ташқарига чиқиб кетди. Келин одоб билан ўрнидан туриб, чимилдикнинг бир четига ўтди. Кенжани чимилдикқа бошлаб келган мардона сархушлик тарқаб, унинг ўрнини ҳаяжон эгаллаб олди:

– Ассалому алайкум.

Унга жавобан келин расамаддисини келтириб, уч марта таъзим қилди.

– Э-э, яша-а-нг, раҳма-а-т, – у юрак ютиб, келиннинг ёнига бориб, қўлларидан тутди. – Нега тик турибсиз, ўтирсангиз-чи?

Келин итоаткорлик билан ўтирди.

– Исмингиз нима?

– Ойгул...

– Ой?.. Ҳа-а, кечадан буён бу қизни қаерда кўрганман деб ҳайрон бўламан-а.

Сиз осмондан тушиб келдингизми? Яна осмонга қайтиб кетиб қолмайсизми?

Келин бош чайқади: “Йўқ, кетмайман”.

– Раҳмат сизга! Келинг, энди ухлаймиз, мен сизни ечинтириб қўйишим керак экан...

Шу кундан бошлаб, Кенжа бозорга чикмай қўйди. Эрта-ю кеч келиннинг изидан соядек эргашиб юрарди:

– Ой! Оймомо, Оймомом менинг! – унинг юзига термилиб ҳеч тўймас, завқи келганда атрофдагилардан ҳеч тортиниб ўтирмасдан, кўрсаткич бармоқлари билан келиннинг биқинига нуқиб, қитиклаб қўяверарди. Бундан келин шўрлик ерга кириб кетгудек хижолат бўлар, шолғомдек қизарган кўйи уйига кириб кетар, изидан келган Кенжани жеркиб ташларди:

– Одамни шарманда қилдингиз!

– Жонингдан!..

У аччиқланган сари Кенжанинг завқи ошиб, келинга ёпишиб кетаверарди.

– Боринг-э нарёққа, куппа-кундузи уялмайсизми?

– Нега уялишим керак? Ахир сиз менинг закунний хотинимсиз? Ҳа, унда мен сиз билан истаган пайтим истаган ишимни қилишим мумкин... Ҳа, шундай!

Келин... чилласи чиқар-чиқмас кетиб қолди. Султон момо не-не орзу-хаваслар билан қилган зебу зийнатлар, ялтир-юлтур кийим-кечаклар, оёқларига йиқилгудек бўлиб ялинган қайнона ва дилафгор эрнинг илтижо билан жавдираган кўзлари – ҳеч нарса уни олиб қололмади.

Орадан бир ҳафта ўтгач, тоғдан қудалар келишиб, ўзлари қилган уч-тўрт кийим-кечак, кўрпа-тўшакни олиб кетишди:

– Ўзимни осаман, деяпти жувормарг, уволига қолиб кетмайлик.

Келиннинг аҳволи ҳақиқатан ҳам яхши эмасга ўхшарди, бу нарса уларнинг кўрқув соя ташлаб турган кўзларидан англашилиб турарди:

– Бир ўқитиб ҳам ташладик, ҳеч фойдаси бўлмади.

Шу куни Кенжа роса йиғлади. Кўчага чиқиб кетиб, аллақадан ичиб келиб, ховлини бошига кўтариб, тўполон қилди:

– Оймомомни топиб беринглар! Топиб беринглар Оймомомни!

Уни юпатиш учун баҳона ҳам излаб кўришди:

– Ҳей, Кенжа, тентакмисан? Оймомо кечаси, ухлаб қолганингдан сўнг келади.

Кундузи куёш бўлади. Сен кечгача сабр қил, Оймомонг ўзи келади.

Аммо Кенжа муроса қилишни истамас эди:

– Йўк, йўк, ҳозир келсин менинг Оймомом! Ҳозироқ олиб келиб беринглар!

У ёш болалардек ерга ўтириб олиб, тепсиниб-тепсиниб йиғларди. Сўнг шу аҳволда йиғлаб-йиғлаб кўчага чиқиб кетарди.

– Оймомо-о! Оймомогинам! – хувуллаб ётган бўм-бўш даштларга қараб бақирарди Кенжа. – Қанисан? Нега мени ташлаб кетдинг? Сенсиз менга жуда қийин, энамгаям қийин, кел, кела қол, Оймомо, бизни қийнама! Йўлга тушдингми? Раҳмат, билардим қайтиб келишингни, мен сени ўзим кутиб оламан, ҳозир, мана, бораяпман, ҳозир етиб бораман.

У ҳар куни ўзига ўзи шундай гапириниб, йўлга тушади. Сўнг катта йўлни ёқалаб кетаверади, кетаверади... Бир жойларга етиб боргач:

– Э-э, сен бу томондан келар эдинг-ку, эсимдан чиқибди. Шошмай тур, ҳозир олдингда бўламан, – дейди.

Ва яна йўлини янгилайди.

Ҳаммадан ҳам Султон момога қийин бўлди. Боласининг аравакашлик қилиб топган пулларини санаб олиб ўтирган кунлари ҳам бир даврон экан. Нонуштадан сўнг ўз-ўзига гапириниб, мунғайибгина чиқиб кетаётган ўғлига “ҳай-ҳай”лагани билан ортига қайтара олмаса, унинг қаёққа кетаётганини билмаса, бод чалган оёқларини судраб унга эргашиб юра олмаса, хувуллаган ховлида ёлғиз ётиб, хаста боласининг дардига малҳам бўла олмаса!

– Онанг бўлмай, менгина ўлайин-а, болам!.. Кўлимдан бир иш келмаса...

Қаерлардан сени уйлантирдим-а! Соғларни девона қилган ишқ савдоси куриб кетсин-а, менинг девона боламни дайди қилди, адои тамом қилди! Энди қандайлар чора топаман-а!

Султон момо бир кун белига катта шол рўмолни қаттиқ боғлаб, ёнига ўғлини олди-да, йўлга тушди. Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб... Оймомонинг кишлоғига етиб келди.

– Шу Ойгул келин билан ўзим бир гаплашайин.

Уларнинг келаётганини кўриб, Ойгул энг ичкари уйга кириб олган экан, ҳовлига чиқмади. Султон момо кўзлари жавдираб турган кенжасини мезбонларнинг олдида қолдириб, ўзи ичкарига кирди.

– Ўғлим, сен шу ерда ўтириб тур, мен намозимни ўқиб чиқай.

Ойгул ҳам ранги ўчиб, озиб-тўзиб кетган эди, Султон кампирни кўриб, гарчи бу учрашувга ўзини тайёрлаб ўтирган бўлса ҳам, каловланиб қолди. Кампир кизни бағрига босиб, узоқ йиғлади:

– Ўғлим икковимизни тирикликин ерга кўмиб келганингни биласанми? Одам ит билан ҳам, мушук билан ҳам дўст бўлиб яшайди. Бева бефарзанд қўшнимизнинг бир мушуги бор эди, шу мушук болалаб-болалаб бир уй мушук бўлди, бева шуларга қараб, шуларнинг ташвиши билан ўтиб кетди боёқиш. Наҳот менинг ўғлим мушукдан ҳам ёмон бўлса?!

Ойгул индамади.

– Жон болам, уйга юр, уйингга юр. Сен кетгандан буён болам бир кун ҳам уйда ўтиргани йўқ. Кун бўйи сени излаб кўчаларда тентираб юради. У ўзи яхши йигит эди, уйлангунича бозорда ишлаб, дунё-дунё пул топиб келгич эди. Ичмайди-чекмайди. Сенга қизиқиб, беш-олти кун бозорга чиқмай қўйди-да. Сал кунда қизиқиши ҳам сўнади, яна аввалги ҳолига қайтади. Унга озгина вақт керак, жон болам, жоним болам, йўқ дема, уйга қайт.

Ойгулнинг қуралай кўзлари ёшга тўлди, бир ютиниб, бош чайқади: “Йўқ”.

– Йўқ, дема, болам. Кенжам ўлиб қолади. Савоб учун, Худонинг розилиги учун қайтгин. Майли, уни эр деб билма, бир мушукка қарагандек қарасанг ҳам майли, фақат уни бу аҳволда ташлаб кетма. Бир одамни бир парча этдан боқиб-бовлаб, кўпга қўшиш қанча савоб бўлса, бировнинг ҳаётини сақлаб қолиш ҳам шунча савоб бўлади. Ҳеч иш қилма, қўлингни совуқ сувга урмасанг ҳам майли, фақат уйимда ўтирсанг бўлди. Хўп дегин, жон болам, майлими?

Онаизорнинг юраги эриб, сув бўлиб оқиб кетди. Ойгул ҳиқиллаб йиғлай бошлади, шундай бир меҳрибон онаси йўқлигини армон қилди...

Лекин барибир бош чайқади.

– Момо, ҳеч иложим йўқ. Бер десангиз, юрагимни суғуриб, қўлингизга берайин. Аммо мен энди у уйга қайтиб бора олмайман. Ўғлингиз... мушук бўлса, бош бурмай қараган бўлар эдим, аммо у одам, сиз билан мен ўйлагандан ҳам содда одам. Уни йўлдан уриб, ёмон ишларга ўргатувчилар, шундан ҳузур қиладиганлар кўп. Одамлар жуда бешафқат. Мени қийнаманг, мен бора олмайман.

– Ким, нимани ўргатибди боламга, айт, ўзим гаплашаман.

Ойгул айтмади.

Султон кампир зўрға судралиб ташқарига чиқди. “Намозимни ўқиб чиқай”, деганда индамай супада қолган ўғли унга қараб:

– Оймомо йўқмикин, – деб сўради.

Султон кампир кизариб кетган кўзларини ўғлининг умидвор нигоҳидан олиб қочди. Кенжанинг ранги ўзгарди. Бир онасига, бир уй эгаларига қаради:

– Эна, мен шу ерда қолай. Шуларнинг ишларини қилиб, шу ерда юрай, эна, майлими? Оймомо ҳам бир кун барибир шу ерга келади. Хўп денг, эна...

Султон кампирнинг султонлигидан асар ҳам қолмаган эди. У умид билан жавдирабгина мезбонларга қаради:

– Майли эди... Худо йўлига... Ҳамма ишларингизни қилади...

Мезбонлар ерга қарашди:

– Ойгулнинг ўзи зиёда. Арвоҳлар рўйи хотири учун сақлаб юрибмиз.

Султон момо оғир хўрсиниб, ўрnidан кўзгалди:

– Болам, энди Оймомонг осмондан туша олмас экан, бу ердан кетамиз.

Кенжа бир онасига, бир хўмрайиб туришган уй эгаларига қарай-қарай йўлга тушди. Аммо унинг кўнглини бирпасда умидсизлик тарк этиб, муҳаббат эгаллади:

– Эна! Эна-а! – ўйдим-чуқур сўқмоқда бир амаллаб илгарилаётган онасининг енгидан тортди илжайиб. – Биз бу ёқда юрибмиз, Оймомо уйга бориб, бизни кутиб ўтирган бўлса-я.

...Ҳар куни, қишин-ёзин, эртадан кечгача соч-соқоллари ўсиқ йигит тентираб юрадиган йўлга келганда машиналар тезликни бироз пасайтиради. Уни таниганлар эса тавба қилишади. Эҳтимол, кимлардир тўйдан кейин унга ўргатган амалларини эслаб кулиб ҳам юрар...

Аммо бир нарса аниқ, муҳаббат оғир дард экан.

ҒАП

Милисада ишлайдиган Суюнбойнинг ўғли ҳуқуқшунослик институтига ўқишга кирибди. Эр-хотин қувончлари ичига сиғмай, бир кўзи сўйиб, қариндошларни уйга чақирди: ака-ука, опа-сингил, амма-хола, янгалар, келинлар...

Эркаклар ҳовлида ўтиришди, хотин-халаж бемалол ўтирсин деб, ичкарига жой қилишган экан. Катта кондиционер ғувуллаб турган кенг, ҳашаматли меҳмонхонада роса маза қилишди. Таомлар бири-биридан тотли, дийдор унданда тотли. Ёйишди-ичишди, сўнг келинларга дастурхонни йиғиштиришни буюриб, битта-битта лўлаболишни ёнбошларига олиб, гурунгни уришди. Ҳеч ким турай демасди, бирам маза, бирам маза...

Салқин хонада ҳам чиройли елпиғич билан ўзини елпиб ўтирган тошкентлик янга таклиф қилиб қолди:

– Келинлар, қариндошлар йиғилишиб, “Ғап” ўйнайлик. Ҳозирги замонда бир сабаб бўлмаса, уйдан чиқиш қийин. “Ғап” баҳона уйдан чиқасиз, чиройли дастурхонларда ўтириб, гурунглашасиз. Эллик мингдан пул ташлаймиз, меҳмон чақиргани ҳам қуруқ қўймаймиз.

Ҳисоблаб кўришди: тўрт опа-сингил, тўрт янга, икки хола, икки амма.

– Как раз! – деди янга. – Ўн икки киши бўлсак, ҳар ойда бир киши чақиради. Ярим миллиондан ошиқ пул йиғилади. Ҳам қўлимизга бирдан бир дунё пул тушади, ҳам меҳмон бўламиз.

Муяссар уйга қайтгач, эрига маслаҳат солган эди, “50 минг бўлса, ойлигингдан берарсан. Бир ойда бир марта қариндошлар билан ўтирсанг, ҳеч нарса эмас”, деб қўйди. Лекин ўзининг кўнглига ғам тушди, акасига ўхшаб, қўй сўймаса ҳам, дастурхонни яхшигина қилиши керак бўлади. Оғзи катта янгаларнинг олдида шумшайиб ўтирмаслиги керак-да. Буям йўқ жойдан бир чиқим.

Дийдор ҳам пулга чакиладиган бўлди.

Одатда у якшанба кунлари жуда эрта туради, уйдаги юмушлар эса қоронғи кечгача ҳам тугамайди. Сахар туриб, нон учун хамир қоради, изидан сомса ёки ман-ти учун алоҳида икки зувалагина хамир олади. Эри билан болалари уйғонгунча хамирларини тиндириш учун ёпиб қўйиб, бир парча гўштни қиймалагичдан ўтказиб, пиёзларини тўғраб, баъзан нонуштага тўртта-тўртта пишириб ҳам қўяди. Нонушта қилиб бўлишгач, болалари дастурхонни йиғиштиради. Ўзи хамирнинг устини очиб, нонларни ясайди. Тандирни қизитиб, нонини ёпгач, кирмошинга сув солиб, кирни бошлаб юборади. Кирнинг орасида уй йиғиштиради, ҳовли супуради, тушлик тайёрлайди. Тушликдан сўнг супур-сидирларини охиригача етказиб, кечки овқатга ҳозирлик кўра бошлайди. Хуллас, Муяссар эртадан кечгача эри билан ўғилларининг кўнглини олиб, якшанбани байрамга айлантириш учун қуйиб-пишади. Ярим тунда якшанбанинг энг охириги юмушлари ҳисобланадиган тўрт эракнинг ҳафта бўйи қиядиган кийим-бошларини дазмоллагач, зўрға ювинади-да, ўзини тўшакка ташлайди. Кўпинча гапиришга ҳам ҳоли бўлмайди. Баъзан эри бошига келиб, “Ҳа, чарчадингми, онаси?” деса, кўзларини ҳам очмасдан “Эртага дам оларман”, деб қўяди. Ростдан ҳам маош олиб ишлайдиган ишида бунча чарчамайди, ҳатто у ерда дам олиш ҳам мумкин.

У ҳовлига чиққанда Зухро юлдузи майингина нур таратиб турган ойнинг ёнида чарақлаб турарди. Бостирмага олиб борадиган йўлак четида қийғос гуллаган мойчечаклар, тонг қоронғисида ҳам барглари орасида оқариб турган олмалар, майда-чуйда қўйиладиган бостирмадаги саришталик, салқин тонг хавоси кўнглини ёриштирди. Бостирма тагидаги каттакон қутидан хамир тоғорани тўлдириб ун олди-да, ошхонага қайтди. Тонг анча салқин эди. Эшикни ёпиб, хамир учун сув қўйди. Супра ёйишдан аввал белини катта шол рўмол билан икки айлантириб қаттиқ боғлаб олди. Ҳар доим “ноним ҳафта охиригача етсин”, деб, бир дунё сув солади-да, кейин хамирни созиқтира олмай, қора терга тушади, шундай пайтда бу рўмолнинг яхшигина фойдаси тегади. Ун элаётиб, ўзича қулиб қўйди: “Дам олиш куни ҳам бошланди, Муяссар Холбоевна! Энди маза қилиб тандир-ўчокнинг бошида дам оласиз”.

Аёл кишининг ҳаёти шу экан-да, кўчада олима бўлса ҳам, уйга келганда оддийгина хизматкор. Аммо унга ҳеч қачон бу хизматлар малол келмаган. Онаси баъзан “Тўнғичинг қиз бўлганда ёрдамчи бўларди” деб қолади. У эса қулади: “Ўғил бўлса ҳам қўлидан талай иш келади, ўкишини ўқисин, одам бўлсин, дейман-да. Ҳадеб иш буюравермайман. Ҳозир ўзим эплаб турибман, кучқувватдан қолгунимча келин оламан”.

Нонуштадан сўнг эри тўнғичини олиб бозорга кетди. Улар ҳам Муяссар ёзиб берган рўйхатга қараб бир ҳафталик майда-чуйдани ғамлаб келишлари керак. Эгизаклар онасининг атрофида гирдиқапалак, ҳуда-беҳуда саволлар бериб, ишга ҳалал бериб завқланишади. Муяссар уларни нари қувиб ҳалак:

– Барака топгурлар, сизлар ҳам мундай дарс-парс қилинглари, телевизор кўринглари. Бошимни оғритиб юбординглари-ку.

– Онажон, дарсларимизни кеча қилиб қўйганмиз. Телевизорда ҳеч нарса йўқ, телевизорчилар бир кино топса, ўн марталаб бериб ётишади, уларни деб биз ҳам ўн марталаб кўрмаймиз-ку.

Тушликка яқин ошхонада қўймаланиб ётган эди, кўчаларининг нариги бошида турадиган қўшниси Тошгул опа чиқди:

– Муяссаржа-нув, шу десанг, ҳамсоялар маслаҳатлашиб, бир бинойи иш бош-

ладик. Юз доллардан “гап” ўйнайдиган бўлди. Одам ўзича рўзгоридан орттириб, ҳар ойда бир четга юз долларни олиб қўя олмайди. Гап ўйнагандан кейин иложингиз йўқ, бировдан олдинги, беришинг керак, берасан. Ўн қўшни гапни бир жойга қўйиб, келишиб турибмиз. Агар ўн бир киши бўлса, ҳар ой уй эгасидан ташқари минг доллар йиғилар эди, шунга сен ҳам қўшил, деб келдим. Биринчи минг долларни мен олаяпман, харажатларим бор. Иккинчисини Хосият опа оладиган бўлиб турибди, қизига мебель қилиши керак, учинчисини Норимхол олмоқчи, тўйи бор экан. Истасанг, сен тўртинчисини ола қол.

Муяссар лаби-лабига тегмай, бидирлаётган қўшнининг бўёқлари чаплашиб кетган қош-кўзига қараб, энсаси қотди:

– Хўжайин келсин-чи, маслаҳатлашиб кўрамыз.

Қўшнининг ранги ўзгарди:

– Вой-бў, шунинг нимасини эр билан маслаҳат қиласан? Қир ошиб, Қримга кетаётганинг йўқ-ку. Чиксанг, шу кўчада яшайдиган қўшниникига чиқасан. Ё пулини ўйлаяпсанми? Сендай дўхтир аёл учун юз доллар муаммоми, а?

Муяссар хижолат ичра чайналди:

– Энди... Тошгул опа, барибир, эр эр-да, у кишидан бемаслаҳат бир нарса дея олмайман. Келсинлар-чи? Йўқ-ку, демайдилар, шундай бўлса ҳам, бир олдиларидан ўтганим яхши-да.

Қўшни опа дераза томон қиялаган куёшдан паналаб, ўриндиғини нари суриб ўтирди:

– Вақтнинг ўтишини қара. Боягина тонг отган эди, бир иш қилиб улгурганим йўқ, пешин бўп қопти. Уйда ўтириб, бир ишга улгурмайман, сен ишлаб туриб рўзгорни қандай эплайсан?

– Шу-да!

Тошгул опа яна мақсадга кўчди:

– Энди қарасам, Муяссаржан, ҳамма ўзи билан ўзи бўлиб кетаяпти. Ишга боради-келади, овқатини еб, телевизор ўлгурга термилиб ўтираверади. Кетма-кет сериал, дегин, завутингга ўт тушгур. Қўшни бўлиб, биров-бировникига чиқмаса, ҳолинг қандай, демаса, буям яхши эмас-да. Иссиқ жоннинг иситмаси бор, яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам ёнингда биров туриб берса яхши-да. Сизлар ҳали ёш-сизлар. Қўшнилари бириктириб, тўғри йўлга бошқариш биз учун ҳам қарз, ҳам фарз. Бир кун ўтиб кетсак, қўшничилик учун қуйиб-пишиб юрарди шу опамиз, деб эслаб юрасизлар ҳали.

Муяссар кулди:

– Қўйинг-е, опа, қўлингизга минг доллар келаман, деб турганда, ўлимдан гапирманг-э.

– Энди, келаси гапни келин гапирарди, дейишади. Бу жаҳон айвонида неча жонсан, ҳамманг бир-бирингга меҳмонсан. Шунинг учун Худойим имкон берганда, бир-биримизни излаб, иззатимизга етиб, меҳр-оқибатли бўлиб юрайлик. Бу долларлар ҳеч нарса эмас, жонгинам. Мақсад – қўшнилари бириктириш.

Оёқда тик турган ҳолида ҳам бир соат лакиллаган Тошгул опа чиқиб кетгач, Муяссар унинг айёр кўзларини эслаб, ўзича яна кулди: “Ундан кўра пул зарур бўлиб қолганди, ким ҳам шунча пулни бир йилга бериб туради, қўшнилари юз доллардан йиғайин деб, шу “гап”ни ўйлаб топдим, деб қўя қолса-ку, яхши бўларди”. Лекин кўзига уч ойдан сўнг келиши мумкин бўлган минг доллар пулнинг дийдори жуда иссиқ кўринди: “Бир ҳисобдан қўшни ҳақ, ўз бошича

рўзгордан орттириб, шунча пулни йиғиш қийин. Йилда бир ош бўлса, ҳеч гап эмас-у, қиларман”.

– Гап пулида эмас, йиғаман десанг, уларсиз ўзинг ҳам йиғишинг мумкин, – деди эри.

– Шундай дейсиз-да, дадаси. Ойлик келиши билан қаердаги харажатлар кўндаланг бўлиб, қандай ишлатиб кўйганимизни билмай қоламиз. Бировга беришимиз керак бўлиб турса, ўйлаб харажат қиламиз.

– Ҳа-ей, билганингни қил.

Уям билганини қилди, лекин “гап”лари кетма-кет тушиб қолди, икки ҳафта кетма-кет дам олиш кунида уйда бўлмади. Ҳар якшанба бирон тансиқ овқат бўлишига ўрганиб қолган болаларининг қовоғи осилди:

– Яна макарон шўрвами? Уф-ф!

У эри ва болаларига, ҳар якшанба куни қиртишлаб йиғиштириладиган бесаришта уйига хижолатли термилди. Кирларини ҳафта орасида, ишдан қайтганда, кеча-кечаси ювиб олди. “Мантихўр” болалари учун бир кеча манти букиб, музлаткичга қўйди-да, иккинчи оқшом пишириб берди. Аммо болалари мантини мириқиб еган бўлса ҳам, барибир, оналари якшанба куни кетишидан норози бўлишди:

– Биттагина якшанбада уйда бўлардингиз. Энди шу куни ҳам кетиб қоласизми? Муяссарга қолса-ку, бу “гап”ларнинг сира кераги йўқ-куя. Ҳа, майли...

Бир кун ишдан кечроқ қайтиб, шошиб овқатга уннаган эди. Муюлишда яшайдиган синфдош ўртоғи келиб қолди. Кўришиб, ошхонадаги стулларнинг бирига одатдагидек қимтинибгина ўтирди:

– Сен овқатингни қилавер. Бирпасга чиқувдим, кетаман.

– Ҳа, тинчликми?

Меҳмон дугона бошини қийшайтириб, хижолатомуз жилмайди:

– Тинчлик... Мени сенга қизлар элчи қилиб жўнатишди.

– Қандай қизлар?

– Синфдошлар-да. Шу-у, улар бир иш бошлашган. Ора узилиб кетмасин, ҳар ҳолда ўн йил бирга ўқиганмиз деб, бир ойда бир марта йиғилишиб туришади. Шунга... сени ҳам қўшилсин, биз билан бирга бўлсин, дейишяпти.

Муяссар афтини буриштириб, газ ўчоққа норози суянди:

– Во-о-ой, Мушши-и! (унинг исми Муштарий эди, гўдаклигида бобоси эркалаб “Мушши” деб чақирган, шу бўйи бир умр Мушшилигича қолиб кетган). Ҳеч иложим йўғ-а. Биласан-ку, бизнинг ишимизни, ҳафта бўйи эртадан кечгача бандман. Болаларим ҳали ёш. Бир якшанба куни уйда бўламан. Мен ҳам аёлман, онаман, кир-чирим, супур-сидирим бор. Шусиз ҳам қўймай, иккита “гап”га қўшишди. Энди икки якшанбам йўқ, калавамнинг учини йўқотиб қўйдим. Хафа бўлманглар, мен ҳечам қатнаша олмайман.

Куёш юзини булутлар ортига беркитиб олди. Мушши ерга қаради. Муяссар жаҳл билан тақур-туқур қилиб, қозон қовлади.

– Тўғри. Мен-ку, сени тушунаман, – деди Мушши. – Лекин анавилар тушунишмайди-да. Улар ҳали сен билан гаплашмай туриб, “У бизларни ўзига тенг кўрмайди”, дейишган эди. Мен: “Бекоргинани айтибсизлар. У сизлар ўйлагандек димоғдор аёл эмас”, деб сенинг олдинга келган эдим.

Муяссарнинг багтар жаҳли чикди:

– Тавба-а, ичагида ели туюлса, Муяссаржон, деб чопиб боришади ҳаммаси. Ишлари тушса – Муяссар балогардон. Олдимда илжайишиб, ортимда ғийбат қилишади-я!

Мушши гуноҳкорона елка қисиб, ўрнидан турди:

– Майли, Муясс, мен борай бўлмас. Сенинг ҳам вақтингни олмай... Кайфиятингни ҳам буздим, кечирасан-да энди.

Муяссар унинг бўшашган сиёғига қараб, кулиб юборди:

– Бу ярамаслар атайлаб сени юборишган. Муяссар талаб ташласа ҳам ерга қараб тураверасан, кейин рози бўлади, дейишган-да. Ҳали борайин, мен уларга димоғдорликни кўрсатиб қўяман. Майли, кўндирдинг, қатнашаман. Лекин якшанба эмас, бирон иш қунига, тушликка тўғрилаб ўтказасизлар. Соат ўн бирларда ишдан қочиб чиқсам, иккиларда бирон баҳона билан кечикиброк қайтаман. Бўлдимми?

Мушши ҳар доимгидек хижолатомуз жилмайди:

– Раҳмат. Улар ҳам якшанба куни ўтира олишмайди, ҳаммаси бозорчи-ку.

У қандай сассиз кириб келган бўлса, шундай чиқиб кетди. Муяссарни димоғдор деб, унинг олдида мулзам бўлишни истамаган синфдош дугоналарнинг кўпчилиги ҳақиқатан ҳам бозорни бойлаган хотинлар эди. Биринчи “гап” ана шундай бойвучаларнинг бириникида бўлди. Шунча йил салом-алик қилиб, бирон марта ҳам уйига бориб кўрмаган экан. Ана уй, мана уй! Дастурхон тўкин, анқонинг уруғи, қушнинг сундан бўлак ҳамма нарса бор. Аммо бозорнинг энг гавжум ерида “Совғалар” дўкони очиб олган Салимага дастурхон ўртасида турган турли хил ичимликлар орасидаги бурама қопқоқли ароқлар ёкмади:

– Тузукроғидан олсанг, ўласанми, зикна? Жуда қизғанчиқсан-да, ўзиям.

Мезбон ҳам уни аяб ўтирмади:

– Сен билан менга ўхшаганларга шунақасиям бўлаверади, деб олган эдим-да. Кеча ўзинг ҳам шунақасидан уйингга обкетдинг-ку.

Даврада кулги кўтарилди. Бозорда ўтираверганиданми, ўқувчилик пайтлари саси чиқмайдиган Салиманинг тили анча бурро бўлиб кетган эди:

– Ўзингнинг пулингга бўлса, ҳар қанақаси кетаверади. Лекин аzza-баzza қилиб, меҳмонга келганинда тузукроғидан ичиш керак-да. Тўғрими, Муяссар Холбоевна? – у Муяссарга қараб кўз қисиб қўйди, Муяссар индамади.

Салима “Бу курумсоқдан бошқа нарса чиқмас экан, майли энди, кўр бўлиб шуни ичаверамиз”, деб овқат келмасдан, бир бошдан ҳаммага қуйиб чиқди:

– Рухсатларинг билан, аввал ўзимни таништирсам: Салима Эшқувватова, мана шу давранинг “самазванка” раисаси. Энди биринчи сўзни бизга ҳадеб қўшилавермайдиган ҳурматли дўстимиз, азиз меҳмонимиз Муяссар Холбоевнага берамиз. Қани-и, марҳамат. Қадахни кўлга олиб-да, ўртоқжон. Ахир даврадошларнинг ҳурмати, дегандек... Э-э, раҳмат. Қани?

Муяссарнинг димоғига ўткир спирт ҳиди урилди. У уч-тўрт оғиз гапирган киши бўлиб, қадахни дастурхоннинг бир четига қўйган эди, Салима шанғиллади:

– Ҳай-ҳай! Бунақаси кетмайди, Муяссар Холбоевна. Сўз исботи билан! Сурхонда сўйлаган ичади, қани-и, олинг, ерга қўймасдан олиш керак. Ирими шундай. Охиригача!

Муяссарнинг жаҳли чиқиб кетди: “Қаердаги “иккичи” менга буйруқ беряптими? Аҳмоқ! Синфда ўтирар эдинг бир четда сочингни бит босиб, энди тўрт сўм топдим деб...”

Олдида турган қадахни жаҳл билан янада нарироқ суриб қўйди:

– Мен ичмайман! – деди у ковоқларини уйганча ҳеч кимга қарамай.

– Мажбурлама, – деди қизлардан бири. – Ҳар кимнинг ихтиёри ўзида. Ҳали у ишга бориши керак, беморларнинг олдида оғзидан ароқ ҳиди келиб турса, яхши эмас-да.

Салима бир бошдан ҳаммага сўз бериб чикди, деярли ҳамма сўзини “исботлади”. Қуюқ-суюклар орасида оёқ ёзиш учун ўйинга тушишди. Ўйинни маданият уйида ишлайдиган Майсарахон арабча рақс билан бошлаб берди. У илк бор мактабда битирар йиллари арабча рақсга тушиб берган, ўшанда бу ҳаракатлар унга жуда ярашган, ҳамманинг ҳаваси келганди. Энди эса ёши қирққа яқинлашиб қолган, бир қоп гўштга айланган хотин...

Қадрдон куйни кўйиб, даврабоши Салимахон “Майсар-р!” дейиши билан ўрнидан туриб, белдан пастроғига қиялатиб попукли рўмол боғлаб олди. Кейин давранинг ўртасига чиқиб, напрамачдек¹ думбаларини гоҳ у томонга, гоҳ бу томонга учуриб, лорсиллаган кўкракларини силкитиб, бир қилпиллади-ей, кулавериб, ҳамманинг ичаги узилди. Кейин “Мустаҳзод” янгради, унга зулукдек қилиб бўялган қошларини чимириб, ковоқлари осилиб қолган кўзларини ноз билан сузиб, Лаълихон чикди. Ўйнамаган одам қолмади. Муяссарни ҳам рақсга тортишди. Бир вақт қараса, соат ўнта кам икки: “Комиссия бор эди-я!...” У ҳамма билан шоша-пиша хайрлашиб, кўчага югурди. “Бошлиқ йўқлигимни билиб қолмасинда”, деб тили танглайига ёпишганча югуриб бораркан, дастурхонда кўл урилмасдан қолиб кетган ноз-неъматлар кўз олдидан кетмасди. Ҳаммаси оғизда эриб кетадиган, бир-биридан тотли эди. Лекин у-булардан бир-бир тотинган бўлди-ю, кейин иштаҳаси бўғилиб, тўрсайганча ўтираверди. Ишхонасига кирар-кирмас корни очди.

Кунни яқунлаб, ўринга чўзилгач, хуррак отиб ухлаётган эрига қараб ётиб, ундан яширган базми эслади. У ҳақиқатан ҳам бозорчи синфдошларини ҳеч қачон ўзига тенг кўрмаган, гарчи ҳамиша уларнинг илтимосларини бажариб юрган бўлса ҳам. Бу хотинлар ҳам Мушшига бежиз “Муяссар бизни писанд қилмайди”, дейишмаган. Муяссарнинг кўзлариданми, сўзларининг оҳангиданми, кўнглидаги беписандликни сезиб қолишгандирки, Мушшига шундай дейишибди. Ахир... бечоралар бошқа нима иш қилишсин. Ҳар ким кўлидан келган ишни қиладида. Биров доктор, биров бозорчи... Ҳаммаси ҳам бола-чақа деб югуриб юрган аёллар-да. Бунинг учун уларни айблаб бўладими?

У секин ўрнидан туриб, ўғиллари ётган хонага ўтди. Болаларнинг усти очик, пардалари бир четга сурилиб, ланг очик қолган дераза ортидаги бир парча осмонда баркашдек ялтиллаб турган тўлин ой хонани сутдек оппоқ нурларига чўмиб ташлаганди. У оҳиста бориб, деразани ёпди, пардани тўғрилаб қўйди, сўнг беозоргина пишиллаб ухлаётган болаларининг ёнига бир-бир ўтиб, устларини ёпиб қўйди. Бир уйда яшаб туриб, унинг юраги бир умр соғинчдан симиллаб туради. Эрталаб ишга шошади, кечкурун ҳориб-толиб қайтган ҳолига бир дунё уй юмушларини бажаради: пишир-қуйдир, йиғиштир, юв-чай, дазмол... Эгизаклари эртақ эшитишни жуда яхши кўришади. Баъзан уларга эртақ айтаётиб, улардан олдин ўзи ухлаб қолади. Эри ҳамиша “Бир ставка ишла, ўзингни қийнама. Болалар билан кўпроқ уйда бўласан”, дер эди. У эса атрофидаги баъзи ҳамкасблари иш таллашиб, бир ярим ўрин ишлаб, яна тинмай навбатчиликларда ҳам тураётганига қараб, “Улгураяпман-ку. Болалар ҳам бирпасда улғайиб қолишади. Бир эмас, уч ўғил!...” деб, бир ярим ўринга икки-уч навбатчилик ҳам кўшиб олганди. Пулнинг эса сира баракаси йўқ, кам бўлганда тежаб ишлатаркан одам, кўп бўлганда ҳам ишлатилиб кетавераркан. Айниқса, манави “гап”ларга аралашиб қолди-ю, ҳам вақтининг, ҳам пулининг баракаси учди. Ҳар икки-уч куннинг бирида Тошгул опа “Муяссаржан-ув” деб кириб келади:

¹ Напрамач – гиламдан қилинадиган сандик.

– Жумагул хамсояннинг отаси ўтиб қолибди. Гапдошлар йиғилишиб, бир ўтиб келишимиз керак. Дастурхон учун йигирма мингдан пул йиғаяпмиз.

– Ойдиннинг онаси минг ойнинг юзини кўрибди, акалари катта тўй қилиб беришаётган экан, ресторанда! Бизни ҳам шу кунларга етказсин. Худо хоҳласа, шанба куни бирга-бирга ўтамиз. Ҳар доимгидек дастурхонига йигирма минг, шундай табаррук онахоннинг елкасига ҳам арзийдиган бирон нарса ташламасак бўлмайди, дастурхондан дастурхонга ўтиб юрадиган исқирт мато бўлмасин, эслаб кийи-иб юрадиган бир нарса олайлик, деяпмиз. Унга ҳам йигирма мингдан йиғаяпмиз.

Баъзан Тошгул опа унинг энсаси қотаётганини сезиб қолиб, ранжиб ҳам кўяди:

– Ҳай-ҳай, сингилжоним, яхши-ёмон кунларингизда ёнингизда туриб берадиган кадрдонлар ҳамини керак. Ҳали сиз ҳам тўйлар қиласиз, ўшанда бу пулларингиз, албатта, ўзингизга қайтиб келади.

Тошгул опа чиқиб кетгач, у ёпиқ дарвозага қараб, ошкора ғижинади: “Ўртадаги пулнинг бир қисми сизнинг жиғилдонингизга кетаётганини билмасам экан!”

Буёқда Мушши ўлгур ҳам қўймайди:

– Майсара кизига тўй олаётган экан. Шунга бориш керак. Ўн беш мингдан йиғиштираётган эдик.

– Ё, тавба! Тўй олаётган бўлса, тўй егани бормайми? Унга тўёна бериб нима қиламиз?

– Билмасам... Салима шундай деди. Бечоранинг қўли юпқа, ёрдам берайлик, деди.

– Ҳа, майли. Тўй-пўйларга чиқмаяптимикин? – кулади бу.

– Нима деяпсан? Унинг нўмири ўтиб бўлган, уни ким тўйга чақиради?

Ҳафта ўтмай яна келади бошини кийшайтириб:

– Ойнаобод қайнисинглисини чиқараётган экан. Шунга дастурхон учун...

– Уф-ф!.. Ҳай, мен-ку, докторман, ойлигим яхши. Шундаям “дод” деб юборгим келади, сен бечора қандай қилаяпсан арзимаган маош билан?

Мушши нимадандир хижолат тортаётгандек аянчли илжади:

– Хатга тушдинг, ўтга тушдинг, дейишган-ку, “гап” ҳам хатнинг бири экан.

Бир амаллаяпман-да.

У баъзан Мушши учун ҳам тўлаб юборади:

– Болаларинг ойликчи бўлиб, пулинг кўпайганда қайтарарсан...

Тушлик пайти ҳаллослаб, ана шундай тадбирларнинг биридан келиб турган эди, ота ҳовлисидаги энг яқин қўшниларидан бири келиб қолди. Бу опанинг эри бир умр тумандаги энг катта автокорхонанинг бошлиғи бўлиб ишлаган, лекин ўзи каттага ҳам, кичикка ҳам бир хил муомала қиладиган ажойиб аёл. Шунинг учун Муяссарнинг онаси бу аёлни жуда яхши кўрарди.

Сўрашиб улгурмасдан аёлнинг йўтали тутиб қолди, опа ғужанак бўлиб, узок йўталди.

– Тинчликми, Қаноат опа? Яна йўталаяпсизми?

Опа қўл силтади:

– Э-э, куним курсин менинг. Биров ёнимда туриб райхон эзгиласа ҳам нафасим бўғилиб, йўтал тутиб қолаяпти. Акангиз ремонт бошлаган, эшик-деразалар бўёқдан чиққунча уч-тўрт кун онангизникигами, синглимникигами бориб турай, уйда ўзингиз бор, келин бор десам, йўқ, уйда бўл, деб туриб олди. Мана энди, йигирма кундан буён йўтал тўхтамайди. Ичакларим ҳам буралиб қолгандек

бўлаяпти. Ўғлим тоғдан асал олиб келган экан, тоза асал, ҳар наҳор оч қоринга бир қошиқдан энг, деган эди. Уч-тўрт кун есам, бутун аъзойи баданимга парча-парча қизил тошма тошиб кетди. Энди бу нимаси бўлди деб, ёнингизга келдим.

Муяссар бош чайқади:

– Вой, опажоним-эй, ўзингиз билмаган ҳолда вужудингизда ухлаб ётган касалликни уйғотиб юборибсиз-ку. Ахир асални асаларилар неча хил гулнинг чангидан йиғиб олади, шунинг учун асал энг кучли аллерген ҳисобланади, райхон, бўёқ – булар ҳам ўткир аллергенлар. Энди беш-олти кун кучлироқ муолажа олишингиз керак. Иложи бўлса, ётиб даволанинг.

Қаноат опа касалхонада ётиб даволанишга рози бўлмади. Дориларни ҳамшира қизларга олиб келтириб, шу ерда биринчи кунги муолажани олиб қўя қолди. Муолажахонада озроқ ётиб, пича энгил тортгандек бўлдими, чехраси ёришиб, Муяссарнинг ёнига кирди.

– Кучли таомлардан ўзингизни тийинг. Қатъий парҳезга риоя қилинг, – деб тайинлади Муяссар.

Қаноат опа кулиб бош чайқади:

– Эртага “гап”имиз бор эди-я. Энди дастурхоннинг бошида кўрмак бор-у, емак йўқ, деб ўтирарканман-да.

Эшиқдан чиқаётиб, изига қайтди:

– Менга қаранг, Муяссархон! Сизни бир жойга таклиф қилсам, нима дейсиз? Масалан, дейлик, бизнинг даврамизга. Бир-биридан ажойиб хотинлар йиғилган, денг. Бири прокурорнинг онаси, бировининг ўғли ҳоким муовини, бировининг ўзи катта тадбиркор, нечта дўкон, ресторанлари бор. Нимага ишингиз тушса, ўша соҳанинг калити ёнингизда бўлади. Орамизда дўхтир йўқ. Аслида, бу даврага ҳар кимни ҳам қўшавермаймиз, деб келишганмиз. Бир сафар уларга сиз ҳақингизда гапирсам, синглингизни биздан қизганиб юрмасдан, даврамизга олиб келинг, биз билан ҳам таништиринг, дейишди. А-а, нима дейсиз? Сизга манаву касалларингиздан нима наф? Эшигингиздан чиқиши билан сизни унутиб юборади. Сиз ҳам бундоқ катта давраларга қўшилинг. Ўғилларингиз катта бўлаяпти, синаб-кўриб, биронтаси билан куда бўлишингиз мумкин.

Муяссар жуда ноқулай аҳволга тушди. Бу аёлга “йўқ” дейиш қийин эди. “Хўп” деса... Шунча “гап”га улгуриши ҳам осон эмас.

– Опа, эрим пича инжикроқ одам. Бир олдиларидан ўтишим керак.

– Йўқ, деса, ўзимга айтинг. У кишига ҳам калит топаман, – кулди опа.

– Ўзим...

– Эмасам, ғайрат қилинг.

Эри ишдан кеч қайтди, чарчаганми, нимагадир кайфияти ҳам йўқ эди. Бошқа пайт бўлганда Муяссар индамай қўя қолган бўларди, аммо опаси тушмагур эртага эрталаб қўнғироқ қиламан, деган...

Эрига опанинг таклифи ёқмади:

– Мен у даврани биламан, бошлиғимизнинг онаси ҳам шу даврада. Нохосдан оғзингдан бир гап чиқиб кетса, онаси орқали бошлиғимнинг қулоғига етади-да, балога қоламан. Тинчгина юр, хотин. Уй-жойимиз, бинойидек турмушимиз, болаларимиз бор. Яна нима керак бизга?

– Вой, дадаси! Одамзод янаям яхшироқ бўлишга интилиши керак, ҳеч қачон бир жойда қотиб қолмаслиги керак. Сув ҳам бир жойда туриб қолса, сасийди. Бошлиғингизнинг онаси бўлса, янаям яхши. Кўнглини топсам, мартабангиз ошадди. Шундай танишларим борки, казо-казолар билан “гап” ейиш учун ҳар ойда

бир марта самолётда Тошкентга бориб келади! Сизни каранг-у... Болаларингиз ўсаяпти, ўзлари билан бирга уларнинг харажатлари, эҳтиёжлари ҳам ўсаяпти. Эртага уларни ўқишга жойлаштириш, ишга жойлаштириш бор. Шундай пайтда бир қўллаб юборадиган танишга зорикиб қолади одам.

Хуллас, у деди, бу деди, эри бечора “Билганингни қил” деб терс бурилиб ётиб олди. Анчадан сўнг яна тўнғиллади:

– Хайронман, ўша кампирлар билан нимани гаплашаркансан? Улар бир умр олдин эрининг, энди ўғилларининг топганини еб, уйда ўтирган хотинлар бўлса.

– Бир гап бўлар.

Бирпас ўтгач, эри ўрнидан туриб ўтирди:

– Хай, менга қара!

Муяссарнинг энсаси қотиб, унга томон ўгирилди:

– Ҳа-а! Яна нима дейсиз?

Эри лом-мим демасдан, анча пайт унга тикилиб турди. Муяссар жаҳл қилиб, яна орқа ўгириб олди.

– Сен хотин, жуда ўзгариб кетдинг. Билиб қўй, менга сен олиб берадиган мансаб умуман керак эмас. Болалар бўлса, соғ-омон, эсли-хушли бўлиб улғайишса, сен билан мен каби ўз йўлларини топиб кетишади.

Муяссар бир нарса деса, жанжал катта бўлиб кетишини билиб, индамай қўя қолди: “Тавба! Нима, у бузуклик қилгани боряптими? Шундай бообру аёлларнинг давраси бўлса! Боради, барибир боради. Осиб ташласа ҳам боради. Кўчада бўл, кўйда бўл, эр келганда уйда бўл, дейишган. У ҳам эри ишдан қайтгунча уйда бўлади”.

Эртаси куни эри одатдагидек ҳаммадан аввал кетди. Унинг тезроқ кетишини пойлаб турган Муяссар кийинмасдан ҳали ошхонада, ҳали болалар хонасида куймаланиб юраверди. Чой дамлаб, дастурхонни тузаб қўйди-ю, аммо эрига гап қўшмади. Эри ҳам индамади. Бир оғиз гапирмасдан чойини ичди-да, хўшлашмасдан чикиб кетди. Муяссарнинг юраги ғашланган бўлса-да, ич-ичида қахрланиб турган “мен”и қўл силтади: “Токайгача? Ўзи бир иш қилса, мендан маслаҳат сўраб ўтирмайди-ку”.

Шу кайфият билан болаларини ўқишга кузатди. Салонда ишлайдиган қўшни келинни чақириб сочини турмаклаттирди. Сўнг бисотидаги бор тақинчокларни тақиб, яқинда олган, у ер-бу ерига ялтироқ тош қадалган қора кўйлагини кийиб ишга борди. Ундаги ўзгаришни ҳамшираси дарҳол сезди:

– Очилиб кетибсиз, Муяссар Холбоевна!

Муяссар унга қараб, кўз қисиб қўйди:

– Борадиган жойим бор эди. Соат ўн бирдан кейин бош врач сўраса, участкага чикиб кетди, деб қўясиз.

– Хўп бўлади.

У анча кечикиб борибди. Катта дастурхоннинг гирдини тўлдириб ўтирган аёлларнинг ҳаммаси, Муяссарнинг назарида бироз малоллангандек ўринларидан туриб, кўришишди. Кечикиб келиб, ёши бир жойга бориб қолган бой хотинларни кўзгаб қўйгани учун хижолат тортди. Беихтиёр тошбақага ўхшаб бошини ичкарига тортди. Шу ўтиришида ўзини Мушшига ўхшатиб юборди: “Шўрликкина”.

Қаноат опа тўрдан бошлаб, даврадошларни таништириб чиқди:

– Бу киши Салтанатхон, раҳматли хўжайинлари генерал бўлганлар, ҳозир ўзлари “генерал”. Олти ўғил-олти келин, тўрт қиз-тўрт куёвни ўзлари бошқарадилар. Икки ўғиллари прокурор. Бу киши ҳокимимизнинг оналари. Бу киши...

Хуллас, ҳамма зўрлар йиғилган эди. Хонада қовурилган, қайнатилган, дудланган гўшт, янги узилган кўкатлар, антиқа пишириклар ҳиди билан нафис атирупалар ҳиди қўшилиб кетган, ҳар-ҳар замонда бир тотиниб қўяётган меҳмонлар қўлларини қовуштирганча, ёнидаги шериги билан ғивир-шивир гаплашиб ўтирарди. Фақат қуйироқда ўтирган бошқалардан нисбатан ёшроқ, афтидан мавқеи ҳам пастроқ бир аёл тинмай питир-питир қилиб, дам ўтирганларни таомга ундар, дам бирини қўйиб, бирини мактар, ора-сира аскиялар айтиб, ҳеч ким қулмаса ҳам, ўзи ваҳа-халаб қуларди.

Бир вақт Муяссарнинг ёнида ўтирган аёл у томон хиёл эгилиб, ўзича дастурхонга таклиф қилган бўлди:

– Нега ҳеч нарса емаяпсиз?

Муяссар дастурхон нақшларига қаради:

– Едим, опа, еяпман.

Сўнг аёл унга томон бироз сурилиб, ярим овозда арз-ҳол қилди:

– Бир санчиғим бор, десангиз, ўн беш йилдан бери ҳали у еримда, ҳали бу еримда пайдо бўлиб, азоб беради. Кўринмаган дўхтирим қолмади. Қаноатхон сизни роса мактади, менга ҳам бир маслаҳат бермайсизми?

– Бажонидил, – шундайин қибор даврада унга ҳам кимнингдир иши тушганидан севиниб кетди. – Фақат анализлар топшириб, бир-икки аппаратларимизнинг текширувидан ўтишингиз керак бўлади.

– Қачон борсам бўлади?

– Истаган пайтингизда бораверинг, ҳар куни ишдаман. Фақат уйдан чиқишингиздан аввал бир кўнғироқ қилиб қўйсангиз, бўлди. Овора бўлиб борсангиз, бирон жойга бемор кўргани кетиб қолган бўлмай, дейман-да.

Хуллас, душанба куни тўрт даврадош бирга-бирга Муяссарнинг қабулига борадиган бўлишди. Очиқ-сочиқ ўтирмаган бўлса ҳам Муяссар уйга кўнгли ёруғ орзу-хаёллар билан тўлиб қайтди. Ҳадеб бидир-бидир қилиб, ўзи гапириб, ўзи қулиб ўтирган сергап аёлни айтмаса, ҳаммаси оғир-босиқ, бамаъни аёллар эди. Сергап аёл ўзининг зиммасига ҳамма ташкилотчилик юмушларини ҳам олган, шекилли, ўртадаги пулни ҳам ўзи йиғиб олди, ундан ташқари яна бир дунё тадбирларни эълон қилди:

– Шу ойнинг якшанбасида Муҳаббат опанинг етмиш беш йиллик юбилейларини нишонлаймиз. Кейинги жума Маърифатнинг эрига маърака қилишар экан. Юзта сомса буюрсам, бўладими? Унга йигирма минг сўмдан пул берасизлар. Йигирма бешинчида Гулнора опа неварасига ақиқа қилаётган экан. Бир маслаҳат қилиб, харажатларини телефонда айтаман. Пайшанбада...

Хуллас, Муяссар ҳар эҳтимолга қарши деб юз минг сўм олиб чиққан эди, ҳалиги аёл унга деди, бунга деди, ҳаммасини олди-қўйди. Ўртада айланадиган юз долларни унинг учун Қаноат опа берди. “Ҳа-а, катта давраларнинг харажати ҳам катта бўлади-да. Чидаш керак, – ўйлади Муяссар. – Навбатчиликни кўпайтирсаммикин?” Бу, албатта, эрига ёқмайди: “Бойларга қўшилиб, отимни чопдим, отимдан йиқилиб, қумларни қопдим, дейишган экан. Ҳолингга қараб иш қил, хотинбой”. “Э-э, ёмон миждов бўлди-да шу одам ҳам!.. Шунинг маслаҳати ҳам, ёрдами ҳам керак эмас, ўзим топаман. Кей-и-ин, вақти келганда айтаман. Ўша давраларга шундай ниятлар билан қўшилган эдим, сиз эса кўркундошдек бўлиб еб қўйгандингиз, дейман”.

У шу пайтгача сира ҳам беморларига таъмагирлик қилмаган эди. Ўша куни доимий мижозларидан бири келиб, кетаётганда “йўқ” деганига ҳам қўймай,

чўнтагига пул тикиб кетди. Хонада ҳеч ким йўқ эди. Бемор эшикдан чиқиб кетиши билан ташлаб кетилган пулни санаб кўрди: “Йигирма минг сўм. Қандай яхши! Кечгача яна ўн беш-ўн олти киши қабул қилса, инсофи борлар ўн мингдан ташлаб кетишса ҳам, пича пул йиғилиб қолади. Лекин баъзилар бездек бўлиб, индамай чиқиб кетаверишади. Ноинсофлар!”

Навбатдаги бемор очган эшикдан қаттиқ-қаттиқ овоз эшитилди. Бу ҳар доимги шовқинлардан бошқачароқ эди. У хайрон бўлди. Бирпасдан кейин ранги кумдек оқарган ҳамшира қиз кириб келди:

– Муяссар Холбоевна!.. Жасур Тиловмуротовични погонли одамлар олиб кетишди.

– Нега? – Муяссарнинг юраги “шув” этиб кетди.

– Ногиронликка чиқиши керак бўлган бир касалга эллик минг берсанг, бюллетень қилиб бераман, деган экан. Ҳалиги киши йигирма минг берайин, деб роса ялинса ҳам кўнмабди. Бечора қўли юпқароқ экан. Пул топа олмагандан кейин ички ишларга арзга борибди.

Муяссар беихтиёр қўлини чўнтагига солиб, ҳалиги йигирма мингни ушлаб, қаттиқ ғижимлади: “Ё, Худойим, энди нима қиламан?!”

Ҳозир эшиги очилиб, унинг хонасига ҳам Жасур Тиловмуротовични ушлаганлар кириб келадигандек бўлаверди. Шарманда! Ер ёрилса-ю, ернинг тагига кириб кетсам!.. Ҳа, фалончининг қизи, ёки фалончининг онаси пора билан қўлга тушиб, қамалиб кетибди, деган исноддан кўра ернинг тагига кириб кетиш, ўлим минг марта афзал эди. Унинг нафаси бўғзига тикилиб қолгандай бўлди. Ўрнидан туриб, дераза томон ўтди, ортига қараб, ҳамширадан бир пиёла сув сўради. Ҳамшира бурчакдаги стол устида турган челақдан пиёлага сув олиб, унинг ёнига келгунча учинчи қаватдан пастга бир назар ташлади-да, ҳамон қўли билан қаттиқ ғижимлаб турган пулни пастга ташлаб юборди. Сўнг ҳамшира узатган сувдан бир хўплаб, жойига ўтди. Аммо ўзига келолмади. Пешонасига тепчиган муздек тер доналарини кафти билан сидириб, унга анқайиб қараб қолган беморга юзланди. Худди кўнглидаги фикру хаёллар кўзларидан англашилиб тургандек хижолат тортди:

– Бечоранинг бир уй боласи бор эди-да.

Бемор аёлнинг сарғимтил юзи буришди:

– Бола-чақа кимда йўқ, синглим? Хасталаниб, ишга ярамай, бир сўмга зор бўлиб юрган одамдан ҳам пул сўрайдимиз? Инсоф ҳам керак-да!

Шу билан икки-уч кун ўзига кела олмай юрди. Худди пул берган бемор бориб шикоят қилган-у, ҳали замон эшикдан текширувчилар кириб келадигандек бўлаверарди. Бутунлай ҳаловатини йўқотди. Бу орада Қаноат опа икки марта кўнғироқ қилди, пулини сўрамаган бўлса ҳам, Муяссар хижолат тортди. Миллиард-миллиард одам сикқан кенг дунё унинг кўзига тор кўриниб қолган эди: “Э-э, қайси гўрданам шу “гап”ларга қўшилдим”. Харажатлари кўпайганидан буён эшикдан кирган ҳар бир бемор кўзига пул бўлиб кўринадиган бўлиб қолган эди. Иш тугагандан кейин ҳам “Балки биров-ярим келиб қолар”, деб ўтираверарди...

Илгари маош олди дегунча дўконга кириб, болаларининг оғзига ёқадиغان бирон нарса харид қиларди. Энди кунора бир йиғин, унча-мунча пул Чамбилга чироқ ҳам бўлмайди, емай-ичмай йиғиб қўяди.

Бой хотинларнинг бирининг юбилейига айтишган эди, негадир сира оёғи тортмади: “Мазам бўлмай турибди, иш ҳам кўп” деб айтилган пулни бериб, қутулиб қўя қолмоқчи бўлди. Қаноат опа қўймади:

– Барака топгур, ҳозир юрмасангиз, қачон юрасиз? Яхши кишиларнинг тўйларини кўринг, шундай тўйлар қилайин деб, ҳавас қилинг.

“Уф-ф! Бу йиғинларга боришнинг ўзи бўлса экан... Ҳамма кўйлақларини неча мартадан кийиб борган. Бу хотинларнинг даврасида бир кўйлақни қайта-қайта кийиш жуда ноқулай. Ҳар сафар фалон сўмга соч турмаклатиши керак. Уям текин эмас”.

Эрини ишга кузатгач, “салон”чи келинни уйга чақирди:

– Сочимни бир нарса қилиб қўйинг, тўйим бор эди.

Келин нақ ярим соат уриниб, бошида ажабтовур мўъжиза яратди. Иши тугагач, уни гир айланиб, ўзининг ишидан ўзи мамнун жилмайди:

– Жуда очилиб кетдингиз. Ўзингизга ҳам ёқдимиз?

– Жуда ҳам! Қўлингиз дард кўрмасин.

Уйдан чиқаётган пайт онаси қўнғироқ қилди, овози жуда хаста эди:

– Муяс, қизиҷоним, жуда мазам йўқ. Чап кўкрагимнинг таги санҷгани-санҷган. Ҳеч нафас олишга бермаяпти. Бугун ишингдан жавоб сўраб, мени Термизнинг катта дўхтирларига кўрсатиб, ренгенга, компьютерга тушириб кел, болам.

Муяссар бир зум жим қолди, онаси ҳам ёши ўтган сайин жуда инжиқ бўлиб бораяпти-да. Агар ўзи шифокор бўлмаганида ҳам майли эди... Онаси тумандаги дўхтирларнинг ҳаммасини саводсизга чиқариб, ўзига ўзи ташхис қўяди. Ўзи ҳам тинмайди, атрофидагиларни, айниқса, Муяссарни тинчитмайди. Не ҳасратда қилдирган турмагини беихтиёр силаб қўйди: “Юбилей ўлгур бўлмаганда ҳам майли эди”.

– Муяс, Муясс! – онасининг бетоқат овози эшитилди.

– Ҳа, она?

– Мени эшитаяпсанми?

– Ҳа, она.

– Олиб борасанми? Жуда мазам йўқ-да, болам. Аканга айтсам, менинг ишим кўп, қизингизга айтинг, ҳамкасбларига кўрсатади, дейди. Шунинг учун...

– Хўп, она, ишдан жавоб оламан-да, бир такси ушлаб, ёнингизга ўтаман, – сўнг ўзини тинчитди: “Битта томография билан рентген бўлса, юбилейга бемалол улгураман”.

Осмоннинг бир четида қорайиб турган булут то манзилга етиб олгунларича бутун осмонни қоплаб олди. Машинанинг очиқ деразаларидан муздек совуқ ҳаво ва нам тупроқ хиди урилди. Кўп ўтмай, шаррос ёмғир куйиб юборди.

– Ойналарингизни ёпинг-ей, – зорланди момо.

Ҳайдовчи хижолат бўлди:

– Кечирасиз, моможон. Мана, мана, ёпдим. Ё, тавба! Ҳозиргина куёш чарақлаб турган эди-ку? Одамни шошириб қўйди-я.

Муяссар ҳайдовчидан илтимос қилиб, машинани рентгенхонанинг остонасига ча ҳайдатди. Рентген суратларини олиб чиқишганда ёмғирнинг шашти анча пасайган, аммо ҳамон тинимсиз ёғиб турарди. Томография касалхонанинг нариги бошида жойлашган эди. Муяссар ичкаридан ногиронлар аравачаси сўраган эди, елка қисишди: “Бизда ундай нарса ҳеч қачон бўлмаган”. Томографияга етиб боришгунча оёқларини судраб зўрға илгарилаётган кампир ҳам, эрталабдан ҳаммани, ҳатто эгасини ҳам ҳайратга солган соч турмаги ҳам ёмғирда ивиб, адойи тамом бўлди. Муяссар аввалига сумкасидан битта газета чиқариб, бир қўлида газета билан бошини пана қилиб, иккинчи қўли билан онасининг тирсагидан ушлаб, юришига кўмаклашмоқчи бўлди. Эплай олмагач, жикқа хўл газетани йўл четидаги ариққа

улоқтирди. Эрталаб “салон”чи келин сепган шиширувчи, қотирувчи, ялтиратувчи кимёвий қоришмалар ёмғир сувида эриб, алланечук шилимшиқ моддага айланиб, пешонаси, чаккаларидан оқар, унга сари кекса онанинг юриши тобора секинлашар эди: “Уф-ф! Одамзод бунча ўзини яхши кўрмаса?! Бу кишим дўхтирма-дўхтир юриб, қайтадан ўн саккиз яшар бўладилар!”

Барибир бўлмади. Кимнидир кутиб, йўлак четида машинасини тўхтатиб турган бир йигитдан илтимос қилиб, томография бўлимининг остонасигача машинада боришди. Томография хулосаси тайёр бўлгач, онаси бўлим мудирининг хонасида ўтириб буюраверди, Муяссар у бўлимдан бу бўлимга чопиб, онаси сўраган мутахассисларни олиб келаверди. Ўнг охирида чақирилган дўхтир томоқ, бурун, қулоқ бўйича мутахассис эди. У ўрта ёшлардаги тепакал киши экан, юмшоққина диваннинг бир четида ўтирган кампирга қараб, кенг юзларига табассум ёйилди. Қўлидаги кичкинагина чамадонини столнинг бир четида қўйиб, момонинг қаршисига ўтирди:

– Хўш, моможон, дамлигинамисиз? Сизни нима безовта қилапти? Хўш, қулоқ жойида, бурун жойида, томоқдан овқат ўтиб турибди. Бизга яна қандай шикоятингиз бор?

Ёмғирдан пана, илиққина, юмшоқ жойда ўтириб, озроқ нафас ростлаб олган кампирга дўхтир йигитнинг очикқина муомаласи хуш ёқди:

– Энди, ука, тўғриси очиқ-очиқ айтсам, айбситманг. Бурним билан бир йилда бир шимгирмайман, лекин томоғимнинг йўлидан аллақандай шилимшиқ нарса келади, вақт-бевақт қоқиришга тўғри келади. Баъзан ёнимда меҳмон-пехмон бўлиб қолади, жуда уяламан. Шу-у, буруннинг тешиги битиб қолганми, дейман, агар шундай бўлса, беш-олти кун қийналсам ҳам тештирсам, девдим.

Дўхтир Муяссарга қараб, кўзини қисиб қўйди-да, чамадончасини очди:

– Аҳвол жиддийга ўхшайди-ку. Қани, бир яхшилаб текшириб кўрайлик-чи.

Кўриб-кўриб, яна кулди:

– Хўш, моможон, сизга бир воқеани айтиб берай. Икки киши дўстлашиб, бири бирини меҳмонга чақирибди. Мезбоннинг болалари жуда ёш экан, қўшни хонада роса шовқин-сурон қилиб, суҳбатга халал берибди. У бундан хижолат бўлиб, “Кечирасиз, дўстим, болаларим ёш, бизники доим шундай, бақирик билан хайқирик”, дебди. Меҳмон эса унга ҳавас билан тикилиб ўтирган эмиш: “Сиз жуда бахтли одам экансиз. Бизнига борсангиз, қоқирик билан туқурик. Эру хотин учрамаган табибимиз қолмади. Бир тирноққа зормиз”, деган экан. Бу билан нима демокчиман? Инсон ҳаётида бақирадиган ҳам, тупурадиган ҳам фасл бўлади. Буни табиий жараён сифатида қабул қилиш керак, холос. Сизда даволаниши керак бўлган ҳеч нарса топмадим. Биттагина паталогия – юрагингиз нотекис урапти. Буни қизингизнинг ўзи даволаб ташлайди, сизга бегона дўхтирнинг умуман кераги йўқ.

Сертабассум дўхтирнинг бақамти келиб, кулиб-кулдириб текширгани, гурунглашганидан яйраб ўтирган момо бирдан сўлиб қолди:

– Унда... нега менинг бу қадар мазам йўқ?

Дўхтирнинг чўнтагидаги телефон жиринглаб қолди, телефонни қўлига олиб бир қаради-да, ўчириб қўйди:

– Момо, руҳни кўтаринг. Шунда ҳаммаси яхши бўлади. Нечада бўлдингиз? Саксон олтида? Эҳ-ҳе! Қани, менга бир дуо беринг бўлмаса, биз ҳам сизнинг ёшингизга етиб юрайлик.

У эшикнинг ёнига етганда изига қайтиб келиб, шалпайиб ўтирган момонинг қулоғига энгашиб, шивирлади:

– Мен сизга эмас, сиз менга маслаҳат беришингиз керак, аслида. Масалан, одам қандай яшаса, саксон олти ёшга киради? Буни мен билмайман, сиз эса биласиз. Яшанг!

Муяссар кўчадан машина тутиб келди. Келишаётганда ҳаммани оғзига қаратиб, ҳеч кимга гап бермай келган момо машинага жуда эзгин кайфиятда ўтирди:

– Рухни кўтаринг эмиш! Жоним оғриб, азоб кўриб ётган бўлсам, руҳимни қандай кўтараман? Бугунги дўхтирларга ҳам ҳайрон қоласан. Ҳаммаси ғирт саводсиз! Ренгениям, компютери ҳам бир пул экан!

Муяссарнинг тоқати тоқ бўлди:

– Онажон, тинчгина кетайлик. Ҳайдовчи йигитга ҳам халал бераяпсиз. Мен сизга айтдим, сизники шунчаки санчик, кўчиб юрадиган оддийгина санчик! Сиз сурунган бўлмасангиз, йиқилган бўлмасангиз, сизга рентген нимага керак, томография нимага керак? Шу рентген ўзимизда ҳам бор эди. Бекордан бекорга ёмғирда ивидик, сарсон-саргардон бўлганимиз қолди. Илтимос, онажон, тинчгина кетайлик, мазам қочаяпти.

У ҳақиқатан ҳам жуда чарчаган эди. Кўзларини юмиб, бошини ўриндиқнинг суянчиғига ташлади. Шу билан онаси ҳам жим бўла қолди. Уйга етиб келгунча бир оғиз ҳам гаплашишмади. Баъзан кўз қири билан ўриндиқнинг бир четида шумшайибгина кетаётган онасига қараб-қараб кўяди, ёмғирга ивиган бугунги кун учун “тинч ўтирмайдиган” онасидан қанча қахрланса, унинг айнаи дамдаги бечора сиёғига қараб, шунча раҳми келарди. Ўзиям ноинсоф бўлиб кетган, иш-йиғинларидан вақт орттириб, онасини излашни ҳам йиғиштириб қўйди. Бир ойларда бир излаб боради. Қаёқданам шу телефон ўлгур чиққан, ҳар куни бир марта “алё-алё, яхши ўтирибсизми, нима камчиликларингиз бор?” дейди, тамом-вассалом, шу билан она ва қизнинг ораси очик.

Ота ҳовлисига етиб келгач, машинага жавоб бергиси келмади. У онасини ичкарига киритиб қўйиб, тайёр машинада уйига етиб олмоқчи эди.

– Кетмай туринг, мен ҳозир чиқаман, – деди ҳайдовчи йигитга.

Инқиллаб-синқиллаб машинадан тушган онаси “ялт” этиб, унинг юзига қаради. Бошқа пайт бўлганда, “Кетасанми?” дер эди. Аммо ҳозир йўлда эшитган даққининг алами тарқгани йўқ, шу боис бир нарса демай, дарвозага қараб юрди.

Муяссарнинг ич-ичидан нимадир узилиб, оёқлари учига тушгандек бўлди, шошиб сумкасидан йўлқира олиб, ҳайдовчига узатди-да, боши билан “бораверинг” ишорасини қилди. Ўзи онасининг изидан югурди: “Қоқилиб-суриниб юрмасин яна, чарчаб келаяпти”.

Укаси энди ишдан келиб турган экан. Онасини ўрнига ётқизгач, эрталаб уйдан юбилейга атаб олиб чиққан бир даста пулни укасига тутқазди:

– Бозорга бориб, икки кило юмшоққина кўй гўшти олиб келсанг. Сен келгунча келин билан қатпатир қилиб ўтираман.

Ука бир опасига, бир қўлидаги пулга қаради:

– Бу... кўп-ку?

– Сен олавер. Олма, банан, майиз... Онамининг оғзига ёқадиغان бир нарсалар оласан-да. Қайтгунча поччанг билан жиянларингни ҳам ола қайт. Сизларни бир безор қилайлик.

Ука кулди:

– Ҳар кун безор қилсангиз ҳам майли, опа.

Ярим соат қадалиб ўтириб қилинган “лайлак уя”ни бузиб, сочларини ўзи бил-

ганча қайтадан турмаклаб, бўёқлар чаплашиб кетган юзларини ювиб, онасининг ёнида ўтирган эди, эри қўнғироқ қилиб қолди:

– Ҳа, тинчликми?

Анчадан бери эри билан иккисининг орасида ёқимсиз бир бўшлиқ пайдо бўлганини сезиб юрар, бундан сиқилса ҳам, ўзи биринчи бўлиб, қўл узатишни истамас, баъзан шу чегаранинг борлиги унга маъқул тушиб бораётгандек туюлиб, кўркиб кетар эди. Бугун шу чегарани хатлаб ўтди:

– Дадажониси, болаларни олиб бир келсангиз. Онамнинг бироз тоби йўқ экан. Қайнингиз билан келинингиз поччамни бир меҳмон қилайлик, дейишяпти.

Эртаси куни Мушши келди. Мушшининг қийшайиб кириб келишига қараб, дарров билди: “Бу яна бир гап топиб келган”.

Тўрга ўтқазиб, олдида дастурхон ёзди. Чой дамлади. “Ҳай-ҳай”лашига қарамасдан, ярим коса овқат сузиб қўйди. Кейин хонтахтанинг иккинчи томони-га ўтириб, тараддудланганча, коса қовлаб ўтирган Мушшига тикилди:

– Мушши, мен сени жуда яхши кўраман. Рост айтаман. Ҳаммаларингни яхши кўраман. Лекин мен шу бугундан бошлаб, “гап”дан чиқдим. Фақат синфдошларнинг “гап”идан эмас, ҳамма “гап”лардан чиқдим.

Мушши индамай ерга қаради:

– Навбатинг келиб турган эди-да. Ҳаммага пул бериб-бериб, навбат келганда индамай чиқиб кетаверасанми?

Муяссар қўл силтади:

– Кечдим ўша пуллардан. Истасанг, ана, сен ола қол.

Мушши яна ерга қаради:

– Мен олтинчи “игра”ни олган эдим, олти “игра” қарз бўлиб турибман. Агар менга пулларингни беришинг рост бўлса, ўша пуллар билан қарзимни қоплаб юборардим-да, мен ҳам шу ўйиндан чиқиб қўя қолардим.

Муяссар кулиб юборди:

– Тўғри қиласан, бу ишлар сен билан менга тўғри келмас экан!

ҲУКМАТ

Агар яхшининг иўлдоши ёмон бўлса, яхши ҳам ўша ёмон тенгида ёмон бўлади.

Юсуф Хос ҲОЖИБ

НАЗМ

Жумагул СУВОНОВА

1961 йилда тугилган. Самарқанд давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини таломлаган. Унинг “Тиллақош”, “Йиғлаётган оҳу”, “Мен сизмаган дунё”, “Оловли фасл”, “Тупроқ иси”, “Жонимдаги из” каби шеъррий, “Умр карвони”, “Қирмиз қизнинг қиссаси” номли насрий тўпламлари чоп этилган.

Яна осмон довруқлар солди...

Онамга

Мен ўзимни унутиб қўйдим,
Оҳим турар олти ёнимда.
Дардим қувиб, азобим қувиб,
Телба исён кезар қонимда.

Мен ўзимни унутиб қўйдим,
Ҳаётман деб, қандай алдайман.
Зилдай бошим кўтариб, она,
Кўзингизга қандай қарайман?

Мен ўзимни унутиб қўйдим,
Бу тупроқ шаън, бу йўллар номус.
Меҳнатингиз жавобин бериб,
Этолмадим бахтингиз тўкис.

Яшаяпман, бироқ ҳаётим
Ёнаётган дарахт билан тенг.
Йиқилсам ҳам заминни кучиб,
Онажон деб, йиқиламан, мен!

Йўлга тушдим шошилиб, учиб,
Фақат сизни топаолсам, бас.
Шу фарзни ҳам удалолмасам,
Тирикликим, тириклик эмас!

Рухим ишғол этганди уйқу,
Қайтардингиз ўзимга яна.
Титраяпман, елкамдан кучиб
Биргина сиз турибсиз она.

Мен ўзимни унутиб қўйдим...

* * *

Бу уммон нақадар баҳайбат,
 Нақадар тиниқ ва тубсиздир.
 Бир ғаввос қирғоқда ўтириб,
 Саралар марварид – жавоҳир.

Бу уммон нақадар сокин ва
 Ҳаётбахш, биллурдек товланар.
 Бир ғаввос кўксини бурдалаб,
 Уммонга этади совғалар.

Бу уммон гоҳида эврилиб,
 Гоҳида ястаниб, оқар тик.
 Унинг дард қавартган бағрида
 Эзгулик улғаяр, эзгулик.

Бу уммон, яхшиям, мангудир,
 Яхшиям, дўст тутар куёшни.
 Йўқ эса, ким илғай оларди
 Қирғоқда ўтирган ғаввосни?

Бу уммон нақадар баҳайбат...

* * *

Шундоқ кўз ўнгимда,
 духобагуллар
 ва боғда сайр этиб,
 юрганларинг ҳам.
 Мен узоқ интилдим
 юриб, юкиниб,
 Фақат кўз ўнгимни
 қоплади туман.
 Умиднинг поёнсиз
 худудларида,
 Борлиқ тусга кириб,
 борар гўё шод.
 Туманлар ортида
 қўлларин силкир,
 Мендан узоқлашиб
 улгурган ҳаёт.
 Ўша кун...
 (Гарчи ҳеч қачон келмаган...)
 Мовий осмонидан
 ёғдирган жило.
 Бу буюк суратни
 қалбим уйининг,
 қайси деворига
 осайин, Илло?!)

* * *

Яна баҳор келди ястаниб,
Яна осмон доврўқлар солди.
Шу обод юрт, шу она тупрок
Истиклолдан улгулар олди.

Тўғри.
Шукр!
Яшар халқимиз,
Бугун бахтдан кўксини кериб.
Аммо, дили қонаган, не-не –
Ўғлонларин тупрокқа бериб.

Тонг

Сал-пал элиб, отаётган тонг
Бош кўяди ёстикқа бир зум.
Узоқ юриб, толиқиб келиб
Осилади бўйнига уйку.

Элас-элас илғайди ана,
Бироз кўзи кетади, лекин...
Бош кўтариб ошхоналарни
Ёстиғидан торткилар секин.

Эшитилар ташқаридан сас,
Шиппагини судраб ўтар тун.
Суҳбатига нукта кўёлмас
Шаҳардаги чироқлар бугун.

У ҳомуза билан кўзгалар,
Дарпардалар дилин сиқади.
Кўшқаватли уйларнинг барин
Эшигини очиб чиқади.

Боқар, атроф ёришгач бирпас,
Йўл енгидан тортади қистаб.
Дастурхонга боқади, иссиқ
Ширчай билан сариқ ёғ истаб.

Оёқларин кийганча бир-бир
Шошилади ҳаёт кўйнига.
Пальтосининг олдини ёпиб,
Бўйинбоғин ўраб бўйнига.

Уйдан чиқар, о-о-о, қандай тоза,
У қуёшнинг қўлидан тутар.
Иккаласи шодон кийкириб,
Шаҳар аро чопқилаб кетар.

* * *

Мен – майса, мен – япроқ,
мен – хок бўламан,
Балки бир дарё
ё икки қирғоқ бўламан.
Мен узоқ қоламан
ҳали сиз билан,
кетсам,
бир кун сизга қайтар
булоқ бўламан.
Бу – ҳаёт...
Мен тақдир кулбасида ҳам
бори ҳисларимни
қуйга соламан.
Икки дунёда ҳам
сўроқ қилсалар:
– Муҳаббат бор! – дея,
айта оламан.

* * *

Қўлларимни юзимга қўйиб,
Кўзларимни оҳиста тўсдим.
Юрагимни қоқ икки бўлиб,
Вужудимда ўрмонлар ўсди.

Тоғлар ўсди, кўкка қўл чўзиб,
Қояларин лаби қонаган.
Бу минг йигит дилидаги оҳ,
Мингта қизча номус-ор экан.

Осмон наъра тортди ёришиб,
Сукунатлар сочин ёйди шод.
Панжаларим орасин йириб,
Кўзларимдан қуйилди ҳаёт.

Йиллар ечиб борар либосин,
Шайтонларнинг забони узун.
Шамол кесиб, тутар тилини,
Сабоқ бўлиб яшамоқ учун.

НАСР

Собир ЎНАР

1964 йилда туғилган. Тошкент давлат университети-нинг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини тамомлаган. “Орзуга тўла қишлоқ”, “Овлоқ адирлар бағрида”, “Чашма” номли ҳикоялар тўпламлари нашр этилган. “Чамбилбелнинг ойдаласи” асари муаллифи. Қорақалпоқ адаби Х.Тоғжумуродовнинг “Ов ҳангомалари” ҳамда турк ёзувчиси Бакир Юлдузнинг “Қарбало фожиаси” қиссасини ўзбек тилига таржима қилган.

ИНТИЗОР

Ё тавба, одам одамни шунчалик ҳам кўмсайдими? Шунчалик ҳам зориқадими, ахир, икки йил, ҳа, икки йилдан ошиб кетган кўришмаганимизга. Дарвоқе, у мени ҳатто танимаслиги ҳам мумкин-ку, бироқ шунчалик ҳам тип-тиниқ хотирлайдими кишини? Мана, ҳозир кўриб қоламан уни: ҳам истаяпман, ҳам ишоняпман. Шу-урим тиниқлашиб, хотирим ёркин тортиб бораётир: кизиқ, у қанақа йиғларкин-а, ахир газетадаги мақолани ўқиб кечгача йиғладим деганди-ку. Эри тутоқиб ури-шиб берганида ҳам у тўхтамаган-ку. Йў-ў-ўк, эҳтимол, йиғламагандир, жуда мағрур-ку у. Мабодо йиғласа ҳам одам зотига ўхшаб йиғламаса керак дейман, биров овутиб тўхтата олмайдиган ҳолга тушиб йиғласа керак. Нечукдир шунақа тасаввур қиламан: кўпчилик қизлардай хўнграб йиғлашини кўз олдимга келти-ра олмайман: тишини тишига босиб, бирор нарсага кўзларини ўқдек қадаб, шу ҳолича ёши шўрғалаб йиғласа керак.

Аммо мен у нега йиғлайди, нима сабабдан ундай йиғлайди, деб савол бе-ролмасдим ўзимга. Биласизми, айни маҳалда чиндан ҳам ишонардим унинг рўпарамдан дуч келиб қолишига. Ишонардим. Мен овсар, балки беҳудадир, мана шу ишончни йўқотиб қўймасликка зўр бериб тиришардим. Эътибор берганмисиз, аксар ҳолларда ўта қаттиқ интилган режангиз амалга ошмайди ёки чаппасидан келади. Шу лаҳзада, ишонасизми, шу нарсаларни ҳам ўйладим; бироқ барибир уни аланг-жалаңг излардим. Мовий кўйлак кийган бир жувон ёнгинамдан ўтиб кетди. У кўппак етаклаб олган бўлса-да, шошиб қолиб ўша деб ўйлаб метрогача эргашиб бордим. Сўнг у итининг бўйнидан ушлаганча метрога кириб кетди. Йўк, дейман ўзимга, мен бунчалик ҳовлиқмаслигим керак, ўзи шундоқ табиий вазият-да учраб қолади. Ҳозир аллақаерлардан лоп этиб пайдо бўлади (ортимдан келиб кўзимни беркитса-я, йўк, бу мумкин эмас – унинг феълига тўғри келмайдиган қилиқ), мен эса уни кучиб ўпиб оламан. Уради. Лекин, ахир, нега уради, маса-лан, сиз агар орзуингиз ушлаб кўриш мумкин бўлган моддий нарсадан иборат бўлганда эди, имоним комил: кечгача ўпган бўлардингиз у аёлни. Аёлни метро-да кўришим мумкин, мен ҳозир биринчи марта шундай ҳолатга тушиб қолдим: йўлим кенг ялангдай, ҳеч ким менга халал бермайдигандай, хоҳласам, шу яланг узра учадигандек. Сизда ҳам бўлса керак шундай туйғулар, менга ҳозир, ҳамма ишдан қайтаётиб метро бекатида одамлар қумурскадек уймалашиб кетса-да,

тўскинлик қилишмас эди. Барча менга хайрихоҳдек эди, шундай лаҳзалардагина ҳамма нарсани, ҳатто душманингни ҳам бирданига сева оласан киши. Бояги аёл бегона бўлиб чиққанидан ҳафсалам пир бўлди. Ва шу захоти икки йил бурунги...

Ҳафталик газетанинг, гарчи бошқалар ҳавас қиладиган адабиёт бўлимида ишлаш-да жонимга теккан, эшик тақиллатиб кирган ҳар қандай киши ҳам кўзимга балодай кўринарди. Жума куни бўлгани учун иш вақти тугамасдан бурун жуфтакни ростлаб қолишга шайланиб тургандим. Эшикни қия очиб кўйдим: бош муҳаррирнинг ўтганини кўрсам бас, мен ҳам ғойиб бўламан; шу чоғ эшикнинг ёпиқ табақасига бир қиз келиб суянди. Сочи жуда калта қилиб кесилган, кулоқлари усти оврупачасига очиб қирқилган, кўзлари кўкиш, бўйчан, русгаям, ўзбеккаям ўхшарди, дурагай экан-да деб хаёл қилдим. Ўзбекчалаб, жуда бурро тилда салом берди. Алик олганимдан сўнг:

– Тоҳир ака сизми? – деб сўради.

– Ҳа, мен.

– “Кунтуғмишнинг орзуси”ни сиз ёзгансиз-а?

Нимагадир тилим айланмай қолди. Бирор жанжалкаш муаллифдир ёки бўлмасам улардан бири жўнатган чиқар, деган хаёлга бордим, жанжалнинг кизиғини бошлаб юбормаса-ку, деб нафас ютиб туравердим.

У эса ерга қаради. Қизарди. Мен енгил тин олдим. Аммо иккимиз ҳам миқ этмадик.

– Яқинда газетангизда парча чиқди-ку? – деди у ва менга ялт этиб бир қаради-ю, сўнг деразага тикилди. Мен ҳам деразага тикилдим.

– Ҳа, ҳа, тўғри.

– Демак, сизники?

– Ҳа, дарвоқе, мен ёзганман ўша қиссани. Кечирасиз, саволингиз эсимдан чиқибди. Э, кирмайсизми ичкарига, остонада турманг, ёмон бўлади.

– Динга ишонасизми? – деб сўради у, секин ичкарига кираркан.

– Бунинг динга алоқаси йўқ, момоннинг остонада турманглар, деган танбеҳи эсимда бор, нимаси ёмонлигини ўзим ҳам билмайман рости.

– Мен ҳам ишонмайман. Лекин... ўша қиссангиз зўр экан.

Бу муомала менга ёқмади. Хушомадгўйга ўхшаб кетдими-ей. Кутганимдай у менга бир ҳикоя берди. Қирқ саккиз саҳифали дафтарга яшил сиёҳли ручкада ёзилган, деярли тўла эди. Ҳикояда севгисига етишолмаган қизнинг ҳижронлари баён этилган, йигит айбдор қилиб кўрсатилган, қораланган эди. Ростини айтсам, худди шунақа асарларни ўқисам тепа сочим тикка бўлиб кетарди. Тавба, келишиб олишгандай қизларнинг ҳаммаси шу мавзуда ёзишади-я. Бироқ асарнинг хуснихати шу қадар бежирим ва чиройли эдики, кўрган кўз қамашар эди. Боз устига менга ўхшаган “ҳарфхўр” ҳам бирорта имловий хато тополмайди. Афтимнинг бужмайганини кўриб қиз сесканди.

– Ахир ҳаммаси бўлган воқеалар, мен исмларни ўзгартирдим, холос, – дерди у.

– Тушунмаяпман, – дейман мен ҳам. – Эътироз билдираётганим йўқ-ку.

Ўқиб чиққач, хўрсиндим.

– Наҳотки қизларнинг ҳаммасини фақат шу нарса ўртаса?!

– Қандай экан? – деди қиз хотиржам оҳангда.

– Баёнчилик экан, фикрлашингиз жўнроқ.

– Ўнинчи синфни битирганман, холос.

– Ўқишга кирмагансиз?

– Энди кирмоқчиман.

– Журналистикагами?

– Ҳа, жуда қизикаман.

Мен уни кўпроқ гапга тутгим келаверди, киёфасида соддалик аралаш жозиба бор эди. Бирдан у:

– Сиз менга қандай ёзиш кераклигини ўргатинг, – деб қолди.

– Майли, – дедим мен, гарчи бу ваъдам бемаъни бўлса-да. У менга анча жиддий тикилди. Чамаси, ишонди.

– Жуда яхши бўлар эди, шу кунларда ҳар куни келиб турсам майлими?

– Бемалол, бу ерга эмас фақат, бизникига борсангиз биргалашиб ёзишимиз ҳам мумкин.

– Йўғ-э, вақтим бўлмайди менинг. Ҳозир ҳам жуда шошиб турибман.

– Ие, шошган қизни ўзингиз биласиз-ку.

У дув қизариб кетди.

– Менинг эрим бор, – деди у ниҳоят. – Сиз бошқа нарсани хаёлингизга келтирмаслигингизни илтимос қиламан.

– Ростданми? – мен чиндан ҳам таажжубда эдим. – Худди қизчага ўхшайсиз-а.

– Раҳмат эркататганингиз учун. Бунақа гапларни эшитиш қандоқ приятний. Уф-ф, лекин ўн бир йил бўлган эрга чиққанимга.

Ёпирай, ё кудратингдан! Бундай мўъжизаларинг ҳам бормиди! Ахир мен унинг мактабни тугатганига шубҳа қилиб ўтирсам-а. Наҳотки! У энди нечундир менга эмас, деворда осиглиқ турган Хемингуэйнинг сервикор суратига тикилиб ўтирарди. Менинг ҳаяжонимга у деярли парво қилмади. Ёки сездирмади. Тўғриси, унинг эрга текканига ўн бир йил бўлганига шубҳам бор эди.

– Ҳа, ишонгим келмаяпти, – дедим.

– Уйдагилар эрта берворишган, мактабни тугатар-тугатмасимдан эрга чиққанман.

– Хоҳишингиз биланми?

У ўнғайсизланди.

– Поччамиз яхши одамми ишқилиб? – дедим яна.

– Ундан бошқасини тасаввур қилолмайман, – деди у жиддий. – Ўзиям ўлгудай рашкчи. Мени бу ерга келганимни билсалар, билмадим, нима бўлади? Нон дўконга ҳам бир ўзимни чиқармайдилар. Мен ҳам шунга яраша рашкчиман-де, бир-биримизни жа-а яхши тушунамиз. Газета-журналларни бирга ўқиймиз. Бир гал “Оқшом”да жудаям таъсирли бир мақолани ўқиб қолдим-да, уларнинг олдиларида хўнг-хўнг йиғлайверганман, овқатам емаганман, то эрталабгача йиғлаганман. Кейин битта дафтарни тўлдириб “Оқшом”га ёзиб юбордим. Негадир жавоб келмади. Биласизми, мен ҳар қандай ишни эплайман, фақат ўқишга киришим керак, журналистикага. Газетада мақолалар чиқарса имтиёз беради дейишади, тўғрими?

– Имтиёз эмас, бу мажбурий – мақолангиз чиқмаган бўлса ҳужжатингизни олишмайди. Кечкига кирмоқчимсиз, ё сиртқигами?

– Икковининг биттасига-де. Ёмон экан мунақа шарти бўлса.

– Қоида шунақа-да.

– Демак, мен умуман киролмас эканман-де, а?

Бирам илтижоли тикилдики, ихтиёримда бўлса, уни ўқишга киритиб қўйиш истаги туғилди беихтиёр. Шу баробар унинг мендан нажот истаётгани боисми, ихтиёрсиз бир ғурур ҳам пайдо бўлди.

– Унақа умидсизликка тушманг, мақолалар чиқарсангиз бўлади, масалан

“Оқшом”га ёзсангиз тезроқ чиқаришади. Ростини айтсам, сиз мана бу ҳикоядан воз кечинг, эълон қилишга арзимади-да.

– Нима учун? – деб сўради у тагин таажжубланиб.

– Қандай тушунтирсам, примитивроқ-да.

– Нима дегани у?

– Жўнроқ демокчиман.

– Ахир мен бўлган нарсани ёзганман, ишонмасангиз ўша одамларнинг уйиниям кўрсатиб қўйишим мумкин.

– Сиз тушунмаяпсиз. Мен бадийлигини назарда тутяпман. Шу томондан талабга жавоб бермайди.

– Бошлигингиз борми? – деб қолди у бирдан.

– Мухаррирми?

– Ҳа, мухаррир.

– Шу ерда бўлиши керак, фақат у кишининг бунақа қўлёзмаларни ўқишга вақти йўқ.

– Мен жуда шошиб турибман, – деди яна у. – Қайнонам хавотир олаётгандирлар. Кичкинама касал эди.

– Болаларингизам борми?

У кулимсиради. Мен ўнғайсизландим. Суҳбат давомида унинг жувон эканлигини дам-бадам унутиб кўярдим. Ёки... Йўқ, у эхтиросга берилмасди, пича совуққонроқ, ҳаётни мендан кўра яхшироқ биладиган кўринарди. Мен, боягина унинг бошини айлантиргим келган одам эса бир кичик гўдакка ёрдам бераётгандай ғамхўрлик қилгим келарди.

– Саволим ноўрин бўлса кечирасиз, мен сизни ҳамон ўсмир деб тасаввур қиляпман.

– Ёқимли гап, – шундай деганида унинг чўзиқроқ юзи янада ёришиб, лаблари кимтилиб, шундай ҳолатга тушдики, худди намойишга қўйилган маликадай бўлди-қолди. – Каттам иккинчи синфга борвотти.

У шундай деб яна деворга, Хемингуэйнинг суратига тикилди. Худди шу лаҳзада “Сиз жудаям гўзал экансиз” деб юборгим келди. Ўзимни зўрага тийдим. Аслида-ку, менинг суқланиб тикилишларимдан зада бўлиб ҳам кетди – яна “кетаман”га тушди.

– Менинг сизга маслаҳатим: “Оқшом”га ёзиб турунг. Тез-тез мақола чиқариб турунг, – дедим яна.

– Қизик, нимани ёзсам экан? – деб менга термилди. Чамаси у умрида биринчи марта нажот сўраётгандай туюлди.

Азбаройи ёрдам бергим келаётган бўлсам:

– Маҳаллангиздаги яхши одамлар ҳақида, – дедим беихтиёр. – Борми ўзи шундайлар?

– Ҳа-а, бор-бор, – деди у. – Юсуф бува деган борлар, урушда қатнашганлар, ўшаларни ёзсам-а, чиқашишармикин?

– Албатта.

У шошма-шошар эмас, аксинча, оҳиста гапирар, бироқ одамлар билан кам мулоқотда бўлгани боисми, содда фикрларди.

– Кечирасиз, сиз қатгансиз ўзи?

– Сурхондарёлик. Ўхшаяпманми?

– Билмадим. Очиғи, мен ҳеч жойни кўрмаганман, ҳатто ўзим туғилиб ўсган Тошкентни ҳам дуруст билмайман. Ишонмаяпсиз? Йў-ў, серёзний, мен алдамаяпман.

Дунёда бировни алдаш кўлидан келмайдиган инсонлар бўлади. Улар билан бир зум суҳбатлашсангиз бўлди, кўнгли очилдастурхондай билиниб туради. Баъзан одамёввойи, қишлоқи қизлар, айниқса, тоғликлар ҳақида бировга сўзлаб берсангиз, суҳбатдошингиз, албатта, ўша қизнинг колоқлигига, бироқ барибир ўта ифбатлигига қойил қолиб ўтиради. Қаршимда ўтирган жувоннинг эса улардан фарқи – шаҳарда яшаганлиги эди, холос. У ҳамма нарсага боланинг кўзи билан қарар, боланинг дили билан ҳайратланиб қоларди. Аммо у ўзини атайдан мағрур ва катта олар, эҳтимол, атрофидагилар кулмасликлари учун шундай қиларди. Унга тегишиш учун:

– Сизни Сурхондарёга олиб кетаман, – дедим.

Жувон эса бу гапни жуда жиддий қабул қилди.

– Қизиқ гапирасиз-а, қандай қилиб бораман? – деди.

Дархол гапни бурдим:

– Бу қадар содда бўлманг. Ўзингизга қийин бўлади.

Менга шундай туюлдики, гарчи у сочини қирқтириб, ўзича модага мослаб кийинган бўлса-да, зоҳиран мағрур кўринса-да, анчайин одамови жувон. Унинг биринчи марта уйдан сўрамай чиққанига ҳам имоним комил эди. Жувоннинг – уни ҳеч шундай атагим келмайди, кўнгил изхори ва менга ёзиб келган бояги ҳикоясининг соддалиги шундан далолат берар эди. Мен энди фақат тоғдашлардагина эмас, орамизда юрган, биз кўриб-кўрмай, кўрсак-да, кўпинча эътибор қилмайдиганимиз – сулув ва гўзал қалбли қизлар ҳақида биринчи марта ўйладим. Нақадар гўлмиз, дедим ўзимча, кўнгил жозибаси ҳақида суҳбатлашсак ёки ўйласак, фақат ўзимизча тасаввур қилган қишлоқ қизлари тўғрисида гапирамиз ёки ёзамиз. Жувонга нисбатан алланечук ҳавасми, рашкми, ишқилиб бир туйғу билан дил изхор қилиб кўйгим келди. Дарвоқе, шунда у мендан ёшимни сўради. Айтдим. Тўрт ёш кичик экансиз деб қулди. Ёшим ундан катта кўрингани учун хижолат чекдим.

Аёл кетмоқчи бўлиб ўрнидан тураётганида бир гап бехосдан оғзимдан чиқиб кетди:

– Ўзи мен доим шунақа: жувонларни яхши кўриб юраман.

– Ие, уйланмаганмисиз? – дея ажабланиб қолди у.

– Ҳа, уйланмаганман, идеал қиз йўқ. Борлари насиб қилмайдиганлар – сизга ўхшаган.

Унинг энди биров жажли чиқди.

– Кечирасиз, – дедим. – “Оқшом”га ёзиб туринг.

– Кечирасиз, – деди у ҳам шошиб. – Энди барибир бу йил киролмасам керак.

Вақт жуда оз қолди-ку.

– Кўнглингизни туширманг-да лекин.

– Раҳмат.

Ҳис-ҳаяжонсиз, босик, жуда табиий чиқди бу сўзлар унинг оғзидан.

Кетди. Шундан сўнг бирон марта қорасини кўрсатмади.

Мана, ниҳоят икки йилдан сўнг мен – энди уйланиб, бир боланинг отаси бўлсам-да, ҳамон ўзимни ёлғиздек ҳис қиладиган бир ҳаваскор банда бутун борлигим билан ўша жувонни учратишга жон-дилдан ишониб турибман. Учратаман, бу – аниқ. Бу ерда бўлмаса, сал нарида ёхуд ундан ҳам нарироқда, албатта, учрайди. Савқи табиий бир туйғу бутун шууримни қоплаб олиб, ўзимни тушда кечган ходисалар ҳозирнинг ўзидаёқ кўз ўнгимда рўй беришига ишонтириб турибди. Ҳа, у ўша ҳаворанг кўйлагига товланиб, эҳтимол, анҳор бўйида кутиб

турган бўлади. У пешвоз чиқади, лабларини бироз қимтиб, кўкимтир кўзларини хиёл сузиб, жилмайиб, бўйчан қомати ярашгандан-ярашиб, оҳиста қадамлар билан, жиндек гуноҳкордек... уялиб...

Каминани ёлғончига чиқармаслигини учун пайти келганда айтиб ҳам қўйиб: орадан анча-мунча вақт ўтиб у менга телефон қилганди; овозидан танигандим, адашмасам, ўша эди – қизларни дини исломга даъват этувчи мақола ёзгани, шу мавзуда ёзилган нарсани чиқариб бўладими ё йўқлигини сўраб; мендан хадеб ўша жувонмисиз деган мазмундаги терговнамо саволлар олавергач, жимгина гўшакни босиб қўйганди, ўшандан бери бир улуғ жимлик ҳукм сураётгандек. Қолаверса, мендай гуноҳларга ботиб, ҳаётнинг турли сўқмоқларига бошини суқиб чиққан эса-да, излаган хазинаи давлатини тополмаган кимса. Юрак уриб, бировга – тушунгучи, жиллакурса, бош эгиб эшитгучи, фариштамисол ожиза қошида эмраниб би-ир ёрилсам ҳам дейман.

...Оҳиста қадамлар билан кела бошлади – худди ҳинд фильмларидаги нозанин каби – бу эртакка ишонмайин дедим, лекин бўшашиб, ҳарсиллаб, ўзимни йўқотар алфозга тушдим. Тушга ўхшаш муҳмал бир ҳолат. Туйқус қўлим қўлига тегди – азбаройи ҳаприққанимдан, худди уйқуда тошнинг устидан тушиб кетдим. Юрагим орқага ёпишиб урмай қолди гўё. Бироқ томдан ағанаган киши ерга тушади-ку. Мен ўзимга келиб нашъа қила бошладим, шу ҳақда унга сўзладим, лекин ўзим сезмадим, тавба, нималарни сўзладим, сўзларимга қулоқ тутгим келди, учиб бораётган сўзларни тутиб олиб эшитдим бир-иккитасини: “Лайли эмасмисиз, Лайли эмасмисиз, сиз, мен...” Менинг сўзларим унинг юзига урилди, қизил лаблари тағинда қизарди, юзи ҳам қон тусини ола жўнади. Ўша лабларнинг орасидан эгиз чақалоқлардек бир-икки жондор сўз чиқа келди. Уларни олиб кўксимга қўйдим. Сўнг ўша таниш лаблар қоя атрофида қайга қўнишини билмай юрган мусича каби қайноқ нафас уриб талвасаландилар. Вужудимнинг титроқ буйруғи ила мен мусичаю жондор сўзларнинг эгасини бирдан қўлларим ила кучдим. Энгашдим. Хира туман каби парда тортилди-ю, шу парда ортидаги эга тўлқинли сувдаги акс мисол чайқалди. Белдаги қўлларим иссиқ сувни кучгандай бўлдилар. Йўқ, ахийри билсам, у сув ҳам эмас, нимадир хиёнат юз берди шу ерда. Ҳаво – оддий бўшлиқ қолди, холос. Қизнинг ёрқин чеҳраси балқиб турган бир сурат ҳавода чайқалди. Суратга қўл чўзсам, у ҳам йўқолди-да, хангу манг бўлиб қотиб қолдим. Ёнимда солланиб оқаяётган анҳорнинг юзини-да ҳижоб янглиғ бир парда қоплаб ётарди. Уятдан юзим чўғдай қизиб кетди...

САРИШТАЛИ ОДАМЛАР

Муртоз ака – акамнинг ошнаси бўлса ҳам менга кўпроқ ёвуқми – баъзан билмай қоламан: акам билан синфдош бўлгани билан менга кўнгилсозлиги бор. Бунинг сабаби менга ноаён десам, катта гапирган, балки олифталик қилган бўламан. Чунки Муртоз ака қишлоқда туғилиб вояга етгани билан чўл худудда, қисқаси, Жиззахнинг ҳам қақраган бир чеккасида яшади. Қаттиқ ишлар эди. Аммо доим ўзига тоза, ўзига пишиқ, бирор ножўя иш қилмас эди. “Честний Муртоз” деган лақаб ўз одамлари томонидан тўқиб ёпиштирилган эди. Касаба уюшмаси бошлиғи, ҳисоб-китоб ишлари бўйича директор ўринбосари, бош бухгалтер, йўқ, директор бўлмаган, шу-у, шу бош бухгалтерлиги энг катта вазифаси эди. Кўпни меҳмон қилди. Кўп билан улфат бўлди, “честний”лиги сабаб

хужжатларидан бирор катта ишқал чиқмади, вой, бў-ў, бошқа кўпларнинг уй куйди, “нарёкка”, ҳа, ундан ҳам “нарёкларга” бориб таъзирини еб, емаган сомсага пул тўлаганлар қанча бўлди.

Муртоз ака вақтида этагини йиғиштирди. Ҳа, ўз вақтида. Ўзи чўл деган жойда нон тугаб бўлган эди. Қишлоқ хўжалиги, айниқса, суғориш тизимлари биринкетин издан чиқиб бўлаёзган, аҳвол ўнгланиш ўрнига ёмонлашаётувди. Йигит кўлини ювиб кўлтиғига урди. Тўрт қизи бор эди, бешинчи қизи ва ниҳоят, олтинчиси – ўғли Тошкентда туғилди.

Шаҳарда суянган одамлари бўлган, албатта. Гоҳо сизга кўп суянганман деса, бу менга ортиқча кўпиртираётгандай, “пахта қўяётган”дай туюлиб кетади-да, кўйинг ака, бўларини айтинг, деб чалғитаман.

Ака дилкаш, покиза инсон. Ўзи ҳам, юзи ҳам, кўзи ҳам, кийими ҳам – ҳамма нарсаси тоза, чиройли. Шунақа одамларни кўрганмисиз? Ўша – эслаганингиз: Чехов айтганидай-да.

Акамга синфдош бўлатуриб мен билан ошночилик қилишининг сабаблари бор. Мени пойтахтга келиб, бировга ўлигини ташламай, ўмганини кўтариб юрганлардан, бировнинг олдида тили қисик эмас, етарли обрўи бор деб ўйлайди. Ўзи, масалан, шунақа одам. Боринг, ана, камина ҳам шундайдирман. Лекин бор-йўқ хислатларининг тилга олаверса, шаҳарга шу одамларга суяниб келганман-да, деяверса, одамга анча малол келади.

Ака, кўйинг, вақти-соати бўлади, ўшанда башарамга қараб роса мақтайсиз, дейман. Лекин бир ҳисоби, мақтов ёқиб ҳам туради. Худбинликка йўймасангиз, шу жиҳатиниям айтиб ўтганим маъқул.

Сирғалининг бир чеккасидан уч хонали уй олганида, уй тўйи қилганида кўпчилигимиз борганмиз, меҳмони бўлганмиз. Иши ўзгарди, уйлари кенгайди, кўпайди. Бу ҳам эмас, одамнинг иқболи – фарзандлари, хусусан, кизлари туфайли кулиши мумкин экан. Мен буни Муртоз ака мисолида кўрдим.

Беш қизи бор, ўша куни тўртинчи кизига совчи келадиган бўлди. Ўзининг айтишича, куда жуда катта жойда, зўр вазифада ишлайди. “Узр, ҳозирча сизга ҳам сир тутаман”, худди шундай деди. Гарчи қизиқсанг ҳам аввалдан гапни айлантираверса, ҳа, дейсан-да.

Биринчи қизи ўзининг жўрасига келин бўлди. Кимлардир ҳа энди қишлоққа тушса шундай “камтаргина” тўй қилингани тузук деб кулиш қилишган. Қизи ўқиганлигига яраша унча-мунча дўстларини ҳам кулмасин, деб қишлоқдаги базмга чорламаган ва табиийки, келин ортиқча даҳмазасиз уйдан оқ “Нексия”га ўтқизиб опкетилган. Ишонасизми, уч йилда икки ўғил неварга кўрди. Куёви ҳам шаҳарга келиб тузук иш топиб олди. Ҳадемай қайнотасининг ёнидан ўзи уй олиб жойлашди.

Катта қизи Шоиранинг баъзи дугоналари ҳали ҳам бахтини топмаган. Шоирадан беш-олти йил бурун шаҳарга кўчиб келган, демакки, “вотти-вотти” дейишга кўпроқ ҳақи бўлган “Пари” – унинг асли исмини биров атамайди – институтдалигидаёқ Тош Раҳмон деган эстрада кўшиқчисига иккинчи ё учинчи хотин бўлиб тегиб олган, мана шуни катта мартаба билиб, бошқаларни назар-писанд қилмай юрар эди.

Ота-онасининг уйдан тўй бўлиб чиқмаслик уят. Бунинг иснодини ўзбек биллади. Қиз боланинг иши оғир савдо. Кўшиқчига теккан Парининг ортида анча гап бор эди. Кўшиқчининг Рухсорбек исмли ўғли борлигини ҳам кўшнилари ва қариндошлари билишди. Андижонда эмиш, ҳовли-жойи тузук эмиш. Тагин янги

гап чиқди: Пари ота уйдан “пок қиз” бўлиб узатилмаётганмиш. Эри Тош Раҳмон икки юз долларга бир талаба “куёв” топибди. “Қиз”ни уйдан расм-русумини қилиб, никоҳ ўқитиб, тўғри Андижондаги Тошвойнинг ҳовлисига туширишибди. Бу ёқдаги “қиз базм”да Тошвойнинг шахсан ўзи “келин-куёв”га бахт тилаб, ўнта кўшиқ айтибди, қизнинг “ўртоқлари” тўйда обдон эшилиб-буралиб ўйнаган. Тўйдан кейин “куёв” мартабадан тушиб, секин либосларини ечиб, узр сўраб, кўчага чиқиб такси тутаётганмиш...

Хўжақўрсин тўйнинг бу хил сирларини асли билмаган одам қолдими? Гап ерда ётармиди? Пари Шоирага ҳам таклифнома бериб келган. Лекин борсанг тўй ваҳимасини кўриб изза бўлиб келасан, деган. Шоира тўйга бормаса ҳам тафсилотини эшитди. Энди... одам зоти ҳалол ишлар қилиши керак-да. Бу кўзбўямачилик кимга керак?

Иккинчи қизи Тошкентга, учинчиси Бухорога, тўртинчиси Фарғонага келин бўлди. Аммо кечагина қишлоқда яшаб юриб, бу-унча жойлар билан қуданда бўламан деб ўйламаган аканинг боши гаранг эди. Қизиғи шундаки, барча қизлари бахтли, куёвларининг ҳаммаси у одамни, қизларига ўхшаб “адажон!” дейишарди. Қишлоқ одамига бирда эриш эшитилиб, қулоғининг қитиғи келса-да, бора-бора мослашиб қоларкан.

“Ука, ҳали кўраверасиз, қизнинг бахтдан тингани зўр бўларкан. Устингиздан тоғ ағдарилади, тоғ! Мана, учта тоғ ағдарилди устимдан. Тўртинчиси, мана ҳаммасидан ошиб тушди. Ҳей, ука, фалон жойда ишлайди, ҳув анов ерда!” (деб осмоннинг ҳам нарёғини кўрсатади, куёвнинг хусусий банки бор эмиш – э, қуданинг мол-мулкани бошқаришга бир банк керак эмиш-да, тўғриям-да).

Сўнг:

– Билдингиз-а? – дейди ўсмоқчилаб.

– Ҳа, билдим, – дейман ҳеч нарсани тушунмасам ҳам.

– Кейин, тўйдан кейин биласиз, ўзи ёнида кимлар келганидан ҳам тасаввур қилаверасиз.

Ҳа, фотиҳа кунини ёнида кимлар бўлди, дерсиз. Фалон эшон, фистон судур, авлиёси йўқ, валлоҳи аълам, лекин, қизик, маърака охиригача қуда кимлигини сезмабмиз. Бир кичкина одам, уям икки киши – ака-укалар эмиш, фарқиниям ажратолмадим, ташқарига чиққанларида бири чўнтагидан иккита конверт олди, конвертнинг бирини унисига узатди, униси қудага узатиб юборди-да, дарҳол дуога кўл очиб “тўй бўлсин!” деб қўяқолишди. “Сут пули”дир деб қўяқолдим. Бирок...

Кечкурун Муртоз ака юраги ёрилиб телефон қилаётир:

– Э, ука, нега кетиб қолдингиз, жуда зўр янгиликлар бор бу ёқда, тез етиб келинг!

Борсам, ака бир литрлик ароқни столга қўйган, ёнида икки куёви, ўзидан-ўзи тутаб, ўзидан-ўзи ёниб ётибди.

– Энди дўстим, қизларимнинг ҳаммаси бахтли бўлди ҳисоб, Худога минг қатла шукр, миллион марта шукр! Мана, куёвларим ёнимда, дада, тўйга, ошга бир сўм сарфламайсиз, уч куёв сюрприз қиламиз деяпти, э, ука, буни сиз тасаввур қилинг-да. Ҳой, Бек, акангга бир тўлдириб қуй, ҳа, тўлдириб, тўлди-риб! Маладес, индаманг, кўтаринг! Яна битта!..

Бу жараёнлардан ҳам ўтиб бўлгач, ака кўзлари аланг-жаланг, қабатимга обдон яқинлашиб келди, тумшуғи ҳам тумшуғимга деярли тегиб турарди.

– Базм уники, ош – “пап”, майда-чуйда, мебель, сават, тоғора – ҳеч нарса керак эмас экан. Бунисиям майли, қанча тўёна қилганини сўранг...

Кимдир орқасидан туртдим, чимчиладими, кўзлари бир қур хушёр олайиб кетди. Хотини ё қизи телефонга чақираётганини айтди.

– Ҳозир, ҳозир... – дея русчалаб енгил сўкинди ака.

Камина билан ҳасратлашмоқчи эди-ю, булар белига тепишди: нега ахир, кимгадир яхши гапингни ҳам айтсанг, қувончингни бўлишсанг бўлади-ку.

– Ука, буёғи вообщё беш...

– Ҳа, тушундим, беш...

– Ука, ундан кўп... бешдан ҳам кўп!

– Қойил, барака топсин, бунинг ҳаммасини нима қиласиз, тавба, қиз сотиб бойиётган одамни биринчи кўришим...

– Ҳали, ука. Ҳаммаси “во” бўлади!..

Ака “телефонга” кетди ва... шу билан қайтиб келмади – кайфи ошиб қопти. Ҳар қалай, шундай хабар келса ишонасан-да одам...

Уйнинг, айниқса, устоз Омон Мухтор айтгани каби “аёллар салтанатининг” ўз сиру асрори бўлади. Уни биров билиб қолса маза қилмайди. Мен буни тўғри тушунаман, шу боис вазиятни пайқаган маданиятли одам сифатида уйга қайтдим. Балки беш, балки ўн мингдир, ҳар қалай акага яхши бўпти, тўй харажати кам ё йўқ, куёвлари ошни кўтараётган бўлса, демак, анча енгиллик деб ўйладим. Ҳавасим келди.

Ота-она, айниқса, қизига ҳар қандай шароитда обрўйим тушмасин деб юрак ҳовучлаб тўй қилади, борган жойида тош қотсин, бахтини топсин, бори нияти – шу.

Ака барибир кимгадир ёрилгиси келган. Мендан бошқа бирор сирдош тополмаганми, ишқилиб икки кун ўтгач, кечки нонуштага чорлаб ёрилди:

– Ўн минг берибди!

– Кўкидами?

– Ҳа-да!

– Йўғ-э?

– Ҳеч кутмаган эдим, қизиқ бўлди, – деб бош қашлади.

– Тоза ниятда берса – берибди-да. Бити тўкилсин дебди-да.

– Майли-ку, отасига раҳмат-ку, лекин бу сабил қолгур... кўп-да, жуда кўп. Қудалар одатда у кам, бу кам деб таллашиб, ёзғириб, нима қилишини билмай ётишади, буёғи неча пулдан тушди энди?

– Мендан сўраяпсизми?

– Энди, ёш бўлсангиз ҳам, ука, кўпни кўргансиз, шаҳарга аввал келгансиз, менинг бўйнимда қолиб кетмасин дейман-да.

– Қизингизга каттароқ сеп қилиб юборсангиз-чи?

– Сепни сира гапиртирмаяпти-да қудамиз. Ўзлари ясатиб-тузатиб қўйибди, ҳеч нарса опкелманглар деяпти.

– Битта йўли бор, – дедим.

– Қанақа-қанақа? – дея кўзлари олайиб кетди аканинг.

– Ярмини бизга чўзасиз, сенгаям юксин деганингиз бўлади.

– Об-бо, нима гап экан дебман. Лекин жиддий гап: ҳақиқатан ўйланиб қолдим.

– Ўйланманг, одамлар йўқликдан, етишмовчиликдан зорланади, сизники енгил, кўзни юмиб ўзингизга ишлатаверинг.

Шундай қилиш мумкинлигини ака менсиз ҳам билади, бироқ жўяли маслаҳат чиқиб қоладими, деб ўйлаган.

Тўйга Эрали-Шерали, Юлдуз-Пулдуз, яна аллақанча манаман деган хонанда-

лар келиб кўшиқ айтди. Улай-булай тўй бўлмади. Анов-манов деганларнинг оғзи гордай очилиб қолди. Бошқа даҳмазаларини айтиб ўтирмайман.

Одам обрў олса, обрўни агар тўйдан олса, куда бир қоп, ўн қоп семириб кетади. Аммо, ўлай агар, майдагина, жиккаккина бир одамча, кўрсанг ургинг келади, тузукроқ, маънилироқ гап ҳам эшитмайсан оғзидан, бўлган-тургани шу: бегуноҳ, беэён бир одам. Бўйи ҳам пакана. Гаплашиб ичинг илимайди. Шу одамчага Худо сўраганини осмондан ёғдириб ташлайди.

Бу дунёда Вақт деган энг қатта ҳукмдор бор. Унинг қиличи ҳамманикидан кескир. Ўзганни тўздириб, тўзганни оздириб қўядиган ҳам жаноби Вақтдир. У оловни сўндириб, севгини оловлантиради, жонлини жонсиз, жонсизни жонли қила олади.

Бинобарин одам бир тўй деб йиллаб ҳаяжонланиб юрмайди: бошқа ташвишлар қанча?! Муртоз ака ҳам аввалги ўртанишлар ўтиб, табиий ҳаёт ўзанига тушиб олди. Қизи бахтини топди, ўрганишли келин бўлди. У ота уйга неча бор меҳмон бўлди. Бир гал у куёвининг гапини эслабди. “Отам ўшанда бошқа конвертни бериб юборган, бошлиғига бермоқчи бўлгани буёққа кетиб қолган, лекин отам бу гапни эсласи келмайди”.

Бугуннинг одами тушунган одам. Бойлари ундан ҳам маданиятли. Муртоз ака ундан ҳам ўтиб тушган. Шу боис қудаси уч қаватли ҳовли куриб уй тўйига айтганида, белни маҳкам боғлаб бориб қудасига конверт узатган.

Унда неча пул бўлганини янгам ва ўзи билади. Хабари бизгача келгани йўқ. Қандай сариштали одамлар-а!

ҲУКМАТ

**Хирадманг чиндин ўзгани демас,
Вале барча чин ҳам дегулик эмас.**

Алишер НАВОЙИ

Хайрулла ХОЛТЎРАЕВ

1984 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини битирган. Шеърлари "Шарқ юлдузи" журналинда илк бор эълон қилинмоқда.

Сен менинг борлигим...

* * *

Бокдинг, чакмоқ бўлди бу кўнгил,
Тош дилимни эритди ёшлар.
Майсани ўп, пойига эгил,
Қандай ўйда, ақли лол бошлар?

Теграсида оловранг ёкут,
Йўқотилган, топилган туйғу.
Чида, бас ё қайғуни унут,
Тун қоронғи, кўзда йўқ уйқу.

Сени излаб, сени топганим,
Сабрим сирасида бўлди матонат.
Кўнглим аро бўзлаб ётганим,
Сўзим борасида сўзим омонат.

Йўқ, шунчаки изламайман сўз,
Бесамарга жуфтламам оғиз.
Ҳилол тунни порлатган кундуз,
Юлдузлар нур сочар изма-из.

Кел, хушxabар эшитиб йиғлай,
Сўзлар ёкут каби тизилар.
Ҳақдин сўрай, минг бор эгилай,
Ул нузли сўз қалбдан узилар.

* * *

Сўнгги кўнғироқлар, сўнгги кўшиқдай,
Сўнгги дақиқадай янграйди бирдан.
Осмонни тўлдириб оқ кабутарлар
Учгайлар баландлаб тоғу қирлардан.

Йўллар нигоҳлардан узилиб борар,
Йиллар изтиробга китоблар ўқир.
Бағри болаларга тўла хоналар
Қачондир мунгайиб эслайди бир-бир.

Шунда топилгайми дўсту кадрдон,
Олам безалгайми яшил боғлардай?
Кўкариб майсалар боғлаб борар дон,
Келгайми дийдорга кўкси тоғлардай.

Болалик, сен мовий осмон остида
Қушларга айланиб учган хаёлсан.
Сен менинг борлигим, дардли армоним,
Қалбим сийнасида нурли жамолсан.

Эй, дарди-ҳасратим, сўнгги кўшиқдай,
Сўнгги дақиқадай янграйди бирдан.
Осмонни тўлдириб оқ кабутарлар
Учгайлар баландлаб тоғу қирлардан.

Бахшиёна оҳангда

Нағма қилар, нағмалари дардли-оҳ,
Жонон ўйнар, жонга жабр жони-оҳ?
Юзи сунбул, тарам-тарам сочлари
Дўмбиранинг торимакан бағри-оҳ!

Кел, боврима, боврима бос, демаса,
Қўл узатса, белда сочи сезмаса,
Жигити кучсаю кўнгли тўлмаса,
Дўмбиранинг торимакан бағри-оҳ?

Ой рухсорнинг ойимикан олмалар,
Қош-кўзидай оламикан олмалар,
Кўк тоқида қолган неча толалар,
Дўмбиранинг торимакан бағри-оҳ?

Сулув-сулув сув парига сўйладим,
Ошиқларнинг чорбоғига бўйладим,
Бўй етмади, ўй етмади, ўйладим,
Дўмбиранинг торимакан бағри-оҳ?

* * *

Неча баҳор ўтди, қанча гул юзлар,
Беором тунларда айтдим ўланлар?
Кафтимда майсани сийпаладим рост,
Киприклари камон, қоши қаламлар.

Офтоб юзларини ўпган майсадек
Шудринг шабнамига кўнглимни ювдим.
Нур инди юрагим қаърига,
Ишонгин кўнглимга, мен сени севдим.

Туш кўрар экансан, тушларинг ҳаққи,
Пичирлаб, неларни сўзлайди забон?
Ёлғонлар хазондай, тўкилгай, балки,
Сен мени севганинг ёлғон, ёрижон!

ҲУКМАТ

Кел, эй толиб, кўзинг ибрат билан оч.
Муҳаббатсиз кишигин қуш бўлиб қоч.
Муҳаббат аҳдининг жўёни бўлғил,
Ўшалқим учради, қурбони бўлғил.

Сўфи ОЛЛОЁР

НАСР

Неъмат АРСЛОН

1941 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини битирган. “Олдинда яна бир кун бор”, “Аёл суратига чизгилар”, “Бигиз” номли китоблари чоп этилган. “Изтироб фарзанди”, “Адам водийси” қиссалари, “Мавҳумот” романи муаллифи.

АМАЛЬГАМА

1

“Амальгама!..”

Хаёллар оламининг узоқ гўшасида қолиб кетган, мазмуни ҳам, моҳияти ҳам нотаниш бу сўз кўксимга афсонавий эликсирдай қуйилиб, вужудимни хиссиётларга тўлдириб, ёқимли аллалаб турган илохий неъмат.

Амальгама деганим ана шу.

Фақат шунинг ўзигина эмас. Қишлоқнинг ой бус-бутун ёритган сокин ва соҳир кечалари ва кўчалари, йўл бўйида қалашиб ётган туятошлар, харобгина қишлоқ кутубхонаси ва тупроқ томли бир уй... ҳаммаси ана шу биргина сўзда мужассам. Мен узоқ йиллар амальгаманинг сеҳрига лол бўлиб яшадим. Унга бутун вужудим билан интилдим ва ундан қочдим. Ҳар иккала ҳолатнинг ҳам сабаби бор.

2

Ўн уч ёшда эдим ўшанда.

Қишки таътилдан кейин ўн беш кун мактабга бормадим. Январь совуқ келди. Қор, киров, томлар бўғотида шўша. Дераза шишаларида пальмаларнинг ғаройиб сурати. Сувнинг, шамолнинг, ҳавонинг ва инсон хаёлларининг изи. Эрталабки қуёш деразага чизилган суратларни илиқ нурлари билан юва бошлаганда кутубхонага йўл олдим. Иссиққина хонада Назира опа нималарнидир ёзиб ўтирарди. Бурчакда ўзича гувранаётган ва ўз юмушини бажараётган тунука печдан олов харорати билан бирга енгилгина керосин ҳиди таралади. Жавондаги китобларга кўз югуртирарканман, кутубхона эшиги очилганини ва кимдир кириб келганини пайқадим. Бу Розия эди! Ортимга ўгирилиб қарамасдан ва ҳали қизгина кутубхоначи опа балан саломлашишга улгурмасдан буни пайқаган эдим. Шу лахзада Назира опа қизни сўроққа тутди:

- Ўқидингми?
- Ҳимм, – жавоб қилди қизалоқ.
- Тушундингми?
- Битта сўзни тушунмадим.
- Қандай сўз экан?

– Амаль...

Мен ўгирилиб қараб Розиянинг алвондек қизариб кетганини ва ҳадеб бошидаги мунчокли дўпписини тўғрилаб кийишга уринаётганини кўрдим. Қиз бироз сукут қилди ва ниҳоят сўзнинг давомини топди:

– Амальгама...

Розия бу сўзни жуда чиройли қилиб, “л” ҳарфини айтаётганда тилини “тўшаб”, яъни тилини пастки тишларига босиб талаффуз қилди. Мен ҳам ичимда қайта-қайта айтиб кўрдим. “Амальгама, амальгама...”

– Бу бир қизнинг номи.

Кутубхоначи опа айтган бу гапнинг ёлғонлигини мен узоқ йиллар билмадим. Ўша куни Розия топширган китобни мен ёздириб олдим. Агар янглишмасам, бу Лев Кассиль деган ёзувчининг “Менинг азиз ўғлонларим” деган китоби эди. Кутубхонадан чиқиб йўлга қарадим. Розия кўринмади. Уйга келиб китобни варақлашга тушдим. Мен китоб варақларидан уни, Розиянинг ўзини излардим.

3

Йиллар ўтиб, ёшимизга ёш қўшилган сайин журъатим камайиб борарди. Кейинчалик ҳаётимни таҳлил этиб кўриб, бахтсизлигимга ана шу журъатсизлигим, журъатсизлигимга эса, ҳалиги дардим сабаб бўлганлигини англадим. Ҳаётдаги асосий эрмагим – ўтин ёриш. Бу ҳам Розияга бориб боғланарди. Бахайбат тўнкалар – девлар. Улар Розияни ўғирлаб кетишган. Мен эса девларни енгиб, уни қутқазиб мақсадида эртадан кечгача болта урардим. Натижада тўққизинчи синфларга бориб пайлари бақувватгина йигитчага айландим. Лекин журъатсизлигим заррача камаймади. Ҳар йил ёз ойлари бугдой ўримига чиқардик. Ўша пайтларда хўжаликнинг асосий ишчи кучи ўсмирлар эди.

Бир куни даладан Розия билан бирга қайтдик. Аёллар анча олислаб кетишган. Ҳадемай улар қир ортига ўтиб кўздан пана бўлишди. Розия билан иккаламиз ёлғиз. Нима учундир у шошилмаяпти. Куёш ҳали ботмаган. Бугдой ғарамлари устига бостириб келаётган тепаликлар сояси ўрқач-ўрқач туяларга ўхшайди. Гўё ҳамма нарса йириклашиб бораётгандай. Пастликда камбаргина сайхонлик бор. Ногоҳ Розия йўлни шу томонга бурди. Юрагим така-пука бўлиб ортидан юрдим. Қизгина сув ювган ғалдир бўйига ўтирди-да, лозимининг жияқларига ёпишган сертикан риндак ва чакамуғ уруғларини авайлаб битта-битта тера бошлади. Мен орқароқда ўтирар, унинг отнинг ёлидек қалин, қаттиқ ва қоп-қора сочидан кўзимни узмасдим. Кейин у оёғини мен томон узатди ва “анавини ол” деди юзидаги ранж ифодаси билан пойчасига ишора қилиб. Измагининг попугига ёпишган риндак уруғларини ажратиб олиш осон кечмади. Розия афтидан менга осон бўлсин деб лозимини бироз юқорироқ кўтарди. Унинг тўпиғидан юқориси оппоқ эди... майин ва сийрак қора туклар билан қопланган эди... Мен бу “манзара”га қарамасликка интилиб риндак ва чакамуғлар билан узоқ олишдим. Бармоқларим шилиниб, қонаб кетди. Риндакнинг пўлат симдек қаттиқ, қавссимон уруғлари ёпишган жойидан ажралишни сира истамасди. Лаънатилар измак попугига ўраниб, шу қадар маҳкам ёпишиб ётардики, уларни қўл билан ажратиб олишнинг сира имкони йўқ эди. Шунда мен тишларимни ишга солдим. Энгашиб мустаҳкам тугунга айланган ипак попукни бор кучим билан тишлаб торта бошладим. Лабларим оёқларининг тукларига тегиб китигини келтирардим ёки бошқа бир сабабданми, Розия қиқирлаб куларди. Ниҳоят, мен риндак устидан ғалаба қилдим, лабларимнинг қонига бўялган попукни кафтимга қўйиб эгасига узатарканман,

бошимни кўтариб мағрур бир қиёфада унга қарадим. Аслида буни ғурур деб ҳам бўлмасди. Кейинроқ қонли тугунчани тишлаб турган ўша ҳолатимни қайта-қайта кўз ўнгимдан ўтказарканман, қонли лабларим, зўриқишдан қизариб кетган кўзларим ва юзимдаги важоҳатли ифода билан кизнинг кўзига қандайдир даррандага ўхшаб кўринган бўлсам керак деган хулосага келдим.

...Розиянинг кулгиси тинди. Унинг кўзларидаги ифодани ўша лахзада тушунишга ожиз эдим. Бир нафас менга жимгина тикилиб турди-да, сира кутилмаганда “сен шоир бўласан” деди ва гўё менинг борлигимни ҳам унутгандай индамай йўлга тушди. Биз олдинма-кейин жимгина юриб қишлоққа қайтдик.

4

Орадан бир йил ўтди. Куз. Дов-дарахтлар заъфарон рангда. Бу фасл менга касалманд қиз қиёфасида намоён бўлиб, юрагимда мунгли ҳиссиётлар уйғотади. Розияни қўмсаб ҳазонрез боғларда кезардим. Қизик ҳолат: мен қизнинг ўзидан кўра у ҳақда хаёл суришни кўпроқ севардим. Бундай паллада кўпинча ёмғир ёғишини орзу қилардим. Ҳинд киноларидагидай ёмғирлар остида юрсак, “боғуми баҳоруми...” деб биргаликда қўшиқ айтсак, шалаббо бўлиб ивисак, том бўғоти остида бир-биримизга қапишиб турсак...

Шу йил ичида Розиянинг бўйи чўзилди. Ранги тиниқ тортиб, йигитлар ундан кўз узолмайдиган бўлиб қолишганди. Ана шундайларнинг бири, назаримда энг хавфлиси – Рўзимат. Кенг елкали, бўйдор, безори бола. Розиянинг узоқроқ қариндоши. Тез орада қизни унга унаштиришди.

Бир куни туятошлар олдида уларнинг гаплашиб турганини кўриб қолдим. Йигит қизни кинога таклиф қиларди. Уларнинг ёнидан қадамимни тезлатиб ўтдим. Қарамадим, шундай бўлса ҳам Розиянинг учрашувдан норози эканлигини тушундим... Қиз кетишга чоғланар, аммо Рўзимат унинг йўлини тўсиб, кеткизгани кўймасди.

Уйга келиб мадад беришларини истагандек жавондаги китобларга термилиб ўтирдим. Ногоҳ “Мартин Иден”га кўзим тушди. Китобни олиб рўпарамга кўйдим-да, иягимни кафтларим орасига олиб мушоҳада юрита бошладим. Шунча кучи ва енгилмас иродаси билан Мартин ҳам севган қизини бошқа бировга бериб қўйган эди. Мен Рўзиматни енга оламанми? Розия уни севиб улгурдимикин? Бугун улар кинога боришармикин?..

Ана шундай хаёллар билан қандай қилиб кўчага чиқиб кетганимни пайқамай ҳам қолибман. Узоқдан ўша кадрдон ва сирдош туятошлар кўрингандагина Розиянинг уйига яқинлашиб қолганимни англадим. Ёмғир томчилаб турарди. Тупроқ хиди, оғир булутлар қарвони, йўл ҳали куруқ, аммо йўл бўйидаги тошлар чанги ювилган...

Ҳамишаги жойимга келиб, бўйимдан баланд харсанглар орасидан унинг дарвозасига қарадим. Хаёл олиб қочди. Яна ўша ҳинд киноларидаги манзаралар: Рўзимат-Жага, қўлида пичоқ, мен енгил яраландим, Розия келиб бошимни бағрига босди ва бўзлаб қўшиқ айта бошлади. Унинг кўзларидан оқаятган томчилар юзларимга томяпти...

Ўзимга келганимда ёмғир шаррос куяр, бўтана сув йўлнинг нишаб томонига қараб жилға бўлиб оқарди. Бу манзарадан кўз узиб яна дарвозага қараганимда дарвоза занжири тебраниб турарди. Демак, кимдир дарвозани очган, кўчага қараган ва яна ёпиб уйига кириб кетган. Бу, албатта, Розия!

Дилимни афсус ўртади. Қош қорайди. Энди уни кутишдан фойда йўқ. Кеч

тушганда қизлар ҳовлига ҳам оналари ҳамроҳлигида чиқадилар. Сўнги бор дарвозага қардим. Энди занжир кўринмасди. Ёмғир кучайган, дарвоза ёндори, девор бурчаклари, том бўғотлари сурмаранг олиб, бир-бирига қўшилиб борарди. Уйга томон юрдим. Кутубхона биноси ёнидан ўтарканман, қўлида китоб ушлаганча кутубхоначининг саволларига жавоб бераётган Розиянинг ҳолати кўз ўнгимга келди, товуши қулоғимга эшитилди: “Амальгама...”

Такрорлаб кўрдим: “Амальгама... Амальгама...”

Ортимга қардим. Бу ердан унинг уйи кўринмасди. Қишлоқ кўчалари кимсасиз. Рўзиматнинг ҳолига ич-ичимдан қулдим. Унга йўл бўлсин шундай ёмғирли тунда кўчага чиқиш! Томларнинг қорайган кўланкасига қардим. Рўзиматдан устунлигимни ҳис қилдим ва ортимга қайтдим. Туятошлар олдидан ўтдим, мана унинг дарвозаси! Юрагим гурс-гурс урарди. Дарвозанинг қалпоқчали темир михлари ва ёғочнинг бўялмаган ғадир-будир сиртини силадим. Сўнгра занжирни, Розиянинг бармоқлари теккан занжирни кўлимга олдим-у, унинг ҳиссиз ва совуқ сиртига лабларимни босдим.

5

Орадан ўн йил ўтиб биз яна учрашдик. Университетни битириб келиб, анчагача иш танлаб юрдим. Ниҳоят, номи ёқимсизроқ бўлган бир корхонага ишга жойлашиш ниятида раҳбар билан учрашиш учун ювиниб, дурустроқ кийиниб пештоқиға “ХКМК” деган ёрлиқ осилган идорага кириб бордим. Қабулхонада қорачадан келган бир аёл нималарнидир ёзиб ўтирарди. Бошлиқни суриштирдим. Аёл жилмайганча, бир сўз демай, менга қараб тураверди. Унинг бундай қилиғидан бироз ранжиб яна аввалги гапимни такрорладим:

– Менга бошлиқ керак.

– Бошлиқ менман.

Унинг табассум ёйилиб турган юзидан кўз узиб эшикдаги лавҳага қардим: “Рўзимат Салимович Ниҳонов”. Бирдан кўз ўнгимда Розиянинг билагидан ушлаб, уни қийнаб турган безори гавдаланди. Наҳот бу аёл ўша...

– Қандай иш билан келгандингиз? – сўради аёл энди расмий оҳангда.

– Муҳаббат изҳор этиш учун.

Бунчалик сурбетлик қила олишимни ўзим ҳам кутмагандим. Гапни юмшатмоқ ниятида дарҳол сўрадим:

– Сиз Розиямисиз?

– Ҳа, мен сизни таниб турибман. Китобларингизни ҳам ўқиганман. Айтганим тўғри чиққанидан хурсандман. Сиз шоир бўласиз дердим.

– “Сен” дердингиз.

– Ҳа, у пайтлар ёш бола эдингиз, ўзгариб кетибсиз.

Биз бир-биримиз билан юзма-юз ва жуда яқин турардик. Яна бир шаккоклик қилгим келиб қолди. Унинг билагидан шартга ушладим. Худди бундан ўн йил аввал дарвоза занжирини ушлагандай. Ва овозимни пасайтириб шивирладим: “Мен сизни севардим, Амальгама!”

Розия бўшашган бармоқларим орасидан қўлини тортиб олди. Шошқин бир тарзда мендан узоқлашди. Эшик очилди. Розиянинг остона ҳатлаб даҳлизга чиқаётганини кўрдим. “Алвидо, биринчи муҳаббатим!” – дедим кўзларимни чирт юмиб. Кутилмаганда лабларимда илиқ бир ҳарорат туйдим. Розия! Хаёлимда у лабларини бўсага тутди-ю, шошқин узиб олди...

Юрагимда ҳиссиётлар қайта жонланди. Аммо бу ҳиссиёт улкан алангадан

сўнг кул остида қолган ва тобора сўниб бораётган чўкка ўхшарди. Ва у аввалги ранглари билан кўзни қамаштирмас, ловулламас, олов каби куйдирмасди.

– Алвидо, Амальгама!

Уйга қайтиб, кўлимга Фасмернинг луғатини олдим. Шунча йиллар давомида мени мафтун этган, қалбимни сохир туйғуларга тўлдирган бу сўзнинг мазмуни ҳафсаламни пир қилди. Нега шу пайтгача бу сўзнинг мазмунига қизикмаганим, бу нарса мутлақо хаёлимга келмаганидан таажжубдаман.

“Амальгама” симобда эриган маъданнинг совуқ қотишмаси экан...

АЛЬМАМАТЕР ДАРАХТИНИНГ МЕВАСИ

1

...Мен Оверда кутиб турардим. Таважжуҳ ҳолатида. Атрофда одам кўп, аммо мен ёлғиз. Аслида таважжуҳ сўзининг мазмуни бироз бошқачароқ. Бу ҳолатга кирган одам ёлғиз бўлади ва у ҳеч нарсани эшитмайди, ҳеч нарсани кўрмайди деган тасаввурдаман. Начора, мен шундай бўлишини хоҳлайман. Қадимий Қаршининг “Овер” деб юритиладиган бу худудида бундан анча йиллар аввал ночоргина бир тикувчилик корхонаси бўлган. Унинг пастқам ва нимқоронғи хоналарида кийимлар бичилган, тикилган ва... оверловка қилинган, яъни чокланган. Бу сўзнинг тилимиздаги атамасини топганимдан қувониб кетдим. “Чокланган!” Чок – алоҳида икки бўлакнинг бирлаштириб тикилган жойи. Орамизда севги ҳақида ҳали бирор гап бўлмаган, шунга қарамай, қачондир бир кун бизнинг бечора қалбларимиз ҳам муҳаббат ришталари билан чокланадигандай ва бир-бирига қўшиб мустаҳкам тикиладигандай.

...Аммо ўша куни у келмади. Мен ҳар доимгидек Оверда кутдим.

Дарвоқе, ҳозир бу корхона йўқ, қаршилиқлар лафзида унинг номигина сақланиб қолган, холос. Биринчи марта бу сўзни бир такси ҳайдовчисидан эшитдим. Тушунмадим. Унинг “Оверда тушасизми?” деган сўроғини хаёлан миямда айлантириб кўрдим. Овер... бу сўз менга ёқинқираб турарди. Нима бўлса ҳам тушиб қолдим. Шу сўзнинг шираси учун тушдим. Эски Овер ўрнида замонавий бинолар қад ростлаб турган бу минтақа ҳозир мен учун жуда қадрдон. Чунки уни шу жойда учратганман ва бизнинг қалбларимиз шу жойда “оверловка” қилинишидан умидвор бўлганман. Бахт ва бахтсизликнинг ёнма-ён юришини ҳам шу ерда мушоҳада қилганман.

2

...Бугун ҳам унинг келиши гумон.

Шундай бўлса ҳам узоқ кутдим. Чорраҳанинг кесишган бурчагида, дарахт соясидаман. Умида кўп азобларни кўрган бу дарахт. Унинг эгри-бугри танасида инсон кўлининг беҳад кўп изи бор. Арра, теша, болта, дасткола излари... Кимдир мих қокқан, кимдир чопқи билан қиртишлаган. Унинг дағал-дўкқи, эгриланиб ўсган танасида инсон хаёллари ва ниятларининг қотиб қолган изларини ҳам кўриб турардим. Шунча тазйиқларга қарамай, дарахт мени ўз фарзандидай қабул қилди. У жазирама қуёш тафтидан инсонни ҳимоя қилаётганидан хурсанд. Бу фақат оналарга хос. Она энг дилозор, энг ноқобил фарзандини ҳам қаноти ости-

га олади. Агар бола ношуд ва дардманд, бошқаларга нисбатан бахтсиз бўлса, она биринчи навбатда шу фарзандига меҳр кўрсатади. Мен эса биринчи даражали ношудман. Уйим йўқ, пулим йўқ, мансабдор ҳам эмасман. О, аслида булар ҳаммаси ўқувчининг жиғига тегадиган ҳавойи гаплар. Аммо мен чин қалбдан, юрагим гурс-гурс урган ҳолда айтяпман. Дарахт эса фикримга қўшилгандай билинар-билинемас овозда шивирлаб, ҳамдардлигини изҳор этарди. Ҳатто мени сийлашга ҳам жазм этди. Елкамга тўп этиб урилган зарбадан ўзимга келдим. Болалар коптогидай бир нарса елкамга урилиб оёқларим остига тушди. Мева! Ҳеч ким, ҳатто бирон бир жонивор ҳам емайдиган, шумтака болалар қийқирганча тўп ўрнида тепиб тепкилаб юрадиган мева. Қўлга олдим уни. Оғир, залворли. Кўкимтир рангда. Бурнимга босиб ҳидладим, ваҳоланки, унинг ҳеч қандай ҳиди йўқлигини билардим. Ерга урилган томони бирозгина эзилибди. Эзилган жойларида оппоқ, қуюқ, сершира сут. Унинг тахир сутини оғизга олиб бўлмаслигини ҳам азалдан биламан. Шундай бўлса ҳам бармоғимнинг учи билан олиб ялаб кўрдим ва бошим узра юксалиб турган яшил соябонимдан яшириб секингина четга туфлаб ташламоқчи бўлдим. Уни ранжитгим келмасди. Ахир у ўзида борини берди... Четга тупураётиб кимдир мени кузатиб турганини пайқадим. Жуда ноқулай ҳолат. Кўчада тупуриш – маданиятсизлик. Лабимда кўпикланиб турган сут билан уни ютишни ҳам, ташлашни ҳам билмай, бош кўтариб қарардим. Унинг келганини пайқамай қолибман. Ёшгина жувон мени таҳқир назари билан кузатиб турарди. Кафтим билан лабларимни артарканман, нима маънодалигини ўзим ҳам билмаган ҳолда бош тебратам ва жилмайишга уринардим. Жувон итдао қилгандай илқис бир ҳаракат билан юзини четга бурди. Қулоғидаги оғир олтин исирга бир муддат силкиниб, дарахт япроқлари орасидан сизғириб ўтаётган риштаи Марямдек бир қатим нурни атрофга сочиб ташлади. Ҳеч шубҳасиз, менинг буришиб турган юзим жувонга ёқмаган эди. Томоқ кирдим. Жувон менга бу сафар кўз қири билан қаради. Чап қошининг чеккасига томон тортилган ингичка учи юқорига кўтарилиб, жувоннинг дилида ва тилида турган захарни сочишга тайёр турарди. Бу ҳолат менга ғазабнок арини эслатди ва мен ўзимни тутолмай кулиб юбордим. Ҳеч шубҳасиз, жувон мени ақли ноқис одамлар жумласидан деб ўйлаётганди. Майли, бундан хафа эмасман. Жувоннинг “ғазабнок ари”ни ифодаловчи ҳолати узоқ чўзилмади, у бутунлай тесқари ўгирилиб олди.

– Сиз каминани нотўғри тушундингиз, – дедим ўзимга ўзим гапираётгандай бир оҳангда.

– Фф-у! – деган жавоб бўлди.

– Мен тартиб-интизомли одамман.

– Кўриниб турибди.

– Бу дарахтнинг суги тахирлигини билардим...

– Билсангиз нима учун ялайсиз?

– Албатта, унинг ҳурмати учун! Ҳа, фақат унинг ҳурмати учун.

– Кимнинг?

Мен бошим билан дарахтга имо қилдим. Жувоннинг кўзларида ишончсизлик аломатлари зуҳур этди. Шу ҳолатда у анчагина чиройли кўринарди. Унинг буғдойранг юзи, бироз чўккан ёноқлари, оғиз-бурни атрофидаги нозиккина қавссимон чизикларнинг ҳар бир кунжида унга шуқуқ бағишлаб турган ўша ишончсизлик. О, Худойим, аёл зотига жиддийликдан бошқа ҳамма нарса ярашади деган хаёл шууримдан ўтди.

– Кимнинг ҳурмати учун? – саволини такрорлади жувон мендан кўз узмай.

- Дарахтнинг.
- Уф-ф! – қўл силтади жувон, сўнгра бекатга келиб тўхтаган машинага бир қараб олди-да, сўради:
- Бу қандай дарахт ўзи?
- Дарахтнинг номини билмасдим. Ногоҳ тилимга келган сўзни айтиб юбордим:
- Альмаматер.
- Сиз немисмисиз?
- Жувоннинг лабларида ўйнаб турган табассум беозор эди, бу менга ҳам юкди.

3

Орадан бир ҳафта ўтиб яна учрашдик. Ўша жойда, ўша дарахт паноҳида. Биз саломлашмадик. Бир-биримиздан бегонасираётгандаймиз. Жувон телефонда ким биландир гаплашди ва икки-уч марта менга қараб қўйди. Ҳар сафар менга қараркан, лаблари кенг ёйилиб жилмаярди. Унинг ширин табассуми кимга аталгани мен учун қоронғи. Телефонини сумкачасининг киссасига жойлаштираётиб зериккан қиёфада менга қаради. Бу Овердаги бекатда иккинчи учрашувимиз. Қани менинг аввалги журъатим?

Жувон ўзи ўтириши керак бўлган “Дамас”ни тўртинчи марта ҳам ўтказиб юборди. “Это кое-что...” дедим ўзимга ўзим. Чунки бекатда тўхтаб ўтаётган машиналарда бўш ўрин кўп эди.

– Сиз бу дарахтнинг номини эслаб қолдингизми? – сўрадим дабдурустдан дадил туриб.

- Альма...
- Ҳа, ҳа... альмаматер. Хотиранингиз кучли экан.
- Қандайдир ёқимли экан номи.
- Лотинча бу сўз.
- Маъноси нима?
- Сут берган она.
- Шунинг учун унинг сутини ялаётган экансиз-да.
- Бу сўзни талабалар университет маъносида ишлатишади.
- Йўқ, сут берган она дейилгани маъкул.
- Ҳа, унда эркалаш маъноси ҳам бор.

Жувон хўрсиниб қўйди. Ҳаётининг фақат аёлларгагина хос бўлган қайсидир лавҳаси ёдига тушганди афтидан. Кейин дарахтга қаради. Шох ва новдаларда беҳисоб “тўпча”лар. Ерда ҳам бир қанчаси тупроққа қоришиб ётибди. Жувон ҳақида кўп нарса билгим келарди. Назаримда унинг ҳаёти таассуротларга бой эди. Савол беришга чоғландим, аммо сира кутилмаганда бекатга келиб тўхтаган “Дамас” томон одимлади у. Машинага чиқиб дераза тагидан жой оларкан, мен турган томонга қаради. Унинг шошқин нигоҳида мен ғарибга аталган илиқ бир нарса борлигини пайқадим. Машина узоқлашиб борарди. Бошимни куйи эгдим, кўзларимни юмдим...

4

Оёғим ердан узилди. Шиддат билан юқорига томон кўтарилиб бораяпман. Қоронғилик. Ҳеч нарсани кўрмайман, ҳеч қандай товушни эшитмайман. Назаримда йиллар, асрлар менинг ёнимдан лип-лип этиб ўтиб бормоқда. Бу ҳар доим мен машқ қиладиган таважжух ҳолатининг ўзига хос жиҳатларидан бири. Баъзан

ердаги ҳаётнинг узук-юлук парчалари намоён бўлади, аммо уларни ҳаёл пардасидан сидириб ташлайман. Ерга қайтгим келмайди. Чунки бош билан ҳудудсиз само қаватларини ёриб коинотнинг чуқур қаърига кириб бориш ва бу ҳолатнинг узлуксизлиги, ҳеч қачон тугамаслиги жуда ёқимли. Бу ҳолатнинг мангу давом этиши учун ўтмиш ҳаётимдан ҳеч нарсани эсламаслигим керак. Қандайдир ёруғ юлдузга бориб урилдим. Балки бу метеоритдир... Яна йиллар, асрлар ўтди. Юлдузлар пастга томон шиддат билан тушиб боришарди. Хира туманлик пардаси ортида бир бўлак музга ўхшаган нарса оқариб кўринди. Бу ой бўлса керак деб ўйладим.

...Кўзимни очдим. Шифт. Қорга монанд ёруғлик таратувчи бурама лампочка. Тепамда оқ халатли аёл. “Ўзига келди”, – деди у кимгадир қараб. Унинг кимга гапираётганини билмоқчи бўлдим, аммо кучли оғриқ сўнггида яна қоронғилик қўйнига шўнғидим. Бу ҳолат бир неча бор такрорланди. Ва ниҳоят, шифохонада эканлигимни англадим. Юзим танғиб ташланган. Бошимни пайпаслаб кўриб кайфиятим тушиб кетди...

Бир ой деганда чиқдим шифохонадан. Милиция формасидаги бир йигитдан бошқа бирор киши ҳолимдан хабар олмади. “Милиция сержанти Носиров”, – деб таништирди ўзини йигит ва саволга тутди. Унинг талаби билан тушунтириш хати ёздим ва ҳеч кимга даъвом йўқлигини билдирдим. Кейинроқ мени машинаси билан уриб кетган ҳайдовчи амнистия билан оқланиб... тўғрироғи, суд бўлмай иши тўхтатилганини эшитдим. Мен учун бунинг ҳеч қандай қизиқ жойи қолмаган. Ундан кўра ойнага қараб юзимни томоша қилиш мароқлироқ. Юзим бамисоли қайрағоч дарахтининг танасидай ғадир-будур. Бурним чап томонга кийшайиб қолган, иягимда чандиқнинг чуқур изи. Ёноқларим пачақланган, чап қошимнинг ярми йўқ... Чап ёнга бироз оғиб чўлокланганча хона ичида кезинаман.

5

Орадан тўққиз ой ўтди. Тошкентда малака ошириш курсида ўқияпман. Баҳор. Турли вилоятлардан бу ерга турли қиёфадаги одамлар келишган. “Абдулла Авлоний”нинг кенг ҳовлисида машғулотлардан кейин сайр қилиб юрган касбдошларимни деразадан кузатишни яхши кўраман. Орадан бирор ҳафта ўтиб бу машғулотни тўхтатдим. Чунки қора дўланалар гуллай бошлаганди. Бундай паллада уйда ўтириш гуноҳ. Институт дарвозасидан чиқиб чап томонга юрдим. Чамаси эллик-олтмиш қадам нарида бир тўп қора дўлана дарахти бор. Ҳали унинг олдида етиб бормасимданоқ ҳавонинг муаттар бир ҳидга тўйинганини ҳис қилдим. Бошим айланиб кетди. Бу дарахт гулларида тараладиган ачқимтир ҳид менга жуда ёқади. Ачқимтир, аммо жуда муаттар. Қора дўланалар гуллаган дамларда бу дунёни ташлаб кетиш сира мумкин эмас. Дарахт малака ошириш институтининг ҳовлисида яқин жойда. Бу ўқув даргоҳини кўпинча оддийгина қилиб “Абдулла Авлоний” деймиз. Дарахт деворга тақалиб ўсган. Унинг тагида тўхтаб кўзларимни юмдим, ўпкамни тўлдириб нафас олдим. Атрофда ҳеч ким йўқлигидан фойдаланиб таважжух ҳолатига кирдим ва бошим билан дарахт гуллари орасига шўнғидим. Гуллар ва мен... Бошқа ҳеч ким ва ҳеч нарса йўқ. Олам фақат гулдан иборат. Саватчаларда даста-даста бўлиб жойлашган сон-саноксиз гулларнинг ҳар бири ўз ҳолича ҳавога атир пуркайди. Ариларнинг бир маромда ғувуллаши... О, қани энди бутун умр шу жойда, шу гуллар орасида, шу ҳолатда қолсам!

Ногоҳ кимдир тирсагимдан тутди. “Қори ака, йўлдан ўтказиб қўяйми?” –

деган овоздан борлиққа қайтдим. Рўпарамда ёшгина бир аёл турарди. Уни танидим. Унга раҳмат айтмоқчи бўлдим. Аммо кўзларим очилганини кўрган аёл дарҳол йўлига равона бўлди. Бу Сайёра эди...

6

...Сайёра енгилгина кийиниб чикди. Япон шифонидан тикилган калта энгли кўйлаги эгнига қуйиб қўйгандай турар, аёлнинг қоматига жозиба бахш этарди. Унинг назарида гўё оламдаги бор нурлар шу кўйлақдан таралар, шу кўйлақ гуллари атрофга атир пуркарди. Себзор кўчасига етганда бироз иккиланиб туриб қолди. Кўнглида дугонасига хабар бермай ёлғиз сайр этиш истаги туғилди, бунга арзирли баҳона ҳам топилди. Дугонасининг гапдонлиги, ҳадеб икки-уч йил аввал рўй берган севги тарихини қуйиб-пишиб гапиравериб жонига тегиб кетганлиги ногоҳ шу лаҳзада – дугонасининг дарвозасига бир неча қадам қолганда ёдига тушиб, индамай ортига қайтди-ю, ложувард осмонда ҳаволаниб юрган кабутардек эркин ҳис этди ўзини.

Йўл-йўлакай атторлик молларига тўлиб кетган дўконларга бирров кириб чикди, сўнгра тайёр кийимлар растаси бўйлаб юрди. Ва... ва бирдан дилида яшириниб ётган истак аслида бу эмаслигини, бирор нарса харид қилишдан кучлироқ нимадир безовта қилаётганини англаб қолди-ю, кўнгли қўмсаётган нарсанинг нималигини тушуниб етмай, йўлдан адашган кишидек қадамлари сустрлашди. Ниманидир қаттиқ қўмсарди. Ана шу қўмсаш уни Анҳор бўйига етаклади. Одам кам, хилватсаро бу гўша дастлаб чўчитди уни. Баҳайбат акас ва эман дарахтлари хаёл оғушида. Анҳор суви уларнинг хаёлини бузишга журъат этмаётган каби ёки бу сокинликдан бирор нарса англаб олмоқчидек сокин оқар, кўчаларни тўлдириб сирғалаётган машиналар ва одамларнинг аралашиб кетган гувраниши элас-элас эшитиларди. Одатда гуруҳ-гуруҳ бўлиб сайр этиб юрадиган ёшлар кўринишмайди. “Одамлар бозорларда, Чорсуда, Отчопарда, – мулоҳаза қилди Сайёра. – Бу жойга аввалроқ келмаганимни қара-я, қандай тинч, осойишта”.

Темир панжаранинг қора бўёқли сиртини бармоқларининг учи билан сийпалаганча, ўйинқароқ бир кайфиятда сув оқими бўйлаб бораверди. Анҳор кўпригининг баҳайбатлиги эътиборини тортиб ва бундан ҳайрати ортиб, айна пайтда шундай баландликдан ўзини сувга йиқилиб тушаётгандай ҳис қилганча юраги ҳаприкиб бораркан, хиёбондаги энг чекка ўриндикда ўтирган кишини дафъатан пайқамди. Унга кўзи тушганда эса юраги “шиғ” этиб кетди. Эркакнинг чекка сочлари оқарган, худди қулоғига икки дона оқ атиргул қистириб қўйилгандай. Ёши эллик беш-олтмишларда. Қошлари чимирилиб бурун кирраси томон интилиб тургани сабабли пешонанинг ўртасида ловия катталигидаги тугунча. У сигарета тутатиб ўтирар ва афтидан ниманидир қаттиқ ўйларди. Ўриндик суянчиғи устида қора ёмғирпўши, ёнида шу рангдаги шляпа. Шляпа устидаги суйрисимон чуқурчада бир қути сигарет. Унинг устида бир қути гургурт. Сайёранинг нигоҳи буларнинг барчасини бир сермаб ўтди-да, эркакнинг ғамгин қиёфаси устида тўхтади. Эркак нигоҳини ердан узмасдан ва ҳайкалдай қотиб қолган ҳолатини ўзгартирмасдан яна сигаретга қўл чўзди. Бегона эркакнинг рўпарасида туриб қолганидан ўнғайсизланиб шошилганча йўлида давом этди. Уч-тўрт қадам ўтиб ортига қаради. Ўз хаёллари оғушида ўтирган эркак танишга ўхшарди. Танишдай ва ҳатто жуда қадрдондай.

7

Орадан уч кун ўтиб яна анҳор бўйида, ўша жойда, ўша алпозда ўтирган ҳолатда учратди уни. Ҳаво бироз айниб, шамол эсар, дов-дарахтлар норози бир киефада бош тебратиб турарди. Олдиан ўтаётди, эркакка кўз кири билан назар солди. Бу сафар эркакнинг кўлида қандайдир қоғоз бор. “Ғап бу ёқда экан-да, – ўйлади Сайёра. – Демак, бу одамнинг оиласи узоқда. Хатнинг мазмуни эса таҳликали. Балки хотини рашкчидир...”

Эркак варақ қатини очаркан, кўзини бирдам қоғоздан узиб рўпарасида қотиб турган аёлга қаради. Нигоҳларнинг қисқа, оний бу тўқнашувида кўз кўзга тушди, холос. Сайёра шошқин қадамлар билан узоқлашди. Эркакнинг кўзлари қорамиди, кўнғирмиди, англолмай қолди. Хатни ўқиб бўлади-ю, йўлга тушади, майли, борсин-да тезроқ уйига, деди Сайёра ўзига ўзи. Аммо охириги ғап гўё “кетмаса яхши бўларди”, деган фикрнинг шуурида бош кўтариб қолишидан чўчигандай бир тарзда айтилдики, ўз хаёлидан ўзи уялиб кетди. Анча жойга боргандан сўнг яна ортига қаради. Эркакнинг хат ушлаган кўли тиззаларидан пастга мажолсиз осилиб турар, бармоқлари учида қоғоз оқариб кўринарди.

Жувоннинг қадамлари султлашди. Йўлдан четга ўтиб панжарага суянди. Пешонасини темир панжаранинг совуқ сиртига бир лаҳза босиб турди. Сўнгра хиёбон четидаги ўриндиққа омонатгина ўтирди. Энди хат ерга тушиб ётар, енгилгина эсаётган шамол уни варақлар, аммо учириб кета олмай титкиларди.

Кўёш уфққа томон оғди. Дарахт япроқлари аввалгидан кучлироқ шовуллар, новдалар тобора қаттиқроқ силкинар. Ниҳоят эркак ўрнидан кўзгалди. Ёмғирпўшини ва шляпасини кийди-да, бошини қуйи солган кўйи хиёбон бўйлаб битта-битта қадамлаганча Сайёра ўтирган томонга қараб келаверди. Қиз тарадудланиб қолди. Дастлаб ўрнидан туришга, тезроқ жўнаб қолишга чоғланди, аммо шу сониянинг ўзида фикридан қайтиб, сумкачасини тиззалари устига олганча кавлаштира бошлади. Эркак яқинлаб келиб ёнидан ўтаётганда ўзини шу иш билан машғулдек кўрсатди. Аммо уни пинҳона кузатишда давом этди. Эркак шошилмай қадамларди. Оёғида қишки ботинка, тумшуги ингичкароқ, тагчарми қалин, аскарларникидай. Чап оёғини босганда тагчармнинг нола қилгандай ғирчиллаши эшитилади. Шимининг пойчаси ботинка товонидан пастроққача тушиб ерга тегай деб турибди.

8

Эркак кўздан пана бўлиши билан ўрнидан сакраб турди ва узоқда оқариб кўринаётган қоғозга томон юрди. Йўлнинг ярмига борганда, сира кутилмаганда шиддатли шамол эса бошлади. Чанг-тўзон кўтарилди. Тепада гувранаётган кучли оқимнинг ер бағирлаб ўтаётган эпкини йўлакда ётган қоғозни Анҳор томон учириб кетди. Сайёра энди ҳавода чирпирак уриб айланаётган ва тобора узоқлашиб бораётган икки варақ қоғоз ортидан югуриб борар, қандайдир сирли бир куч уни чорларди. Қоғоз шамол қанотида учиб бориб соҳил панжарасига ёпишди ва уни қувлаб келаётган аёл билан хайрлашаётган каби шалдираб силкина бошлади. Сайёра бутун вужуди билан хатга интилди, қўл чўзди, аммо шамол ундан чакконлик қилиб, қоғозни панжара симидан юлқиб олди-ю, учириб кетиб Анҳор сувига улоқтирди.

Сайёра ёмғирда ивиб хонасига қайтди. Даставвал сумкачасидан сигерета қутисини олиб кўздан кечирди: сўзларини қизиқиш билан ўқиди. Уни дераза

тоқчасига, бошқа худди шундай қутичалар олдиға кўйди-да, жавондан иссиқроқ кийимларини олиб кийди. Эти жунжиқар, қайноққина чой ичгиси келарди. Елкасига тивит рўмолини ташлаб ошхонаға ўтди. Бухоролик аспирант йигит газўчокқа чойдиш қўйиб, қайнашини кутиб турарди.

– Мана, меникидан дамлаб олақолинг, – мулозамат қилди йигит. – Кутиб ўтирасизми? Ана, қайнай деб қолди. Икковимизга ҳам етади.

– Раҳмат, – жавоб қилди Сайёра.

Йигит яна бир-икки гап ташлаб кўрди-ю, унинг сукут сақлашидан ўзича маъно сезиб бошқа индамади. Касбдошининг чойнагига қайноқ сув қуйиб бераркан: “Ҳаёт шу экан-да”, – дея хўрсиниб қўйди.

Орадан ярим соатлар ўтиб даҳлизчада журъатсиз босилаётган қадам товушлари эшитилди. Эшик охишта тикиллади. “Яна “Абушқа”ни сўрайди”, – хаёлидан ўтказди Сайёра. Китобни олди-да, эшикни қия очиб: “мана” деди. Йигит китобни оларкан, раҳмат айтди ва қаддини ҳам қилганча, оғир қадамлар билан ўз хонаси томон кетди. Йигитнинг мақсади икки оғиз гаплашиш, китоб эса баҳона эканлигини тушунарди Сайёра. Аммо рўйхушлик бермади.

Унинг руҳиятида нимадир ўзгарган, нимадир етилган ва яна нимадир бўй кўрсата бошлаганди. Хона деворига қараса ҳам, китоб варақласа ёки идиш-товоқ ювишга тутинса ҳам мутлақо бегона, лекин айни пайтда “минг йиллик кадрдон” ўша ғамгин қиёфа кўз ўнгида намоён бўларди. Каравот панжараси орасидан қўл чўзиб интилганча сигарет қутичасидан бирини олди, ёзувларига, рангига, айлана ичидаги отлиқ кишининг ҳайкалига қаради ва секингина бурнига яқинлаштирди. Ҳидлаб кўрди. Бу қизил қутичани ҳам ўриндиқ ёнидан ўтиб кетаётган ўт-ўланлар орасидан топиб олган ва “уники” эканлигини биларди. Ногоҳ эшикнинг тақиллаши Сайёрани чўчитиб юборди. Юраги ҳаприққанча ўрнидан отилиб турди, тезроқ ҳаракат қилмаса “У” кетиб қоладигандай шошиб эшикка қўл чўзди.

– Китобингизни олиб келгандим, – деган товуш эшитилди ташқаридан.

Сайёра алам билан уф тортди. Эшикни очди ва индамай китобни оларкан, аспирант йигитнинг истехзоли нимтабассумидан ўзига келди.

– Сигарет қутиси?..

– Ҳа, чекаман. Нима, мумкин эмасми? – терс гапирди Сайёра.

Шошилиб эшик томон борганида сигарет қутисини қолдиришни унутган экан. Йигит лабларида қотиб қолган ўша истехзоли табассум билан индамай бош тебратди-ю, шахдам қадамлар билан ортига қайтди. Унинг ҳаракатида зарда ва кескинлик яққол кўриниб турарди.

9

Анҳор бўйи Сайёранинг муқаддас манзилига айланиб қолди. Энди у ғамгин қиёфали одам ўтирган ўриндиққа яқинроқ бориб оғзига бир дона нордон “Дьюшес” қандидан соларди-да, сумкачасидан китобини олиб ўқишга тутинар, дунё беҳабар кўшнисининг сигарета тутатишига қарар, унинг газетани кўздан кечириши, сўнгра қандайдир қалин журнални варақлашини ҳеч қачон эътибордан четда қолдирмасди. Ғамгин қиёфали одам баъзан нималарнидир ёзарди ҳам.

Кўк, қизил қутичалар ўн олтига етди. Ҳар сафар ғамгин қиёфали одам кетиши ва кўздан пана бўлиши билан Сайёра унинг ўрнида пайдо бўларди. Бу ўриндиқда ўтириш ўнғай, орқа суянчиғи ётиқроқ, бемалол ястаниш мумкин. Оёқ ва бел толиқмайди. Ҳалиги хат ғамгин қиёфали одамнинг ҳаётида у қадар муҳим

аҳамият касб этмаганини аллақачон тушунганди Сайёра. Чунки у ҳеч қаяққа кетмади. Балки ўша қоғозда бутунлай аҳамиятсиз битиклар бўлгандир?

Улар ўтирадиган ўриндиқлар орасидаги масофа етти қадамча келади. Шу боис ғамгин қиёфали кишининг юз ифодаси аниқ кўринади. Унинг узунчок юзи, чап томонга бироз қийшиқ ўрнашган қирра бурни, иягидаги чандиқ ва яримта қоши қизга жуда чиройли, ҳатто бир қадар савлатли кўринади. Фақат лаблари юпка ва ҳамиша қаттиқ қимтилган. Оғиз ўрнида икки чети пастга томон осилган қавссимон иккита чизик. Бу “қавс”ни унчалик чиройли деб бўлмайди. Журнални ўқиётганда бармоқлари билан чекка сочини тортқилаб туради. Қошлари чимрилган, юзида гоҳ изтироб, гоҳ ўқинч акси. Бир сафар унинг юзи ёришиб кетди. Четлари пастга осилган “қавс” тўғриланди. Ғамгин қиёфали одам, Сайёра уни танигани ва “дўстлашгани”дан буён, илк марта жилмайди. Аммо ғамгин қиёфа лабларнинг бундай хиёнати ва ўзаро битишувини пайкамай ўқишда давом этди. Аёл бир муддат нигоҳини ундан узмади. Шу бегона одамнинг юзидаги ҳар бир чизикни ва ҳар бир ифодани хотирасида узокроқ сақлаб қолиш мақсадида астойдил тикилди. Қулоғининг солинчоғи катта. Қулоқ ичида ўсган юнглари қорайиб кўриниб турибди. Уларнинг айримлари юзи томон қайрилиб, чекка сочига қўшилиб кетган. “Сочи Бетховенникига эмас, Бальзакникига кўпроқ ўхшайди, – хаёлидан ўтказди Сайёра, сўнгра лаҳза ўтмай фикридан қайтди. – Йўқ, Ойбекникига ўхшаркан”.

Эркак оёғини чалкаштириб, тирсаги билан ўриндиқ суянчиғига таянганча Сайёра ўтирган томонга ярим ўгирилган кўйи журнални тиззаси устига қўйиб шошқин ҳаракат билан чўнтагидан ён дафтари олдиди. Энгашиб нималарнидир тез-тез ёза бошлади. Ана, ўрнидан туриб анҳор томон юрди. Хиёбонни кесиб ўтиб панжарага суянди. Ортига қайтиб яна ўрнига ўтираётганда Сайёрага қаради. Қошлари ўртасидаги чизиклар чуқурлашиб, чизиклар орасидаги тугунча бўртиб чиқди. Ниманидир эслашга уринарди афтидан. Сайёра нигоҳини ундан узиб ерга кўз тикди. Қаддини ростламоқчи, кўксини кўтариб орқага суянмоқчи бўлди-ю, журъати етмади. Аксинча, энкайиб олдиди. Шабада майин-майин эсар, тамаки ту-тунининг ўткир ҳиди Сайёранинг димоғига урилди. Бу ҳидга кўникишни истарди аёл ва бутун иродасини тўплаб чуқур-чуқур нафас оларди.

10

Эртаси кун Сайёра ўша жойни бўш кўрди. Лекин унинг ўриндиғига бориб ўтиришга ҳадди сизмади. Келиб қолар деган умидда эски бир журнални варақлаб ўтирди. Ўқтин-ўқтин “ўқиш”дан бош кўтариб атрофга алангларкан, Анҳорнинг нариги бетида кимнингдир шарпасини пайқагандай бўлди. У томонда одамлар ўтиб-қайтиб туришарди. Ҳалиги шарпа ўзини панага – дарахт танаси ортига олгани аёлнинг диққатини тортди. Юзини журнал варағи билан тўсганча ўша томонни кузата бошлади. Шарпа беркинган жойидан кўзғалиб танаси айри бўлиб ўсган дарахт ортига ўтди.

Ғамгин қиёфали одамдан эса ҳамон дарак йўқ. Сайёра бўм-бўш ўриндиққа ғамгин нигоҳ ташларкан, ногоҳ Анҳорнинг нариги бетида пайдо бўлган шарпа ёдига тушди-да, атрофга аланглади. Дарахт танаси ортида жигарранг кийимнинг учбурчак этаги кўриниб турарди. “Э, бордир-да бирортаси” хаёлидан ўткарди у ва ўзини чалғитиш мақсадида яна журналга тикилди. Куёш дарахтлар ортига ўтиб беркинди. Соялар қуюқлашди, салқин тушди. “Келмайди” аламоқ айтилди бу сўз. Соатига қаради. Ўрнидан турди. Кетишга чоғланаркан, яна унинг ўрнига кўз ташлади ва шундагина майса устида ётган қизил рангли қутичага кўзи туш-

ди. Устидаги шаффоф целлофани ҳам тушиб кетмаган. Шошқин ҳаракат билан қутичани сумкачасига солди.

Орадан тўрт ой ўтди.

11

Аспирантлар уйи ҳамишагидек хира чироқлари, магнитофон чинкириқлари ҳамда илм толибларининг шовур-шувури билан ўзининг дунёда мавжудлигидан дарак бериб турарди. Узун даҳлиз эшиклари олдида қўшнилар уймалашиб туришар, шанғилаб гапиришар, бор овозлари билан қулишар, хуллас, сунъийлик эвазига бўлса-да, ўз димоқларини ўзлари чоғ қилишга уринардилар. “Қачондан буён шовқин-сурон ёқмай қолди менга?” Ўз шуурига ўзи савол берди Сайёра хонасига кириб эшикни зичлаб ёпаркан.

Дераза тоқчасидаги қутичалардан бирини олди. Энди нима ёзилганини ёддан билгани учун ёзувларни ўқимаёй қўйган, қутичага ҳавас билан қараб, ҳидлаб, яна жойига қўярди. Бу сафар ҳам ҳидлаш учун қутичани бурнига олиб бораркан, унинг ичидаги қоғозга кўзи тушди. Бармоқларининг титроқ ҳаракати билан олди уни. Ихчам қилиб букланган қоғоз... Хат!.. Қутича ичида хат бор эди. Бу қоғоз ўзига тааллуқли эканлигини ва бу хатда ҳаётини ағдар-тўнтар қилиб юборишга қодир куч яширинлигини ички бир туйғу билан туйди Сайёра. Ғамгин қиёфали одамнинг қараб-қараб қўйиши, юз ифодаси, қошларининг чимирилиши, пешонасида ўйнаб турадиган чизиқлар аниқ-тиниқ кўз олдига келди. “Ҳар ҳолда унчалик билдирмаса ҳам менга эътибор қилган экан, бефарқ кўриниши бекор экан” деган хулоса билан хатни очди ва қуйидагиларни ўқиди:

“Эй, нотаниш Хилқат! Мақсадингни англа. Агар мени севиб қолган бўлсанг, бекор қиласан. Орамиздаги фарқ жуда катта. Ўйлаб кўр. Атрофингда шунча ёш йигитлар бўла туриб, мендек ёши ўтиб қолган кишини севишга нима мажбур этди? Жавоб хати ёзма. Анҳор бўйига келмай қўйсанг, шунинг ўзи йўллаган жавобинг бўлади.

Салом билан нотаниш одам”.

12

Сайёра яна ўша япон шифонидан тикилган кўйлагини кийди. Бу либосда ўзини дадилроқ сезарди. Айтадиган сўзларини такрор-такрор хаёлидан ўткарди ва сумкачасини елкасига илиб шахдам одимлаганча йўлга тушди. Не кўз билан кўрсинки, ғамгин қиёфали одам худди аввалгидек ўз ўрнида ўтирарди.

– Жавоб хатини ёздим, – деди Сайёра унинг рўпарасига келиб тўхтаркан, таъна ва гина барқ уриб турган нигоҳини ундан узмай.

– Қандай хат? Кимга? – сўради оҳиста ўгирилиб қараркан, ғамгин қиёфали киши.

– Сизга.

– Қани?

– Мана! – ўзига ишора қилди Сайёра.

– Тушунмадим...

Сайёра унинг хайратга тўла тиниқ кўзларига қаради.

– Сиз бу жойни сотиб олганмисиз?

– Қаерни?

– Шу анҳор бўйини-да.

Аёлга завқ билан қаради ғамгин қиёфали киши. Бош чайқади, лабларига унсиз табассум югурди. Сўнгра чуқур хўрсинди-да, сўради:

– Ёзувчига шайтоннинг ҳам раҳми келади деган гапни эшитганмисиз?

– Шайтоннинг нима даҳли бор?

Сокин, ярим синиқ овоз билан айтди аёл бу гапни.

– Мен пулдор эмасман. Тўғри, шу жойда окшомги фурсат бироз ўтиришни яхши кўраман. Одатланганман. Ҳавоси тоза. Хилват. Ҳеч ким фикрлашимга халақит бермайди. Шу жойда ўтирсам миямга яхши фикрлар келаверади. Лекин бу жойни сотиб олмаганман.

– Сиз ёзувчимисиз?

Ғамгин қиёфали киши тасдиқ маъносида гуноҳкорона бош эгди.

– Менинг бу ерга келишимни тақиқлаш ҳам шу жойда хаёлингизга келганда-а? – табассум қилди Сайёра.

– Тақиқлаш... бу нима деганингиз? Ахир мен сиз билан бирор оғиз ҳам гаплашганим йўқ-ку. Келаверинг, эртага бу жойни яна бутунлай сизга ташлаб кетаман, – деди ғамгин қиёфали киши аёлнинг гапини ҳазил фаҳмлаб.

Сайёра ялт этиб унга қаради. Юзидаги табассум сўнди. Бошини қуйи солиб жим қолди. Титроқ бармоқлари билан кўйлак белбоғининг учини асабий тарзда гижимлай бошлади.

– Ҳеч нарса тушунмадим, – деди ғамгин қиёфали киши сокин бир ҳаракат билан чўнтагини кавларкан. – Саволларингизга жавоб бердим, аммо ҳеч нарсага фаҳмим етмади.

– Шуниси маъқул. Энг муҳими, мен ҳақиқатни англадим.

– Менга ҳам англанинг-да, унда...

Қоронғи туша бошлаганди бу пайтда. Сайёра иккиланди. “Эртага кетмасангиз...” – дейишга кўп уринди. Аммо бу сўзларнинг ҳар бир товуши қўрғошиндан қуйилгандай оғир. Айтолмади. Кўзёшларини аранг тийиб турарди. Эртаси кун бўйи хонасидан чикмади. Қўшниси ҳам эшикни қоқмай кўйди. Фақат ҳар замон, ҳар замонда ўта эҳтиёткорлик билан қадам босиб ошхона тарафга ўтгани эшитилиб қоларди.

13

Ёзнинг димикқан окшомларидан бирида аспирант йигит яна “Абушқа”ни сўраб остонада пайдо бўлди. Сайёра ғамгин қиёфали киши билан бўлган суҳбатдан кейин дарахт ортида яшириниб турган кишининг кимлигини ва хатни ким ёзганини тушунганди. Шу боис тўрт ой қутича ичида яшириниб ётган хатни китоб орасига солди-да, индамай узатди. Индамай эшикни ёпди ва қайтиб келиб ўрнига ётди. Кечаги суҳбатни ипидан-игнасигача қайта эслади. Унинг жавобларини, ҳолатини, қиёфасини такрор-такрор кўз ўнгидан ўткарди. “Менга ҳам англанинг-да, унда”. Ғамгин қиёфали кишининг сўнги гапи шу бўлди.

Ногоҳ сапчиб ўрнидан туриб кетди Сайёра ва беихтиёр нидо қилди: “Ахир унинг қўлида ҳалиги бор эди-ку, ҳалиги... Альма... альмаматер! Альмаматер дарахтининг меваси! Нега хаёлимга келмади?!”

Сайёра шошқин бир ҳаракат билан кийина бошлади. Балки бугун ҳам келган ва ҳали кетмагандир деган илинж билан даҳлиз бўйлаб югуриб бораркан, кофтасини тескари кийиб олганини ҳам сезмади. Қош қорайганда манзилга етиб келди. Троллейбусдан тушиб анҳор бўйига томон энаркан, юраги ҳаприкиб, бутун вужуди билан олға интилди ва окшом қоронғисига қорайиб турган гавдани кўрди...

* * *

Ўша қорайиб турган гавда, ғамгин қиёфали ўша одам мен эдим. Қўлимда альмаматер дарахтининг мевасини ушлаб турардим.

Ҳамдам АБДУЛЛАЕВ
Ҳулкар ҒОИПОВА

Ҳамдам Абдуллаев Қорақалпоғистон Республикаси фан арбоби. Филология фанлари доктори, профессор. 1939 йилда туғилган. Хоразм давлат педагогика институтининг тарих-филология факультетини тамомлаган. “Махтумқули ва ўзбек адабий муҳити”, “Ҳайрат бўстони”, “Сўз сеҳри”, “Бадий сўз файзи” каби монографиялари ва рисо­лалари чоп этилган.

ФИКРДОШЛАР ҲАЙРАТИ

Ҳозирги кунда ўзбек адабиёти ривожига сезиларли хисса қўшган ижодкорларга бағишланган замондошлар хотираларини ёзиш анъанага айланиб бормоқда. Бу ҳол бежиз эмас. Хотиралар биринчидан, ўтганларни қадрлаш, чуқур эҳтиром рамзи бўлса, иккинчидан, ижодкор шахсияти, маънавий олами, айрим асарларининг яратилиш тарихи, янги меросининг қирралари ҳақида қимматли маълумотлар беради, китобхоннинг мавжуд тушунчаларини янада кенгайтиради. Бу хусусиятлар таниқли шоир, таржимон ва публицист Матназар Абдулҳаким (1948-2010) ҳақидаги хотираларда ҳам ўз ифодасини топган.

Кейинги йилларда Матназар Абдулҳаким хотирасига аталган қатор мақолалар республика матбуотида босилди. Ўткир Раҳмат, Шухрат Ризаев, Ўрозбой Абдурахмонов, Гўзал Бегим, Султонмурод Олим, Мадрахим Сафарбоев каби адиб ва олимларнинг “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, “Китоб дунёси”, “Маърифат” газеталарида эълон қилинган хотиралар шулар жумласидандир. Хусусан, журналистлардан Шухрат Маткаримовнинг “Устоз ҳақида сўз”; Қадамбой Салаевнинг “Тўртинчи муаллим сабоқлари” рисо­лаларини бу соҳадаги янги қадам дейиш мумкин. Муҳими шундаки, биринчи рисолада Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири Абдулла Ориповнинг “Теран ижод” сарлавҳали хотира-мақоласи матни тўлиқ келтирилган. Мақоладаги ҳар бир жумла заминидан катта маъно ва беғубор самимият жо бўлган. Унинг яна бир ўзига хослиги шундаки, юқорида қайд этилган хотираларда Матназар Абдулҳаким ҳаёти ва ижодининг, асосан, муайян жиҳатлари, айрим воқеа, лавҳа, учрашувлар тарзида баён этилса, Ўзбекистон халқ шоири зикрида хассос шоир ижодига юксак фалсафий баҳо берилади, унинг инсон ва ижодкор, шоир, таржимон, публицист сифатидаги кўп қиррали истеъдоди алоҳида таъкидланади. Шу боис мақоладаги қуйма, холис хулосани Матназар Абдулаким ҳақида ёзилган ва ёзилаётган хотиралар мазмунини умумлаштирувчи салмоқли фикр дейиш мумкин.

Абдулла Орипов ёзади: “Матназар билан кўришгач, кейинги кўп суҳбатлар давомида унинг чиндан ҳам донишманд, ўта ҳалол, тўғри сўз, бағри кенг ва айни чоғда ниҳоятда нозик фикрлайдиган инсон эканини билдим. Бизнинг ўрта­мизда кўзга ташланиб турмасан-да, дўстлик,

ажиб бир фикрдошлик ришталари пайдо бўлди”. Табиийки, бу ўринда ажойиб поэтик маънони “фикрдошлик” таянч тушунчаси ойдинлаштиради. Бизнингча, бу тушунча билан боғлиқ шунчаки маслакдошлик, баъзи қарашлар мутаносиблиги эмас, балки ижодда теранликка интилиш поэтик идрок масъулиятини ҳис қилган ҳолда фикрлаш тамойилини англаш тўғри бўлади. Иккинчидан, шоир шахсини “донишманд”, “тўғри сўз” ва бошқа энг юқори сифатлар билан таърифлаш талабчан ва холис устоз Абдулла Ориповга тегишли эканлигини ҳисобга олсак, шогирд шоир иқтидори оддий эътироф эмас, балки чинакам ҳайратга дахлдор эканлиги намоён бўлади. Мақола муаллифи бу фикрни янада лўнда ва ишонарли таъкидлаб, Матназар Абдулҳакимнинг тадқиқот характеридаги асарларини шундай изоҳлайди: “Маънавиятимиз тарихига аталган қатор мақолалар – тадқиқотлар ёзди. Айтиш мумкинки, уларнинг даражасига манаман деган “шуносларнинг” нафаси етмас эди”. Кўпчилик кутмаган бу фавқуллода юксак баҳода идеаллаштириш, ҳавойи ифода йўқ, балки табиий ҳайратланиш бор. Зеро, бу қатъий хулосанинг асоси – Умар Ҳайём, Паҳлавон Маҳмуд, Нажмиддин Кубро, Бедил, Огаҳий ва бошқа мумтоз аллома-шоирлар меросининг таржимаси талқинлари ҳамда қадим юнон фалсафасининг Шарқ маданияти билан алоқадорлиги хусусидаги залворли илмий кузатишлардир.

Абдулла Орипов ва Матназар Абдулҳаким муносабати ижодда “устоз-шогирд” мақомида эди. Устоз шогирдининг шеърӣ иқтидоридан ҳам ҳайратланишини яширмади, балки баралла айтди: “Матназар Абдулҳакимнинг сайланма шеърлар китобини ўқиб чиққач, унинг поэзияси ҳақида нимадир ёзгим келди. Бироқ кўз олдимда Матназарнинг донишманд нигоҳи турар, нимаки ёзсанг ҳам унга муносиб бўлмоғи шартдек кўринар эди”. Бу жумлалардаги фикр икки жиҳатдан ибратли: биринчиси, шоир шеърӣятини эътироф қилиш орқали унинг туб моҳиятида ҳикмат уфуриб турган бадиӣй-фалсафӣй оламига ишора қилинади; иккинчидан, бу олам сиру асрорларини англаш ва англашиш, тафаккурда муаллиф билан бўй-бўйлашиш учун жиддий масъулият, чуқур билим ва журъат зарур эканлиги алоҳида уқтириладики, бу фикр шоир ижоди тадқиқотчиларини ана шу ўта юксак масъулиятдан огоҳлантириш ҳамдир.

Матназар Абдулҳакимнинг Абдулла Орипов ижодидан таъсирланиши доираси кенг қамровли бўлиб, унинг бутун ижодига турли жанр ва мавзудаги асарларига бевосита ва билвосита сингиб кетган. Бу хусусият шогирд шоирнинг олтмишинчи йиллардаги дастлабки шеърларига ихлос қилишидан бошланиб, кейинчалик ҳайрат даражасига

*Хулқар Ғоипова
1989 йилда
туғилган. Урганч
давлат универси-
тетининг филоло-
гия факультетини
тамомлаган. Унинг
“Эркин Аъзам асар-
ларининг бадиӣй
тил хусусиятлари”
мавзусидаги рисо-
ласи ва Матназар
Абдулҳаким ижоди
бўйича ўндан ортӣқ
илмий мақолалари
ёлон қилинган.*

кўтарилди. Бу ҳол, асосан, уч йўналишда давом этди: биринчи, адабий мавзудаги мақолалар, қайдлар ва публицистикада (хусусан эссе ва суҳбатларда) Абдулла Орипов номини тилга олиш ёхуд унинг айрим фикрларини келтириш; иккинчи, шоир шеърляти таҳлил этилган махсус мақола ёзиш; (Бу ўринда Матназарнинг “Нур васли” сарлавҳали мақоласи назарда тутилмоқда) Табиат мавзусидаги шеърлар талқинига бағишланган бу мақолада муаллиф ўзини Абдулла Орипов ижодининг чинакам мухлисигина эмас, балки шеър илмининг билимдони сифатида ҳам намоён этади.

Шеърлар моҳиятида устоз шоирнинг Табиат – Инсон – Ҳаёт концепциясига, улар орасидаги бардавом муносабатларга оид қарашлари мужассам. Зеро, шоир қалами табиатнинг тубсиз уммонларига теран шўнғиди, чексиз юксакларга тикка парвоз қилди, ҳудуд миқёсларини қамраб ола билди. Энг муҳими эса бу жараёнлар марказида инсон тақдирининг туришидир. Бу хусусият “Баҳор”, “Булоқ”, “Булут”, “Най” шеърлари мазмунида инъикос топади. Муҳими шундаки, табиат мавзуси, шеърларидаги бадий воситалар, услуб анъанавий бўлса ҳам, уларгача ёндашув, талқин, маъно бетакрор, шоирнинг ўзиникидир. Бу ҳол мақолада шеърлар таҳлили ва шоир маҳорати аспектида ёритилади. Ҳақли равишда таъкидланганидек, бу туркум шеърлар таровати шоирнинг “ўз илҳомини хушфелликда табиат билан муштарақ бўлишини орзу қилиб, шалолардек бўлса шеърларим” деган илк ижодига хос сўзларнинг ифодаси сифатида янграйди.

Мақолада ҳайрат оҳанги “Баҳор” шеъри ҳақидаги мухтасар, лекин оҳорли фикр ёрқин акс этади. Чунончи шоир:

*Аён бир хислатинг бордир азалдан
Сени атамиллар уйғониш фасли, –*

деган маълум тушунчанинг янги қирраларини очар экан, бу ҳол “шеър баҳорнинг ўзига хос қомуси” дея қутилмаган таъриф билан холис баҳоланади.

Мақоланависнинг куйидаги хулосасида шеърнинг ғоявий-бадий мундарижасидаги бетакрорлик ишонарли, таъсирли ифодаланган: “Баҳор шу қадар мўъжизакорки, эсаётган шабада, очилаётган ғунча, оқаётган жилғалар жозибасидан ҳатто мотамзада кўнгил ҳам керагича таскин топа олади”. Лекин бу фазилатлар инсон ҳаёти билан боғлиқ бўлгандагина аҳамият касб этишидан илҳомланган шогирд устозга фикрдош сифатида кўклам баъзан кечикса ҳам қалби унга ошуфта эканини лирик “мен“ орқали ўзининг бир байтида давом эттиради:

*Йўқ, ўзим кетаман баҳор томонга,
Баҳор ҳам ўзини бир кўриб қўйсин.*

Мақолада шеърларда табиат унсурлари, ҳодисалари билан шахснинг тақдирдошлиги туйғулари теран, фалсафий образлилик йўсинида таъсирли зуҳурлашганига алоҳида урғу берилган. Дарҳақиқат, сарлавҳага чиқарилган “баҳор”, “булоқ”, “шамол”, “булут”, “най” калит сўзларга муҳим ижтимоий-бадий юк юкланган, улар эстетик контекстда тасвирлангани сабабли восита ҳамда тафсил (ёрдамчи образ) вазифасини ўтайди. Шу боис табиат, жамият, реал ҳаёт мутаносиблигини сақлашга даъват этар экан, Матназар Абдулҳаким шоирнинг “булоқнинг ҳам, булутнинг ҳам ўз холига қўйиб беришни одамлардан ўтиниб сўрашини” ва яна инсон феномени ўрнини таъкидлаб, куйидаги тўртлигини келтиради.

*Қутлуғ бир саҳарда кўз очди булоқ,
Йўл олди дарёлар сари адашиб.
Унга раҳм этмоқчи одамлар шу чоқ
Тоғу тошлар аро янги йўл очиб.*

Абдулла Ориповнинг сўз қўллаши, маъно нозикликларидан моҳирона фойдаланиш салоҳияти таҳсинга лойиқ жиҳатлардан бири сифатида шарҳланади. Бу ўринда сўзга хос поэтик кўчим, маънодошлик, мажозийликка доир қатор мисоллар келтирилади. Ҳақиқатдан ҳам эътироф этилганидек, “Қайсидир юртни эслаб инграётган най” – мажозан соғинч ноласи, “шамол” – кўзга кўринмайдиган сирли тоғларнинг гўзал арвоҳи рамзи, “Қиш бўйи тупроққа кўмилиб, ердан қовлаб олинган ва қуёшга зор тоқзорлар” – қатағонлар тимсоли. Буларни оҳорли индивидуал топилмалар дейиш мумкин.

Шунингдек, шоирнинг бир байтнинг ўзида бир нечта тасвир воситаларини қўллашдаги ўзига хослиги ҳам мақоланавис диққатини тортади. Бунга далил бўлиб сифатлаш, ўхшатиш, жонлантириш бадиий унсурлари иштирок этган:

*Увада камзулда биллур тугмадай
булутлар ортидан боқади юлдуз, –*

мисраларини таҳлилга тортиб, шогирд шундай ёзади: “Бунда умумбоқий сайёра-лар билан ўткинчи булутларнинг битта тафаккур нуқтасига жамланиши ўқувчини ҳайратлантиради”. Бу ҳайрат туфайли, шогирд фикрича, Абдулла Орипов қалами сукунатдан гулдирослар янгратади, кўзёшлардан учкунлар чакнатади, мавжлардан алангалар ясайди.

Тўғри, мақолага ҳар бир шеърни батафсил таҳлил қилиш вазифаси қўйилмаган. Бир мақола доирасида бунинг имкони ҳам йўқ. Шу туфайли кучли поэтик идрок, ҳайратомуз фикрлар ва туйғу уйғунлигига устувор аҳамият берилган. Энг муҳими эса мақоланависнинг таҳлили асосидаги мулоҳазаларининг холислиги ва адабий қимматидир. Шулардан бири қуйидагича: “бу шеърларнинг нафақат маънавий, балки ижтимоий-иқтисодий жиҳатлари ҳам ўз долзарблигини йўқотмаганига ва йўқота олмаслигига ишонамиз”.

Ушбу мухтасар кузатишларимиз ниҳоясида мақолалардаги қарашларини қувватлаган ҳолда бир фикрга қатъий амин бўлдик. Абдулла Орипов мақоласида “фикрдошлик”ни “ажиб” сўзи билан сифатлаган эди. Назаримизда, бу сўз замирига яширинган салмоқли тағмаъно қатламларига, ҳайрат кенгликларига чуқурроқ кириб бориш икки шоир ижодини батафсил, монографик тадқиқ этишни тақозо этади.

БУ БЎСТОН САҲНИДА

Ориф ХОЖИ

1966 йилда тугилган. Самарқанд давлат университетининг ўзбек филологияси, Тошкент давлат педагогика университетининг амалий психология факультетларида таҳсил олган. Унинг “Озод руҳ”, “Самарқанд сайқали”, “Ишиқ йўли”, “Эй, гул”, “Кўнгил қуши” номли шеърӣӣ ҳамда “Оптоққина қушигинам”, “Оқ тулпор” номли ҳикоялар тўпламлари чоп этилган.

Аҳли диллар тегрангизда айланур

Парвонадин

Мен-ку меҳр уммид киларман,
меҳри йўқ жононадан,
Бошпаноҳ жонга тиларман,
манзили вайронадан.

Ул дили оташ тилаб,
ўзини ўтга отадир,
Жон керакмасму дея, сиз
кулмангиз парвонадан.

Бас, маним ақлу ҳушим,
учди бошимдан бир кўриб,
Нозу истиғно билан
чикқай эди корхонадан.

Айлади парвоз, бўлиб парвоз,
ани топмоқ эсанг,
Излагил ердан эмас,
кўкдан ёхуд пархонадан.

Дарди ишқ шундай оғир,
бўлгай эмиш, эрмас, ажаб,
Дардида бир кунда юз
қайта туғилсанг онадан.

Ёр ила вайронада ҳамхоналиғ
минг бора хуш,
Ҳажрида жонга қафаслик
қилгучи кошонадан.

Ишқида девонаман,
Орифлиғимдан йўқ асар,
Оқило соғлом фикр
қилманг талаб девонадан.

Зарнигор

Қошлари – мушку сочи анбар нигор,
Тишлари – дур, юзлари анвар нигор.

Рух – латиф, жисминг – ҳафиф, лутфинг – зариф,
Сенга нурдан ўзгамас жавҳар, нигор.

Васл умидин манъ қилманг, бизга ҳам –
Файз етсин эй, пари-пайкар нигор.

Аҳли диллар тегрангизда айланур,
Аҳли дилга сиз магар меҳвар, нигор.

Гар зилолинг нўш этиш бўлса насиб,
Истамасман ўзга бир кавсар, нигор,

Орифо, ёр мадҳини битган замон,
Хатларини айлагайсан зарнигор.

Халос

Ишқ дарддир тибб эмас,
ул шўҳи жонондин халос,
Қилмаса, ондин халос,
худ айлагай жондин халос.

Ердаги ҳур ишқидан
гоҳ телбалардек сарсари,
Кўкка илкимни чўзиб
истармен осмондин халос.

Кечалар кезмоқ билан
кечгай санамнинг кўйида,
Токи, топгайман дебон
доғи ҳижрондин халос.

Биргина бўса илинжи
қакратибдур лабларим,
Унга лаъли шарбати, бас,
йўкки дармондин халос.

Етмадим ёр васлига
ёшликни зое айладим,
Энди афғон айлагайман
истаб армондин халос.

Ёр

Бир кулиб, ўн ўйлатиб,
кетмоқ учун келдингми, ёр,
Пуржафолик расмини
сен ҳам одат қилдингми, ёр?

Дилга бир иссиқ ҳаво
кирган каби сим-сим куяр,
Не бало куф-суф билан
иссиқ-совуқ қилдингми, ёр?

Олма ғафлат шавқини
сендан бўлакни билмайин,
Завқи ишқингни бериб,
ўрнига ол билгимни, ёр.

Ўз-ўзича шодланур,
оламни, олам дардини
Билмагай ишқий жунун
маст айласа, ҳар кимни, ёр.

Ишлари ёлғон билан,
чиндан осон анжом топар,
Ким буни ёлғончи дунё,
дегани ё чинми, ёр?

Нишона

Табассуминг гулистондин нишона,
Отингнинг ўзи бўстондин нишона.

Очиқ чехранг бахори босафодир,
Араз қилсанг, зимистондин нишона.

Гоҳи севгандаю гоҳ севмагандай,
Ажабсан – феъли чистондин нишона.

Кезиб кўп, кўрмадим ўзингдан ўзга,
Юзи гул зулфи райҳондин нишона.

Сени кўрсам урарман, ох, дамодам,
Бу, охлар, дарди пинҳондин нишона.

Гоҳо кулсанг, кўзингда ёш кўрарман,
Жўш урган дилда тўфондин нишона.

Ориф ишқ йўлида ҳар неки кўрса,
Аён этмас пушаймондин нишона.

Сабоҳ

Ёри жонимдан насимлар
 мужда келтурди сабоҳ,
 Соғиниб сўлган дилимни
 қайта тиргузди ногоҳ.
 Ҳажрида гул баргидан ҳам
 сарғайиб сўлган юзим,
 Қайтадан гулгун бўлиб ҳам
 нурланиб топди салоҳ.
 Бунча ёш гўдак каби дил
 сакраб ирғишлар десам,
 Бир сабий ёрнинг хаёли
 айламишдур жилвагоҳ.
 Ошиқи содиқ деган сўз
 ўздин ўтганни атар,
 Ўздин ўтмоғим учун, бас,
 кўз учидан бир нигоҳ.
 Шу нигоҳдан ноумид
 қилмас эса ҳар бандани,
 Ул назаркарда бўлур ҳам
 ошиқ аҳлига панох.

Нигоро

Нигоро, сан маним бўлсанг қани, дерман,
 Муносиб ошиғинг деб бил мани, дерман.

 Ишончинг гар манга йўқдир, ажабланмам,
 Куюб суддан, қатикдан қўрққани, дерман.

 Гулим, гул юзларинг гулгун шаробданму,
 Яноқлар ёнса ҳуснинг гулхани, дерман.

 Одам зоти бунингдек бўлмагай хушрў,
 Ки, ҳуснингни кўзимни равшани, дерман.

 Ризойингни тилаб жоним нисор этсам,
 Ики дунё ўзининг бергани, дерман.

 Аё, ошиқ нигорингга фидо бўлгил,
 Унутгил сўнг, ўзингдан ўзгани, дерман.

КҮНГИЛ МУЛКИ

Абдугани СУЛАЙМОН

1943 йилда туғилган. Шинжон университети-нинг журналистика факультетини тамомлаган. Шоирнинг “Кўнглимдаги дарё” номли шеърӣ китоби чоп этилган. Матбуотда қатор мақолалари эълон қилинган. Унинг асарлари қозоқ, қирғиз, уйғур тилларида нашр этилган.

УФҚЛАР ОРТИДАГИ ЙЎЛ

Кейинги йилларда шеърятимизда мумтоз ва замонавий оҳангларни уйғунлаштирган шеърлар дунёга келмоқдаки, бу чиройли ҳодиса сифатида ўқувчиларни қувонтирмоқда. Бу ҳолат шоира Ҳалима Аҳмедованинг шеърларида кўпроқ кузатилмоқда.

Шоиранинг “Шафак ибодати” номли китобини варақлаб, “Шодлик” номли шеърини ўқиймиз:

124

*Уфқ жуда тиниқ, уфқ жуда мунаввар,
Жаранглаб келмоқда қуёш кулгуси,
Қонимнинг мавжсида эшитилаётган
Ишқнинг қадамими, ҳаёт туйғуси?*

*О, яшаш шириндир деразанга нур
Само суратини чизаётган дам.
Сўнги япроқларнинг таронасида,
Чиройли кўриниб кетар ҳатто гам...*

Шеърда улғ ва буюк ватанда яшаш бахти, гўзал табиатдан илҳомланиш, ҳақнинг беназир санъатидан завқланиш ҳиссиёти жуда баланд. “Қушларнинг оташин чуғурлашидан, хушxabарнинг хушбўй нафаси келар” деб ҳатто қушлар жонида ҳаёт завқининг латиф таърифини келтиради, шоира. Бу шеърда инсон кўнглидаги умидни улғлаш, яшашдан чиройли умид топиш шу билан бирга ишқнинг кўчасида ҳақнинг ёди билан тирикликни байрам қилиш ҳиссиёти нафис чизилади. Илоҳий сўзни ҳис этган Ҳалима Аҳмедова ижодининг илдизи ерда бўлса, шохлари коинотда яшнайдди. Зотан, асл шеър фалак нафасидан тири-либ, она замин ишқига чулғанган бўлади:

*Кўзимда тинди дарёлар,
Дилим – ловулаган саҳро.
Ўзга дард бирладир Мажнун,
Жонимда йиглагай Лайло.*

*Юракни бунча тортгайдир,
Ҳаёт – сувсиз синиқ коса.
Рубобингни чал-ей ёмғир,
Ғамим раққоса, раққоса...*

Шоиранинг юқоридаги мисралари ўтли муҳаббат ноласи, бевафо дунё хижронида зорланаётган муҳаббатнинг мажнунвор раксидир. Шоира Лайли ва Мажнунга вафо қилмаган ишқ дунёси унинг ҳам жонига азоб бераётганини айтади. Шу билан бирга ҳақиқий ошиқ юрагидаги ишқни дилбар рамзини, Лайли сийрати ила очиб беришга уринади ва буни уддасидан чиқади. Ҳалима Аҳмедова шеъриятидаги ишқда ҳақиқат тимсоли яширинган. Шунинг учун шеърни қайта-қайта ўқиб янги-янги маъно топаверасиз. Шоиранинг яна бир тўртлиги шундай битилган:

*Кўнглим билмадинг деб солмагин гавго,
Севгилим сен ҳам бир яқунсиз эртак.
Бизни бу дунёда билмагай ҳеч ким,
Ҳеч ким тушунмагай Худодан бўлак.*

Бу тўртликда у ҳамма нарсдан хабардор ва борликни билгувчи Яратганнинг қудратли сифатларини улуғлайди. Шу билан бирга кўнгилнинг илоҳийлигини ундаги пинҳон ишқнинг илдизи Яратганга туташ эканлигини содда, самимий мисралари билан баён этади. Шоира:

*Ўн саккиз минг олам ганжин
Кўнглим аро жойлаб Худо,
Ҳаётнинг тор кўчасида
Маҳзун гадолигим недан?*

дея ўз-ўзини сўроққа тутаяди. Бу сўроқда ўзини билмасликка олиш – тажохулу ориф санъати бор. Яъни, у қудрати улуғ, ҳар нарсага қодир, ўт ичида пахта ўстирган Оллоҳ бир кўнгил ичига бойлик ва гадоликни жо эта олишига ишора қилади. Лирик қаҳрамоннинг изтиробли кечинмасида эски ҳикматни янги туйғу билан қайта кашф этиш иқрори жилоланади. Шу ўринда шоиранинг ҳаётни, ўтаётган ҳар бир лаҳза қаъридаги бетимсол маънони нозиклик билан илғаш санъатига тан бермай иложимиз йўқ.

Ҳалима Аҳмедованинг “Жонимга” номли шеъридаги:

*Яна чида, озгина чида,
Гарчи дарддан бўлгансан яғир.
Биламан бу зилдай вужудим
Сенга жуда келмоқда оғир.*

*Кўрқаяпман томирларимда
Зулмат билан ўйнашар қоним.
Ҳаққа қасам ичганман, аммо,
Сени қандай асрайин жоним?!*

деган мисралар ўқувчининг қалбига алангадай кириб боради. Бунда нафақат Холиқ ато қилган улўғ жоннинг қадрига етиш ҳақида гап боради, балки жон образида омонат тушунчаси мужассам. Шоира дунёдаги барча нарса ўткинчи, омонат, уларни бекадр этиш катта хато эканлигини уқтиради. Энг муҳими, жон образида гўзал бир ҳаётнинг жозибали сурати пинҳон.

Шоиранинг яна бир шеъри шундай бошланади:

*Кўнглимда тупроқнинг кўнгли бор эди,
Рухимда фалаклар этар эди сайр.
Мискин ҳаёлини қуёшда ювиб,
Менинг кўзларимда ёнар эди дайр.*

*Кўнглимда оташнинг кўнгли бор эди,
Қонимда ўйнарди ҳаётнинг қони,
Согинч тонгларига исмимни қўшиб,
Бир лаҳза тинмасди булбул забони.*

*Кўнглимда бор эди сувларнинг мавжи,
Нухнинг қарғишидан қолгандим омон.
Менга ниманидир эслатмоқчидай,
Толе юлдузимни куйдирди осмон...*

Азалдан биламизки, Яратган одамни тупроқ, оташ ҳаво ва сувдан бино этган. Инсон табиатнинг ҳар хил ҳолатларида тўрт унсурдаги сифат ҳамда хусусиятлар бўй кўрсатади, инсон мижозини шаклланишида бош омил бўлиб хизмат қилади. Аммо, шоиранинг мақсади ҳаммага маълум қадим синоатни қайта таъкидлаш эмас, аксинча, ношукрликда кечган умрнинг фожиасини очиб бериш. Назаримизда, нафис ишоралар билан шоира ўз мақсадига эришган.

“Шафақ ибодати” номли китобига киритилган яна бир шеърда шундай мисралар бор:

*Мен ҳали ўлмайман, суюнма ганим,
Дўстим мени ўйлаб тортма паришон.
Вужудимга ҳануз кўз-қулоқ тупроқ
Ва руҳим асрайди меҳрибон осмон.
Фақат бир таҳлика сузар қонимда,
Гарчи кўзим ёруғ, йўлим зим-зиё.
Мени хароб қилар бир кун биламан,
Кўнглимнинг ортига беркинган дунё.*

Шоиранинг бу шеъри умиднинг мағрур овозига ўхшайди. Ундаги фалсафада абад ва азалнинг қадимдан-да қадим ҳикмати ниҳон. “Кўнгил ортидаги дунё” – бу қандай дунё экан, дея бир зум ҳаёлга толасиз ва ана шу ҳаёлдаги нафис иқроп билан умрингизни қайта кашф қила бошлайсиз.

Шоиранинг ёмғир образида ҳаётни очиб берган яна бир шеъри бундай:

*Дарахтларнинг кўнгли шикаста,
Бас қилсангчи, бас, дея инграр.
Булутларнинг майини ичиб
Ёгаверар бу маст ёмғирлар.
Неча кунки тинмайди ёмғир...*

Шоиранинг ушбу мисралари кўз ўнгингизда ҳаётнинг сирли, ширин нафасга тўлган манзарасини тиклайди. Тинмаган ёмғирларга қўшилиб ёғилгингиз келади. Ёки кимнингдир қалбига маст ёмғирлардай тўлишни истайсиз. Бир лаҳзага ўзингизни осмоннинг кўзида яшаётгандек ҳис қиласиз. Яхши шеърдан ана шундай завқли кайфият олишнинг ўзи ҳам мароқли.

Жуда кўп шеърларида шоира хаёлан хотирага қайтади:

*Бир пайтлар гуллаган дил дарахтимдан,
Ишқ йиғиб юрарди шодмон болари.
Капалаклар эди сўлим гулларнинг
Ҳарир ва ранг-баранг елтигичлари.*

Шоира ўтган кунларини эслаб қачондир кўзларида қолиб кетган азиз бир манзарани мусаввирдек чизади. Шодмон болари гуллардан йиққан асалга ишқни қиёслайди. Гўзал капалакларнинг гулларни кучиб учишларини роҳат бергувчи елпиғичларга таққослайди. Табиат гўзаллиги шоиранинг хотирасига уйғунлашиб кетади. Бу жилвакор манзаранинг ортида эса кўнгил водийси юз очади. Ширин хотираларга қўшилиб ҳаётнинг ҳали ҳеч ким топмаган кўнглига кириб борасиз ва у ерда сизни ишқнинг сўлим боғи жилмайиб кутиб олади. Ҳа, инсон хотиралардан айро яшай олмайди. Зотан, хотираларда меҳрнинг нажоткор нафаси бор. Бу нафас сизга яхши яшашни ўргатиб туради.

Шоира яна бир шеърида:

*Мендан не айб ўтди, не хато ўтди?
Жонимнинг ичида қиёмат қойим.
Берган дардинг билан ювиб гуноҳим,
Мени шунча севасанми Худойим.*

*О, нақадар ёруғ сенинг хаёлинг,
Ёдинг гул баргидек нафис мулойим.
Дард берсанг, дардингдан айланай сенинг,
Мени шунча севасанми Худойим,*

деб Яратганга илтижолар қилар экан, ундан бандасини севиб берган синовларига дош бермоқлик ҳидоятдандир, деган маънони уқасиз. “Дардингдан айланай сенинг” деб Яратганга меҳрини изҳор этар экан, айнаи дамда синовлар олдида енгилмаслигини таъкидлайди. Дард – ошиқнинг зийнати, дейилади қадим китобларда. Шоиранинг кўнгли ошиқ. Бу кўнгил дардни ҳақ берган унвондай қабул қилади. Дард ичидаги алангада ёниб туриб ҳам ҳаётни севиш, бу – жасорат. Ана шу жасоратнинг нафаси ўқувчини ҳам сергак торттиради.

Шоиранинг илоҳий туйғулар шавқида битган қуйидаги мисраларини кўздан кечирамиз:

*Парвонани куйдириб
Яна йиғлайсанми шам.
Айтчи, қайси дарёдан
Кўзингга тўлган шабнам.*

Илк таассуротда шеърдаги маъно шундай ўқилади: парвона чирок нурига ошик. Унда шу қадар ошиқлик ҳавоси баландки, ишқ ўтида куйиб ўлишини била туриб ўзини ўтга уради. Шам эса унинг ўз оловида ҳалок бўлганини кўриб, ёниб тугагунча йиғлайди. “Айтчи, қайси дарёдан кўзингдаги ёш”, – деб шоира шамдан сўрайди. Худди ана шу жойда шоира ишлатган нафис мавжга дуч келамиз. Бирдан кўнглимиз ёришиб кетади. Ахир, бу ҳижрон ва ишқ оралигида тўлқинланиб оқувчи ҳаёт дарёси-ку, деймиз энтикиб...

*Дўзах талвасаси
Ва жаннат ёди –
Ҳақиқат тонгидан олинган улги,
Мендан ҳам қадрли, мендан ҳам суюк
Кўнглим,
Ахир кўнглим Худонинг мулки.*

Бу шеърда шоира ҳақиқат тонгидан олинган улги деб, жаннат ва дўзах рамзидан фойдаланиб кўнгилга гўзал баҳо бера олган. У энг нозик ва латиф мўъжиза бўлмиш кўнгили Худонинг мулки эканини одиллик билан тасдиқлайди. Инсон бу чексиз оламга кўнгили билан боқсагина, унинг гўзаллигини пинҳон сирларини кўра олади. Бошқачароқ айтсак, кўнгили ишқнинг хонаси. Токи мана шу хонадаги обу ҳаво билан яшар эканмиз, абадиятни ҳис қила оламиз. Шоира худди мана шу маъноларга ишора қилади. Унинг “Умид сояси” китобидаги “Бошдан оёғим нур” дея бошлангувчи шеъри юракка хотиралар ларзасини солади. Ёш ўтгани сайин қалб ишққа талпинишини давом этади. Аммо, йиллар шафқат қилмай дилни янчиб бораверади. Ўша ҳолатда ишқдан келган садо руҳни янгилайди.

Шоира дилидаги армонни чиройли оҳангга солади:

*“Согиниб яшадим”...
Нега бунча кеч?!
Қисматнинг измига йўқ ҳеч бир сабаб.
Асрашга қодирдир наҳотки, мени
Ҳазон ғазабидан шу бир оғиз гап?!
Бошдан оёғим нур, бошдан оёғим...*

Шеърдаги ҳолат ўқувчи руҳига сирли жунун бағишлайди. Умидга, янги кунга талпинтиради. Шоира ижодидаги аксарият шеърларда ҳали ҳеч ким айтмаган фикрлар жилоси бор. Мазкур китобдаги “Шароб” номли шеърда ҳам шу талқинни кўришимиз мумкин. Бу шеърда воқебанд тасвир қаламга олинган бўлиб, шоира шароб рамзида умрни, меҳр-оқибат туйғусини очишга уринган. Ва мақсадига эришган. Шеърда қадим бир афсона шарҳига ишора қилиниб, ҳулосада шундай ҳукм чиқарилади:

*Жонимга аланга югурди ногоҳ,
Шаробдан симириб эдим бир қултум.
Мен сенинг қонингни ичдим,
Билмайман
Сен кимнинг қонини ичгандинг, узум...*

“Умид сояси” китобини варақлар экансиз, бир-биридан қуюқ шеърларга дуч келасиз. Энг муҳими шоира ақл билан эмас, ақлга қоришган руҳ билан ёзади. Ёзганларида эса самовий нафасни ҳис қилиб турасиз:

*Бугун шудрингни ичган
Шаббода каби мастман.
Не десанг деявергин,
Мен ўзимда эмасман.*

Шоира ана шундай мисраларни битаётганида ҳақиқатдан ҳам ўзидан чиқиб мастанаворликка юз тутганига ишонасиз ва завқланиб ўқишда давом этасиз.

*Дарёману, кўзингга
Тўлолмайин ҳалакман.
Бир ишққа минг жон бериб,
Воҳ бунча жонсаракман...*

Ҳа, Ҳалима Аҳмедова ижодида яхши маънодаги жонсараклик бор. Шоиранинг “Тийрамоҳ” китобига кирган шеърлари анча чуқур ва фалсафий. Шеърлардаги ташбеҳлар жуда рангин. Шоира кўнглидаги ҳақиқат алангаси шеърларга кўчганда сўзлар жонлангандек бўлади:

*Хаёл кечалари қисмат богида
Ёлғизликда адашган манму?
Оллоҳ, кафтларингда бир қуни
Майса бўлиб эгиламанму?*

Ана шундай гўзал илтижо билан бошланган шеър ҳам “Тийрамоҳ” китобидан. Шеър ёруғ бир дард силкинишида ёзилгандай. Негадир шоиранинг ҳар бир шеъри дардчил туюлади. Аммо, шеърнинг ичига кирганингиз сайин самовий енгилликни ҳис қилиб бораверасиз. Ҳар бир шеърда шоиранинг умид яширинган ҳақиқатига дуч келасиз. Балки шунинг учун ҳам шоира бонг уради:

*Кўзёи каби силқиган жонни,
Ичганида ичиккан дийдор.
Дил қонидан ман сархуш ўлсам,
Бандангманму айт Парвардигор...*

“Тийрамоҳ”ни варақлаб бир-биридан жунунвор шеърларга дуч келамиз. Бу шеърларда баъзан ҳаётнинг тиниқ манзараси кўнгил уйғунлигида ўзгача тасвирланади:

*Уфқлар ортида зангори йўл бор,
Балки у хаёлим, балки афсонам.
Покиза кунларни шу йўлга боғлаб
Кечмоқда қисматим йўловчи санам,*

дейди шоира уфқлар ортидаги йўлларга кўз тикиб. “Уфқлар ортида”, деган жум-

ла илохий кунга ишорадай туюлади. Яна бу жумлада умидга тўла кунлар завқи бор. Дилидаги мискин, айна пайтда, мағрур туйғуларини ширин титроқларга, умидбахш нолага ўраб шеърни якунлайди:

*Уфқлар ортида зангори йўл бор,
Хайқир далли дилим, сен нечун нигун?
Нега жим кечасан лаъливаш қоним
Сен кимнинг изисан кўзимдаги мунг.
Уфқлар ортида зангори йўл бор...*

Баъзан ўйланиб қоламиз: шеър нимага хизмат қилади ёки қилиши керак? Аслида, шеърият – кўнгилни осмонга боғлайдиган йўл. Ҳалима Аҳмедованинг шеърлари ҳақида худди шу фикрни билдириш мумкин. Унинг ижодида катта эҳтирос билан мастона фикр ҳамиша ёнма-ён келади. Шунинг учун ҳам бу шеърларни ўқиб ажиб кайфиятга тушасиз. Шоиранинг шеърларига жўр бўлиб хайқиргингиз келади:

*Буюк ишқ шаҳридан ҳайдалган зорман,
Кўзим уйқуда-ю нечун бедорман.
Эй, ёр, кўксинг аро кўкарган хорман.
Менга ихтиёр бер беихтиёрим.*

Шоиранинг “Афсун” номли китобидаги шеърлар руҳи бир қадар кўнгилга яқин. Аммо, унинг ўзига хос ташбеҳлари одамни сал шошириб қўяди. У дил суратини шундай чизади:

*Ажриқлар устида тўкилиб қолган,
Қуёш хаёлининг бир толасиман.
Олисларда томир отган уфқнинг
Туголмай қийналган ҳомиласиман...*

Ажаб, йўқотган ҳисларимизни бу шеърдан топгандек бўламиз. Таниш ажриқзор устида тўкилган бир тола қуёш нурига айлангимиз келади.

Шу китобга кирган “Сизга” номли шеърида аёл қалбидаги ёлғонга, хиёнатга қарши исён руҳи бор. Шеърдан чексиз изтиробга тушган юрак зарблари эшитилиб туради. Балки, қуйидаги мисралар ана шу зарб таъсирида дунёга келгандир:

*Қанийди малаклар ҳақ дарёсида,
Ювиб вужудимни пок этса мени.
Мабодо жаннатда учратсам сизни
Жоним бу дунёни этганида тарк.
Сизни кўрмаслик учун ишонинг менга
Жаҳаннам қаърига қочардим бешак.
Мен сиздан қочаман.*

Шоиранинг шеърларида узоқ вақт қайғу уйқусида ётиб, қайсидир ёруғ тонгда ғафлатдан уйғониб ҳаётнинг гўзаллигига, ширинлигига имон келтирган одам ҳолати бор. Ана шу ҳолат ичида шоира қалбини қайта кашф этгандай бўласиз:

*Энди менда ҳақи йўқдир ўлимнинг...
 Ҳаётни ўпаман пешонасидан
 Тўзгиган боғларнинг чангин артаман,
 Кимсасиз соғинчга бераман салом.
 Саҳархез қушларнинг кўзлари билан
 Қуриётган майсага тутқазаман жом.*

Ҳалима Аҳмедова ижодидаги дадил фикрлаш, фалсафий айтимларни ташбеҳларга ўгириб бериш услуби ўзига хосдир. Тасаввуримизда у кўнглини пинҳона тутмайди. Аксинча, бор туйғуларини шеърга ишонади. Дунёни қалб нигоҳидан ўтказиб ёзади. Балки, шунинг учун ҳам у ҳеч иккиланмай севгини сўроққа тутади:

*Умрим сўнгигача қол деган эдим,
 Ёки чарчадингми оҳу додимдан?
 Севги, севги – қулоқсиз бола.
 Нега чиқиб кетдинг ёдимдан.*

Сўнги йилларда шоира сермахсул ижод қиляпти. Унинг “Нигоҳ қибласи” номли китобидаги шеърлар анча ёруғ ва руҳи баланд. Шоиранинг она Ватан ҳақидаги шеърлари ҳар қандай ялтироқ сўзлардан холи бўлиб, жуда самимий ёзилган. Назаримизда, Ватан ҳақида шундай ёзиш керак. Шеър кутилмаган фикр оҳангида бошланади:

*Мен ҳеч кимни ўлдирганим йўқ,
 Ва ҳеч кимга етмас зиёним.
 Аммо, сенинг олдингда тупроқ
 Айб қилгандек титрайди жоним...*

Ҳа, Ватандан, она тупроқдан жуда катта қарзи бор одамнинг иккори бу.

*Сенинг зарра-зарраларингда
 Ҳақ жамоли бўлди намоён,*

дейди улуғ иқдор билан шоира. Кўнглидаги бор ишқини мисралар остига жойлайди:

*Ўзга тупроқ тортмас дилимни,
 Жойнаозим ўзинг,
 Чўкдим тиз.
 Ахир, сендан юрагимгача
 Боғлаб турар илоҳий илдиз...*

Шеърда кўнгил ичида бор меҳри билан ястаниб турган Ватан сурати чизиб қўйилгандай. “Нигоҳ қибласи” китобига киритилган “Ўғлимга дарсликлар” туркуми қайсидир маънода ҳар бир юрак учун сабоқ бергулик. Инсон дунёга келиб яхши яшашга, бахтли бўлишга интилади. Баъзан ҳаёт йўлларида адашади, йиқилади, яна ўрнидан туриб яшаш учун курашади. Шундай пайтларда тас-

кинга, тасаллига зор бўлади. Шоиранинг ўғлига ёзган “дарсликлари”дан ана шу таскинни топиш мумкин. Унинг “Табиат дарси” номли шеърида ҳам рамзга чулғанган ҳаёт фалсафасини уқишимиз мумкин:

*Ҳар битта дарахтда бир дил яшайди,
Тикилганим сари ўсади кўнглим.
Уларга қулоқ сол, уларни тушун.
Дарахтлар алдашни билмайди ўғлим.*

*Жасур бўл, кўзингда кўрмай сира ёш,
Ҳар қандай аламни ичингга ют жим.
Дўстлардан азизроқ, дўстлардан баланд.
Дарахтлар ҳеч қачон сотмайди ўғлим.*

Ҳалима Аҳмедованинг шеърларида ҳақиқатнинг ёруғ нигоҳи чарақлаб туради. Энг муҳими, у сўзларнинг қовурғасини синдириб шеър ясамайди. Аксинча, кўнглини оппоқ қоғозга тўқади.

Шоиранинг шеърлари бизга ҳаётни севишни, уни кадрлашни, отаётган ҳар бир тонгни шукроналик билан кутиб олишни ўргатади. Шоира бир шеърда таъкидлаганидек, унинг ижодидаги жунун ҳар бир шеърхонни уфқлар ортидаги ёруғ, зангори йўлга чорлаб туради, яъни умид ва завқ сари етаклайди. Аслида, ўқувчига ҳам ана шундай ёруғ шеърлар керак.

ҲУКМАТ

**Танга озуқдур ҳамиша тўғри лафз,
Миллату милга хиёнат ўғри лафз.**

Анбар ОТИН

Турсун АЛИ

1952 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Шоирнинг “Зангори овоза”, “Юракдаги сўзлар”, “Ёруғ кунлар”, “Изтироб остонаси”, “Тун товуши”, “Ёлғизим”, “Уйғоқ сукунат”, “Сокин ҳайқирӣқ”, “Ой япроғи”, “Гуллаётган юрак”, “Қор шуъласи” каби шеърӣй китоблари нашр этилган.

МЕҲР ЖОЗИБАСИ

Яхши шеър ҳаяжон ва ҳайратдан яралади. Шоира Адиба Умировичнинг шеърлари ана шундай ҳаяжону ҳайратга бой ижод намуналари ҳисобланади. Адибанинг “Юрагимдасан”¹ номли шеърлар тўпламини ўқирканман, унинг шеърдан шеърга, китобдан китобга томон ўсиб боргани мени кувонтирди. Тўплам мундарижасининг ранг-баранглиги, сатрлараро туйғу ва тушунчалар уйғунлиги, юрт манзараларининг ёркин рангларда товланиши эътиборимни тортди.

*Беланчакдек тебранар майин
Далаларда олтин бошоқлар.
Шабадалар эсгани сайин
Кўзларимга гам тўла бошлар.*

Ушбу мисралар Адибанинг “Ватан бағрида” номли шеърининг бошланиши бўлиб, китобхон шеърни ўқиркан, кўз ўнгида бепоён буғдойзор сувратланади. Шеърда исрофгар – шабада образи ила намоён бўлаётир. Бу лирик қаҳрамонни ташвишга, ғамга чулғайди. Шеър мана шундай ҳолат билан шеърхонни ўзига тортади.

Шеър давом этаркан лирик қаҳрамон “Бу дунёда яшаш осонмас, сен ҳар доим бардам бўл кўнглим” деб ўз-ўзига таскин беради ва огоҳликка чорлайди. “Ғақат она Ватан бағрида, Одам ўзин сезар хотиржам” деган фикр билан яқунланади. Дарҳақиқат, Ватандан олисда киши хотиржам бўлолмайди, аксинча, ўз Ватанидагина тинч ҳаёт кечиради.

Адибанинг шеърларида жоду бор, ўқиганда сеҳрланасиз, мафтун бўласиз, юрагингизга ёқимли эпкиндек киради:

*Умрим – беқадр тўкилган хазон,
Ё эрта очилиб дўлда қолган гул.
Қавс боғларида изгиган мезон –
Адашган ул қамар сенмисан, кўнгил?*

Ушбу сатрлар бадий “либоси” билан ўқувчига завқ бағишлайди.

Шеър, изтиробдан туғилсагина, ўқувчи қалбидан чуқур из олади. Зеро, санъатнинг кучи ҳам шунда. Қалбдан айтилмаган кўшиқни ҳеч ким берилиб тингламаганидек, юрак дардидан тўкилмаган шеърни ҳам ўқувчи лаззатланиб ўқимаслиги табиий.

¹ Алишер Навоӣй номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти.

Адиба Умирова шеърларида юрак изтироблари, армонлари, туғилган юрт соғинчи, Яратганга илтижолар дил-дилидан шарқираб қоғозга оққан:

*Бу чўллар мангу бешик,
Карвон босиб келар йўл.
Бир туяда беланчак,
Бирида бахмал замбил.*

Ушбу сатрларда хаёт ва ўлим ўз аксини бадий рангларда сувратлай олган. Шеърни охиригача ўқирканман, “Умид деган олтин жом”, “Қумзорлар – ёнар танча”, “Тиним билмас шамоллар”, “Афсона тўқир гулхан” сингари образ ва ташбеҳларга йўғрилган мисралардан кўнглим пиёласи лиммо-лим тўлди.

Адиба Умирова шеърларида ёрқин фикр бор:

*Барин кечирдим энди бу дафъа,
Барига қучоғим очаман беҳол.
Ногоҳ деразамдан кўринган шарпа,
Дўстларим бўлиши мумкин, эҳтимол!*

Хаётда дўст орттириш, у билан бир умр сирдош, қайғудош бўлиш учун дўстлар бир-бирини тушуниши ва бир-бирига нисбатан кечиримли бўлиши лозим, – деган фикрни ўқувчига сатрлар оҳанги орқали етказишга интилган шоира шеър сўнгида ўқувчини чуқур ўйга толдирувчи сатрларни тизади:

*Бу сафар ҳам қаттиқ янглишар кўча,
Шамоллар синдирар ойнам кўзини.*

Маълум бўладики, шоира “ойнам кўзини” шамоллар “синдирар” деркан, бунда у афсус-надоматлари ва армонларини шамол образи орқали тилга олади:

*Фақат қаерда қолган бир жуфт мусича,
Довдираб дарчамга урар ўзини.*

каби мисраларида ҳам фалсафий фикр ҳукмрон. Яъни дўстдан айрилиш кишини меҳрга, нажотга зор айлайди, демоқчи бўлади шоира.

Китобдаги “Учаман дейману...”, “Туғилмоқ ҳам...”, “Манзара”, “А.С.Пушкин хайкали пойида”, “Сизни билмадим у...” сингари шеърлар ҳам фикрнинг теранлиги ва рангинлиги билан ажралиб туради:

*Шунча йил ким учун яшадим, ахир,
Жонимни асрадим нимага узоқ?!
Чархми йўқ фалакдек айланиб тақдир,
Бахш этар кўзёшу бир ҳовуч тупроқ.*

*Ўлим ҳам яшашнинг давомидай гап,
Бунча гамларингда куйдирдинг бежон.
Дўстни – дўст, ёрни – ёр дедим... ҳаммадан
Фақат сенга яқин эдим, Художон!*

*Дунёда нима бор, ўзингдан абад,
Ғанимат лаҳзалар ўтар бирма-бир.
Аянчи туюлар хаслигим фақат,
Тупроқлигим оғир ботар, негадир!*

Адиба Умированинг янги тўплами борасидаги сеvimли шоиримиз, Ўзбекистон Қахрамони, халқ шоири Эркин Воҳидовнинг қуйидаги эътирофини ҳам эсласак.

“Ёш шоира Адиба Умированинг шеърларини ўқиб, адабиётимизга яна бир ўзига хос катта истеъдод эгаси кириб келаётганидан қувондим. Шеърлар чуқур эҳтирос, завқ билан ёзилган. Ёшлик шавқи шундок уфуриб турибди. Энг муҳими, эсда қоладиган сатрлар кўп. Образли тафаккур, самимият бор”.

Тик ўсаётган дарахтнинг сояси бўлганидек, Адиба Умированинг ҳам ижодига соя солиб турган айрим шеърлар, сатрлар бор.

Китобдаги “Совчи” номли шеърнинг қуйидаги сатрларига эътибор қаратсак:

*Совчилар узмас қадам,
Йўлимга интизор ёр.
Чўпон қизи бўлсам ҳам,
Юрагимда орим бор.*

*Нозим кўтармас отам,
Шунга бераман, дейди.
Яна тегмайман десам,
Онам гамимни ейди.*

Авваламбор, шеърятимизда бундай гаплар кўп. Ушбу гап аллақачон хўп гўзал шеърларга айланган. Ҳатто кўшиқ бўлиб қуйланган. Бу шеърда эса янги фикр ҳам, ақалли янги қофия ҳам йўқ. Сатрлар оддий гапдан иборат, ранг-тасвир, бўёқларсиз – яланғоч сўзлардан иборат.

Бугунги шеърят тобора янгиланиб бораётганда бундай машқлар шартмикан?

Афсус, китобдаги “Шундай яшангки...”, “Туякаш”, “Ёр дўстларим дилим тилар”, “Ҳадик” каби шеърлар ҳам шеърхон қалбига руҳ ва ҳаяжон бахш этолмайди.

*“Бобом айтганидек хўрсиниб,
Муқим эмас экан ҳеч нарса”.*

*“Шунча йилдан буён оввора бўлиб,
Мақсадинг не ўзи? Тушунолмадим”.*

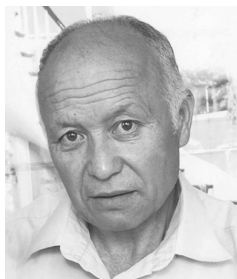
сингари ҳали шеърый охангга айланмаган, эга-кесими йўқ сатрлар яхши шеърларга соя солиб турибди шубҳасиз.

Қўлёмани нашриёт муҳаррири синчиклаб ўқиб, таҳрир этиб, саралаганда китоб камчиликлардан холи бўлар эди.

Ишончим комил, Адиба Умирова ҳали қиёмига етмаган бундай шеърлар ва сатрларни қайта ишлайди, албатта.

БОЛАЛАР ДУНЁСИ

Вали АҲМАДЖОН

1952 йилда тугилган. Кўқон давлат педагогика институтини тугатган. Унинг “Етти ўлчаб, бир кес”, “Гулхуморнинг гулбоғи”, “Тўр кўйлак – зўр кўйлак”, “Орзуларим эгаси”, “Кўзмунчоқ” каби китоблари нашр этилган.

Яхшиликлар қошида

Бир ўлкаки

Ҳар тонг очсам кўзимни,
Олам гўзал кўрингай.
Айтсам ширин сўзимни,
Одам гўзал кўрингай.

Зарра тупрок, қатра сув,
Ҳар гиёҳи бир неъмат.
Осмони тинч, кўнгли тинч,
Яшаш ҳам завқли беҳад.

Бир ўлкаки... Тенги йўк
Гул унади тошида.
Орзулари – ҳақиқат,
Яхшиликлар қошида.

Бургут

Қанотини қирқдилар
Учмасин деб узоққа.
Яна боғлаб қўйишди,
Узун арқон – тузоққа.

Кун ўтказар кўноқда,
Илик нурда тобланиб.
Кўзи очик ўй сурар,
Бўлмас уни ҳеч таниб.

Писанд этмас товуклар,
Қўрқмай яқин келишар.
Тупроғу гўнг титишдан,
Унга сабоқ беришар.

“Қилтириқ”*Ҳазил қўшиқ*

Этмасам-да, бир қилик,
Ном қўйдилар “қилтириқ”.
Шалвирайди қўйлагим,
Келмас уни ўйлагим.

Лагерь маза жой экан,
Ошпаз тоға бой экан.
Нима берса “кемирдим”,
Қўзичокдай семирдим.

Топиб олдим тоғора,
Чўмиламан кунора.
Ухлаб роса тиниқдим –
Кўрпачада чиниқдим.

Намунча тор қўйлагим,
Келмас унга бўйлагим.
Хў, кулганлар энди бок,
Аканг, Тошмат бўғирсоқ.

Олма

Тўрхалтадан сирғалиб
Тушди кампир олмаси.
Думалади, тўхтади,
Меванинг дурдонаси.

Бироқ, ҳеч ким эгилмас,
Ташлаб ўтар кўз қирин.
Уят санар ўзича
Кўз-кўз этиб ғурурин.

Бола хурсанд, қўл чўзди:
“Кимники?” деб олгани.
Ҳамма боқар ҳайрат-ла,
Кўрмагандек олмани.

Ўзбекистон аскарари

Ўтар бўлса кўчадан
Қадамлари бошқача.
Кийимлари ярашган
Оёқдан то бошгача.

Кўнгил доим хотиржам,
Бор экан юрт посбоним.
Киприқларга қўнмас гард,
Тинчдир еру осмоним.

Боққан сари изидан
Ортиб борар ҳавасим.
Ҳам оромли, ҳам эркин
Олган ҳар бир нафасим.

ТАҲЛИЛ

Назокат СОТТИБОЕВА

1990 йилда тугилган. Андижон давлат университети филология факультетини тамомлаган. Ҳозирда “Ўлмас Умарбеков асарларида миллий қадриятлар ва урф-одатлар ифодаси” мавзuida илмий тадқиқот ишлари олиб бормоқда. Республика наирларида бир нечта мақолалари чоп этилган.

ҚАҲРАМОННИНГ РҲҲИЙ ТУҒЕНИ

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ўлмас Умарбековнинг “Севгим, севгилим”, “Уруш фарзанди” сингари асарларида маънавий азоблардан юрак-бағри аламга тўлиб кетган инсонлар образи тасвирланади. Бундай характерлар инсонни чуқур, нозик англамоқни тақозо этади. Одамни билмоқ оламни англамоқдир. Шу маънода Ўлмас Умарбеков турли бадиий воситалардан моҳирона фойдалана оладиган катта ижодкор эди.

Адиб моҳир қиссанавис сифатида ҳам китобхонлар орасида кенг танилган. Унинг ўндан ортиқ қиссалари замонавий, тарихий, ишқий-саргузашт ва ҳарбий мавзуларда ёзилган. “Кимнинг ташвиши йўк”, “Уруш фарзанди”, “Севгим, севгилим”, “Ёз ёмғири”, “Чўли ироқ” каби қиссалари шакл ва мазмунига кўра эътиборлидир. Хусусан, унинг “Севгим, севгилим” қиссаси ўтган аср олтимишинчи йиллар адабий танқидчилигида жуда кўп баҳсларга сабаб бўлган. Бунинг боиси, қиссада тасвирланган воқеа ва тақдирларнинг фожиавийлигида эди. Бу давргача ёзилган замонавий қисса, ҳатто романларда воқеа ва характерлар тасвири, уларнинг ечими ўзгача кечган. Яъни, асарда тасвирланган воқеа ва қаҳрамонлар тақдири ҳар қанча фожиавий ҳолатда бўлмасин, охир оқибатда, катта мағлубиятлар, қийинчиликлардан сўнг “бахтли” келажак “инъом” этиларди. “Севгим, севгилим” да эса ана шу “қоида” бузилиб, ўзгача тасвир усули қўлланди.

“Севгим, севгилим” қиссаси муҳаббат мавзuida битилган энг яхши асарлар жумласига киради. Муҳаббат, шафқат, меҳрибонлик, саховат, эътикод, дин, одоб-ахлоқ, иззат-икром, тавозе, мурувват, жасорат, ғайрат-шижоат, бағрикенглик, хилм ва нафсни ўлдириш – ҳаммаси одам боласининг зийнати, кўнгил безаги, бойлиги. Айтиш мумкинки, саналган хислат-фазилатларнинг барчаси ўз зиддига эга. Масалан, қайдаки муҳаббат бор экан, ўша жойда нафрат ҳам мавжуд. Қолаверса, биз кўпинча муҳаббат деб ўйлайдиган туйғу оний, ўткинчи, нафсоний-ҳирсий бўлиши мумкин. Чин муҳаббатсиз тирикликни тасаввур этиш қийин. Муҳаббат бўлмаса, инсонга мол-дунё, обрў-эътибор татимайди. Ёш ўтиб муҳаббат ўлади, ўрнига иззат-икром келади, дейишади. Шундай бўлиши мумкинми? Муҳаббат ўрнини иззат-икром боса оладими? Йўк! Муҳаббат замирида маънавият тургандагина, у ўлмасдир. Эътикод замирида маънавият тургандагина, у олижанобдир. Саховат, меҳр-шафқат замирида маънавият тургандагина, улар одамийликнинг улуғвор

фазилатларига айланади. Муҳаббат инсоннинг энг қудратли руҳоний, жисмоний дунёларини ҳар томонлама қамраб, чулғаб олгучи, ўзига бўйсундирувчи ҳиссиёт.

Ўлмас Умарбековнинг “Севгим, севгилим” қиссаси бош қаҳрамони Ўктам эндигина институтни битириб, ёш агроном сифатида узоқ қишлоқлардан бирига ишга юборилган. У ерда ўша жамоа раиси Усмон аканинг қизи Ойпопук билан танишиб, чин ишқ-муҳаббат изҳоридан маст бўлишади. Қисса қуйидаги самимий, ҳароратли сатрлар билан бошланади:

“Ёшлик эндигина қанот чиқарган учирма қушга ўхшайди. Ҳеч нарсадан тап тортмайди, ҳеч нарсадан чўчимайди. Бутун борлиқ унга янгича, сирли бўлиб туюлади. Ҳамма нарсани кўргиси, билгиси, ҳамма нарсада ўздан қандайдир из қолдиргиси келади. Лекин бу изнинг қандай бўлишини, унга севинч бахш этадимиз, ё ғам келтирадимиз, тўғрироғи, билишни истамайди. Агар шу истак унда ҳамма нарсадан кучли бўлганда эди, ўзини бунчалик тутмасмиди?! Ким билади, балки мен хато қилаётгандирман. Ростини айтганда, бунинг ҳозир мендан бошқа ҳеч кимга аҳамияти йўқ. Бироқ мен ўзимни учирма қушдек ҳис қилиб, ўша пайтлар нотаниш жойларга кетиб қолганимдан сира афсусланмайман.”¹

Ойпопукнинг отаси Усмон ака уруш қатнашчиси. Шу ёлғиз қизини деб уйланмаган. Усмон ака бошлиқ хўжалик эса унинг саъй-ҳаракати ва ташкилотчилиги туфайли бой-бадавлат жамоалар қаторига кўтарилган. Шундай бахтиёр ва фаровон онларда бахтсиз тасодиф рўй беради. Усмон ака билан дўсти Қосим ака ҳибсга олинади, сабабини ҳеч ким билмайди. Шунда Ўктам озгина эҳтиётсизликка йўл қўяди, бу эҳтиётсизлик унга жуда қимматга тушади.

Биргина эҳтиётсизлик билан айтилган гап икки севишганларнигина эмас, бутун икки оилани бахтсизликка бошлайди. Ойпопукнинг тақдири фожиавий тус олгач, ҳамма нарса барбод бўлади, орзу-армонлар пучга чиқади. Ўктам қанча афсус-надоматлар чекмасин, ҳаётини аввалги ҳолатга қайтара олмайди.

Оддий ҳаёт синовидан ўтолмаслик оқибатида ҳар икки ёш ўртасидаги ишонч йўқолади ва фожиа юз беради. Шунда Ўктам: “Инсон ишонч билан тирик. Унга ишониш керак. Агар инсонга ишонмаса, фалокат юз беради, афсуски, мен бунга кейин тушундим. Мендақалар эса озми? Мен уларга ачинаман. Инсонга ишонаман, улар нима фойда кўришади? Нима орттиришади. Фақат ғам ва изтироб. Мен-чи? Мен ғам ва изтиробдан ташқари ёлғизлик орттирдим. Ғамим бир умрга етади, ёлғизлигим эса мен билан доим эш”, дейди. Бу хулоса, бу сабоқ фақат асар қаҳрамонининг севги ва унга садоқати ҳақидаги изтироблари эмас, балки ёзувчи олға сурган ғоянинг қаҳрамон руҳий тугёни орқали ифодаланиши ҳам эди. Айни чоғда шахсга сиғиниш даври фожиаларининг оддий қишлоқ аҳлига келтирган кулфати умумлашмаси дейиш ҳам мумкин. Қиссада ёзувчи одатдагидек тасвир йўналишидан чиқиб, фожиавий тақдирлар тасвири орқали севги, имон, садоқат, бурч, масъулият, одамийлик каби ноёб туйғуларни ҳар қандай ҳолатда омон сақлаб қолиш, парваришлагша даъват этади. Бу ҳаёт ҳақиқатига мос эди.

Ўлмас Умарбеков бир қатор ажойиб қиссаларида жанрнинг янги кирраларини кашф этади. Бунга “Ёз ёмғири” қиссасини мисол қилиб келтириш мумкин. Ўзбек адабиётида бу вақтда детектив жанр деярли шаклланмаган эди. Ўлмас Умарбековнинг “Ёз ёмғири” қиссаси сюжет тўқимасининг мураккаблиги, фавкулудда воқеаларнинг кескинлиги, саргузашт характери билан эътиборни ўзига тартади. Қисса қизгин баҳсларга сабаб бўлди.

“Ёз ёмғири” қиссасидаги воқеалар трамвай хайдовчиси билан бир йўловчининг буталар орасида оёғи кўришиб ётган ўликни тасодифан кўриб қолишидан

¹ Ў. Умарбеков. Танланган асарлар. Т., “Шарқ”, 2009, 5-бет.

бошланади. Ана шу сирли жиноят сабабларини очиш, фожа манбаларини ўрганиш ва уни китобхон муҳокамаси воситасида умумийлаштириш қиссадан ҳисса чиқаришга етаклайди. Ҳам асар жанрини, ҳам унда ёзувчи томонидан илгари сурилган маънавий-ахлоқий муаммолар ечимини топишга чорлайди. Қизиқарли сюжет ва деталлар асосида воқеалар ривожини очиб беради.

Асарда жиноят ишини очиш жараёнидаги изланишлар, милиция ходимлари ва изқуварлар олиб борган машаққатли қидирувлар жуда ишонарли ва қизиқарли қилиб тасвирланган. Асар сўнгида жиноятчиларнинг асл башаралари ўта мохирлик билан очиб берилади.

Қисса қаҳрамонларининг руҳияти, уларнинг ички кечинмалари ёзувчи ниятини амалга ошириш учун хизмат қилади. Муниҳоннинг эри Раҳим Саидовнинг ўзи ҳам дастлаб хотинидан шубҳаланади: “Раҳим Саидов қўлига ўз авторучкасини олди. Нимадан бошлаш керак? У ўйланиб қолди. У ҳеч маҳал бундай ноқулай аҳволга тушиб қолишин хаёлига келтирмаган эди. Фалокат, мотам, алданиш... Наҳотки Муниҳон, севикли хотини уни ёш боладек ўйнатиб келган. Ўзининг ундан бўлак, фақат ўзи биладиган ўзга ҳаёти бўлган? Наҳотки, унинг ҳамма кулиб боқишлари, ишдан келганда югуриб бориб кучоғига отилишлари, ҳамма илиқ фақат сеvimли одамга айтадиган гаплари бўҳтон, кўзбўямачилик бўлса!?”

Раҳим Саидовнинг хўрлиги келиб кетди, олдидаги оппоқ қоғозга “тақ” этиб ёш томчилади”².

Бу сатрлар қаҳрамон руҳиятини очиб берувчи чизгилардир. Дарҳақиқат, асар қаҳрамонларидан бири Раҳим Саидов ўта мушкул аҳволда қолган. Унинг сеvimли ёстиқдоши, суянган тоғи, наҳот ўзга билан бўлган? Одамга, айниқса, эркак кишига бундан оғир кулфат йўқ, унинг ор-номуси бир пул энди. Аёлининг хиёнати эркак учун ўлим билан тенг. Бундай яшагандан кўра ўлгани минг марта яхши. Қиссада мана шундай инсон руҳияти билан боғлиқ тасвирлар лавҳалар, оғриқли ҳолатни очиб беришлар ниҳоятда таъсирчан чиққан. Бу парчаларни китобхон безътибор ва лоқайд ўқий олмайди. Адиб, ҳатто Раҳим ич-ичидан куйиб-ёнаётганлигини унинг оппоқ қоғозга “тақ” этиб кўзёши томганини шундай жонли тасвирлаганки, буни ўқиган китобхон ларзага тушади. Ахир, эркак кишининг йиғлаши осон эмас.

Мана Раҳим Саидов руҳиятида кечган бўронлар тасвирланган яна бир лавҳа: “У нима дейишини билмади. Милиция идорасидан чиққандан бери у хотинига ачинмасди ҳам, ундан нафратланмасди ҳам. Лекин кўз олдидан капитан кўрсатган буюмлар кетмасди, қулоғи остида унинг гаплари жарангларди.

“Хотинингизни ҳамма танишларини билармидингиз? Ҳеч кимдан гумонингиз йўқми? Наҳотки, ҳеч нарса сезмагансиз?..

Қандай уят! Қандай даҳшат!.. Ҳеч кимга айтиб ҳам бўлмайди буни! Балки булар ҳаммаси тахминдир? Милиция масалани ҳар томонлама текширади. Яхшими, ёмонми ажратиб ўтирмайди. Улар ҳамма нарсани тахмин қилишга, ҳаммадан гумон қилишга мажбур. Бу ҳам шундай бўлса-чи? Капитаннинг саволларидан унинг ўзидан ҳам гумон қилишаётгани маълум бўлиб қолдику? Раҳим Саидов ўз хотинининг қотили. Тавба, ақл бовар қилмайди. Шундай экан, Муниҳон ҳам ҳар нарасада гумон қилишлари мумкин. Лекин тақинчоқлар кимники?

Муниҳон кўмиб келишган куни ҳамма таниш-билишлар анчагача ўтиришди. Ҳеч ким ҳеч нарса сўрагани йўқ. Уялишдимикин? Шундай қимматбаҳо нарсаларни сўрашга ким уяларди?”³

² Ў. Умарбеков. Танланган асарлар. Т., 2009, 190-бет.

³ Ў. Умарбеков. Танланган асарлар. Т., 2009, 197-бет.

Раҳим Саидов ўзи сўраб-суриштиришларни бошлайди. Ательедаги ва сартарошхонадаги танишларидан Мунис ҳақида маълумот йиғишга киришади. Раҳим Саидовнинг бу ҳаракатлари оила обрўси, эркаклик шаъни учун курашнинг, ўзи севган аёлнинг ор-номуси учун курашнинг бир кўриниши эди.

“Капитан қанча ўйланмасин, бу саволга жавоб тополмади. Унинг тахминлари кўп эди. Биринчи тахмин – муҳаббат. Оллоёров Саидовани яхши кўриб қолади. Уни кўлга олишга ҳаракат қилади. Саидова кўнмайди, эри бор. Буни Оллоёров ҳам билади. Нима қилиш керак? Саидованинг молга ўчлигини пайкаган Оллоёров қимматбаҳо совғалар қила бошлайди. Афтидан, Саидова шунга кўникади, кейинчалик эса ўрганиб қолади. Нега эридан ажрамайди? Шундай қилиш осон эди. Эрхотинни боғлайдиган болалар йўқ ўртада. Бунинг устига Оллоёров ёлғиз. Балки унга уйланишни Оллоёров истамагандир? Шундай яшаш унга қулай туюлгандир?”

Капитан олдидаги қоғозга ниманидир ёзмоқчи бўлади, лекин унинг бўш ери қолмаган эди. Тортмасидан янги қоғоз олиб, битта белги қўйди. Диққат билан қараганда бу белги ўқ-ёй тешиб ўтган юракни эслатарди.

Иккинчи тахмин – Саидованинг ўзи. Оллоёров билан ишқий алоқада бўлмаган. Саидова ундан қарзга мол ола бошлаган. Ниҳоят, қарз кўпайиб кетган. Оллоёров унга ишонмай қўйган. Фожа шунда юз берган. Капитан яна бир белги қўйди. Бироздан сўнг унга савол қўйди.

Капитанни чуқур ўйлантириб қўйган учинчи бир тахмин ҳам бор эди. Улар ишқий муносабатда бўлишлари ҳам мумкин. Оллоёров ўзи шу нарсаларни совға қилган. Саидова олган. Лекин эвазига нима берган? Ўзиними? Наҳотки, у шунчалик қиммат турса? Оллоёровнинг атрофида чиройли аёллар кўп бўлган, ҳозир ҳам кўп. Нега у Саидовани танлайди? Пулга ўч одам бекордан-бекорга серхаражат бўлмайди.

Капитан қоғозга “ш” ҳарфидек учинчи белги қўйди-да, уни доирага олди...”³

Муаллиф шу тариқа асар қаҳрамонларининг ички дунёси, руҳий кечинмалари, ўйлари орқали воқеалар ривожини қандай кечаётганлиги ҳақида фикр юритади.

Қиссанинг “Ёз ёмғири” деб номланишида ҳам катта рамзий маъно бор. Зеро, ёзда ёққан ёмғир бехосият, зарарли бўлади. Экин-тикин, боғ-роғларга шира тушади, катта маънавий-иқтисодий зарар келтиради. Асарда эса жамиятда юз бериб турадиган ва бойлик, зебу зийнатга интилиш орқали турли фожиаларга мубтало бўладиган шахслар-тақдирлар кечмиши китобхон учун сабоқ тариқасида қўндаланг қўйилади.

Умуман олганда, Ўлмас Умарбеков асарларида тасвирланган ҳар бир қаҳрамон ўзгача бир олам. Фарзанди учун жонини фидо қилишга тайёр она, илк севги можароларини бошдан кечираётган ошиқ, ўқитувчи, савдогар ва яна бошқа ким бўлишидан қатъи назар, улар онгу шуурида, юриш-туришида Ўлмас Умарбеков қалами билан чизилган бошқача бир руҳ манама деб кўзга ташланиб туради. Булар адибнинг қаҳрамонлар руҳиятини чуқур англаб, уларнинг сиймосини тўлақонли акс эттира олганлигини кўрсатувчи жонли манзаралар, инсон сувратларидир.

РЕЗЮМЕ

Мақолада “Ўзбекистон халқ ёзувчиси” Ўлмас Умарбековнинг қаҳрамон руҳиятини очишдаги ўзига хос услуби ҳақида сўз боради.

The article sheds light on the peculiar style of the “Peaople’s writer of Uzbekistan” Olmas Umarbekov in depicting the spirit of the protagonist.

Данная статья посвящена анализу своеобразного стиля Народного писателя Узбекистана Ульмаса Умарбекова в раскрытии духовного мира главного героя.

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Дилафрўз ЖАББОРОВА

1978 йилда туғилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетининг филология факультетини тамомлаган. Республика ва хориж журналларида йигирмадан ортиқ илмий мақолалари чоп этилган.

ШЕЪР, ШАХС ВА ТАЛҚИН

Сўнги давр адабий танқидчилигида Чўлпон асарлари таҳлиliga турлича ёндашилаётгани диққатга сазовордир. Айниқса, биографик ёндашув асосида амалга оширилаётган таҳлиллар самарали кечмоқда. Истиклол йилларига келиб мунаққидларимиз шўро даврида маълум даражада мафқуралаштирилган (*негаки, бу даврда ҳам ижодкорнинг таржимаи ҳоли, асар ёзилаётган пайтдаги турли хил ижтимоий-психологик ҳолатлар ҳақида фикр юритилар, айти пайтда даврга мос ҳолда баён этиларди. Масалан: камбагал оиладан чиққанлиги, шўро инқилоби туфайли бахтини топгани ва ҳоказо.*) биографик талқинлар юзага келган эди. Буни биз айниқса, “Ажойиб кишилар ҳаётдан” сериясида чоп этилган туркум адабий очерклар мисолида ҳам кўришимиз мумкин. Шу боис, истиқлолнинг дастлабки йиллариданоқ шўро даврида қатагон қурбони, асарлари тақиқланган ижодкорлар ҳаёти ва ижодининг асл ҳолатини ёритишда биографик ёндашув муҳим аҳамиятга эга.

Адабиётшуносликда биографик методнинг илмий-назарий асослари ҳақида ҳам маълумотлар пайдо бўла бошлади. Нўъмонжон Раҳимжоновнинг “Бадиий асар биографияси” номли монографияси, Баҳодир Каримовнинг “Адабиётшунослик методологияси” номли ўқув қўлланмаси, “Абдулла Қодирий ва герменевтик тафаккур” номли монографияси ҳамда бошқа олимларимиз томонидан яратилган адабиётшуносликка оид луғатларда ҳам биографик метод ҳақида у ёки бу тарзда фикр юритилади, таҳлил намуналари келтирилади.

Баҳодир Каримов биографик метод ҳақида фикр юритар экан, “Ижод аҳлининг ҳаётини чуқур билиш кутилмаган талқинларни юзага келтиради”¹, деб ёзади ва буни Чўлпоннинг 1922 йилда яратилган “Алданиш” шеърининг олимларимиз томонидан қилинган турлича талқинлари билан изоҳлайди. Чунончи, олим Дилмурод Қуронов ва Йўлдош Солижоновлар шеърни 1917 йилги ўзгаришларга боғлаб шоир орзуларининг саробга айлангани ҳақида фикр юритишаётганини айтса, Наим Каримов талқинида севги-муҳаббат мотиви билан боғлаб таҳлил амалга оширилганини таъкидлайди. Бу ўринда олим мулоҳазаларидан келиб чиқиб, “Алданиш” шеъри талқинидаги кутилган ва кутилмаган талқинларга эътиборни қаратсак.

¹ Б.Карим. Абдулла Қодирий ва герменевтик тафаккур. –Т.: 2014. –Б.184.

Чўлпоншунос олим Дилмурод Қуронов фикрича, “Чўлпон бежиз “беш йиллик ёнишлар”нинг елга учгани ҳақида қайгураётгани йўқ. Зеро, ошиқнинг ўз маъшуқаси – истиқлолга етишиш орзуси қўл теккизса бўладиган даражада реал кўринган, 1917 йилдан “Алданиш” ёзилгунга қадар айнан беш йил ўтган эди. Кўрамизки, бу ўринда ҳам зоҳирий ва ботиний қатламлар айрича яшайди: шоир маъшуқасидан айрилган ошиқ изтироблари тасвири воситасида миллий истиқлолга етиш умидининг йўққа чиққани орқасидан келган изтиробу аламларини ифодалайди”².

Ушбу мулоҳазаларга жавобан Дилмурод Қуронов шоирнинг “Мен ҳам севаман” ва “Гўзал” шеърларини бир-бирига боғлаб талқин қилади. Шеърлардаги ўхшаш мисраларни қиёслаб, улардаги мазмуний яқинликка асосланиб, ўз фикрларини баён этади. Олим фикрича, шоир “Гўзал” шеърини ёзган пайтда орзуларининг амалга ошишига ишончи бор эди, мана энди орадан уч йил ўтиб (“Гўзал” шеъри 1919 йилда ёзилган) бу орзулар саробга айланди. Бу мулоҳазаларнинг ҳақиқатга қанчалик мос ёки мос эмаслигига тўхталиб ўтирмай, эътиборни “Алданиш” шеърига қаратсак. Дилмурод Қуронов “Алданиш” шеъри ҳақида фикр юритганда, шеърдаги зоҳирий ва ботиний қатламлар айрича яшайди, деб ёзади. Лекин таҳлилда шеърнинг зоҳирий мазмунини ифодалашда муҳим аҳамият касб этган “беш йиллик ёниш” – поэтик унсурни ботиндаги ижтимоий мазмунни очишдаги асосий детал сифатида талқин этади. Агар битта бадий детал ҳар икки қатламни очишда ҳам бирдек аҳамият касб этса, бу қатламлар бир-биридан айри ҳолда эмас, балки бир-бирига боғлиқ ҳолда намоён бўлиши маълум бўлади.

Таниқли чўлпоншунос олим Наим Каримовнинг “Чўлпон” номли маърифий романи биографик ёндашувнинг ўзига хос ёрқин намуналаридан биридир. Мунаққид ушбу романни ёзишда турли-туман ёзма ва оғзаки манбалардан самарали фойдаланади. Ўз даврида чоп этилган кўплаб тарихий манбалар, давлат ҳужжатлари, архив материаллари, замондошларининг оғзаки ва ёзма хотиралари шоир таржимаи ҳолини ёритиш билан бирга унинг айрим асарлари, хусусан, шеърларининг ёзилиш тарихи ҳамда концепциясини белгилашга хизмат қилади. Бунда мунаққид асар яратилиш вақти, жойи, ижодкорнинг руҳий ҳолати каби бир қанча омилларга эътибор қаратади, айна пайтда манбаларни ўз тасаввур олами, гипотетик талқинлар билан бойитишга ҳаракат қилади. Шу жиҳатдан, айниқса, шоирнинг севги мотиви тасвирланган “Клеопатра”, “Алданиш”, “Кет”, “Суйган чоқларда” каби шеърлари таҳлилга тортилган “Ишқий изтироблар” бўлими характерлидир.

Наим Каримов Чўлпоннинг 1917-1922 йиллар оралиғида яратилган бир қатор асарларини ишқий мотивда битилган асарлар сифатида таҳлил қилади. Жумладан, Оренбургда нашр этилган “Шўро” журналининг 1917 йил 31-сонида хат шаклида босилган ва даврнинг “...долғоли – тўфонли руҳига мос бўлмаган”³ бу насрий шеърнинг мавзуси ва яратилишини шоир шахсий ҳаётига оид манбалар билан қиёслаб таҳлил қилади. Муаллиф шоирнинг кичик синглиси Фоика ая хотираларига таяниб, Чўлпоннинг ёшлик йилларида асли чоржўйлик, Андижонда яшайдиган Обида исмли қизга кўнгил қўйгани, бироқ севгиси рад этилгани боис, бошқа бир малак – Моҳирўяга уйлангани хабарини беради. Муаллиф ана шу Моҳирўядан узоқдалиқ ва соғинч туйғуси юқоридаги ишқий мактуб ёзилишига сабаб бўлган, деб ҳисоблайди.

Муаллиф бу даврда шоир ҳаётида рўй бераётган муҳим воқеаларни қаламга

² Қуронов Д. Чўлпон ҳаёти ва ижодий мероси. –Т.:1997.- Б.30.

³ Н.Каримов. Чўлпон. Маърифий роман. –Т.: 2003.-Б.90.

олар экан, унинг ижодкор сифатида рухий оламида кечаётган кечинмаларнинг бадий ифодаси масаласига ҳам катта эътибор қаратади. Бу икки омилни бири-бири билан боғлаб талқин этишга ҳаракат қилади. Жумладан, шоир Оренбургдан қайтгандан сўнг соғинч ила насрий мактуб битган рафикаси Мохируя билан ажралиб кетиш сабабларини изоҳлайди. Ўша пайтда Чоржўйга кетиб қолган Обиданинг шу пайтга келиб яна Андижонга келиб, Чўлпон юрагига қайтадан ишк оловини ёқиши манзаралари ҳикоя қилинади:

“Чўлпоннинг рухий ва оилавий ҳаёти изга тушгандек бўлди. У оппоқкинадан келган, ойдек гўзал қиз билан бир неча йил давомида бахтли кунларни кечирди. Аммо Чўлпонга Обида туфайли ҳам ота бўлиш бахти насиб этмади”⁴.

Наим Каримов Чўлпон ҳаёти ва ижодига оид кузатишларини баён қилар экан, нафақат реал воқелик билан хотираларни бир-бирига боғлайди, айти пайтда ўзининг тасаввур оламига, фантазиясига таяниб муҳим гипотетик манзаралар чизади. Чўлпоннинг ҳассос шоир ва гўзаллик шайдоси бўлган ошиқ сифатида поэтиклашган сиймосини яратади. Буларни биз шоирнинг шу даврда ёзилган “Қизларнинг дафтарига”, “Клеопатра”, “Қизориш”, “Шу кунда”, “Кетганингда”, “Алданиш” каби шеърларининг таҳлили орқали билиб оламиз. Чунончи, Чўлпоннинг “Клеопатра” асарига Аму маликаси тимсолида шоир суюқлиси Обида акс эттирилгани, шоир унинг сиймосини Нил маликаси – Клеопатрага нисбат бериб яратгани, йигит Нил бўйидаги гулларни ўзи ошиқ бўлган шу гўзал учун узгани ва унга бўлган севгиси туфайли Клеопатранинг ўтли эҳтиросларини рад этганини таъкидлайди.

“Севги ва муҳаббатнинг тирик маъбудаси ўлароқ машҳур бўлган Клеопатра Чўлпон бадиасидан чин муҳаббат майини тотиб кўрмаган гўзал бир аёл сифатида тасвир этилган. Бу ўзига хос адабий бир услуб бўлиб, шоир шу усул воситасида йигитнинг Аму маликасига бўлган севгиси олдида Цезару Антоний сингари саркардаларнинг Клеопатрага бўлган муҳаббати ҳеч вақо эмас, деган фикрни олға сурмоқчи бўлган”.

Мунаққид шоирнинг шу даврда битган шеърлари таҳлиладан келиб чиқиб, унинг Обида билан муносабатлари мураккаб кечганини таъкидлайди. Бухорода “Бухоро ахбори” газетасида ишлаб юрган кезлари оғир хасталаниб, икки ой касалхонада ўлим билан олишиб ётганда ҳам, ундан хабар олгани бориб турган Обида чеҳрасида рўй бера бошлаган ўзгаришлар ва ундан кейинги тақдирини ҳам бу даврда ёзилган шеърлари билан мантиқан бир-бирига боғлаб талқин қиладики, бу ҳол масалани ойдинлаштиришга хизмат қилишдан ташқари шеърда илгари сурилаётган мазмунни ҳам ифодалайди. “Қизориш” шеърида ҳарбий хастахонага шоирни кўришга келган Обида руҳиятидаги ўзгаришлар акс этгани таҳлил қилинса, Тошкентга қайтгандан сўнг ёзилган “Шу кунда” шеърида “Чўлпоннинг Обидага бўлган муҳаббат кемаси ҳам денгиз қояларига бориб урилганидан дарак бериши” таъкидланади.

Мунаққид шу тариқа Обиданинг Чўлпон билан алоқаси узилгани ҳақида маълумот берар экан, унинг “Кетганингда” номли шеърдан парча келтириб, сарлавҳадан кейин ёзилган “Клеопатрага” деган бағишлов ҳам “шеърнинг кимга бағишланганлигини очиқ-ойдин айтган”ига эътиборни жалб қилади.

Наим Каримов Чўлпоннинг “Алданиш” шеърини ҳам ишқий шеърлар сирасига киритади. Шеърда қўлланган “беш йил”лик изтиробни Обида билан танишган пайт билан боғлаб талқин этади:

⁴ Н.Каримов. Чўлпон. Маърифий роман. –Т.: 2003.-Б.101.

“Чўлпоннинг Обидадан ажралган кунлари ёзилган шеър шундай ички фарёд, умид тоғларининг гурс-гурс кулаб тушганида ўкинч, рухий зилзиладан кейинги қалб вайроналари билан тўла. Шоир билан Обидани боғлаган беш йилликнинг шундай мунгли, йўқ-йўқ, бадтар натижа билан тугагани шеърга алоҳида фожиавий оҳанг бағишлаган”⁵.

Бу кузатишларнинг илмий қиммати шундаки, олим шеърда лирик қаҳрамон руҳиятида кечаётган дарду изтиробларни шоир шахсий ҳаётида рўй берган воқеалар билан боғлаб талқин қилади. Айни ҳол биографик ёндашув бадий асар талқинида турли-туман қутилмаган мулоҳазаларнинг олдини олиб, қутилган, илмий жиҳатдан ҳар томонлама асосланган таҳлилларнинг юзага чиқишига имконият яратишидан далолат беради.

РЕЗЮМЕ

Мақолада Чўлпоннинг биографик метод асосида таҳлил этилган шеърларининг хилма-хил талқинлари тадқиқ этилади.

В статье исследуются различные интерпретации стихов Чулпана, проанализированные на основе биографического метода.

The article investigates the different interpretations of verses Chulpan analyzed on the basis of the biographical method.

ҲУКМАТ

**Кўзни юмғил, кўзга айлансин кўнғил,
Кўз бўлурми Ҳақни кўрмас бўлса ул.**

Жалолиддин РУМИЙ

⁵ Каримов Н. Чўлпон.-Т.:2003.-Б.104-105.

Ойбарчин АБДУЛҲАКИМОВА

1993 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Мақолалари халқаро ва республика илмий конференциялар тўпламларида, “Тафаккур”, “Жаҳон адабиёти” журналларида ва республика-мизнинг бошқа нашрларида чоп этилган.

СУРАТ ВА СИЙРАТ ТАСВИРИ

Портрет ва характер сурат ва сийратга мувофиқ келади. Ҳазрат Навоий “Сади Искандарий” достонида қаҳрамонлар сурати ва сийратини шундай тасвирлаганки, асар қаҳрамонлари ўқувчи тасавурида ўзининг индивидуал хусусиятлари билан яққол намоён бўлади. Жумладан, Искандар салтанат тождан бош тортиганида, халқ оёғига бош уриб, тахтни қабул қилишни сўраган ҳолати талқин этилар экан, муаллиф шохнинг сурати ва сийратини ёрқин бўёқларда чизади:

*Жаҳон ичра сен билмаган йўқ улум,
Билур олам аҳли, неким аҳли Рум.
Фалак шамъи ройи муниринг сенинг,
Малойик чароғи замиринг сенинг.
Жаҳон кўрмаган сен киби хусраве,
Кўёш талъате, муштарий партаве.
Қилиб адл ройингдин андоқ зуҳур –
Ки, гул бирла хуришиддин атру нур.
Вужудингда пинҳон хирадёрлиг
Жамолингда пайдо жаҳондорлиг
Бу ҳимматки зотинг аро бордур,
Санга Рум султонлиги ордур.*

Табиийки, бу ўринда Искандар портрети ва характери тасвири муболағали. Бироқ Навоий Искандарнинг ички дунёсида фаришталарга хос ёруғлик муажасам эканига, унинг кўёш юзли, муштарий сиймо эканига ўқувчини яққол ишонтира олади. Бу ҳукмдор характерида, яъни сийратида адолат шу даражадаки, худди гулдан хуш бўй таралиши, кўёшдан нур ёғилиши қанчалик табиий бўлса, у ҳам шу қадардир.

Навоий Искандар портретини динамик турга хос белгилар билан чизади. Яъни, қаҳрамон портретини муфассал тасвирламайди. Образни ўқувчининг ўзи тасаввур этиб олишига имкон беради. Навоий ижодидаги бу ўзига хос услуб достондаги эпик тасвирнинг асосини белгилайди.

Академик Азиз Қаюмовнинг фикрича, “Навоий Искандар характерини мукамал кўрсатган... Инсонпарварлик, одамийлик, ана шундай фазилатларга эга бўлган зотнинг берган тарбияси инсонни шакллантирувчи асосий омилдир”.¹

Бу характер Искандарнинг феълда, амалий фаолиятида ҳам ўзини намоён

¹ Қаюмов А. Асарлар. 1-жилд, 2-китоб – Т.: Мумтоз сўз, 2008, 274-бет.

этади. У подшолик тахтига чиққан кунидан бошлаб халқнинг арз-додини тинглайди, мамлакатда адолатни барқарор қилиш мақсадига қаратилган турли тадбирларни амалга оширади. Жумладан, эл-юртни икки йиллик хирождан озод этади, золим амалдорларни мансабдан четлаштиради, жазолайди, бозорларнинг нарх-навоси, тош-тарози ва бошқалар устидан қаттиқ назорат ўрнатади. Ҳар бир ишни олимлар билан маслаҳатлашиб амалга оширади.

Асарда қаҳрамонлар характери ўзаро уйғунликда акс этган. Жумладан, Искандар характери ни англаш учун уни бошқа образлар билан ўзаро қиёсланади. Достондаги Маҳмуд ҳикоятида Масъуднинг тушига отаси Маҳмуд киради ва унинг ҳолатини шоир мана бундай шаклда тасвирлайди:

*Ҳамоно лақаб эрди Масъуд анга,
Кириб тушига бир кеча Маҳмуд анга,
Ўғулга ажаб навъ қилди зухур,
Бошидин-аёғигача зарқи нур.
Бўлуб турфа боге анинг маскани,
Дема бозким, равзанинг гушани.
Дамодам фузунроқ нишоти анинг,
Ошиб ҳар замон инбисоти анинг.*

Маҳмуд ажойиб бир боғда бошдан-оёқ нурга ғарқ ҳолда тасвирланмоқда. Унга дам-бадам хурсандчилик юзланиб, шодлиги ортаётгани орқали қаҳрамоннинг руҳий ҳолати ёритилмоқда. Бу ўринда шоир портрет ва руҳият тасвирида туш эпизодидан санъаткорона фойдаланган.

Доронинг элчиси Румга байзо (олтин тухум) тилаб келганда, Искандарнинг ташқи кўринишидан лол қолади:

*Скандар шукуҳи қилиб лол ани,
Қаю лолким, дангу беҳол ани.
Қилиб шоҳ андин бу маънини фаҳм –
Ки, фарру шукуҳи анга солди ваҳм.
Сўз айтиб, анинг сори солмай кўзин,
Анга тегруким, топти қосид ўзин.*

Бу байтлардан кўринадики, Искандарнинг салобати элчини лолгина эмас, балки қарахт қилиб кўяди. Доно шоҳ эса салобати элчини довдиратиб қўйганини дарров фаҳмлайди. Демак, Навоий идеалидаги шоҳнинг салобати, ташқи кўриниши шу даражада бўлганки, уни кўрган одам лол-у ҳайрон бўлмасдан иложи қолмаслиги керак эди.

Элчи Дорога Искандарнинг сўзларини етказгач, Доро элчига шундай жавоб қилади:

*Ки: “Ҳар кимга бу навъ афсонадур,
Тасаввур қилурменки, девонадур”.*

Шунда Доронинг гапини эшитган элчи: “Мен уни телба ҳам, маст ҳам, деб ўйламадим, балки бағоят ақлли, хушёр, сўзлари мазмундор ва ўзи олижаноб зот кўринади. Шунингдек, у илму ҳикматга ҳамдаст, забардаст ва шерсифат одам экан”, дея Искандарнинг ташқи кўриниши ва ички дунёси бир-бирига уйғун эка-

нини таъкидлайди. Ҳазрат Навоий Искандар портрети ва характеридаги ана шу мутаносиблик унинг душманларини ҳайратга, ҳатто ваҳимага солганини бадиий тасвир орқали ифодалайди.

Навоий қаҳрамонлар портретини чизишда, уларнинг сифатларини таърифлашда бошқа қаҳрамонлардан фойдаланади, яъни тасвирлаш вазифасини уларга юклайди. Шоир бу билан ўзининг бадиий маҳорати қанчалар юксак эканлигини яна бир бор кўрсатишга муваффақ бўлади.

Доро билан Искандар ўртасидаги жанг воқеасида ҳам Навоий Искандарнинг портретини куйидагича чизади:

*Туруб қалб аро шоҳи фаррухсарир,
Нечукким ҳизабре, вале шергир.
Боши устида шерпайкар алам,
Эсиб анга нусрат ели дам-бадам.*

Искандарни шоир жанг ҳолатида худди шерга ташланмоқчи бўлган арслонга ташбеҳ этади. Унинг боши устидаги шерсурат байроқ эса дам-бадам зафар ва ғалаба шабадасидан хушxabар келтиргандай хилпираб турган ҳолатда тасвирланади.

Навоий мазкур жангдаги паҳлавонлар портретини ҳам маҳорат билан чизади. Мисол учун Доронинг жангчиси Ҳарронни шундай тасвирлайди:

*Равон бўлди майдонга қотилваше,
Тутундек гализ, ўт киби саркаше.
Ўти наълидин токи худиди мил,
Кириб кўк темур ичра андоққи нил.*

Бамисоли тутундек аччик, ўт каби ўжар. Минган отининг тақасидан то қалпоғининг учигача сихчалар қадалган, худди нилдек кўк темирга ғарқ бўлган. Бунда характер воситасида портрет, шунингдек, портрет воситасида характер ифодалангани эътиборга молик.

Навоий дostonда Мағриб паҳлавонининг портретини ҳам ёрқин бўёқларда чизади. Паҳлавоннинг қувватини филнинг кучига қиёслаб, ўзи пилтан эканини таъкидлайди. Минган оти ҳам каркидондек баҳайбат. Оти устидаги ёпинчиғи қоплон терисидан бўлиб, ўзи ҳам халқ бошига офат солиш учун йўлбарс терисидан тўн кийиб олган. Қизил дубулғасини бошига қийшиқ кийган, унинг ваҳимасидан ўлим ҳам ажал теккандек беҳол бўлиб қолади. Қизил қалпоғи теграcига қора мато ўраб олган. Ҳолбуки, ҳеч ким қора доғга ўралган лолани кўрмаган бўлса керак – ана шу тасвирдаги ташбеҳ ҳазрат Навоий тафаккур дунёсининг бемисл эканига далил бўла олади.

Дostonдаги Султон Абу Саид Кўрагон ҳикоятида лақаби Кўрагон бўлган подшоҳнинг характери унинг қилган амалларидан хулоса қилинган ҳолда кўрсатиб берилган:

*Шаҳеким, иши хурдадонлиг эди,
Лақаб отиға Кўрагонлиг эди.
Ҳунар кўп бериб олимул-гайб анга,
Вале бор эди бир ажаб айб анга –
Ки, махзан йигорға солиб майлини,
Тутар эрди танқис ила хайлини.*

Бу подшоҳ хазиналарини йиғиб, тўплайверар эди-ю, қўл остидаги лашкарларни ундан баҳраманд қилмас эди. Шоир ушбу образда хасис портретини чизар экан ундаги хасислик табиатини кўрсатади. Ҳикоят мазмунича, хасис шох қилмишидан норози бўлгани учун айна жанг қизиган маҳали унинг лашкарлари душман қўшини томонга ўтиб кетади ва натижада у ғанимларига асир тушиб, ҳалок бўлади. Ҳикоятнинг бу тарздаги хотимаси орқали Навоий хасисликнинг оқибати хорлик, бу каби иллатлар одамзоднинг асл тийнатига зид эканини, бир кун келиб инсоннинг ўзига қарши куч бўлиши мумкинлигини таъкидлайди.

Достонда Арасту образи жуда муҳим ўрин тутаети. Чунки Искандарнинг ҳар қандай саволига фақат донишманд Арасту тўлиқ ва қониқарли жавоб бера олган. Жаҳонгирнинг қуйидаги саволи айнан инсон характери билан боғлиқ, характернинг моҳиятини очишга қаратилган. У Арастуга шундай савол беради:

*Яна қатла дорои гардунишукӯх,
Деди: “К-эй ҳакими Филотуншукӯх!”
Кишида не феълеки мавжуд эрур –
Ки, андин зиёнбуд ё суд эрур.
Чу феълига боқса тааққул била,
Натижасин анлар тааммул била.
Билурким тамаъ айлар элни залил,
Қаноатқа иззу шарафдур далил.
Эрур шох ишига доғи бу қиёс –
Ки, чун бўлди беҳбудига раҳишунос.*

Ҳаким! Киши ўз феъли-хўйи туфайли ё зиён кўради ёки фойда топади. Феъл-атворига ақл-идрок билан боққан одам ҳар бир ишнинг қайси бири фойдали, қайсиниси зарарли эканини англаб олиши қийин эмас. Тама кишини хор қилади; қаноат эса одамга шараф бағишлайди. Шоҳлик иши ҳам айнан шунга ўхшайди; фазилят яхшиликка йўлбошловчидир.

Искандар Кашмир шаҳрига борганида, бу юрт шоҳи Маллу у ердаги тилсим кўрғонидан ел билан ўтни ўғирлайди. Арасту бунинг сирини топади ва унга Искандарнинг ёрдами керак бўлади, шунда у жаҳонгирга шундай таъриф беради:

*Ки, ҳам шоҳсен, ҳам жаҳон паҳлавон,
Жавонмард ўзунг, давлатинг навжувон.*

Яъни, сен шох бўлганинг ҳолда, жаҳоннинг энг зўр паҳлавонисан; ўзинг жавонмард бўлганинг каби, давлатинг ҳам айна гуллаб-яшнайдиган паллада.

Навқирон вақтида инсон кўп меҳнат қилиши зарурлиги ҳақидаги бобда Навоий ёш ва кекса киши портретини чизаети. Жумладан, муаллиф васф этганидек, ёш кезларида одам фарзандлари мана бу суратда бўлади:

*Жамолинги жаннатмисол айлади,
Бўюнг тўбийосо ниҳол айлади.
Чу афсунгар этти кўзунг жодусин,
Анга солди ошубу ноз уйқусин...*

Яъни, ёшлик даврингда Оллоҳ таоло жамолингни жаннатмисол, қадди-коматингни жаннатдаги тубий дарахтидан ҳам гўзал ва навниҳол айлади. Кўзингни кишини сеҳрлайдиган даражада ўткир ва ҳар нарсага ҳаяжонланиб

боқувчи қилгани ҳолда, унга ноз уйкусини ҳам берди. Сунбул сочларингни жингалак этиб, кишилар кўнглини қармоқдай ўзи томон илинтиришга қодир айлади. Киприкларингдан найзалар пайдо қилиб, найзодор баҳодирларнинг ихтиёрини сенинг қўлингга олиб берди.

Портрет тасвири мукамал чиқишида муаллиф бадиий санъатлардан санъаткорона фойдаланган. Жумладан, ташбех (*жаннатмисол, тўбийосо*), истиора (*кўзунг жодуси, кўнгил бўйнига, қошинг ёйи, тишинг жоласи*), хусни таълил (*Чу берди ики лаълингга нўшханд, Уётдин эзилди аро ерда қанд*) каби бадиий санъатлар фикрнинг поэтик гўзаллигини таъминлаган. Натижада, эпик тасвирнинг лирик рух билан уйғунлиги юзага келган.

*Жамолингни товуси зеб айлади,
Карашмангни обидфиреб айлади.*

Жамолингни товусдай зебо айлагани ҳолда, ноз-карашмаю жилва билан қарашингни ҳар нарсадан парҳез қиладиган тақводор зотларни ҳам беихтиёр ўзига мафтун этувчи қилди.

Достонда инсоннинг қарилик кезидаги сурати, портрети ҳам оригинал тасвирланган. Бу ҳақдаги байтлар маъносининг чуқурлиги жиҳатидан ҳам, бадииятининг мукамаллигига кўра ҳам юқоридаги мисраларни тўлдириб келади, изчил давом эттиради:

*Қилиб “ҳай” дегунча бу водини тай,
Чу қўйсанг қарилик тариқига пай,
Худ ўлмас тараб ели ул дам вазон,
Етар умр боғига фасли хазон.
Бўлур юз нечукким хазон яфроғи,
Сариғликқа лекин юз ургон чоғи.
Чинор илгидек титрар эл панжаси,
Вале бўлса ул барг ел ранжаси.
Агарчи илик титрар ул баргваши,
Томурлар қурур, уйлаким обкаши.
Етиб тийра кўзларга заъфи қавий
Бўлур уйлари кунжида мунзавий.*

Навоий – портрет ва характер устаси. Шоир достонда портрет яратар экан, бир вақтнинг ўзида характер ҳақида ҳам тасаввур ҳосил қила олади. Ёки аксинча, қахрамон характери хусусида ёзар экан, бу образнинг портрети ўқувчи кўз ўнгида яққол гавдаланади. Жумладан, юқоридаги мисралар мутолааси кекса одам қиёфасини кўз олдингизда яққол намоён этади. Таносуб, тазод, ташбех сингари бадиий санъатлар билан бирга буюк шоир истиора санъатидан, айниқса, маҳорат билан фойдаланган. “Қарилик тариқи”, “тараб ели”, “умр боғи”, “хазон яфроғи” сингари истиоралар мазкур иқтибосдаги матн бадииятини таъминлаган асосий омиллардир.

Назарий манбаларда: “Характер инсоннинг кўпроқ табиатдан олган руҳий ва жисмоний хусусиятлари мажмуаси”² экани айтилади. Достондан олинган қуйидаги байтлар ана шу фикрни тасдиқлайди:

² Адабиёт назарияси. I-том. Тошкент, “Фан” 1978 йил.

*Вале чун яратти эл афъолини,
Яшурди анга дона аҳволини –
Ки, деҳқон неким дона мазруъ этар,
Ани – ўқ ўрар, чунки вақти этар.*

Кишиларнинг феъл-атвори яратилганда, қисмати ҳам унда яширинган бўлади. Ахир, деҳқон ўз ерига ниманинг уруғини экса, ҳосил пишганда ўшанигина ўриб-йиғиб олади-ку. Биров тупроққа бугдой сочган бўлса, у ҳеч қачон арпа йиғиб олмайди. Инсон характери ва қисматининг уйғунлиги ҳақида сўз юритар экан, муаллиф “Ҳар ким экканини ўради” мақолини фикрлари ичига сингдириб юборади ва бу орқали ирсоли масал воситасида фикрнинг таъсирчанлигини оширади:

*Чу афъолнинг ашрафу дуни бор,
Агар дуну ашраф бу қонуни бор –
Ки, ҳар ким аён этса яхши қилиг,
Этар яхшиликдин анга яхшилиг.
Ва гар кимсадин зоҳир ўлса ямон,
Кўрар ҳар неким, зоҳир этти ҳамон.*

Феъл-атвор аслан икки хил бўлади: шарофатли ва ярамас. Хоҳ шарофатли ва хоҳ ярамас бўлсин, ҳаммаси табиатнинг қонунига кўради. Ҳар ким яхши қиликли бўлса, бу яхши қилиғидан ўзига ҳам яхшилик етади. Агар биров ёмонликдан завқ оладиган бўлса, ўзи ҳам қилмишига яраша ёмонлик кўради.

Умуман, ушбу бобдаги изланиш ва кузатувлар ҳазрат Алишер Навоийнинг портрет ва характер яратиш борасидаги юксак санъаткорлигидан далолат беради. Улуғ мутафаккир ижодида портрет тасвирланган ўринларда характер ва аксинча, характер қаламга олинган кезде портрет тасвири уйғун келади. Бу эса, ижодкорга катта умумлашма фикрларни, эътиборга молик фалсафий умумлашмаларни гўзал бадий шаклда бериш имконини яратади.

РЕЗЮМЕ

Мақолада Алишер Навоийнинг “Садди Искандарий” достонида портрет ва характер тасвири масаласи назарий аспектда тадқиқ қилинган. Достонда портрет тасвирланган ўринларда характер ва аксинча, характер қаламга олинганда портрет тасвири уйғун келиши хусусида фикр юритилган. Буюк шоирнинг портрет ва характер яратиши маҳорати таҳлил этилиб, умумлашма хулосалар чиқарилган.

В статье исследована проблема изображения портрета и характера в поэме “Садди Искандарий” Алишера Навои. Автор анализирует характер, где изображен портрет и наоборот, портрет, где он гармонично соответствует характеру. Кроме того, анализирован мастерство великого поэта в создании портрета и характера и обобщены общими выводами.

In the article is investigated a problem of a portrait and character image in the poem “Saddi Iskandary” of Alisher Navoiy. The author analyzes character where the portrait is imagined and vice versa, a portrait where it harmoniously corresponds to character. Besides, it is analyzed a skill of the great poet in creation of a portrait and character and are generalized by the general conclusions.

УНУТМАС МЕНИ БОҒИМ

САЙЁР

1934 йилда тугилган. Москвадаги Адабиёт институтини тамомлаган. Ижодкорнинг “Қалб ҳарорати”, “Ўттиз ёшим”, “Фидойингман”, “Боисиз ҳайкал”, “Мусаффо фасл”, “Денгиздан томчилар”, “Чорраҳа” сингари шеърӣй, “Хулкар”, “Уйқудаги тош”, “Одам борки” каби насрий китоблари нашр этилган. Шоир 2001 йилда вафот этган.

Сир – қалбнинг пинҳона нақши

Дунё экан

Ҳаёт йўллари
Осонмас ўтиш,
Неча синовлар бор орзу йўлида.
Ёш эса:
Ўн саккиз,
Йигирма,
Ўттиз...
Борлигинг тақдирнинг изму қўлида.

Тақдир эса,
 ният-интилиш экан,
Меҳнатдан яралар экан у, асли.
Баҳорда боғига ким кўчат эккан,
Мевасин тераркан, айна, ёз фасли.

Насиба у ёқда
 ёки бу ёқда,
Териб олганимиз бизники, холос.
Мен сени,
Сен мени,
 ажиб, дунёда
Йўқотиб қўймайлик,
Шу бир илтимос...

Яхши

Сирнинг сирлигича қолгани яхши,
Сиримни кимга ҳам ишониб айтай,
Сиримни ўзимдан мен нега ҳайдай,
У икки кўнгилни боғлаган ришта.
Соддадир,
 ёддадир бир кўринишда,
Аммо,
 сир эмасми,
 савдолари бор,
Сеҳрли дунёнинг калити севги,
Сиримдан сўрасам,
 сени сўради,
Сир деган мўъжиза қайда юради?
Қалбингда турган у,
 ёнингда турсин,
Сирнинг сирлигини кўзингда кўрсин.
Аммо,
 ёр олдида ўзинг қилма лом,
Сирнинг ифодаси бўлолмас калом.
Сирингнинг зарраси тушсайди қўлга,
Кўнглингни солардим изимга,
 йўлга.
Сир – қалбинг пинҳона безаги,
 нақши,
Сирнинг сирлигича қолгани яхши.

Сени кутмоқдаман

Сени кутмоқдаман,
Соатнинг мили
Сакраб бораяпти дам ўтган сари.
Висолга талпинар боладай дилим,
Ўзим тамшанаман ташна сингари.

Ёнимда турганлар топишиб висол
Кетиб бораяпти қуш каби эркин.
Қалбимни этмоқда шубҳалар ишғол,
Келарми,
Келмасми,
Қачон келаркин?..

Шубҳалар қамрайди,
Ўртайди доғинг,
Совуқку,
 оловда куяман...
...Боладай яйрайман кўринган чоғинг,
Ҳаммасин унутиб қўяман.

* * *

Денгиз – хаёт,
 тўлқинларидан
 Олиб ўтар елканинг бўлса.
 Ҳавас билан мақтар наридан
 Агар кўзга илганинг бўлса.

Денгиз – хаёт,
 умидингни уз
 Тўлқин турса, чекин, уради.
 Чалғимасдан қирғоқ томон суз,
 Ерга таян,
 У тинч туради.

Ҳаёт – денгиз,
 Йўқ, ўйнашмадим,
 Талтаймадим тўлқин тебратса.
 Тўлқинлардан осон ошмадим...
 ...Халқим мангу ўзинг ибратсан.

* * *

Жоним,
 Соғинганман,
 олисдир йўлим,
 Узатсам етмайди ҳеч сенга қўлим.
 Сен деб ёнаяпман,
 Сендан йироқда,
 Ҳолим билмоқ бўлсанг агар фироқда.
 Ойдин тун,
 Осмонга қарагин дилдор,
 Унда бир жуфт юлдуз мўлтираб бедор –
 Уйинг тепасида боқиб турар жим,
 У сенга термилган интизор кўзим.

Терак

Тоғ устида новча бир терак,
 Ой ёнади унинг учида.
 Тунда бир шам ёнади
 Тоғ устида новча бир терак
 Ялтирайда куёш нурида.
 Тонгда пуф деб,
 ўчирилган шам.
 Тоғ устида новча бир терак.

Йўллар олис

Йўллар олис,
Йўллар бепоён,
Уфқни уфққа боғлайди йўллар.
Йўл юрган дарёдир, бу ҳақ бегумон,
Йўллар
одамларни одамга йўллар.

Йўлларда одамни топади одам...
Мен ҳам дўст ортгирдим йўл юрган чоғим.
Юртимда
қайгаки қўймадим қадам –
Очиқ кучокларга очдим кучоғим.

Қанча дарёларнинг сувини ичдим,
Қанча денгизларда юрдим ҳоримай.
Қанча йўллар юрдим,
қанча кум кечдим,
Юртим хизматини қилдим оғринмай.

Йўл юрдим,
тоғу тош пойимда қолди,
Элларга халқимнинг меҳрини сочдим.
Еримнинг тошлари сойимда қолди,
Сувини дўстларга окиздим, очдим.

Чой ичдим,
туз тотдим қанча элларда,
Энди узоқлардан салом бераман.
Гулларини тердим ҳар гал келарда,
Дўстга деб, юртимда чечак тераман.

Кундуз қуёши бор,
тунида ҳилол,
Қалбимда меҳмондир
меҳмоним менинг.
Элимни чорлайман,
сувларим зилол,
Гўзал Ўзбекистон – маконим менинг.

* * *

Исминг гул бўлгани...
 Гулни хуш кўрдим,
 Гул деган товушдан титраб кетаман.
 Тунда

яна гулни туш кўрдим,
 Демак,
 дийдорингга етаман.

Гуллар турли:
 туси,
 иси
 ва ранги,

Аммоки,
 ҳаммаси сени эслатар.
 Тонгда таралгандай куйнинг оҳангги,
 Кун бўйи ҳавога атир ислатар.

Гул дейман,
 Гул кўриб қувонганим ҳақ,
 Бироқ,
 бегонасин бўйин сезмайман.
 Йўлларда юраман гулимга илҳақ,
 Тиконинг санчсанг ҳам, асло, безмайман.

Униб-ўсган бўлар тилак-дуоим,
 Хуснингдан ранг олсин бери-нарилар.
 Лекин,
 келтиради рашкимни доим
 Гулга кўнган асаларилар...

ҲУКМАТ

**Домни кўрмай, донни кўр-
 гайсан ғафат.**

Жалолиддин РУМИЙ

ТАРЖИМА КЕНГАШИ

Маълумки, жорий йил бошида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси қошидаги кенгашиларнинг анъанавий йил якунларига бағишланган йигилишлари ўтказилди. Кенгашилардаги маърузаларни имкониятдан келиб чиқиб, қисқартирган ҳолда бир неча сонда тартиб билан журналхонларга ҳавола этишни ният қилдик.

Тахририят

Муҳаммадали ҚЎШМОҚОВ

Филология фанлари номзоди. 1948 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини тамомлаган. “Қоратол”, “Ёмғирдан кейинги умр...”, “Али Қамбар”, “Қоинот умиди – Инсон”, “Бахшилар хазинаси”, “Дарёлар уфқи – денгиз” каби китоблари чоп этилган. “Дўстлик” ордени билан тақдирланган.

ТАРЖИМОННИНГ МАВЁЕИ ВА МАСЪУЛИЯТИ

Не тонги, истиқлол шарофати билан бугун жаҳон адабиёти дурдоналарининг исталган намунасини миллий эстетик эҳтиёждан келиб чиққан ҳолда, шахсан ташаббус кўрсатиб, таржима қилиш имконияти пайдо бўлди. Яъни, таржимон энг мақбул асарни ўзи эркин танлаб, она тилида қайта ярата олади. Шўро даврида, яккахоким фиркавий мафкура куюшқонига сиғмаган асарларни таржима қилиш ҳақида ўйлаш ҳам маҳол эди.

Аммо, ижодий эркинликнинг юксак масъулияти ҳам мавжуд. Бунда, таржимон: биринчидан, миллий маънавий эҳтиёжимизга тўлиқ жавоб берадиган ва адабиётимиз хазинасига муносиб ҳисса бўлиб қўшиладиган асарни янглишмай, тўғри танлай олиши; иккинчидан, таржимон-шоир ҳам ўз салафларининг, замондошларининг ижодини ҳар тарафлама пухта ўзлаштириши; учинчидан, тарихийлик принципига риоя этиб, таржимон муайян халқнинг муаллифи “мен”и моҳиятини ва асари мазмунини ташкил этган дунёқарашни, руҳиятни аслиятга мувофиқ тарзда, бадий ҳаққоний қайта кашф этиши; тўртинчидан, зарур ҳолларда бадий матннинг қоронғироқ ўринларига илмий шарҳлар илова этиши лозим.

2015 йил таржималари мисолида ҳам ушбу фикрлар тасдиғини топиши мумкин. Биз вақтли матбуотда босилган таржималар билан имкониятимиз даражасида танишиб, уларни аниқ бир мавзу асосида ўрганишга интилдик.

Бадий таржимачиликнинг асосий минбари “Жаҳон адабиёти” журнали ҳисобланади. Ўтган йилда ёритилган асарларни хаёлимиздан ўтказсак, таржималар кенг миқёсли ва салмоқли эканини сезишимиз мумкин. Мисол учун, Чарльз Диккенснинг “Қатта умидлар” романи (инглиз ва рус тилидан Шоазим Минова-

ров таржимаси, 1-4-сонлар), Чиннапа Бхаратининг “Павлайи” романи (тамил тилидан Мактуба Муртазохўжаева таржимаси, 5-6-сонлар, Гордернинг “Апельсин киз” (рус тилидан Комила Носирова таржимаси, 5-6-сонлар) ва бошқа асарлар фикримизни тасдиқлайди. Бундан ташқари, изчиллик билан тартиб берилган махсус сонлар: Бельгия (1), Эрон (2-3), Норвегия (4), Туркменистон (5), Аргентина (5), жаҳон болалар адабиётидан намуналар (6-7), Венгрия (8), Испания (10-11-12) сонлар ҳам мисол бўла олади.

Юкорида таржимон ташаббуси нақадар муҳимлиги ҳақида тўхталдик. Унинг замирини аниқ мақсадли фаолиятга киришган эстетик идеал ташкил этади. “Таржиммага асар танлашда муҳаббатим овозигагина кулоқ солдим, – дейди мохир таржимон Иброҳим Ғафуров. – Жаҳон адабиётини озми-кўпми таний бошлагач, мени кўпроқ ва асосан янги типдаги асарлар қизиқтиришини билдим. Янги типдаги деганим адабиёт ва тафаккур дунёсида янги йўллар очган, янги шакллар киритган, янги руҳоний ходисаларни кашф этган асарлар ва ёзувчилар”.

“Жаҳон адабиёти” журнали 2014-2015 йилларда “Ҳикоя ичида ҳикоя” рукни остида эълон қилган жаҳон ҳикоячилиги намуналари таржималари ва уларга ёзилган адабий шарҳлар кўпчилик эътиборини тортди. Масалан, 2015 йилда: Хорхе Луис Борхес “Соҳилдаги учрашув” (3-сон), Б.Ёсимото “Калтакесак” (4-сон), Хулио Кортасар “Беморларнинг саломатлиги” (5-сон), М.Бютер “Мўъжазгина кўзгучалар”, П.Грипари “Бир жуфт бошмоқ” (6-сон), Ласло Краснахоркаи “Акрополь сарҳадларида”, Ласло Бёти “Иқроор” (8-сон), Карлос Фуэнтес (Мексика) “Кўғирчоқ малика” (9-сон), Шоан Игнасио Тайбо (Испания) “Одамлар, кимсиз ўзи?”, Хуан Бенет (Испания) “Райхенау” (10-сон) ҳикоялари ва уларга бағишланган мақолалар. Бу ижодий тажриба ўрганишга, қўллаб-қувватлашга, бахслашишга лойиқдир. “Жаҳон адабиёти” ижодий жараёни фаоли сифатида, “Ҳикоя ичида ҳикоя” рукни масъули бўлган ёзувчи Олим Отахон адабий жамоатчилик кўз ўнгида таржимон ва мутафаккир мақомида яққол гавдаланганини айтиб ўтишни истардим.

Жаҳон ҳикоячилигидан таржималар сирасида: Лев Толстойнинг “Мен қандай қилиб жинни бўлдим” (аслиятдан Иброҳим Ғафуров таржимаси: “Тафаккур”, 2015 йил 3-сон, 56-63-бет), япон ёзувчиси Рюноске Акутагава “Лойхўрак ови” (рус тилидан Ойгул Асилбек қизи таржимаси: “Шарқ юлдузи”, 2015 йил 1-сон), Ранко Маринкович “Тимсол” (рус тилидан Рисолат Ҳайдарова таржимаси: “Шарқ юлдузи”, 2015 йил 4-сон), Александр Куприн “Зумрад от” (аслиятдан Ойгул Суяндиқова таржимаси: “Ёшлик”, 2015 йил 3-сон), Мария Луиза Кашните “Арвоҳлар” (аслиятдан Янглиш Эгамова таржимаси: “Ёшлик”, 2015 йил 4-сон) ҳикояларини ва бошқаларни, болалар адабиётидан эса Этта Блейзелнинг “Жажжи қуёшча” (инглиз тилидан Шаҳноза Каримова таржимаси: “Ғунча”, 2015 йил 10-сон) ва шу кабиларни эслаб ўтиш жоиз. Булар, шубҳасиз, таржима бобидаги ютуқларимиз жумласидандир.

Аслиятдан ва оралик тилдан таржима кун тартибидаги энг муҳим муаммолардан биридир. Ҳар икки ҳолатда ҳам таржимон аслият ва унинг таржимаси – қайта яратилган бадиий матни манфаатларини бирдек ҳисобга олиши зарур. Ҳинд эпоси “Рамаяна”ни оралик тилдан таржима қилган шоир Муҳаммад Али қандай ижодий йўл тутгани ҳақида шундай дейди: “Шуни таъкидлаш лозимки, дostonда Вишнунинг шон-шавкатли ишлари кўпроқ таърифланади. Шоир имкони топилди дегунча, Вишнунинг қаҳрамонликларини, дунёни асрашдаги беқиёс жасоратларини ифода этувчи бирор лавҳа, нақл, ҳеч бўлмаганда шуларни

эслатадиган ибора, сўз келтириб ўтади. Шоирнинг бундай муносабати тушунарли – ахир дoston Вишну тажассуми – Раманинг машаққатли мардона ҳаётига бағишланган. Иккинчи китобнинг “Айўдхя ғуссаси таърифинда” бобида Рамани бадарға қилган Дашаратҳа ўғлининг ортидан дод солиб қасрдан чиқади. Шоир подшонинг даҳшатдан юзи оқариб кетганини шундай таърифлайдики, унинг охири Вишнуга бориб уланишини дабдурустдан пайқаш қийин:

Русчаси:

*И царь побледнел, словно месяца лик светозарный
В ту пору, когда его демон глотает коварный.*

Табиийки, ўқувчи бундан ўқиб, унинг замирида ётган гўзал афсонани билмай қолади”.

Таржимон ушбу афсонани баён қилгач, қуйидагиларни эслайди: “Ҳиндлар тасаввурида куёш ва ой тутилишини иблис Роҳу тутиб олди, деб ҳисоблайдилар. “Роҳу” тутиб олгучи, демакдир. Юқоридаги байтни таржима қилганда мана шу афсонани эътиборга олишни, уни қандайдир йўл билан акс эттиришни фарз деб билдик. Шунинг учун гарчи оралиқ тилда фақат “иблис” (“демон”) сўзи берилган бўлишига қарамай, биз унга “Роҳу” сўзини киритдик ва изоҳ бердик. Байт ўзбекчада ушбу кўринишга эга бўлди:

*Ҳийлагар иблис Роҳу ютган ой сингари шоҳ,
Ранги оқариб кетмиш докадан ҳам оппоқ, оқ.*

Шоир, биринчидан, Вишнунинг улуғворлигига ишора қилиб ўтмоқчи ва, айтиш керакки, у бунга эришган, иккинчидан, ногаҳоний бало-қазога гирифтор бўлган Дашаратҳанинг аҳволи руҳиясини тасвирламоқчи. Тахтга минаман, деб турган суюкли ўғлининг ўн тўрт йилга бадарға қилиниши ва унинг кета бошлаши подшо учун баайни ўша иблис Роҳудай даҳшатли-ю кўрқинчли; бундай бало-офат ҳар кимнинг ҳам бошини гангитиб қўяди ва унинг рангида Роҳу юта бошлаган ойдек қон қолмаслиги табиий. Таржимада биз Дашаратҳанинг шу ҳолатини бўрттириброк кўрсатиш учун аслиятда бўлмаган, лекин асарнинг мантиғи талаб қилган чизги – “дока”ни қўшишга журъат этдик. “Докадан ҳам оппоқ” сўзларидан кейин, таъкидни кучайтириш маъносида “оқ” сўзи келтирилди. Зеро, “побледнел” – “ранги оқарди” аслиятдаги подшо ҳолатини ифода этишга ожизроқдай туюлди”.

“Ёзувчининг бадий ниятидан ҳеч нарса тушиб қолмаслиги, ҳаммаси аслиятда қандай бўлса, шундай ярақлаб туришини ўйлайман. Айниқса, иборалар. Биронта жумла, ибора таранглигини йўқотмаса, дейман. Вариантлар... вариантлар... табдиллар, муодилликлар вариантлари... Қачон Достоевский ё Нитшега муносиб ўзбекча қурч бадий ибора чиқаркан, дейман. Рус тили орқали қилинган таржималарда ҳам Маркес ё Нитшенинг юрагини, уларни ўгирган рус таржимонининг юраги зарбларини тинглашга, илғаб олишга ич-ичимдан интиламан. Рус таржимонининг қийинчиликларини тасаввуримга келтираман, – дейди олим ва таржимон Иброҳим Ғафуров. – Баъзан: йўқ, Нитше бундай ёзиши мумкин эмас, деган иштибоҳга бораман. Таржима тили бутун ўзига хос олам! Оралиқ тилдан таржимада, ахир, автордан кўра таржимон-муаллифга эргашасиз, унинг ҳаракатлари, юз ифодаларини такрорлайсиз”.

Буларнинг барчаси шуни кўрсатадики, бир рус таржимони айтганидек, шеърятдай, тилнинг мураккаб ижодида оламнинг лисоний манзараси эмас, балки

сен кўзинг билан кўрмайдиган, сўз тарзида ёза билмайдиган – ўқий олмайдиган ўзга бир нарса ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Энди шеърый таржималарга бир қур кўз ташлайдиган бўлсак, аввало, “Жаҳон адабиёти” саҳифаларида йил давомида жаҳон адабиёти намуналаридан таржималар мунтазам бериб борилди. Бошқа халқлар шоирларининг она тилимизда қайта яратилган кўп ва хўб шеърый асарларини бирданига таҳлилдан ўтказиш учун вақт бемалол бўлиши керак. Шунинг учун Марина Цветаевадан шоира Гулбаҳор Саидғаниева, Эмили Диконсондан шоир Карим Баҳриев, Иван Буниндан шоир Сирожиддин Рауф, Корней Чуковскийдан шоира Кавсар Турдиева эълон қилган шеърый таржималарни ҳам унутмаган ҳолда, рус шоирлари – Борис Пастернак ва Анна Ахматова шеърларини ўзбек тилига таржима қилиш йўлида амалга оширилаётган ижодий ишлар, шаклланаётган тажриба хусусида баъзи фикр-мулоҳазаларимизни баён этмоқчимиз.

Ёш таржимонлардан бири Шаҳноза Назарова Борис Пастернак асарларининг “бизга дахлдор” жиҳатларини билишга қизиқади ва Борис Пастернакнинг “Нобель мукофоти” шеърини ўз таржимасида тақдим этади. Назаримда, бирор шоир шеърининг таржимаси муваффақиятли чиқиши учун таржимон шоир камолга етган муҳитни, шахси ва дунёқарашини, асарининг туб мағзини, маъно товланишларини теран ва ҳар тарафлама ўқиб, қайта ярата олишга тайёрланиши, шундан сўнг таржима қилиши лозим. Лекин шу ижодий шартга риоя қилинмаяпти.

Шоир Мирпўлат Мирзо Борис Пастернакнинг “Қиш тунни” шеъри куйини она тилимизда муқобил – аслига мувофиқ, гўзал тарзда ифодалай олган.

Борис Пастернак:

ЗИМНЯЯ НОЧЬ

*Мело, мело по всей земле
Во все пределы.
Свеча горела на столе,
Свеча горела.*

*Слетались хлопья со двора
К оконной раме.*

*Метель лепила на стекле
Кружки и стрелы.
Свеча горела на столе,
Свеча горела.*

Мирпўлат Мирзо таржимаси:

ҚИШ ТУНИ

*Рўйи замин чўмиб музга
Гувранарди.
Шам ёнарди стол узра,
Шам ёнарди.*

*Деразага ташқаридан
Урилар қор...*

*Аёз гуллар расмин чизар
Ойналарда.
Шам ёнарди стол узра,
Шам ёнарди.*

Шеърнинг куйи топилган, лекин мазмун сўзларда тўлиқ ифодасини топмаган. Шеърни сўзма-сўз таржима қилсангиз, буни яққол кўрасиз. Таржимон мукамал ифодага эришиш учун бадиий матн яратиш устида ижодий меҳнатини давом эттириши уни муваффақиятга элтади.

Назаримизда, Борис Пастернак шеърларининг таржималари муваффақиятли чиқиши учун таржимонларимиз бу рус шоири камолга етган муҳитни, унинг шахси ва дунёқарашини, ижодий тадрижини, асарларининг туб мағзини, маъно товланишларини теран ва ҳар тарафлама ўқиб, қайта ярата олишга тайёрланишлари, шундан сўнггина таржима қилишлари лозим. Лекин ҳаммага маълум шу ижодий шартга риоя қилинмаяпти. “Шарқ юлдузи” журналида Борис Пастер-

накнинг бешта шеърининг таржимаси босилди (9, Б. 206-207). Уларни ўқиб тушуниб бўлмайди. Аслиятдаги содда, аниқ, балқиб турган образлар таниб бўлмас аҳволга келтирилган. Таржимон – адабиётшунос бу шеърларни сўзма-сўз таржима қилиб кўрганида, шеър маъноси ва куйини уққанида, бундай тусмол қилиб юрмас эди. Шундай таржиманинг чоп этилиши таажжубланарлидир. Бир мисол билан кифояланамиз

Аслият:

*И полусонным стрелкам лень
Ворочаться на циферблате,
И дольше века длится день,
И не кончается объятье.* (18, С. 130)

“Шарқ юлдузи” даги таржима:

*Ярим уйқу – ялқовлик мили,
Айланади куёш қадоғи.
Давом этар аср кунлари,
Ва сизмас бағрига адоғи.* (9, Б.206).

“Ялқовлик мили” нима дегани? “Куёш қадоғи”-чи? “Бир асрдан узоқроқ давом этар кун” мазмунидаги фавқуллодда образ, Чингиз Айтматов романи номига айланган мисра қандай қилиб “давом этар аср кунлари” каби ғализ жумла бўлиб қолди? “Ва сизмас бағрига адоғи” деган мавҳумот қаёқдан келди? Борис Пастернак шеърини шунчалик ўзбошимчалик билан бузишга “таржимон”нинг қандай ҳадди сизди? Бешта “таржима”нинг ҳар бир сатрини шу тарзда кўриб чиқиш бефойда ва адабий танқид одобига риоя қилмаслик бўлур эди.

Анна Ахматова асарлари таржимаси бобида кўпроқ ижодий тажриба мавжуд.

Анна Ахматова:

*Сердце к сердцу не приковано,
Если хочешь – уходи.
Много счастья уготовано
Тем, кто волен на пути.*

Абдулла Шер таржимаси:

*Пайванд эмас юракка юрак,
Истасанг – кет, йўлингни берсин.
Қулиб боқар бахт-иқбол, бешак,
Ким йўлини танласа эркин.*

Абдулла Шер таржимасида якуний банд самимий; лирик қахрамон қалб қаърларидаги фожейи иқрор ғоят иболи, аммо фарёддай бўлиб юзага чиққан:

*Чексиз азоб кунларин бир-бир
Яшаб ўтдим мен қиши билан.
Бироқ нечун, сен нечун, ахир,
Айт, яхшисан танлаганимдан?*

Гулноза Мўминова таржимасида илк банднинг биринчи ва иккинчи мисраси содда, равшан ифодаланган:

*Боғланмаган кўнгиш кўнгилга,
Кетавергин, истасанг агар.*

Анна Ахматова: Абдулла Шер таржимаси: Мирпўлат Мирзо таржимаси:

*Дверь полуоткрыта Ярим очик эшикдан Эшик ярим очилган,
Веют липы сладко... Жўкалар бўй уфурар. Жўка бўй тарар шу тоб...
На столе забыты Қўлқопинг хивчин билан Столда унутилган
Хлыстик и перчатка. Стол устида турар. Хивчин ҳамда оқ қўлқоп.*

Анна Ахматова: Абдулла Шер таржимаси: Мирпўлат Мирзо таржимаси:

*Я пришла сюда, бездельница, Мен шунчаки бу ерга келдим, Дилгирликдан бешиб кетди жон,
Все равно мне, где скучать! Фарқсиз – қайда зерикмоқ бу кун! Юрагимга ҳар лаҳза оғу.
На пригорке дремлет мельница, Дўнгда мудрар елтегирмон жим, Тепаликда турар тегирмон,*

Аслиятдаги гўзал лирик шеърларнинг поэтик жозибасини уқишга кизиқиш, ўзбек тилида уларга мос ажойиб ифодаларни топиш – айна ижодий жараёнда эстетик завқ-шавқ олиш имкониятини бой бермаслик қанчалик муҳим. Нега шу ижодий эҳтиёждан келиб чиқиб иш кўрилмаган? Ҳар қалай, тушуниш қийин...

2015 йил шеърый таржимадаги муҳим воқеалардан бири – Анна Ахматова-нинг “Жаҳон адабиёти” журналида Абдулла Шер таржимасида эълон қилинган достони “Фироқнома” бўлди. Рус шоирининг эрксеварлик руҳига тўла, мохиятан инсонийликни шарафловчи бу асари ҳам ўзбек тилида жаранглади. Анна Ахматова “мен”и руҳан мустабид тузум зулми остида қолган бўлса-да, инсоний ғурур, ички озодлик унга қўлдош ва йўлдош эди. Таржимон бу руҳни тўғри ифодалай олган. Абдулла Шер таржимасида, яна бир аслиятга мувофиқ ўринлардан бирини кўрайлик:

*Бу гамдан тоғнинг ҳам букилгай қадди,
Тиниб қолгусидир улуг дарё ҳам,
Бироқ турмаларнинг тамбаси маҳкам,
Тамбанинг ортида “аристон кати”,
Ва дилни қон қилган соғинчли алам.*

Бундай маҳоратли ижод намунаси тасодифий эмас. Абдулла Шер ўз шеърларига ҳам, таржималарига ҳам қайта-қайта сайқал беришдан чарчамайди.

Ўзбек адабиёти намуналари 2015 йилда чет тилларда ҳам нашр этилди:

“XX аср ўзбек шеърятидан намуналар”, “XX аср ўзбек ҳикояларидан намуналар”, “Зулфия ижодидан намуналар” тўплами корейс тилида эълон қилинди.

Ёзувчи Эркин Аъзамнинг “Шовқин” романи, “Пакананинг ошиқ кўнгли” қиссаси, “Ёзувчи” ва “Аралашқўрғон” ҳикояларидан иборат тўплами инглиз ва француз тилларига таржима қилинди, Вашингтон ва Париж шаҳарларида муаллиф иштирокида бу китобларнинг тақдимотлари ўтказилди.

Таржима жараёнига назар ташлар эканмиз, адабиётшунос Адҳамбек Алимбековнинг ҳозиржавоблик билан ёзилган тақризлари, мақолаларини эслаб ўтиш зарур. Уларни кузатиб, жаҳон адабиётидан ўзбек тилига, ўзбек адабиётидан дунёнинг турли тилларига қилинаётган таржималар, ҳар икки ҳолда ҳам, уларга билдирилаётган адабий-эстетик муносабатлар тўғрисида асосли тасаввурга эга бўлиш мумкин.

Ўзига хос маърифий аҳамиятга молик ишлар борасида сўзлаганда, профессор Акмал Саидовнинг “Жеймс Жойснинг яна бир романи – ўзбек тилида”,

“Яна чорлар мени илоҳий бир ун...” (Ўзбекча “Фауст”нинг иккинчи нашри ҳақида)” мақолалари ёдга келади. У олмон шоири Гёте “Фауст” асарининг Эркин Воҳидов, ирланд ёзувчиси Жеймс Жойснинг “Улисс” романининг Иброҳим Ғафуров, “Навқирон санъаткорнинг сийрати” романининг Аҳмад Отабой томонидан амалга оширилган таржималари ҳақида тўхталиб, “Ўзбек адабиётшунослиги ва таржимашунослиги ёнма-ён фаолият олиб борганини” уктириб ўтади. Унинг муваффақиятли амалга оширилган таржима “бошқа соҳалар қатори адабиёт соҳасида ҳам халқаро ҳамкорликни кучайтириш, шу жумладан, ғарб ва шарқ ўртасида адабий алоқаларни янада ривожлантириш, ўзаро адабий таъсир муаммоларини ўрганиш йўлида муҳим қадамдир” деган фикри тажрибада қайта-қайта исботини топган хулосани яна бир марта эътироф этади.

Бадий таржима соҳасига жаҳон тилларини ўрганган ёшлар кириб келаётгани катта умид бахш этади. Шунингдек, улар жаҳон адабиёти намуналарининг ўзбек тилидаги таржималари бўйича изланишлар ҳам олиб боришмоқда. “Ёшлик” журналида навқирон авлод вакилларининг забардаст таржимонларимиз ижодига бағишланган мақолалари берилмоқда. Чунончи, ёш тадқиқотчи Бехруз Авазов Ҳайне асарлари хусусида фикр юритиб, шундай дейди: “Ҳайне асарларини она тилимизга маҳорат билан таржима қилаётган таниқли шоир Абдулла Шер хизматларини таъкидлаб ўтиш жоиз”. Аслиятдан бевосита ўгирилган бу ижод намуналари ўзбек китобхонлари қалбидан аллақачон жой олиб улгургани шубҳасиз.

“Агар биз Ўзбекистонимизни дунёга тараннум этмоқчи, унинг қадимий тарихи ва ёруғ келажагини улуғламоқчи, уни авлодлар хотирасида боқий сақламоқчи бўлсак, авваламбор буюк ёзувчиларни, буюк ижодкорларни тарбиялашимиз керак” (“Юксак маънавият – енгилмас куч”, 139-140-бетлар). Юртбошимизнинг бу дастуруламал фикри азалий ва адабий тарбия мактаби бўлмиш адабиётимизга ҳам, таржимачилигимизга ҳам таллуқлидир.

ҲУКМАТ

**Занглаган темирни минг ишлов бериб,
Кўзгудай сайқаллаб, боқиб бўлмайдиги.
Қора кўнгулларга ўзим қойдасиз.
Тошга темир миҳни қоқиб бўлмайдиги.**

Саъдий ШЕРОЗИЙ

Шавкат КАРИМОВ

1940 йилда тугилган. Тошкент давлат чет тиллар институтининг (ҳозирги ЎзДЖТУ) немис филологияси факультетини тамомлаган. Республика ва хорижий нашрларда юздан ортиқ мақолалари эълон қилинган. “Диллардан дилларга”, “Тилишуносликка кириш”, “Немис адабиёти тарихи” каби ўндан ортиқ китоб, монография ва ўқув қўлланмалари чоп этилган.

ТАСАВВУРГА КЎМАКЛАШГАН ТАРЖИМА

Таржимашунослик ва таржима назарияси ҳақида гап кетганда мазкур соҳани нисбатан ёш фанлар қаторига қўшадиладар. Гарчи таржима амалиёти минглаб йилларларни қамраб олса-да, таржималарнинг илк назарийчилари таржимонларнинг ўзлари бўлган. Улар ўз шахсий тажрибаларини, шунингдек, касбдошлари фаолиятларини умумлаштириш учун таржима таҳлили билан шуғулланган.

Кейинчалик айрим таржимонлар “Таржиманинг меъёрий назарияларини” шакллантиришга интидилар ва унда яхши таржима нима-ю, яхши таржимон кимлигини белгиловчи қатор талабларни баён этганлар.

Булар қуйидагилар эди:

Таржимон ўзи ўгираётган матн мазмунини мукамал тушуниши лозим.

Қайси тилдан ўгираётган бўлса, ўша тилни, шунингдек, матн ўгиралаётган тилни аъло даражада билиши керак. Сўзма-сўз таржима қилиш тенденциясидан қочиши лозим, зеро, бу усул аслият мазмунини сохталаштиради ва аслият гўзаллигини йўққа чиқаради. Сўзларни тўғри танлаш ва ўз ўрнига тўғри қўйиш орқали ўқувчида шундай таассурот қолдириш лозимки, токи аслият “оҳанг”и таржимага кўчсин.

Таржимада сўзнинг муқобиллик даражаси, ўрнида қўлланилганлиги қанчалик аҳамиятли эканлигини уқтириш билан бирга асар номининг таржимаси ҳам муҳимлигини айтиб ўтиш жоиз.

Дарҳақиқат, асар номи матн пешлавҳасидир. Хўш, у қандай функцияларни бажаради? Асар номи матнга ўқувчи диққатини қаратиши, унда қизиқиш уйғотиши, матнда нима яширинганлигини билишга интилишини кучайтириши лозим. Шунингдек, у матнни муайян тизимга солади, матнни тушунарли, енгил фахмланадиган бўлақларга бўлади.

Мақсадга эришишнинг нолисоний воситалари деганимизда, асар мазмунини акс эттирадиган мутаносиб расмлар (фото, иллюстрация, декоратив унсурлар) дан фойдаланиш ва ёки, умуман, улардан фойдаланмай фақатгина асар номини муқовага чиқариш тушунилади. Тасвирлар тушурилмаган тақдирда харфларда ифодаланган образлар, имлонинг ўзига хос характери, ўз тарихи ва аниқ функцияси борлиги ёдда тутилмоғи лозим.

Таржимон асарни аслиятга яқинлаштириб ўгиришга интилади. Бу – бор гап. Унинг ечими асар номининг зарурий функцияларига мос келадими? Ахир, аслият матни китобхон ва муҳит учун ёзилган-ку!

Китобхон минглаб бошқа китоблар орасидан ўз китобини топа билсин. Агар

бунга эришилмаса таржимоннинг саъйи-ҳаракати беҳуда сарфланган бўлади. У, табиийки, кеткизган умрига ачинади.

Номлар таржимаси ҳақида профессор Хуррам Раҳимовнинг “Бунга бефарқ қараб бўлмайди” номли мақоласи эълон қилинди (ЎЗАС 18 сентябрь 2015й). Олимимизнинг куйинчаклиги, синчковлиги, аслият маъноси ҳақидаги жонкуярлиги кўйилган сарлавҳадан ҳам маълум.

Мақола муаллифининг Миркарим Осим, Иброҳим Ғофуров, Абдулла Шер, Мирзаали Акбаров, Йўлдош Пардаларнинг асар номи таржималарига хайрихоҳлигига биз ҳам кўшиламыз. Австриялик адиб Фриц Вюртленинг “Babur Der Tiger” – “Бобур – йўлбарс” номли асарини таржимон “Андижон шахзодаси” деб ўгиргани чиндан ҳам Бобурнинг шоир, олим, саркарда, йирик давлат асосчиси, хуллас, жаҳоний мақомини қамраб олмагани ўринли кўрсатилган. Аммо ҳурматли муаллимизнинг айрим фикрлари, назаримизда баҳсли туюлади.

Таниқли таржимон Низом Комилов Эрих Мария Ремаркнинг қатор романларини ўзбекчалаштириб, немис пацифист ёзувчисининг ижодий меросини ўзбек китобхонлари мулкига айлантирган. Ёшлар ҳаёти орқали акс эттирилган урушнинг даҳшатли манзаралари талотўпида асар қаҳрамони “Эссизгина ёшлигим” дейишига ишонасан.

Таржимон Ҳафиза Кўчқорова Женни Эрпенбекнинг “Heimsuchung” – “Макон истаб” романи таржимаси ҳақида Хуррам Раҳимов: “Муаллифнинг бадиий ниятини тузатишга уриниш бор”, деб ҳисоблайди. “Heimsuchung” билан “Heimsuche” ўртасидаги семантик фарқни таржимонга уқтиришга ҳаракат қилади. Назаримизда, сўзнинг луғавий маъноси билан чегараланиш ҳам унчалик мантикли эмас. Қолаверса, роман ички варағида немис ижодкори Георг Бюхнернинг: “Бу оламда битта жойни кўплаб инсонлар эгаллаши мумкин, биридан кейин бошқаси, чунки кунларнинг ҳеч адоғи йўқ, дунё эса кўҳна”, деган гапи ёки шоир Фридрих Хёлдерлиннинг:

*Ёшлигим ўтган ўрмонлар
Қун келиб бағрингизга қайтган чоғимда
Ваъда берасизми яна бир бора
Хотиржамлик тўхфа этмоққа,*

– деган сатрлари, шунингдек, “Макон топнинг дегунча ажал келади”, деган араб мақолини муаллиф эпиграф сифатида келтиргани ҳам китоб номига ишора эмасми? Таржимоннинг муаллиф билан бир неча ой мобайнида Германияда ҳамкорлик қилганини ҳам эътибордан четда қолдириб бўлмайди.

Асар сарлавҳасига қайтадиган бўлсак, азал-азалдан дунёдаги барча нарсалар жуфт яратилган: осмон ва ер, кеча ва кундуз, яхши ва ёмон ва ҳоказо. Тилимизда “бир кам дунё” деган ибора бор. “Осмонсиз замин” дейишимизда ҳам ана шу кемтикликка ишора бор. “Der Himmel auf Erden” ибораси Лангеншайдт луғатида шарҳланишича “ўта маъқул ва манзур ҳаёт” дегани. Агар шу иборага “Kein” инкорини кўйсак “осмонсиз замин” деб ўгирилади (ернинг устида осмон йўқ деб эмас).

Яқинда Бобоҳон Муҳаммад Шариф таржимасида босилган Гарсиа Маркеснинг ҳикоялар тўплами сарлавҳаси эътиборимни тортди. Китоб “Улуғ онанинг жанозаси ” деб аталибди. Барча халқларда марҳумни сўнгги йўлга кузатиш маросимлари мавжуд. Аммо сарлавҳадаги “жаноза” сўзи Лотин Америкаси воқелигини ифодалаган асарда қўлланилиши жоизми? Майит ва черков, монастырь ва мадраса, жаноза ва поминка вазифаси жиҳатидан ўхшашликка эга бўлса-да, китобхон тасаввурини чалкаштиради-ку!

Таржимадаги персонажлар исмлари, жой номларининг ёзилиши ва талаффузидаги ҳар хиллик ҳам эътиборимиздан четда қолмаслиги керак. Таржимага қўл урган ижодкор борки, бу муаммони четлаб ўтолмайди. Табиийки, бу масалада матн қайси тилдан ўгирилаётгани ҳам муҳим. Матнлар аслиятдан ўгирилса, таржимон ўзи таржима қилаётган тил имкониятларидан келиб чиқиб ёндашади.

“Жаҳон адабиёти”, “Шарқ юлдузи”, “Ёшлик”, “Тафаккур” журналлари, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, “Китоб дунёси” газеталари чин маънода таржима минбарларига айланган, десак янглишмаймиз. Йил давомида бу нашрлар юзлаб машҳур ва манзур асарларни тақдим этиб, ўқувчиларнинг маънавий дунёсини кенгайтириш ва чуқурлаштиришга ҳисса қўшди.

Шу ўринда муайян асарни аслиятдан ўгиришда тил билишнинг ўзи кифоя қилмайди, таржимага қўл урган киши истеъдод эгаси, аслият муаллифи билан бўйлашишга интиланган ижодкор бўлиши зарурлигини таъкидламасликнинг иложи йўқ.

Дарҳақиқат, аслиятдан қилинган таржималар, немисчага ўгирилган бевосита таржималарни кузатиб, кўнгил тўлмай қоладиган ўринлар бор. Сўзни ҳис этмаслик, тағмаъноларни англамаслик, муаллиф айтмоқчи бўлган фикрни бошқача талқинларини кўриб, адабиётга ихлос, меҳр, истеъдод нақадар зарурлигига ишонч ҳосил қиласан киши.

Таниқли шоир Абдулла Шер ҳозирги глобаллашув жараёнлари шароитида, миллий ва жаҳон адабиётидаги умумбашарий кадрятларга уйғун бўлган мумтоз намуналар ҳақида бир ёклама фикр юритиб бўлмаслигига эътиборимизни қаратади: “Уларни ўгиришда, албатта, таржима эстетикаси ва таржимонларнинг бадиий эстетик диди катга аҳамиятга эга”. Шунингдек, таржимон шоирона қалб эгаси бўлиши баробарида билимли, синчков ўқувчи сифатида ўзи таржима қилаётган матнни обдон билиши лозим. Бунда, аввало аслиятдаги ўзак нима, унда нима етакчи эканига эътибор қилиши шарт: мазмунми, оҳангми, тимсолми? Таржима бу муаллиф билан ижодий мусобақадир”.

Таниқли таржимонларимиз Амир Файзулла, Янглиш Эгамова, Мирзаали Акбаровларнинг мақола ва суҳбатлари таржимонлар иш жараёнида дуч келган муаммолар ва уларнинг ечимларига бағишланган тавсияларга бойлиги билан қийматга эга.

Таржимашунос олим Зухриддин Исомиддиновнинг адабий нашрлар ва илмий тўпламларда билдирган фикрлари эътиборга лойик: “Таржимага ҳозир эътибор катта. Ўз миллий қобиғи ичида тараққий этиш мумкин бўлган даврлар ўтиб кетди. Илгари асосий манба миллий адабиёт, бадиий таржималар эса унга қўшимча бўладиган бўлса, энди биз олаётган ахборотнинг кўпчилиги таржима маҳсулоти бўлиб қолди. Соф миллий маҳсулотнинг нисбати ўзгарди. Шунинг учун бўлса керак, бир қанча олий ўқув юрғларида таржима гуруҳлари, таржима факультетлари очилган. Аммо бир нарсани англашиш қийин бўлаяпти, баъзи мутасаддилар шу гуруҳда ё шу факультетда таҳсил олаётганлар бадиий таржима қилишлари керак, деган фикрда. Филология факультетини битирган одам ёзувчи ёки шоир бўлавермайди-ку. Бадиий асарларни таржима қилиш учун талабада ижод иқтидори бўлиши шарт”.

Чунки мутаржим ҳам ижодкор. Ижод аҳлига эса вазифа ва бурчларни “ўқувчилар қондаси”даги каби санаб кўрсатиш, уқтириш хато. Абдулла Қаҳҳор “Ҳалқимизнинг тили учидан турган гапни топиб айтсам”, деганида ёзувчилар олдидаги асосий вазифани ифода қилган”, – деб таъкидлайди таржимашунос.

Шундан келиб чиқилса, мутаржимнинг доимий вазифаси – одамларга энг керакли, бадий савияни юксалтирадиган асарларни топиб ўзбекчалаштиришдан иборат.

ЎЗМУ доценти Баходир Эрматов ва мунаққид Адҳамбек Алимбековларнинг “Ўз.АС” газетасида, “Бадий таржима: амалиёт, назария ва танқид” тўпламларида эълон қилган мақолалари аслият матнини сохталаштириш оқибатларини далиллар билан очиб бериши ибратлидир.

Умрини, иқтидор ва заковатини бадий таржиманинг ўта мураккаб ишига бахшида қилган таржимон ижодкорларимиз ҳақидаги мақола, портрет ва эсселар 2015 йилнинг энг ёрқин кузатишлари бўлди десак муболаға бўлмас. Устоз Иброҳим Ғафуровнинг Амир Файзулла ижодий портретига чизгилари, Хуршид Дўстмуҳаммаднинг Иброҳим Ғафуров ҳақидаги “Қалб ҳамиша ўртада” эссеси, С.Сайдалиевнинг таржимон Мирзаали Акбаровга бағишланган “Маънавият кўприги” номли мақолалари, Хуррам Раҳимов ва Мирзаали Акбаровнинг суҳбатлари, таржимон шахсини интеллектуал индивиди, ижодий усуллари ни тадқиқ этишнинг йўриқларини акс эттириши билан бетакрордир. Хуршид Дўстмуҳаммаднинг устозга бағишланган эссеси ифода самимийлиги, ижодкорга бўлган ихлос ва меҳрнинг табиийлиги, топиб айтилган ташбеҳларга бойлиги билан ўқувчини ром этади.

ҲУҚМАТ

**Қуёш нурларини беркитиб
бўлмаганидек, ҳақиқат чирозини
ҳам сўндириб бўлмас.**

Мухмуд ЗАМАХШАРИЙ

Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ

Филология фанлари доктори, профессор. 1950 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг роман-герман филологияси факультетини тамомлаган. Унинг “Ўзбек адабиёти Францияда”, “Амир Темурнинг Европа қироллари билан ёзишмалари”, “Уильям Шекспир”, “XX аср модерн адабиёти манзаралари”, “Марло ва Шекспир” каби рисолалари нашр этилган.

НАЗАРИЯ ВА ТАНҚИД

Ўтган 2015 йил таржима асарлари нашрига бой бўлди. Шу ўринда “Янги аср авлоди” нашриёти жаҳон адабиёти дурдоналари ҳисобланган ўнлаб асарларнинг таржималарини чиройли муқоваларда қайтадан нашр қилгани ҳам мақтовга лойиқдир.

Ваҳоланки, юқоридаги айрим таржималарнинг илк нашрлари ўтган асрнинг етмишинчи-саксонинчи йилларида амалга оширилган бўлиб, бугун уларни фақат кутубхоналардан топиб ўқиш мумкин. Масалан, машҳур француз адиби Антуан де Сент-Экзюпери қаламига мансуб “Кичкина шахзода” асарининг ёзувчи Хайридин Султонов таржимаси (ушбу асар 1963 йил М.Умаров тарафидан илк бор таржима қилиниб, китобча ҳолида чоп қилинган бўлсада, ўқувчилар даврасида шухрат қозонолмагани – М.Х.) дастлаб 1986 йили китоб ҳолида нашр қилинган, катта-ю кичик китобхон назарига тушган эди. Асар 1988 йил яна бир бор қайта нашр қилинди. “Кичкина шахзода” эртагининг (французча нашрдаги “conte” сўзи эртақдан кўра қисса ёки жажжи роман жанрига мос келади. Вольтернинг “Задиг”, “Кандид” асарлари ҳам француз тилида “conte” деб юритилади – М.Х.) ўзбек тилидаги таржималарини аслият ва русча таржима матнлари билан солиштириб, таҳлил қилган мақолалар, ёзувчи ижодига бағишланган тадқиқотлар ҳам ёзилган. Профессор Акмал Саидовнинг китобга ёзган сўзбоши ўрнидаги мақоласи ўқувчини ёзувчи ҳаёти ва ижоди билан яна-да яқиндан таништиради.

Ўтган йили яна бир нашриёт – “Davt press” ҳам таржима асарларини чоп этишга киришиб, хайрли ишга қўл урди. Нашриёт “Дунё адабиёти хазинасидан” туркумида таниқли хитой ёзувчиси Лао Шэнинг “Мушуклар шахри хотиралари” номли машҳур роман-памфлетини Эркин Эрназаров таржимасида чиройли муқовада чоп этди. Ўзбек китобхони сўнгги ўн беш йил орасида хитой адабиётидан, Нобель мукофоти совриндорлари Гао Синцзян ва Мо Янь асарлари билан танишган эди. Мазкур нашриёт чоп этган иккинчи китоб Франц Кафканинг “Ота ҳукми” (Das Urteil) асаридир. Китоб мундаражасидан ёзувчининг ўзбек тилига таржима қилинган ўнта ҳикояси, икки мактуби ва адабиёт ҳақидаги фикрлари ўрин олган. Бу нашрга ҳам профессор Акмал Саидов мазмундор сўзбоши ёзган.

2015 йилда “Жаҳон адабиёти”, “Шарқ юлдузи”, “Ёшлик” журналлари ва “Китоб дунёси”, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газеталарида ҳам бир қатор таржималар босилиб чиқди. Масалан, “Жаҳон адабиёти” журнали ўзининг дастлабки сонларида инглиз танкидий реализм адабиётининг йирик вакили Чарлз Диккенснинг “Катта умидлар” (Great expectations, 1860) ва француз романтизм адабиёти намояндаси Жорж Санднинг “Индиана” (Indiana, 1832) романларининг

таржималарини эълон қилди. Биринчи роман таржимони ўз ишини “инглиз ва рус тилларидан таржима” деб атаган. “Бу қанақаси бўлди? Асарни икки тилдан таржима қилиш мумкинми?”, деган гаплар ҳам бўлди. Таржимон ва мунаққид Шоазим Миноваров ўтган йиллар давомида машхур француз адибларидан Шарль Перронинг “Она ғоз эртаклари”, Франсуа Мориакнинг “Илонлар чангалида”, Монтескьенинг “Форс номалари” (ҳамкорликда), Ле Клезониинг “Мондо ва бошқа ҳикоялар” китобларини ва Мопассан ҳикояларини бевосита француз тилидан ўзбекчага ўгирган малакали таржимонлардан. Шунингдек, у таникли адибимиз Эркин Аъзамнинг “Шовқин” романи ва ҳикояларини ўзбек тилидан французчага бевосита таржима қилди ва бу таржималар алоҳида китоб ҳолида нашр этилиб, Парижда ЮНЕСКО қароргоҳида уларнинг тақдироти бўлиб ўтди. Шоазим Миноваров француз тилини мукамал билувчи зиёлиларимиздан. Диккенснинг “Қатта умидлар” романи таржимасига келсак, мутаржим инглиз тилини ҳали француз тилидек мукамал ўрганмаганлиги сабабли таржима жараёнида русча таржима матнидан ҳам фойдаланган ва буни ошкор айтганини тўғри қабул қилмоқ лозим.

“Индиана” романини ўзбекчага ўгирган Юсуф Хушвақтов бундан беш-олти йил бурун таржимасини кўтариб “Жаҳон адабиёти” журнаliga келганда Амир Файзулла ва Файзи Шоисмоил каби малакали таржимонларга дуч келди ва уларнинг маслаҳатларини олиб, матни қайта-қайта ишлади. Ниҳоят таржима журналда босилди.

Жорж Санд ҳаёти ва ижоди француз адабиётида муҳим ўрин тутди. У ҳаётда биров чапани, ўзига ишонган, эркаклар даврасида эркакча кийиниб, талашиб-тортишиб ижод қилган санъаткор аёл эди. У ўзини доим мадам де Сталга менгзарди. Жорж Санд ҳам де Сталь каби деярли барча асарларида ўз эрки ва адолат учун курашган аёллар қиёфасини яратди, уларни улуғлади. У яратган “Индиана”, “Валентино”, “Консуэла”, “Мопра” каби романлар Европада “аёл прозаси”нинг етук намуналари ҳисобланади. Андре Моруанинг “Лилия ёки Жорж Санд ҳаёти” романини ўқиган китобхон адиба ҳаёти ва ижоди билан яқиндан танишади.

“Индиана” романи таржимаси хусусида гапирадиган бўлсак, асар ўзбек тилида ҳам ўқимишли чиққан. Аммо таржима матни қайта-қайта таҳрир қилинавергани учунми кўп ҳолатларда аслидан узоқлашиб кетгани, айрим ҳолларда ёзувчи услубига путур етгани ҳам кўзга ташланади. Журнал ўзининг охириги икки сониди америкалик романавис Гарольд Роббинснинг “Мени ташлаб кетма” романини Лола Шоимова таржимасида эълон қилиб, яна бир машхур ёзувчи номини ўзбек ўқувчисига таништирди.

“Китоб дунёси” газетаси ёш таржимонлар малакасини оширувчи мактаб ҳам бўлаётгани қувонарли. Масалан, газета саҳифаларида Бегойим Холбекова, Ойбек Остонов, Қандилат Юсупова, Шаҳноза Қувонова, Шахло Облақулова каби иқтидорли таржимонларнинг тез-тез чиқиб туришлари таржимадан таржимага улар маҳоратининг ошиб бораётганидан дарак бераётир.

Энди икки оғиз сўз таржима назарияси ва таржима танқидининг бугунги аҳволи ҳақида. Назаримда, сўнгги йилларда таржима назарияси амалиётдан узоқлашиб бораётгандек, таржима танқиди эса орқада қолаётгандек кўринади. Ўтган йили “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси уюштирган давра суҳбатларида, Жиззах давлат педагогика институтида бўлиб ўтган “Бадий таржима: амалиёт, назария ва танқид” илмий семинарида Иброҳим Ғафуров, Абдулла Шер, Мирпўлат Мирзо, Амир Файзулла, Мирзаали Акбаров, Адҳамбек

Алимбеков, Сувон Мели, Шавкат Каримов, Янглиш Эгамова, Хуррам Рахимов, Зухриддин Исломиддинов, Робияжон Абдуллаева, Абдумурод Кўчибоев каби таниқли таржимонлар, адабиётшунос, тилшунос ва таржимашунос олимлар иштирок этиб бу хусусида куюниб гапирдилар. Айниқса таржима танқидини йўлга қўйиш бош мавзу тарзида муҳокама марказида бўлди.

Тўғри, назария бўлмаган жойда амалиёт ривожланмайди, улар бир-бири билан чамбарчас боғланган, бир-бирини тўлдириб боради. Таъбир жоиз бўлса, назария билан қуролланмаган таржимон мукамал таржима ярата олмайди. Буни биз Иброҳим Ғафуров, Амир Файзулла, Абдулла Шер, Мирзаали Акбаров, Янглиш Эгамова каби моҳир таржимонларимиз ижоди мисолида кузатишимиз мумкин.

Таржима назариясининг соф лингвистик муаммолари хусусида гапирадиган бўлсак, ўтган йили Ўзбекистон Миллий унверситети ва Андижон давлат унверситетида бўлиб ўтган илмий анжуманларда юзлаб таниқли олимлар, мустақил илмий тадқиқотчилар ва магистрантлар ўз маърузалари билан иштирок этдилар. Уларда асосан замонавий таржимашуносликнинг долзарб масалалари соф назарий режада тадқиқ қилинганини кузатамиз.

Масалан, ўтган йилнинг декабрь ойида Андижон давлат унверситетида бўлиб ўтган Республика илмий-амалий анжуманида 135 та маъруза тингланди. Тан олиб айтиш керакки, анжуманда ўқилган маърузаларнинг аксари қисмида ғарб ва рус тилшунослиги ва таржимашунослиги назариясига таянилган фикрлар ва тезислар асосий ўринни эгаллайди. Уларда бадиий таржима амалиёти ва танқидига оид фикрлар камдан-кам муҳокама қилинганини кузатамиз.

Афсусланарли томони, ушбу анжуман ишида Ёзувчилар уюшмаси адабий алоқалар ва бадиий таржима кенгашидан ва “Жаҳон адабиёти” журнали таҳририятидан ҳеч ким иштирок этмади. Шунингдек, Иброҳим Ғафуров, Нажмиддин Комилов, Амир Файзулла, Абдулла Шер, Мирпўлат Мирзо, Мирзаали Акбаров, Янглиш Эгамова каби таниқли таржимонлар таклиф қилинмагани ҳам ҳамкорлик борасида узилиш ҳосил бўлганидан дарак беради. Амалиёт ва назария ўртасидаги узулиш эса таржима танқидига ҳам салбий таъсир кўрсатаётир.

Масалан, ўтган йили “Жаҳон адабиёти”да босилган йирик асарларга, нашриётларда чоп қилинган таржима китобларига матбуотда фикр билдирилмади. Ҳатто Эркин Аъзамнинг Францияда чоп этилган “Шовқин” романи ва Муҳаммад Алининг “Улуғ салтанат” романининг русчага ўгирилган биринчи китоби таржимасига ҳам эътиборли баҳо берилмади.

Хулоса қилиб айтганда, жаҳон адабиётининг энг сара асарлари тилимизга ўгирилиб, ўз ўқувчисини топмоқда. Ниятимиз, бу таржималар таржима танқиди ва назарияси илмида ҳам ўз ўрнини топса, амалиёт, назария ва танқид бир мақсад йўлида хизмат қилса нур устига аъло нур бўлар эди.

ЖАҲОН АДАБИЁТИ

Иван БУНИН

Нобель мукофоти совриндори. 1870 йилда тузилган. 17 ёшида илк шеъри, 24 ёшида биринчи ҳикояси чоп этилган. 1903 йил Россия Фанлар академиясининг Пушкин номи мукофотига сазовор бўлган. 1909 йилда мазкур академиянинг фахрий аъзоси этиб сайланган. 1953 йил Парижда вафот этган.

Кенг осмон тикилиб қарайверади

* * *

Дарёнинг ортида кўклади яйлов,
Сувдан кўтарилар тоза нафаслар.
Ўрмон эмас – қушлар бозори гўё,
Янграйди турфа хил орзиққан саслар.

Илмилик дашт ели майин уфурар,
Янги ток зангининг тахир таъмларин.
Эҳ, баҳор! Қалб бунча яна бахт сўрар,
Баҳорда бунчалик ёқар ғамларим?!

Офтоб меҳр билан баргларни силар
Ва оҳиста кезар боғда, йўлакда.
Билмайман, қайгадир кетворгим келар,
Не ҳислар гуллайди бу дам юракда?

Билмайман, мен севган, соғинган шунча
Азиз инсоним ким? Ва, бундан не ғам?
Эзилиб яшайман бахтни кутганча,
Ишонмай қўйганман аммо бахтга ҳам!

Менга алам қилар, елга совурмоқ
Умримдаги гўзал, лазиз онларни
Ва, эл қилмай негадир инсонларни,
Ўз ҳолимча қувнаб, ёлғиз қайгурмоқ.

Атиргуллар

Офтоб – тандир ўтида роса
Тобланмоқда, булутлар ҳил-ҳил.
Гўё чўғга тўла жуфт коса –
Ром олдида икки атиргул.

Салқин уйга ойнадан қарар
Жазирада лоҳас яшил боғ.
Пичанлар анвойи бўй тарар,
Рухга ором бағишлаб шу чоғ.

Баъзан оғир ҳамда зардали
Қалдирайди осмон тоқлари.
Аммо, пашша визиллар ҳали
Ва қуйлайди кун бўйи ари.

Гоҳо шатир-шутур қилганча
Мовий ёмғир селлари оқар.
Лек, кўп ўтмай, ял-ял кулганча
Кўлмаклардан кўк мафтун боқар.

Офтоб яшнар, бир жуфт атиргул
Ҳаё билан эгиб турар бош,
Иккиси ҳам жилмаяр нуқул,
Олов тўла кўзларида ёш.

* * *

Қадрдон юртимдан олис жойларда
Тушларимга кирар сокин боғларим,
Қарағайзор, йўллар, шошқин сойларда,
Дала-дашт, экинзор, найсон чоғлари.
Тонгданок эркалар ложувард само,
Оқ, харир булутлар оқар мавжланиб,
Шудгорда гўнғарға шоҳ каби юргай,
Ердан ҳовур чиқар... Осмонда тўрғай
Шундай сайрайдики, гўё авжлари –
Кўкдан таралгувчи ажиб бир наво.

Қадрдон юртимдан олис жойларда
Тушларимга кирар баҳор – келинчак:
Кўзлари мовийранг, юзи ойлардай,
Қадди – сарв, сочлари – олтин чамбарак.
Азиз ер, пок тонгга муносиб малак,
Унга она юртим, даштларим ёқар,
Ёқади сукунат, қашшоқлик, меҳнат,
Шунданми, даламга меҳр-ла боқар:
Лабида табассум, кўзида шафқат,
Бу ўша – болалик, баҳор, муҳаббат!

* * *

Хароба саройлар сояси янглиғ
Уфқда булутлар расми чизилди.
Илиққина оқшом тунд ҳамда мунглиғ,
Қоронғи хонамда ёлғиз эзилдим.

Қадамимдан чиққан ҳар бир товушга
Ғамгин садо бериб қўяди қандил.
Олисда уфқ уфқни олар оғушга,
Карашма қилар тун – гўзалу сангдил.

Чорраҳада

Ташландиқ даланинг чорраҳасида
Қабртоши қора кузгунга макон.
Манзил қаровсиз-да, ўт босган жуда,
Чим ичра – занглаган эски бир қалқон.

Чорраҳада яна шундай ёзув бор:
"Тўғрига йўл юрсанг – ғам-кулфат бисёр,
Ғамларни енгишинг ва уйинг томон
Соғ-омон қайтишинг ўта даргумон.

Агар ўнгга юрсанг – қолиб уловсиз,
Ҳаётинг оч, яланг, ёлғиз ўтади.
Сўл томонга кетса қайбир йўловчи,
Уни ёт даштларда ўлим кутади..."

Мени ваҳма босар! Теграмда мозор...
Даҳмаларда мангу ухлайди мозий...
"Қора кузгун, қани чиқар овозинг,
Менга борар йўлни кўрсатиб юбор..."

Пешин мудраётир. Сўқмоқлар – жўяк,
Уларга экилган шўра ва суяк...
Қовжирок дашт аро уч йўл кўринур,
Билмайман, қисматим қайбири эрур?

Бу ваҳший кенгликнинг борми адоғи?
Сукут чўмган даштга боққаним чоғи –
Кимдир чақирдию тутиб отимни,
Чўчитиб юборди ҳуркак отимни?

Бир ўзим мардона чиқдим майдонга,
Ҳаёт чорлар, мамот пойлайди биров.
Қабр устидаги ўша маконда
Қора кузгун турар мудҳиш ва мудрок.

* * *

Бизлар муюлишда учрашдик, ногоҳ,
 Шошардим кечанинг қаролиғида.
 Қаршимда чакнади қароқлар – чакмоқ,
 Қуюқ киприкларнинг аролиғидан.

У ҳарир либосда – лаҳзада кўклам
 Елидан ҳаводек кетса-да, тўзиб –
 Ёниқ кўзларида, юзларида ҳам
 Таниш жонланувни пайқади кўзим.

Бир эрка қош қоқиб, баҳорий елдан
 Моҳитобонини тўсди-ю, ўтди,
 Муюлишда йитди... Ўшанда, кўклам...
 У менинг баҳримдан кечди – унутди.

* * *

Кунлардан бир куни бўлмаб бунда, йўқ,
 Хувиллаган ушбу хонамда аммо,
 Ҳеч нарса ўзгармас: стол, ўриндик,
 Девордаги ўша қадимий сиймо.

Ўша-ўша, барқут қанотин мақтаб,
 Кириб келадида яна жонҳалак,
 Мовий шифтда ипак гулдек ярақлаб,
 Учиб-қўниб-учиб кезар капалак.

Худди ўшандайин, очиқ ойнадан
 Кенг осмон тикилиб қарайверади
 Ва, уммон – зангори, яйдоқ бир майдон,
 Кимсасиз бағрига чорлайверади...

*Рус тилидан Ғулом МИРЗО
 таржимаси*

Ғулом МИРЗО

1964 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Шоирнинг “Яхши ҳам сиз борсиз”, “Унутилган ҳур”, “Офтобга қайтаман”, “Қалб томчилари” каби шеърӣ китоблари чоп этилган.

Адабий ҳаёт

* * *

Соҳибкирон Амир Темур таваллудининг 680 йиллиги муносабати билан Самарқанд давлат чет тиллар институтининг 1-сонли академик лицейида Ўзбекистон халқ ёзувчиси, Давлат мукофоти соҳиби Муҳаммад Али билан ижодий учрашув бўлиб ўтди. Учрашувда лицей директори Мамлакат Раҳимова ҳам сўзга чиқиб, мамлакатимизда ёшларнинг илм олишига яратилган шароитлар, адабиётга бўлаётган эътибор ҳақида тўлқинланиб гапирди. Адабиётшунос олим Адҳамбек Алимбеков Муҳаммад Али ижоди ҳақида баътафсил тўхталиб, бугунги кунда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида ёш ижодкорларга кўрсатилаётган ғамхўрликлар хусусида ҳам сўзлаб берди.

Ўқувчилар устоз ёзувчига ўзларини қизиқтирган саволларни беришди. Айниқса, “Улуғ салтанат” эпопеяси ҳақидаги саволларга муаллиф тарихий далилларга суянган ҳолда жавоб қайтарди. Учрашувда лицей қошидаги “Ниҳол” тўғараги аъзолари Шухрат Яхшилик, Мадраҳим Темиров ўз шеърларидан ўқидилар. Ёш ижодкорлар Муҳаммад Алига ўзларининг “Ниҳол” тўпламини тўхфа этдилар.

* * *

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида навоийшунос олим, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, Беруний номидаги мукофотнинг икки карра соҳиби Абдуқодир Ҳайитметовнинг 90 йиллик юбилейига бағишланган тадбир ўтказилди. Тадбирда олимнинг дўстлари, ёзувчи ва шоирлар, навоийшунос олимлар, адабий танқидчилар иштирок этишди. Тадбир доирасида А.Ҳайитметовнинг “Навоий лирикаси” номли китобининг тўлдирилган ва тузатилган иккинчи нашрининг тақдими бўлиб ўтди. Китобни А.Ҳайитметовнинг ўзи тузиб кетган бўлиб, уни нашрга филология фанлари доктори Нусратилла Жумахўжаев тайёрлаган, академик Азиз Қаюмов масъул муҳаррирлик қилган.

Домла амалга оширган ишлардан яна бири – беш жилддан иборат “Ўзбек адабиёти тарихи” тадқиқоти бизнинг кўз олдимизда бунёдга келган, – деди Н.Жумахўжаев. – Бу – профессор Ҳайитметовдан республикадаги элликдан ортиқ етук олимнинг бошини қовуштириш, йиллар мобайнида улар билан илмий-ижодий ҳамкорлик муносабатларини олиб бориш, илмдаги сўнгги ютуқларни умумлаштира билишни тақозо этганди.

Тадбирда сўзга чиққан адабиётшунос олимлар Сувон Мели, Исмоил Бекжон, Сайфиддин Рафиддинов, физика-математика фанлари доктори Мансурхон Тоировлар Абдуқодир Ҳайитметовнинг Навоий меросини тадқиқ этиш борасида олиб борган ишларининг аҳамияти ҳақида сўзлашди.

* * *

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Шеърят кенгашида Турсун Алининг Ватан ва истиқлол мавзудаги “Хотирот тегирмони ёхуд юраётган йўллар” номли янги достони муҳокамаси ўтказилди.

Тадбирни Ёзувчилар уюшмаси Шеърят кенгаши раиси, Ўзбекистон халқ шоири Махмуд Тоир кириш сўзи билан очди. Сирожиддин Саййид, Мирпўлат Мирзо, Қозоқбой Йўлдошев, Сирожиддин Рауф, Ғулом Фатҳиддин, Гўзал Бегим, Шермурод Субҳон ва бошқа ижодкорлар дostonнинг мазмун-мундарижаси, композицион қурилиши, тимсоллари, тили ва оҳанги ҳақида сўзладилар. Асарнинг ютуқ ва камчиликларига оид фикр-мулоҳазалар билдирди.

Кенгаш дostonнинг баъзи ўринларини муаллиф қайта ишлаганидан кейин асарни нашрга тавсия этишга қарор қилди.

МУНДАРИЖА

ДУРДОНА

Мухаммад Ризо ОГАҲИЙ. Ишқинг ғамида дийдаи гирёнима
рахм эт.4

ПУБЛИЦИСТИКА

Рисолат ҲАЙДАРОВА. Жаҳон билан бўйлашиш бугуннинг
вазифаси.7

НАЗМ

Маҳмуд ТОИР. Армон туни. Достон.11

Носир МУҲАММАД. Севги бир дарёдир, хамиша бедор. .59

Шодмон СУЛАЙМОН. Нигоҳимда нигоҳинг ранги.63

Жумагул СУВОНОВА. Яна осмон довруклар солди... ..85

НАСР

Сойим ИСҲОҚ. Вафодор. Қисса. Бошланиши.38

Жамила ЭРГАШЕВА. Ҳикоялар.66

Собир ЎНАР. Ҳикоялар.89

Неъмат АРСЛОН. Новеллалар.102

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Ҳамдам АБДУЛЛАЕВ, Ҳулкар ҒОИПОВА. Фикрдошлар
хайрати.116

Дилафрўз ЖАББОРОВА. Шеър, шахс ва талқин.142

Ойбарчин АБДУЛҲАКИМОВА. Сурат ва сийрат тасвири. ..146

ТАҲЛИЛ

Назкат СОТТИБОЕВА. Қаҳрамоннинг руҳий туғғени..138

КЎНГИЛ МУЛКИ

Абдуғани СУЛАЙМОН. Уфқлар ортидаги йўл.124

Турсун АЛИ. Меҳр жозибаси.133

ТАРЖИМА КЕНГАШИ

Мухаммадали ҚЎШМОҚОВ. Таржимоннинг мавқеи ва
масъулияти.157

Шавкат КАРИМОВ. Тасаввурга қўмаклашган таржима. 164

Мухаммаджон ХОЛБЕКОВ. Назария ва танқид.168

БУ БЎСТОН САҲНИДА

Ориф ҲОЖИ. Аҳли диллар тегрангизда айланур.120

БУЛОҚ КЎЗ ОЧДИ

Хайрулла ХОЛТЎРАЕВ. Сен менинг борлигим... ..99

УНУТМАС МЕНИ БОҒИМ

Сайёр. Сир – қалбнинг пинҳона нақши.152

БОЛАЛАР ДУНЁСИ

Вали АҲМАДЖОН. Яхшилиқлар қошида.136

ЖАҲОН АДАБИЁТИ

Иван БУНИН. Кенг осмон тикилиб қарайверади.171

Адабий ҳаёт.....175

Шарқ юлдузи

2016

5-сон

Муассис:

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ

* Муаллифлар фикри
таҳририят ижодий жамоаси нуктаи
назаридан фарқланиши мумкин.
Таҳририятга юборилган
материаллар муаллифларга
қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган
нашрларнинг 10.00.02 "Ўзбек
адабиёти" ихтисослиги бўйича
рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна даврий
нашрларни етказиб бериш
билан шуғулланувчи барча
ташкilotлар орқали амалга
оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:

100127, Тошкент шаҳри,
Ўзбекистон кўчаси, 16-а уй.
Телефонлар:
227-00-81, 245-22-99, 245-27-87
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди
03.06.2016 йил.

Қозғоз бичими 70x108 ¹/₁₆.
Офсет босма усулида офсет
қозғозда босилди.
Босма табағи 11,0.

Шартли босма табағи 15,4.
Нашриёт ҳисоб табағи 17,2.
Адади 2000 нусха.

Буюртма №

Журнал Ўзбекистон Магбуот ва
ахборот агентлигида 05.02.2016 й.
0562-рақам

билан рўйхатга олинган.
Ғафур Ғуллом номидаги НМИУ
босмаҳонасида чоп этилди.

Қорхона манзили:

Тошкент шаҳри, Шайхонтохур тумани,
Лабзак кўчаси, 86-уй.

Журнал ойда бир марта
чоп этилади.

Мусаҳҳих:

Дилфуза Маҳмудова

Саҳифаловчи-дизайнер:

Мадина Абдуллаева

Copyright © "Шарқ юлдузи"